

AKADEMİK TARİH VE ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

CİLT 6 SAYI 9

YIL 2023

ATAD

JOURNAL OF ACADEMIC HISTORY AND STUDIES

VOLUME 6 ISSUE 9

YEAR 2023

e-ISSN 2687-5624

ANKARA

ATAD
Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi
e-ISSN 2687-5624
Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Doç. Dr. Mehmet ÇELİK

EDİTÖR

Doç. Dr. Mehmet ÇELİK

ALAN EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Şarika BERBER
Doç. Dr. Miyase KOYUNCU KAYA
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İBRAHİMOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi HÜSEYİN ALİ
Dr. Talib Mahmud KARA AHMET
Dr. Öğr. Gör. Kutaiba FARHAT

Arapça Dil Editörleri

Dr. Talib Mahmud Kara Ahmed - Lebanese University
Dr. Öğr. Gör. Kutaiba Farhat, Çankırı Karatekin üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İbrahimoglu, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Farsça Dil Editörü

Dr. Masoumeh EKHTIARI CHAROYMAGHI

Türkçe Dil Editörü

Arş. Gör. Mehtap ÖZTÜRK- Fırat Üniversitesi

ATAD

Tüm hakları saklıdır. © All rights reserved.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Abdurrahim Abu-Husayn, American University of Beirut
Prof. Dr. Mehmet Derviş Kılıçkaya, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Açıkse, Fırat Üniversitesi ,
Prof. Dr. Orhan Yazıcı, İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Eyal Ginio, The Hebrew University of Jerusalem
Doç. Dr. Şarika Berber, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Miyase Koyuncu Kaya, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi

YAYIN VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdurrahim Abu-Husayn, American University of Beirut
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Derviş Kılıçkaya, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Ekincikli, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan Çevik Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof.Dr. Eyal Ginio, The Hebrew University of Jerusalem
Prof. Dr. Erdal Açıkse, Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Nuri Yavuz, Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr.Orhan Yazıcı, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Şarika Berber, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Miyase Koyuncu Kaya, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Samer Frangie, American University of Beirut
Doç. Dr. Necdet Aysal, Ankara Üniversitesi

İLETİŞİM

Ayrancı Mah. Hoşdere Cad. 110/7, Çankaya – Ankara/Türkiye
+90 (507) 924 25 26
E-Posta

akademiktarihvearastirmalar@gmail.com

Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atadergi>

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Süreli Yayın

YAYIN TARİHİ

30 Aralık 2023

ATAD

Tüm hakları saklıdır. © All rights reserved.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

JAHS

Journal of Academic History And Studies
e-ISSN 2687-5624
Published Biannually

OWNER

Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

ISSUE EDITOR

Dr. Mehmet Ali DURAN

EDITOR BOARD

Prof.Dr.Abdurrahım Abu Husayn,American University of Beirut
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Ankara University
Prof. Dr. Mehmet Derviş Kılıçkaya, Hacettepe University
Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü, Hacettepe University
Prof. Dr. Adnan Çevik, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof.Dr. Eyal Ginio, The Hebrew University of Jerusalem
Prof. Dr. Erdal Açıkşes, Fırat University
Prof. Dr. Orhan Avcı, İnönü University
Assoc. Prof. Dr. Şarika Berber, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Miyase Koyuncu Kaya, Yıldırım Beyazıt University
Assoc. Prof. Dr. Necdet Uysal, Ankara University

PUBLISHING AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdurrahım Abu-Husayn, American University of Beirut
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Ankara University
Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü, Hacettepe University
Prof. Dr. Mehmet Derviş Kılıçkaya, Hacettepe University
Prof. Dr.Adnan Çevik, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof.Dr. Mehmet Akif Tural, Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mustafa Ekincikli, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof.Dr. Eyal Ginio, The Hebrew University of Jerusalem
Prof. Dr. Erdal Açıkşes, Fırat University
Assoc. Prof. Dr. Samer Frangie, American University of Beirut
Assoc. Prof. Dr. Necdet Aysal, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Şarika Berber, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Miyase Koyuncu Kaya, Ankara Yıldırım Beyazıt University

COMMUNICATION

JAHS

Journal of Academic History And Studies
Ayrancı Mah. Hoşdere Cad. 110/7, Çankaya – Ankara/Türkiye:
+90 (507) 924 25 26

E-Mail

akademiktarihvearastirmalar@gmail.com

Online

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataddergi>

PUBLICATION TYPE

Referred International Journal

PUBLICATION DATE

30 December 2023

ATAD

Tüm hakları saklıdır. © All rights reserved.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

EDİTÖRDEN

Değerli okurlar,

2019 yılında tarih bilimi ve tarihin disiplinler arası ilişkili olduğu toplumsal, kültürel, siyasi ve iktisadi alanlarında yapılmış özgün çalışmaları sunmayı amaç edinerek yayın hayatına başlayan ATAD dergisinin 2023 yılının Aralık sayısını sizlerle buluşturuyoruz.

ATAD, sadece tarih alanında değil, Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine ilişkin Tarih, Tarih Sosyolojisi, Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi, Bölgesel Araştırmalar, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika gibi sosyal bilimler alanına yeni bakış açıları kazandırabilecek incelemelere, bu alanlara kuramsal ve metodolojik katkı sağlayabilecek eleştirel tahlil ve araştırmalara yer verebileceği gibi, yukarıdaki disiplinlere veya disiplinler arası alanlara konu olacak kitap tanıtımlarına ve makale çevirilerine de imkan sağlamaktadır. ATAD 2023 yılının Aralık sayısında bilim dünyasına tarih bilimi başta olmak üzere bölgesel konuları da kapsayan 6 makale kazandırmıştır.

Modern çağın bilgiye ulaşmada kolaylık sağlayan açık erişim ortamı üzerinden yayın yapan ATAD, sosyal bilimler alanında daha fazla okuyucuya ulaşmayı hedeflemektedir. ATAD'ın Aralık sayısının yayınlanmasında katkı sunan ve emeği geçen bilim insanlarına teşekkür etmek istiyorum..

ATAD Dergi Editörü

Doç. Dr. Mehmet ÇELİK

ATAD

- 1 -

Tüm hakları saklıdır. © All rights reserved.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

EDITORIAL

Dear readers,

We are bringing you the December 2023 issue of the ATAD journal, which started its publication life in 2019 with the aim of presenting original studies in the social, cultural, political and economic fields in which history science and history are interdisciplinary.

ATAD, not only in the field of history, but also in different disciplines of social sciences such as History, History Sociology, History of Religions, History of Sects, Regional Studies, Political Science, International Relations and Political Science, International Relations and Foreign Policy. As well as providing critical analysis and research that can contribute theoretically and methodologically to these fields, it also provides opportunity for book promotions and article translations that will be the subject of the above disciplines or interdisciplinary fields. In the December 2023 issue of ATAD, the scientific world has brought 6 articles especially historical science.

Broadcasting through the open access environment that provides convenience in accessing information of the modern age, ATAD aims to reach more readers in the field of social sciences. I would like to thank the scientists who contributed and contributed to the publication of ATAD's December issue.

JAHS Editör

Assoc. Prof. Mehmet ÇELİK

ATAD

- 2 -

Tüm hakları saklıdır. © All rights reserved.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

İÇİNDEKİLER

Makaleler-Articles	
II. Abdulhamid Dönemi Memur Yolsuzlukları (1876-1908)	4
Hande İLK TEN	
Osmanlı'nın Sol Basını İştirak, İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist Gazeteleri	42
Tuğba ÖZHAZINEDAR	
Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü	96
Enes DEMİR	
Osmanlı Sarayında Bir Bâbürlü Asilzadesi: Şehzade Baysungur	144
Vedat MERAL	
TURİNG OTOMOBİL KURUMU Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler, 1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri	161
Güngör TOPLU- Yaşar SEMİZ	
XIX. Yüzyıl Ortalarında İnsuyu Kazasına Bağlı Zıvarık Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı	207
Şener ŞEKER	

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 28.03.2023

Submitted: 28.03.2023

Kabul Tarihi: 22.12.2023

Accepted: 22.12.2023

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1397273>

Hande İLK TEN¹

II.ABDULHAMİD DÖNEMİ MEMUR YOLSUZLUKLARI (1876-1908)**

ÖZ: Osmanlı'nın son döneminde Padişah II. Abdülhamid'in önemli bir yeri vardır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki yeni düşünce ve düzeni tesis etmede birçok reform yapmıştır. Bu reformların yapılmasının amacı Osmanlı son döneminde devletin içinde bulunduğu zafiyeti yok etmek ve devletin yenedünyaya adaptasyonunu sağlamaktır. Ancak bu amacın önündeki en önemli engellerden biri hiç kuşkusuz yolsuzluklar olmuştur. Bu yolsuz fiiller her devletin zafiyete düştüğu dönemlerde, ekonomik sorunlar yaşandığı zamanlarda, kıtlık ve savaş gibi olağanüstü koşullarda kendini gösterir. Osmanlı'nın son döneminde ise birbiri ardına kaybedilen savaşlar, başkent-taşra arasındaki haberleşmenin zayıflığı, denetimsizlik, mali buhran yaşanması, kişisel hırsları olan idareciler sebebiyle çok sayıda yolsuzluk dosyası hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı uzun yıllar iktidarda kalan II. Abdülhamid döneminde yaşanan yolsuzluk fiillerini inceleyip kamu personellerinin durumu

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, handeilkten@gmail.com,
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-3390-119X>.

** Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yürütmekte olduğum "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kamu Yönetimindeki Yolsuzluklar (1876-1918)" başlıklı tezden elde edilen bilgilerle kaleme alınmıştır.

hakkında çıkarım yapmaktır. Çalışmada Osmanlı Arşivi yolsuzluk dosyaları incelenmiş olup konuyla alakalı yayınlarda da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memurlar, Yolsuzluk, Rüşvet, Zimmet, Görevi Suistimal

Corrupts Civil Servant in the Period of Abdulhamid II. (1876-1908)

ABSTRACT: In the last period of the Ottoman Empire, Sultan II. Abdulhamid has an important place. He made many reforms to establish the new idea and order after the declaration of the Tanzimat Edict. The purpose of these reforms was to eliminate the weakness of the state in the last period of the Ottoman Empire and to ensure the adaptation of the state to the new world. However, one of the most important obstacles to this goal has been corruption. These corrupt acts manifest themselves in times of weakness in every state, in times of economic problems, and in extraordinary conditions such as famine and war. In the last period of the Ottoman Empire, there are many corruption files in the Ottoman archives related to this period due to the wars that were lost one after another, the weakness of communication between the capital and the provinces, lack of control, financial depression, and administrators who personal ambitions. Our aim, in the study, is to examine the acts of corruption during the reign of Abdulhamid II, who remained in power for many years, and to make inferences about the situation of civil servants. In the study, the Ottoman Archive corruption files were examined and relevant publications were used.

Key Words: Civil Servants, Corruption, Bribery, Embezzle, Malpractice.

Giriş

Yolsuzluk tarihin en eski dönemlerinden beri var olan suçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramsal olarak yolsuzluk hukuki, ekonomik, ahlaki ve kültürel olarak birçok disiplin perspektifinde incelenmiştir. Çeşitli tanımlamaları olan yolsuzluk kavramını açıklamadan önce etimolojisine göz atmakta fayda vardır. Yolsuzluk, Türkçede “*yol*” kökünden gelmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk, “Yolunda yapılmayan, kurala aykırı ve usulsüz iş ve fiiller” anlamına

(ATAD)

gelmektedir². Ayrıca yolsuzluk “yıkamak, ihlal etmek” anlamında Latince *Corrumpere*, İngilizce *Corruption*, Almanca *Korruptus* kelimeleri ile aynı anlama gelmektedir³. Ancak yolsuzluk kavramı tarihsel süreçte karmaşık unsurlar, süreçler ve ilişkiler içermesi nedeniyle hâlâ tartışılan ve tanımlanmaya çalışılan bir kavram olmuştur. Bunun en önemli nedeni yolsuzluğu inceleme nesnesi haline getiren bilim insanlarının dünyayı algılama ve yorumlama biçimleridir. Ancak tek neden de bu değildir. İçinde bulunulan nesnel süreçler ve düşünsel alandaki egemen iklim, aynı oranda belirleyici olmuştur⁴.

Osmanlı Bürokrasisinde Yolsuzluklar

Rüşvet Suçları

Yolsuzluklar içinde belki de en önemlisi, sadece devlet memurları değil toplumla da uyumlanan rüşvettir. Tarihin en eski yolsuzluk çeşitlerinden biri olan ve sözlükte *yaptırılmak istenen bir işte illegal olarak kolaylık ve hızla sağlanması için bir kimseye maddi değeri olan mal ya da para verilmesi*⁵ olarak geçen rüşvet, devlet görevlisinin bir işi yapmak veya yapmamak için toplumun ve hukukun kendisine tanımadığı yoldan bir menfaat temin etmesidir⁶. Etimolojik olarak rüşvet kelimesi Arapça kökenli olup *reşâ* fiilinden türemiştir⁷. Arapçadan eski Türkçeye dolayısıyla günümüze kadar gelmiş olan rüşvet kelimesi çeşitli şekillerde söylenmiştir. Rüşvet istemeye, *istişrâ*; rüşvet isteyene, *müsterşî*; rüşvet

---

² Ömer Bozkurt vd., *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1998), 64.

³ Ayfer Gedikli, “Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, C.IX, S.36, (2011): 170.

⁴ Nuray Ergüneş, “Bankalar, Birikim, Yolsuzluk 1980 Sonrası Türkiye’de Bankacılık Sektörü”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 7. *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler Etkiler ve Çözüm Önerileri*, (Ankara: TEPAV Yayınları, 2006), 23-24.: Peter Larmour, “Corruption and Governance in South”, *Pasific Studies*, Volume 20, Issue 3, (1997): 3- 4.

⁵ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 1998), 2: 1872.

⁶ Ahmet Mumcu, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi,1985), 1.

⁷ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.11, (2008):139.

vermeye *reşv*; rüşvet almaya *irtişâ-irteşâ*; rüşvet alana *mürteşî*; rüşvet verene *râşî-reşâ*; aracılık yapana *râiş* denmektedir⁸.

Rüşveti diğer suçlardan farklı kılan en önemli neden, taraflar arasında gizli kalması ve yapılan soruşturmalara karşın ispatının zor olmasıdır. Suçüstü yapılmadığı takdirde saptanabilmesi çok güçtür. Rüşvet eğer personelin görevini kullanarak bir yolsuzluk yapılması için verilmişse kayıtlardan anlaşılır. Ancak takdir yetkisine sahip bir personelin takdirini etkilemek için verilirse bunun meydana çıkarılması ancak itirafla olmaktadır. Örneğin bir ihalede devletin yararına en iyi teklif veren bir kişi dururken, başka bir kişi ihaleyi alıyorsa burada kişisel bir çıkarın söz konusu olduğu ilk akla gelen ihtimaldir. Ancak memurun düşüncesini değiştirip raşinin lehine karar aldırılması için verilmişse bunu ispat etmek mümkün olmamaktadır. Rüşvet fiilinin kolay ispat edilememesi aynı zamanda bir kamu personeline yapılabilecek en kolay isnat olmasının da önünü açmaktadır. Özellikle birbirileri arasında husumet yaşayan memurlar veyahut memur ile ahali arasında bu tür isnatlar Osmanlı ülkesinde çok sık karşılaşılan durumlardı.

Devletlerin zafiyet gösterdiği dönemlerde ivme kazanan bu suç, Osmanlı'nın son döneminde o kadar artmıştır ki rüşvet alınmadan iş görülemez, atama yapılamaz olmuştur. Rüşvet suçu çoğunlukla kanıtlanamayıp iddia boyutunda kalsa da II. Abdülhamid döneminde mahkemeye intikal eden ve yargılama yapıldığı çok örnek karşımıza çıkar. Rüşvet oranının bu denli fazla olmasının en önemli nedenlerinden biri hediye kültürüdür. Hediyeleşmenin sınırları 1850 yılında Meclis-i Vâlâ'da kesin şekilde çizilmesine rağmen, yüzyıllardır toplumsal kodlara yerleştiği ve memurların bekâ sorunu yaşamalarından dolayı II. Abdülhamid döneminde de çözülemeden kalmış ve kazanılması en kolay yolsuzluk türü olmuştur. Dolayısıyla Tanzimat döneminde kanuni olarak önemli adımlar atılsa da II. Abdülhamid döneminde rüşvet fiili çok sık karşılaşılan türlerden biri olmuştur.

Rüşvet alınması, verilmesi ve aracılık edilmesi isnadı birçok belgede geçmesine rağmen çoğu ispat edilemeden kalmıştır. Ayrıca hem Tazminat döneminde hem

---

⁸ Nevzat Güreli, "İrtikâp ve Rüşvet Cürümleri", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1954), 19.; Halil Sahillioğlu, "İbn-i Nüceym'in Rüşvet Hakkındaki Risalesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, (1966): 692.

de Padişah II. Abdülhamid döneminde yapılan reformlara rağmen rüşvetin önüne geçilememiştir. Hatta tamamen önlenmesi şöyle dursun artarak devam etmiştir. Başka bir deyişle kamu personeli üzerinde tüm iyileştirmelere rağmen vazgeçirici etkiye sahip olmamıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi amacıyla arşivdeki çok sayıdaki belgeyi incelenmiştir. Buna göre rüşvet suçu işleyen personelin veya yerel idarecinin belirli bir zümreye ait olduğu veya belirli bir nezarete bağlılığı hakkında fikir yürütmek hatalı ve yanlış bir yaklaşım olacaktır. İncelenen dönem içerisinde hemen hemen her alanda, her sınıfta, her rütbede, her etnik unsorda, her coğrafyada ve her memuriyette rüşvet suçu işlenmiştir. Reaya arasında ise iş gördürmek veya memurun yapması gereken işi yaptırmamak için kullanılan araçlardan olmuştur.

Osmanlı'nın son dönemini içeren çoğu telif eserde adliye alanında yapılan reform hareketlerinden bahsedilip yargı mekanizmasının işlerliğine vurgu yapılsa da incelenen dönemde adliye makamlarının adı sıklıkla rüşvet olaylarına karışmaktaydı. Yargı sistemindeki aksaklıklar çoğu kez padişahları ve devlet adamlarının gündemini işgal etmiş bu aksaklıkların giderilmesi için mesai harcanmıştır. Bizzat II. Abdülhamid'in başlattığı adli reformun yetersiz kaldığı belgelerdeki yolsuzluk oranlarından ortaya çıkmaktadır. Adliye Nezâreti'ne bağlı personelin hangi mevkide olursa olsun rüşvet suçu işlediklerine dair örnekler bulunmaktadır. Özellikle yargılamayı yapacak müstantik (sorgu hâkimi), müddeiumumi (savcı) gibi memurlarla yargılama yapıp hüküm verildikten sonraki cezaların kontrolünü sağlayan gardiyan gibi denetleyici memurlar, rüşvet alarak bir suçlunun müeyyideden kurtulmasına veyahut hapisanelerden kaçmalarına yardım edebiliyorlardı. Suriye Vilayeti'nde yaşanan bir hadise bu fikre örnektir. Humus'ta Nusayrilerden 11 kişinin adının karıştığı bir cinayet vakasında suçlular, rüşvet ile beraat etmişlerdir. Dönemin Hamidiye Kazası Kaymakamı Jandarma Binbaşısı Şevket Bey, Hamidiye Bidayet Mahkemesi reisi, müstantik muavini ve diğer adliye görevlilerinin rüşvet alarak katiller hakkında men-i muhakeme (yargılanmama) kararı verdikleri bir muhbir tarafından Sadrazama bildirilmişti. Bunun üzerine Suriye Vilayeti İstinaf Mahkemesi Müddeiumumisi tahkikat yapmış ve jurnalın doğru olduğu kısa sürede ortaya çıkarılmıştı. Böylece suçlular yargılanmış, rüşvete iştiraki olan müstantik muavinin de görevine son verilmiştir⁹. Buna ek olarak sadece adliye

---

⁹ BOA., BEO., 170/012682; BOA., DH.MKT., 2060/105.

memurları değil aynı zamanda bölgedeki idarecilerin de suçluları rüşvet karşılığı salıverdiği örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerden biri Diyarbakır Vilayeti'nde yaşanmıştır. Diyarbakır Vilayeti Palu Kazası Kaymakamı Nazif Bey, adam öldürme ve yangın çıkarma suçlarından hüküm giyen Ramazan b. Hüseyin adlı kişinin rüşvet karşılığında serbest bırakılmasını sağlamıştır¹⁰. Görüldüğü gibi rüşvet ve kayırma ile üst mevkideki idareci veya memurlardan destek görenler kendilerini tahliye ettirebiliyorlardı.

Rüşvet suçunun işlendiği başka bir örnek de Hakkâri Sancağı'nda geçmektedir. Hakkâri Ceza Riyaseti vekâletine tayin edilen Ahmed Ziver Bey, rüşvetle iş gördüğünden ve bir takım uygunsuz hareketlerde bulunduğundan dolayı merkeze ihbar edilmişti. Bu jurnal üzerine Ahmed Bey hakkında tahkikat yapılması emredilmiştir. Zaten daha öncesinden de Hakkâri Mahkemesi üyeliği yaptığı sırada kötü hal ve hareketlerinden dolayı azledilerek Ceza Riyaseti vekâletine tayin edilmişti. Kısa süre sonra Hakkâri Sancağı Ceza Riyaseti'ne asaleten Ebussuud Efendi tayin edilince geçici görevinden doğal olarak el çektilmiş ve bir süre açıkta kalmıştır. Ahmed Bey, 10 Aralık 1896 tarihinde bu sefer de Padişah iradesiyle Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisliği'ne atanmıştır. Ancak burada da irtikâp ve irtişa suçlarından ötürü ortağı Maraş Sancağı Bidayet Mahkemesi Müddeiumumi Muavini Osman Bey ile birlikte azledilerek yargılanmıştır¹¹. Padişah iradesiyle göreve atanan Ahmed Ziver Bey, yine iradeyle görevden azledilmiş ve yargılanmıştır. Burada görüldüğü üzere üstünde suç isnadı olan bir memur, öncelikle uyarı niteliğinde başka bir muntıkaya tayin edilmiş ve suçu ikinci kere tekrarladığı için mahkeme edilmiştir.

Hakkında rüşvet şüphesi bulunan memurların tahkikatları ve sorgulamaları yapıldıktan sonra sonuç olarak üç durum meydana geliyordu. Bunlardan birincisi bir takım çıkarlar veya sürtüşmeler neticesinde memura iftira atılması durumudur. Mesela Tarsus Kaymakamı Ali Yaver Bey, Mersin Mutasarrıflığı'nı vekâleten yürüttüğü sırada, Tarsus Belediye Meclisi Başkanlığı'nda kalabilmek için Mısrızade Mustafa Efendi'nin aslen Beyrutlu bir Rum olan Tarsus İdare Meclisi Üyesi Şakir Petrus'tan 40 Fransız frangı rüşvet aldığını iddia etmiştir. Bu iddia üzerine tahkikat yapılmış ve aslında Ali Yaver Bey'in dediği gibi bir

---

¹⁰ BOA., İ.DH., 1297/43.

¹¹ BOA., BEO., 879/65891; BOA., DH.MKT., 140/22, BOA., DH.MKT., 146/39; BOA., İ.AZN., 15/26; BOA., İ.AZN., 30/34.

durumun olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştır. Çünkü Ali Yaver Bey'in işaret ettiği 1891 yılında Mısırzade Mustafa ve Şakir Petrus Beylerin her ikisi de başkan değildir. Bu yüzden bir rüşvet durumu oluşamayacağı hasebiyle Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkatı'nın 123. maddesi¹² gereğince hem Mısırzade Mustafa'nın hem de Şakir Petrus'un men-i muhakemelerine karar verilmiştir¹³.

İkincisi rüşvet şüphesini kesinleştirecek herhangi bir delilin bulunamamasından dolayı men-i muhakeme kararının çıkmasıdır. Örneğin Ergani Telgraf ve Posta Müdürlüğü'nde meydana gelen rüşvet olayında Telgraf Müdürü İzzet Bey, Telgraf Mektupçusu Bekir Efendi ve Muhabere Müdürü Hayri Bey'in kendisinden 50 lira rüşvet aldığını ifade ederek şikâyetle bulunmuştur. Bekir ve Hayri Efendiler hakkında dava açılrsa da Şura-yı Devlet'in yaptığı incelemeler neticesinde *adı geçen kişilerin rüşvet aldıklarını kanıtlayıcı delillere ulaşamamıştır*. Böylece Bekir Efendi ve Hayri Bey'in beraatına karar verilmiştir. Fakat İzzet Efendi haklı olduğunu kanıtlayamadığı için mahkeme kararıyla görev yerinin değiştirilmesine maruz kalmıştır. Dahası davasındaki ısrarı sebebiyle mahkeme masrafları da ona ödettilmiştir¹⁴. Görülüyor ki rüşvet isnadıyla yargılanan bir kişinin, kendisi itiraf etmedikçe, delillerinin olması çok da mümkün değildir. Dolayısıyla suçlu olsalar bile deliller bulunamayınca aklanıp göreve iade edilmekteydiler. Şura-yı Devlet'e intikal eden rüşvet davalarında Şura-yı Devlet'in dikkat çeken davranışı rüşvet aldığı veya verdiği güçlü şekilde bilinen kişi ya da kişileri cezalandırmasıdır. Ancak bir ispat da mevcut değilse sadece birinin ifadesine bakılarak devlet personellerinin azilleri veya görevlerinden tart

---

¹² "Müstantik vaki olan filin ne cinayet ve cünha ve ne de kabahat nevinden olmadığı reyinde bulunduğu veyahut isnad olunan fiili maznun-ı aleyhin irtikap ettiğine dair bir güne delil ve emare görmediği takdirde men-i muhakemeyi yani muhakemeye mahal olmadığını bir kıta kararname ile beyan edecek ve maznun-ı aleyh tevkiif olunmuş ise sebil-i tahliye kılınacaktır." 25 Haziran 1879 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkatının tam metni için bkz. *Düstûr*, I. Tertib, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s.s. 131-224; Ahmet Gökçen, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı" *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1-2, (1994): 203-288.

¹³ BOA., ŞD., 2124/10'dan akt., Harun Çoban, "Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisinde Suç ve Ceza (1892-1900)", (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 117.

¹⁴ BOA., DH.MKT., 1866/56.; BOA., DH.MKT., 2036/106.

cezalarıyla cezalandırmamaya çalışıyordu. Buradaki amaç memurlara adaletli davranmaya çalışmaktı ve onları gücendirmemektir.

Üçüncüsü ise şahitler ve şüphelinin itiraf etmesiyle rüşvet alındığını kuvvetlendiren delillerin ortaya çıkarılmasıyla gerçekten bir rüşvet fiilinin kesinleşmesi durumudur. Suçu itiraf etme noktasında en iyi örnek Hama'da görev yapan Âşar Müdürü Mecid Efendi örneğidir. Mecid Efendi Hama'daki üç köyden bahanelerle 21.000 kuruş rüşvet aldığını itiraf etmiştir. İtiraf sonrasında hakkında soruşturma açılmıştır. Yargılaması yapılan Mecid Efendi görevinden azledilmiştir¹⁵. Ancak belirtilmelidir ki rüşvet suçunun itiraf edilmesi davranışı hemen olmamaktadır. Hesaplar ve defterler incelendiği bir süreçte itiraf gerçekleşir. Çünkü heyecana veya korkuya kapılan memur psikolojik olarak itiraf etme zorunluluğu hisseder.

Bu dönemde memurların rüşvet olaylarına karışması durumunda görevlerinden azledilip yargılanma örnekleri bile rüşvet suçunun işlenmesi durumunda verilecek cezalardan imtina edildiği davalar da meydana gelmiştir. Mesela Dersaadet'te üç sene hapis cezası alan Antaki Nasrullah adlı kişinin cinayet mahkemesi heyetinin kendisinden rüşvet istediğini Adliye Nezareti'ne ihbar etmesi üzerine sadece cinayet mahkemesi heyetinin dağıtılmasıyla yetinilmiştir¹⁶. Buradaki tutumun nedeni henüz rüşvet alışverişinin gerçekleşmemiş olmasıdır. Ancak yine de rüşvet girişiminin cezasız kalmadığı da gözlemlenmektedir.

Osmanlı'da vilayet valilerinin yaptıkları yolsuzluklar başlangıçtan beri ortada olan bir durum olsa da Osmanlı son döneminde büyük bir artış yaşadığı bir gerçektir. Küçük memurların maaşlarının yetersiz olması, ailelerini geçindirmek noktasında yaşadıkları buhran dönem dönem rüşvet almaları konusunda itici unsur olmuştur. Ancak vali gibi taşra idaresinin en üst noktasında olan yüksek memurların da rüşvet alıp yolsuzluk yaptıkları çok sık karşılaşılan bir sorun olmuştur. Burada ihtiyaçtan doğan bir durum olmadığı aşikârdır. Çünkü valiler, seviyeleri nedeniyle yeterli maaş alıyorlardı ve görevlere gittiklerinde harcırahları ödeniyordu. Yine de vilayet valilerinin adı sıklıkla yolsuzluklara

---

¹⁵ Bilge Ceren Türkmen, "Osmanlı Maliyesinde Yolsuzluk (1882-1886)", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 22.

¹⁶ BOA., Y.PRK. AZN., 11/5.

karışmaktaydı. En bilineni rüşvetti. Özellikle de merkezden uzak doğu vilayetlerinin valilerinin bu konuda bir hayli meşgul oldukları bilinmektedir. Örneğin Bağdat Vilayeti vali, defterdar gibi yüksek memurların arasındaki mücadele ve diğer memurların yaptığı yolsuzluk fiilleriyle karşı karşıya kalan bir vilayettir. Dolayısıyla bölgeye atanacak yöneticilerin siyasi ve sosyal sorunların haricinde yolsuzluklar ve uygunsuzluklarla da mücadele etmesi gerekmektedir. Osmanlı yönetimi buraya atanacak olan yönetici ve memurlardan, bölgedeki istikrarın sağlanması, aşiretler arasındaki problemlerin çözümü, yerel toprak ağalarına karşı devletin gücünün devamı ve yolsuzluklarla mücadele etme gibi hizmetler beklemiştir¹⁷. Buna rağmen dönemin çoğu valinin adı rüşvet dosyalarında geçmiştir. Osmanlı'da valilerin idare ettiği vilayet dairelerine rüşvetle memur aldıkları ile ilgili çok fazla örnek vardır. Bunun sonucunda da liyakatli personel sorunu hiçbir zaman çözüleliyordu. Örneğin 1889-1891 yılları arasında görev yapmış olan Giritli Sırrı Paşa vilayet memurlarını haksız yere değiştirip yerlerine rüşvetle liyakatsiz memurlar atıyordu. Sırrı Paşa, Hille Mutasarrıfı Salih Paşa tarafından da merkeze şikâyet edilmiştir. Bölgeye yeni atanmış olan mutasarrıf, Sırrı Paşa'nın *kuvve-i kalemiyesiyle pek çok eğri işi doğru göstermek* suretiyle bölgenin durumunu merkezden sakladığını iddia etmektedir. Valinin bölgede Arap ahali ile sorunların çözülmesi gibi bir görevi olduğu halde ağnam vergileri konusunda ahali ile karşı karşıya gelinmiştir. Hatta Salih Paşa'nın bahsettiğine göre Arap aşiretlerinden bazıları silaha sarılmaktan geri durmamışlardır¹⁸. Başka bir örnek de 1892 yılında Konya Valisi Hacı Hasan Hilmi Bey rüşvet aldığı iddiasıyla merkeze şikâyet edilmesidir. Vali Hacı Hasan Bey, vilayet gelirlerinden ödenmek üzere gönderilen nizamiye havalelerini vilayet idare meclisi eski üyelerinden biri adına %12 düşürülerek nakit olarak vermişti. Hakkında yapılan bu şikâyetler için hakkında herhangi bir işlem yapılmadığı gibi iki ay sonra başka bir yere naklini istemişti. Ancak Padişah II. Abdülhamid, valinin isteğini kabul etmemiştir¹⁹. Görüldüğü üzere Hacı Hasan Bey'in hakkında bir şikâyet meydana geldiği halde gerekli tahkikat yapılmamış, görev yerinin değiştirilmesini isteyen

---

¹⁷ Gökhan Çetinsaya, *Ottoman Administration of Iraq*, (London: Routledge Studies on the Middle East, 2006), 99-126.

¹⁸ BOA., Y.PRK., 20/105; BOA., İ.DH., 1231/96380. Giritli Sırrı Paşa'nın sicil kaydı için bkz.: BOA., DH.SAİD.d., 4/50.

¹⁹ BOA., DH.MKT., 1934/29; BOA., DH.MKT., 1950/54.; BOA., İ.DH., 1274/100223.

valiye Başkitabet Dairesi'nden *mucib-i şikâyet bir hal u hareketi işitilmemekte olduğu* kendisine bildirilmiştir. Burada kurumlar arasındaki iletişimde de sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir vali yolsuzluk yaptığı isnadıyla şikâyet edildiği halde, Başkitabetin bundan haberi yoktur. Dolayısıyla Padişahın da haberi yoktur.

Bilindiği gibi rüşvet sadece para üzerinden olmayıp çeşitli değerli eşyalar üzerinden de olabilmekteydi. Bununla ilgili güzel bir örnek Martir Efendi'dir. Martir Efendi aslen Ermeni kökenli olup Dersaadet'te Sirkeci Telgraf ve Posta Müdürlüğü görevini yürüttüğü dönemde Balkan mıntıkasında Cisir-i Mustafapaşa kazasında görev yapan Lisan-ı Ecnebi Telgraf Memuru İhsan Efendi'ye mektup göndererek Dersaadet'te Sirkeci Telgraf ve Muhabere memurluğunun boşaldığını söylemiş ve altın bir saat karşılığında bu göreve gelebileceğini teklif etmiştir. Bu olay Edirne Başmüdüriyeti'nin Telgraf ve Posta Nezaret'i'ne durumu bildirmesiyle ortaya çıkmıştır. Nezaretin emriyle hakkında tahkikat yapıp yargılanan Martir Efendi'nin men-i muhakemesine karar verilmiştir. Heyet-i İthamiye Martir Efendi'nin saat istemesinin rüşvet adıyla anılamayacağını belirttikten sonra zaten ortada mürteşi ve raşi bulunmadığını dikkate alarak bunun olsa olsa dolandırıcılık suçu olduğunu belirtmiştir. Ancak Ceza Kanunu'nda bu gibi bir fiilin dolandırıcılık maddelerinde bir cezai karşılığı olmadığını hatırlatarak men-i muhakemesine sözlü olarak belirtmiştir. Bu fikrin görüşülmesinden sonra bu fiilin *dolandırıcılığa teşebbüs* derecesinde olduğu ve fiiliyata geçirilmediği gerekçesiyle olay hakkında herhangi bir kanuni dayanak olmaması hasebiyle Martir Efendi'nin men-i muhakemesine karar verilmiştir. Heyet-i İthamiye'nin men-i muhakeme kararına Bidayet Mahkemesi Riyaseti itiraz etmiş ve yine Ceza Kanunu'nun 102. maddesinin 2. fıkrası gereğince yargılanması gerektiği hükmünü vermiştir. Ayrıca aynı kanunun 68. ve 78. maddelerine uygun olarak cinayet derecesinde bir fiil olduğunu bildirmiştir. Böylece Martir Efendi suçun henüz fiiliyata geçmediği dikkate alınarak bir sene memuriyetten uzaklaştırma cezası almıştır²⁰.

Abdülhamid döneminde fuhuş ile mücadele edilmesine rağmen, bazı devlet görevlilerinin rüşvet için fuhuş yapılmasına göz yummaları söz konusu olmuştur. Örneğin 1905 yılında Lâdik Kaymakamı Mehmed Tefvik Bey, bölge memurlarından jandarma çavuşu, belediye başkanı ve belediye meclis üyesi ile

²⁰ BOA., BEO., 41/3024; BOA., ŞD., 2599/33; BOA., ŞD., 2581/44.

birlikte bir fahişeyi koruma altına alarak onun fuhuş yapmasına müsaade etmişlerdir²¹. Yine bir başka örnek de Yıldız Sarayı'na *Gayet mühim bir maddedir* ibaresiyle yapılan 23 Mart 1892 tarihli ihbarnamede, kendi şahsi menfaatlerine hizmet etmek için İstanbul'da görevli Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa, adamları Polis Meclis Reisi Komiser Hüsnü ve Merkez Polis Memuru Şaban Efendileri genelevlerden, meyhanelerden ve gazinolardan ayda 5'er-6'şar lira rüşvet almak amacıyla kullandığı ihbar ediliyordu. Dahası genelevlerle beraber çalışıp fahişe olmayan kadınları da tuzaklarına çekip türlü iftiralarla kocalarından boşattırıp veya baba ve biraderleriyle aralarını bozduktan sonra onların genelevlere düşmesine neden oluyorlardı²².

İncelenen dönem II. Abdülhamid dönemi olduğu için yolsuzluklar noktasında Filistin mıntıkası değer taşımaktadır. Bilindiği üzere Padişah Abdülhamid, Filistin'de Yahudilere ve yabancılara toprak satışını yasaklamıştır. Buna rağmen arşivde, mıntıkada görev yapan memurların şahsi çıkarları sebebiyle Yahudilerle işbirliği yaptıklarını gösteren birçok belge vardır. Rüşvet yoluyla sivil memurundan askeriyesine polisine hatta yerel idarecisine kadar hemen hemen her gruptan memur gelen Yahudilerin yerleşmesini yardım etmiştir. Bundan dolayı Filistin bölgesindeki vakıf arazilerine Yahudilerin yerleştirildiği ile alakalı olarak merkeze birçok ihbar gelmiştir. Hatta izinsiz olarak köyler kurulmuş, okullar inşa edilmiştir. 1888 yılının ilk günlerinde Yafa'da okul inşa edilip köy kurulduğundan ve bu köylere Rusya ve Doğu Avrupa'dan gelen Yahudilerin yerleştirildiği ile alakalı gelen ihbarda birçok zafiyetin ve yolsuz fiilin meydana geldiği bildirilmiştir²³.

Yahudiler Filistin'de toprak alabilmek amacıyla devlet memurlarını rüşvet yoluyla ikna etmeye çalışmışlardır. Böylece Müslüman ahalinin tasarrufunda olan devletin miri arazileri yerel idareci ve memurların rüşvet alıp şahsi menfaatleri sebebiyle toprak satışına ön ayak olmasıyla Yahudilere geçmiştir²⁴. Bölgeyi korumakla görevli olan güvenlikten sorumlu olması gereken memurların rüşvet karşılığında deniz yoluyla gelen Yahudilerin karaya çıkmalarına izin vermeleri dikkate değerdir. Özellikle Yafa Limanı rüşvet

---

²¹ BOA., DH.MKT., 950/32.

²² BOA., Y.PRK. AZJ., 21/65.

²³ BOA., DH.MKT., 1475/21.

²⁴ BOA., BEO., 65/4869.

karşılığı girişlerin izin verildiği bir merkezdir. Örneğin 1896'da Kudüs Başkomiseri Süleyman Efendi, Yafa Komiseri ve polis memurları Yafa limanından gelen Yahudilerin 5'er lira rüşvet karşılığında bölgeye girişlerine izin vermişlerdir²⁵.

Bölgede organize bir yolsuzluk ağı olduğu belgeler ışığında açıkça görülmektedir. 1893 yılında Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa, eski Hayfa Kaymakamı Mustafa Efendi, mevcut Hayfa Kaymakamı Giritli Ahmet Şükrü, Akka Müftüsü Ali, Hayfa Belediye Başkanı Mustafa ve Hayfa İdare Meclisi Üyesi Necip Efendi külliyetli rüşvetler alarak Rusya ve Romanya'dan gelen Yahudileri yasak olduğu halde bölgeye sokmuşlardır. Ayrıca eski Adana Valisi Şakir Paşa ve Cebel-i Lübnanlı Selim ve Nasrullah El-Havari'nin zamanında 800 liraya aldıkları Hayfa'daki mülkleri ve Hazire, Dordore ve Nefbate çiftliklerini 18.000 liraya Yahudilere satmışlardır. Bir de bu iş için 2.000 lira rüşvet temin etmişlerdir. 140 aileden oluşan grup bir gecede Hayfa Polis Memuru Aziz ve Zaptiye Memuru Yüzbaşı Ali Ağaların yardımıyla yukarıda ismi zikredilen arazilere yerleştirilmişlerdir. Bununla da yetinilmeyerek Belediye Başkanı Mustafa Efendi yetkilerini kötüye kullanarak sahte ve eski tarihli ruhsatnameler ile araziye 140 haneli bir köy kurmuştu. Bu Yahudilerden sanki yıllardır vergi alınıyor gibi göstererek Osmanlı ahalisinden olduklarını kanıtlamaya çalışmışlardır. O denli sistemli çalışılmıştı ki bahsi geçen Yahudi grubunun sanki 'Safed ve Taberiye'de asırlardır yaşadıklarını ancak fakirlikten nüfus kayıtlarının yapılmadığı' süsü veriliyordu. Bu yüzden de bazılarından 6 mecdiye para cezası alınıp, fakir olanlardan da hiç para alınmadan, bir gece içinde Osmanlı vatandaşı yapılmışlardır.

Bu organize suç çetesinin yaptıklarını anlatanlar ahaliden kişiler değil bizzat bölgede görev yapan devlet memurlarıdır. Eski Akka Müddeiumumi Muavini Mehmet Tefvik, Belka Sancağı eski Reji Müdürü Mehmed Said ve Nahiye Müdürü Suphi Beyler ayrıca bölgedeki Yahudi iskânı hakkında başka bilgiler de vermişlerdir. Buna göre Baron Bilavaroş'un ölmesiyle sahipsiz kalan Zamarin Köyü'ne el konulup Baron Roşeyle'nin organize ettiği 700 Yahudi aile yerleştirilmiştir. Buraya yakın üç köy, 2.000 kuruş kıymetindeki harap bir arazi Sadık Paşa tarafından Yahudilere satılmıştır²⁶. Gerek sahipsiz mülklere ve

²⁵ BOA., ZB., 443/40.

²⁶ BOA., Y.PRK. AZJ., 27/39.

arazilere el koyarak gerek satın alma yoluyla intikal ettirilen topraklara binlerce Yahudi yerleştirilmiştir. Siyasi olarak Osmanlı'yı uzun süre müşkülata düşüren Filistin meselesi, bazı memurların şahsi menfaatlerine alet edilmiştir.

Bununla beraber toprak satışında iş birliği yapanların, etik ve dürüst memurlar hakkında iftira boyutunda jurnaller gönderdiklerine şahit olunmaktadır. Örneğin 1 Ağustos 1892'de Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa'nın rüşvet olarak Filistin coğrafyasında birçok bölgenin yasağa aykırı şekilde yabancılara ve Yahudi göçmenlere satılmasında kolaylıklar sağladığı merkeze bildirilmiştir. Merkezden Suriye Vilayeti'ne gelen tahriratta durumun incelenmesi istenmiş ve eğer böyle bir rüşvet ve yolsuzluk suçu işlenmişse gerekli yargılama sürecinin başlatılması emredilmişti²⁷. Hâlbuki İbrahim Paşa birçok kez merkeze gönderdiği yazılarda Yahudilerin bölgeye giriş yapmaya çalıştıklarını ve diğer yerel yönetimlere bir kez daha uyarı yapılması gerektiğini ifade etmişti²⁸. Yapılan tahkikat neticesinde Paşanın görevini icra ederken herhangi bir rüşvet ve yolsuzluk suçu ile ilgili emare bulunmamıştır. Bu yüzden de yargılama süreci başlatılmadan görevinde kalmaya devam etmiştir. Zaten İbrahim Paşa'nın rüşvet olarak *Yahudileri bölgeye yerleştirdiği* iddiası Beyrut Valisi Halid Bey tarafından da yalanlanmıştı. Mevzu bahis olan olayda Nemçe Vapuru'yla Beyrut Limanı'na gelen Avusturyalı 20 kadar Yahudi'nin karaya inmek istedikleri haber alınır alınmaz durum kontrol altına alınmış Avusturya Konsolosluğu Yahudilere yardımcı olmak istese de buna müsaade edilmemişti. Ancak Avusturyalı Yahudi muhacirlerin aslında Kudüs'e gitmek için Yafa Limanı'na gönderilmiş olduğu aksettirilmişti²⁹. Ancak her memur Kudüs Mutasarrıfı kadar şanslı değildir. 1893 yılında Tapu Kâtibi Abdülrezzak Efendi, Yafa ve çevresinde Yahudilerin

---

²⁷ BOA., BEO., 42/3143. Yedi yıla yakın Kudüs Mutasarrıflığı yapan İbrahim Hakkı Paşa, rüşvet olayı olmasa da kötü idaresi ve hakkında yapılan onca şikâyetten dolayı önce görevden uzaklaştırılmış ancak kısa süre sonra görevine tekrar tayin olmuştur. Görevine tekrar tayin olsa da Dâhiliye Nezareti uyarı niteliğinde 10.000 kuruş maaşının 9.000 kuruşa düşürmüştür. Bir süre sonra artık bölgede tutunamayacağı anlaşıldığı için görevinden azledilmiştir. BOA., DH.SAİD.d., 1/276.; BOA., DH.TMİK.M., 39/44; BOA., BEO., 907/68011; BOA., DH.MKT., 758/1.

²⁸ BOA., HR.TH., 110/79.

²⁹ BOA., DH.ŞFR., 162/28.

ruhsatsız olarak bina inşa etmelerini engellemek amacıyla durumu ihbar etmişti. Ancak ihbardan sonra halde görevden azledilme girişimine maruz kalmıştır³⁰.

Bu dönemde Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa, şahsi çıkarları için rüşvet alanların başındaki isimdir. Sadık Paşa ve organize ettiği grubunun yaptığı rüşvet ve yolsuzluk fiillerini merkeze bildirmek isteyen dürüst memurlara karşı sert davranışlar sergilediği olmuştur. Hatta ona muhalif kişilerden önce yaptıkları hakkında bilgi verildiğinde kendisinin bir suçu olmadığı başka kişilerin iftira attıklarını, bölgede bazı dedikodular çıkardıklarını bahisle Dersaadet'e şikâyet etme yolunu tercih etmiştir. Örneğin 26 Şubat 1895'te eski Akka Bidayet Mahkemesi Ceza Reisi Şakir Efendi ile aralarında bir sürtüşme olduğunu ifade ettiği yazısında Şakir Efendi'nin, kendisi ve adamları hakkında Yahudi iskânı konusunda rüşvet aldıklarına yönelik dedikodular çıkardığını söyleyip Şakir Efendi'nin cezalandırılmasını talep etmiştir³¹. Oysaki diğer belgelerden anlaşıldığı üzere Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa Yahudilere toprak satışından külliyetli rüşvetler almış ve büyük bir yolsuzluk ağı kurmuştur.

Kısacası Filistin'deki büyük yolsuzluk furçasının bir ayağı olan rüşvet fiili Abdülhamid'in tüm mücadelesine rağmen devam etmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki memurların rüşvet karşılığı Filistin'de Yahudilere toprak satılmasına aracılık etmesi, işleri kolaylaştırması, insan kaçakçılığını görmezden gelmesi gibi suç teşkil edecek davranışlarda bulunmalarını engelleyecek herhangi caydırıcı önlemin alınmamış olması da dikkat çekmektedir. Hatta Sadık Paşa'ya sadece görev yeri değişikliği yapılmış ve 21 Ocak 1895'ten sonra kısa sürelerle Hama, Lazkiye, Kerek, Muş Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir³². Başka bir deyişle Filistin gibi dış siyasette de önemli derecede olan bir bölgeye Yahudileri yerleştirilmesi nedeniyle herhangi bir cezai müeyyide uygulanmamıştır.

Zimmet ve Sirkat Suçları

En az rüşvet kadar ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısına zarar veren bir diğer yolsuzluk türü sirkat ve zimmet suçlarıdır. Arapça *sirkat* yani Türkçede

---

³⁰ BOA., DH.MKT., 53/11.

³¹ BOA., DH.MKT., 349/26.

³² BOA., BEO., 563/42154.; BOA., BEO., 565/42338; BOA., İ.DH., 1327/13.; BOA., İ.DH., 1336/42; BOA., İ.DH.,1351/61.

*uğrılmak*³³ kelimesiyle ifade edilen hırsızlık suçu her devlette ağır suç sayılmıştır. Osmanlı'da da sirkat suçu ceza kanunnamelerinde geniş yer bulmuş ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Osmanlı ceza sisteminde sirkat başlığı altında toplanan terminoloji *ihtilâs*, *ihtilâsat*, *irtikâb*, *zimmet*, *zimmete para geçirmek*, *zimmete devlet malı geçirmek*, *zimmete emvâl-i mirîye geçirmek* gibi şekillerde tezahür etmiştir. Bu ifadelerden *ihtilâs* devlet varidatı kayıtları üzerinde tahrifat yapmak anlamına gelirken günümüz anlamıyla nitelikli hırsızlık kategorisinde yer almaktadır. *Zimmet* ise memurun devlet varidatları üzerinde kayıtlara en baştan hile karıştırıp yazması gereken oranlardan daha düşük ya da daha fazla yazarak aradaki farkı çalmasıdır.

Devlet memurlarının görevlerini ve yetkilerini kötüye kullanarak kendi üstlerine aldıkları veyahut onlara yakın çeşitli kişilerin üstlerine verdikleri devlet malları veya devlet gelirleri zimmet suçunun en çok gözlenen şeklidir. Memurların içinde büyük devlet adamlarından en düşük memurlara kadar görülmektedir. Bu noktada 1858 Ceza Kanunnamesi, konu açısından önem arz etmektedir. Çünkü sirkat suçunun cezai müeyyidesinin son şeklini aldığı kanunname olmuştur. Zimmete geçirme suçu işleyen memurların aldıkları cezalara bakıldığında zimmete devlet malı geçirmenin cezası 5 seneden az olmamak kaydıyla kalebentlik cezası ile bir daha devlet hizmetinde kullanılmamaktır. Aynı zamanda memurun zimmetine geçirdiği meblağın iki mislisi kendisinden veya kefillerinden tahsil edilmesidir³⁴.

Kamu personelleri arasında zimmet suçuyla bir memuru itham etmek sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durumla ilgili arşivde birçok örnek bulunmaktadır. Zimmet isnadı olan memurların yargılama sürecinde yapılan soruşturmalar ve incelemeler uzun yıllar sürüncemede kalabiliyordu. Yargılanan memurun kararı reddedip temyiz ve istinaf mahkemelerine taşınmasıyla süreç daha da uzamaktaydı. Bu tür olaylarla sanık memur ve onun ailesi uzun süre mağduriyet yaşamaktaydı. Bununla ilgili örnek olarak Ergani Mutasarrıfı Celaleddin Bey'dir. 1888 yılında Celaleddin Bey hakkında ağnam vergisinden para kaçırdığı, 300.000 kuruş çaldığı ve 1885 senesi âşarından mültezimler borcunu hesabına geçirerek

---

³³ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004), 232.

³⁴ 1858 Ceza Kanunnamesi için bkz. *Düstûr*, I. Tertib, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s.s.537-596.

hazineyi zarar soktuğu isnadıyla Diyarbakır Vilayeti İdare Meclisi tarafından soruşturma geçirilmişti. Celaleddin Bey'e göre ona bu isnatları atanlar Vali Sırrı Paşa ve Tahkik Memuru Tevfik Beydi. Celaleddin Bey'in üstüne atılan isnatların gerçeği yansıttığı iddiasıyla Maliye Nezareti'nden ikinci müfettiş Ragıp Bey, Ergani'ye gelmiş ve gerekli incelemelere başlamıştı. Tahkikat bittikten sonra raporunu yazan Ragıp Bey, Celaleddin Bey'e isnat edilen suçlamaların gerçeği yansıtmadığını bildirmişti³⁵.

Suçsuz olduğu anlaşılrsa bile o devlet görevlisinin görevden alınması usuldendi. Çünkü devlet "Hakkında şikâyetlerin var olduğu bir memur ve yönetici bulunduğu bölgede otoritesini kaybeder ve işlerini doğru düzgün yapamaz" mantığıyla hareket ediyordu ve hakkında çıkan suçlamaların gerçeği yansıtmadığı ortaya çıksa bile bir personel görevinden azledilebiliyordu. Dolayısıyla Celaleddin Bey Ergani'deki görevine devam edememiş ... *Şikâyetçiler çoğalmış ve devam-ı me'mûriyetinden istifâde imkânı kalmamış olmağla beraber sû-i istimâlat-ı mervîyyesi usûlen sabît olmasa bile hâl u iştiharına (şöhret durumuna) ve nüfûz-ı hükümetini (yönetim nüfuzunu) kaybetmeksizin tebdiline karar verilmişti. Ancak mutasarrıfı da küstürmek istemeyen devlet ... Kendisi emekdâr ve atûfet-i seniyyeye sezâvar (layık) olmağla rütbesinin dahi bir derece terakkisi (yükseltilmesi) münâsib...*³⁶ olacağı ifade edilerek rütbesi yükseltilmişti. Yine de bir müddet atıye-i seniyye³⁷ (padişah hediyesi) ve mâzûliyet maaşıyla³⁸ geçinmek zorunda kalan Celaleddin Bey Şubat 1891'de Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığı'na görevlendirilmişti³⁹. Görüldüğü üzere suçsuz olsa bile bir memur üç yıl gibi bir zaman diliminde mağduriyet yaşayabiliyordu.

Vakıf işlerinde bu dönemde memurların adı sık sık zimmete geçirme suçu ile anılıyordu. Başka bir deyişle vakıf gelirleri, memurlar için üzerinde kolayca tahrifat yapılabilen önemli bir yolsuzluk kaynağı idi. Özellikle vakıf

---

³⁵ BOA., DH.MKT., 1512/8.; BOA., ŞD., 320/32.; BOA., ŞD., 320/34.; BOA., DH.ŞFR., 137/3.; BOA., ŞD., 2933/14.

³⁶ BOA., DH.MKT., 1514/56.: Celaleddin Bey'in yerine Necid Mutasarrıfı Nezih Bey tayin edilmiştir.

³⁷ BOA., DH.MKT., 1661/36.; BOA., DH.MKT., 1677/92.; BOA., DH.MKT., 1703/91; BOA., DH.MKT., 1705/116.

³⁸ BOA., DH.MKT.,1749/88.; BOA., DH.MKT., 1760/112.

³⁹ BOA., DH.MKT., 1813/1.; BOA., DH.MKT., 1807/112.

işlerinden bihaber olan taşradaki görevliler, vakıf gelirlerini merkeze göndermek yerine kendi zimmetlerine geçirmeyi tercih ediyorlardı. Hatta vekâleten yürüttükleri yeni görevlendirmelerde dahi yolsuzluk yapmaktan geri durmuyorlardı. Örneğin Karesi Sancağı Evkaf Muhasebecisi Mehmed Halid Bey zimmet suçlamasından dolayı uzun süredir yargılanmaktadır. 1893 yılında mutasarrıf vekili ve âşar ihale memurluğu görevlerini ifa ederken bir takım yolsuz ve usulsüz fiilleri ortaya çıkmıştır. 1893 yılında Edremit zeytin âşarı ihalesinden pazar esnafından Aynîzâde Hafız Hakkı Efendi'nin emlâkını karşılık tutarak 100.000 kuruşluk âşar ihale etmiş başka bir ifade ile ihaleye fesat karıştırmıştır. Bu yüzden devlet hazinesini 5.000-6.000 liralık zarara uğratmıştır⁴⁰. Bunun da nedeni Âşar Nizâmnamesi'nin 20., 21., ve 22. maddelerinde açıkça belirtildiği üzere âşar almak isteyen talipler ikamet ettikleri meskenler dışındaki emlâklarının kıymeti her neyse o nispette âşar alabileceklerdi. Mali güçlerinden daha büyük âşar almak isteyen talipler ise kefil göstermek zorunda olup, kefillerinin mali güçlerinin de hesaplanmasıyla âşar elde edebileceklerdi⁴¹. Ancak Aynîzâde Hafız Hakkı Bey'in emlâkına 1891'de 20.000 kuruş, 1892'de 25.000 kuruş kıymet biçilmiş iken 1893 yılına gelindiğinde 40.000 kuruş kıymet biçilmiştir. Birkaç yıl içinde biçilen kıymetin iki kat artması bir takım suistimallerin olduğunu da akla getirmektedir⁴². Kabahatleri bununla da bitmeyen Halid Bey, görevi boyunca yaptığı hesapların incelenmesi için oluşturulan tahkikat komisyonunun işlerine müdahale edip halk arasında devlet aleyhinde bir takım sözler yayarak zaman kazanmak istemiştir. Ancak durum Dersaadet'e bildirilince görevinden geçici süre el çektirilmiştir⁴³. Halid Bey'in yaptıklarına bakıldığında şadırvanlar gelirinden zimmetine para geçirmiş; Zağanos Paşa Vakfı tasarrufunda bulunan bir parça terkedilmiş araziye *ekili arazi (arazi-i mezru'a)* diyerek satmış ve şahsi çıkarları için Zağanos Paşa Vakfı hukukuna aykırı davranmıştır⁴⁴. Aynı zamanda bu vakfın parasından bir milyon kuruş ihtilas etmiştir. Bunun 250.000 kuruşunu kendisinin 750.000 kuruşunu ise

---

⁴⁰ BOA., BEO., 143/10666; BOA., DH.MKT., 2051/71; BOA., BEO., 253/18915; BOA., DH.MKT., 288/70.

⁴¹ *Düstûr*, I. Tertib, C. 5, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s.s.779-804.

⁴² BOA., DH.MKT., 288/70

⁴³ BOA., BEO., 1520/113970.

⁴⁴ BOA., BEO., 1520/113970;

adamlarının üzerine geçirerek devlet hazinesini zarara uğratmıştır⁴⁵. Görüldüğü üzere zimmet suçu işleyen bir memur devletten çaldığı paraları başka kişilerin üstüne geçirerek yaptığı suça başkalarını da dâhil ediyor ve cezalandırılmaktan kaçınmaya çalışıyordu. Hakkında tüm suçlamalara ve tahkikatlara rağmen 1900 yılına kadar görevine devam etmiştir⁴⁶. Üç yıl kadar boşta kalan Halid Bey İstanbul'a gitmiş ve 1903 yılında Evkaf Nezareti İdare Meclisi üyeliğine tayin edilmiştir⁴⁷. Dolayısıyla 1893 yılından beridir süre gelen yolsuzluk soruşturmasında hiçbir ceza almayıp üç yıl bekletildikten sonra başka bir göreve getirilmiştir.

Tanzimat döneminin kazandırdıkları kurumlardan biri olan Eytâm Nezareti yardıma muhtaç olanları desteklemek için kurulmuş bir teşkilat olmasına rağmen, Eytâm personeli içinde de zimmet ve sirket suçlarının bir hayli fazla olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Selanik Vilayeti Eytâm Müdürü Bayezid Efendi'nin Eytâm Sandığından 392.886 kuruş ihtilas etmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde suçlu olduğu kesinleşmiş ve ceza almasına rağmen davayı istinafa taşımıştır. Şura-yı Devlet İstinaf Dairesi'nde davayı tekrar açmasını sağlamıştır. Ancak 20 Ekim 1897 tarihinde görülen davada Bayezid Efendi'nin suçu sabit görülmüştür. Buna göre vilayet idare meclisinden çıkan karar olan Ceza Kanunu'nun 236. maddesi uyarınca iki sene hapis cezası almasının yanında zimmetine geçirdiği para kendisinden ve kefillerinden tahsil edilmesine tekraren karar verilmiştir. Ayrıca İstinaf Mahkemesinin böyle bir karar vermesine neden olan durum ise *müddet-i kanunîyesi zarfında itiraz ve temyiz edilmediğindedir*⁴⁸.

Maliye memurlarının ekonomik olarak ilk başta maaşlı sisteme geçirilmesinde en önemli neden hiç kuşkusuz para ve parayla ilgili olan işlerde yapılan yolsuzluklardır. Örneğin Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin 28 Şubat 1889 tarihli mazbatasında Tekirdağ Sandık Emni Mehmet İzzi Efendi, Hüsnü Şerif Efendi ile beraber mal sandığından 258.000 kuruş ihtilâs etmiş ve zimmetine devlet malı

---

⁴⁵ BOA., BEO., 143/10666; BOA., BEO., 1520/113970; BOA., DH.MKT., 2051/71.

⁴⁶ BOA., DH.MKT., 2390/89; BOA., BEO., 1520/113970.

⁴⁷ BOA., İ.EV., 35/31.

⁴⁸ BOA., ŞD., 2024/31; BOA., DH.MKT., 2191/22; BOA., TFR.I.MKM., 18/1774.

geçirmesinden dolayı cinayet derecesinde⁴⁹ yargılanmış ve hazinenin zararını kendinden ve kefillerinden tahsil edilmesine hükmetmiştir⁵⁰. Ancak Mehmed İzzi Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne, Sadaret'e ve Şûrâ-yı Devlet'e birçok dilekçe gönderip, yargılama yapılmadan hakkında hüküm verildiğinden şikâyet etmiştir. Hatta Hüsnü Şerif Efendi'nin İstanbul'a giderek gerekli makamlarla görüşerek kendi üzerindeki isnattan kurtulduğuna ve görevine iade edildiğine ancak kendisinin suçlu bulunduğunu iddia etmiştir⁵¹. Bu iddiasının kaynağı, üzerinde suç isnadı bulunan memurların, durum tahkik edildikten sonra yargılanması usulünün olmasıdır. Ancak 6 Kasım 1879 tarihinde kabul edilen Rumeli Vilâyatı Kanunu Layihası ile Rumeli vilayetlerindeki memurların durumları diğer memurlarinkinden farklıdır. İzzi Efendi aleyhinde karar veren Şûrâ-yı Devlet'in dayanağı olan bu kanun layihasınının 267. maddesinde, üzerinde töhmet olan memurun yargılanmasına gerek olmadan hakkında hüküm verilebileceği belirtilmiştir. Sonuç olarak İzzi Efendi cinayet derecesinde suçlu bulunmuş ve tüm itirazlarına rağmen hazineye uğrattığı zarar kendisinin ve kefillerinin mal ve emlâkları satılarak tazmin ettirilmiştir. Ancak burada dikkate değer bir konu da memurun görevi bitiminde tebriye-i zimmet mazbatası aldığı ve daha sonraki yıllarda başka mahallerde görevine devam ettiği halde '*sandığın açığı var*' denilerek yargılanmış olmasıdır⁵². Normal şartlarda bir memur, görev

---

⁴⁹ 1858 Ceza Kanunnamesinin 3. maddesinde cinayet suçu "*Cinayet, mücâzât-ı terhibiyyeyi istilzam eden efaldir. Mücazât-ı terhibiyye, katl ve maatteşhir müebbeden veya muvakkaten küreğе konmak, kal'abend olmak maddeleriyle nefy-i ebed ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-ı medeniyyeden iskat maddeleridir.*" diye tarif edilmiştir. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), 835.

⁵⁰ BOA., ŞD., 333/2; BOA., ŞD., 2931/66; BOA., DH.MKT., 1601/85.

⁵¹ BOA., ŞD., 2932/14; BOA., ŞD., 2931/66.

⁵² 267. madde: "*İthamı iddia olunan bir me'mûr hakkındaki tahkikat-ı evveliyeye beyân olunan meclislerden birine geldikde lâıykıyla mütâlaa ve tedkik ve tarafeyn istimâ' olunarak hakkında şikâyet vukû' bulan me'mûrların taht-ı muhakemeye alınmasına lüzum görünür ise ba-mazbata itham ile muhâkemesi icrâ olunmak üzere mahâkim-i nizâmiyeden âid olduğu mahkemeye havâle-i keyfiyyet edilir. Me'mûr-u mûmâileyhin ithamına ve taht-ı muhâkemeye alınmasına lüzûm görülmezse esbâbının beyânıyla bir mazbata yapılp me'mûr-u mûmâileyhin müte'allik olduğu idâre reisine tebliğ ve bir sûret-i musaddakası da me'mûr-ı mûmâileyhe i'tâ olunur.*", Rumeli Vilâyeti Kânûnu, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1296), 69.

süresi bittikten sonra hesapları ve tuttuğu defterler incelenmeli ve tebriye-i zimmet mazbatasını aldıktan sonra başka bir memuriyete geçirilmeliydi. Denetimdeki bu zafiyet, memurlar arasındaki yolsuzlukların artmasındaki önemli sebeplerden biri olmuştur.

II. Abdülhamid döneminde memurlar, padişah iradeli ve padişah iradesiz memurlar olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Bilindiği gibi padişah iradesiyle atanan memurların azil ve yargılama işlemlerinin yapılabilmesi için padişah onayı gerekmektedir. Bu aynı zamanda padişah iradesiyle atanan bir kişinin yargılanmadan başka bir göreve gidebilmesinin önünü açan bir uygulama da olmuştur. Örneğin padişah iradesiyle Bağdat Arazi-i Seniyye Müdürlüğüne atanan Mehmed Nuri Efendi'nin devlet gelirlerinden 5.000 lira zimmetine geçirdiği isnadı olduğu ve tebriye-i zimmet etmediği halde yargılanması şöyle dursun 14 Eylül 1893'te Padişah iradesiyle *münasip* bir defterdarlığa yani Bağdat Defterdarlığı'na atanmıştır⁵³. İradeli memur ve iradesiz memur kavramlarının varlığı, iradesiz memurların suç işlediği takdirde cezai müeyyide uygulanabileceği anlamına gelirken, iradeli memurlar padişah korumasındaydı. Bu da memurlar arası ikiliğin en önemli nedenlerindedir.

Mahkemelerin kararlarının itiraz edilmesi bir vatandaşlık hakkı olduğundan dolayı bunun bazen suistimal edildiği görülmektedir. Memurlar verilen cezaların uygulanmasını geciktirmek amacıyla davayı istinafa taşıyabilmekteydiler. Bidayeten verilen kararları temyiz için Şûrâ-yı Devlet'e götürülüyordu. Örneğin Dersaadet'teki Galata Postanesi'nde görevli Hüseyin Hüsnü Efendi, bir müşterinin zarf içindeki parasını çalmıştı. Müşterinin beyanı ve gerekli deliller toplandığı için ona devlet memuriyetinden tart cezası verilmişti. Ancak süreci uzatmak amacıyla hakkındaki tüm delil ve şahitlere rağmen suçu sabit olsa ve Ceza Kanunnamesi'ndeki cezasının karşılığı sarih olmasına rağmen kararı temyize taşımıştır. Şûrâ-yı Devlet'e gönderdiği arzualinde Postane müdür ve müdür yardımcısının kendisine iftira attıklarını bildirmiş ve yapılan soruşturmanın eksik olduğunu iddia etmiştir. Ancak Şûrâ-

---

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=259414&dkymId=1448> (Erişim Tarihi: 11.03.2023)

⁵³ BOA., BEO., 476/35683; BOA., BEO., 248/18575; BOA., İ.M.L., 7/52.; Nuri Efendi, Bağdat Defterdarlığı görevinden ayrıldıktan sonra yine irade-i seniyye ile 14 Eylül 1896'da Suriye Defterdarlığı'na tayin edilmiştir. BOA., İ.M.L.,19/45.

(ATAD)

yı Devlet'e intikal eden dosyalarının incelenmesi neticesinde de Hüseyin Hüsni Efendi, Ceza Kanunu'nun 129. maddesinde belirtildiği üzere üç altın para cezasına ve üç ayda hapis cezasına çarptırılmıştır⁵⁴. Aslına bakılırsa Hüseyin Hüsni Efendi'nin davası hemen görülmüştü. Bir ay içinde sonuçlanan davasını bir buçuk yıl uzatmış ve zaman kazanmıştır. Ama tüm girişimlerine rağmen sonuç değişmemiş ve anayasaya uygun olarak hak ettiği cezaya çarptırılmıştır.

Sandık emininin başka bir zimmete geçirme hadisesi Karesi Sancağı Sandık Emini Yakup Efendi tarafından vuku bulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda Sandık Emini Yakup Efendi'nin sandıktan zimmetine para geçirdiği kesinleşmiştir. Alınan karar neticesinde 1858 Ceza Kanunnamesi'ne uygun olarak hazineyi zarara uğratan Yakup Efendi'ye bu zararın tazmini için kendi mal ve emlaklarının satışı yöntemine başvurulmuştur. Yaklaşık yirmi yıl süren sorgulama, yargılama, kararın uygulanması, malların satışı ile geçen sürede Yakup Efendi vefat etmiş olmasına rağmen hâlâ devlete 1.547.420 kuruş borcu bulunmaktaydı. Bu borç devlet tarafından varislerinden istenmiştir. Bundan dolayı Yakup Efendi'nin torunu Hafidî Celâlzâde Mehmed Bey'e bu mütebaki meblağ hakkında 1909 yılında mahkeme açılmıştır. Mahkeme sonucunda Yakup Efendi'nin yolsuzluğundan dolayı ne kadar mal ve emlakı varsa hepsinin o dönem devlet kararıyla satıldığı resmi kayıtlarca anlaşılmış ve torunu Mehmed Bey büyükbabasından herhangi bir miras kalmadığını ifade edince Şûrâ-yı Devlet kararıyla terkîn-i kayd yapılmıştır. Yani devlete olan borcu silinmiştir. Bu davada dikkati çeken bir önemli husus da 1869'dan beri yürürlükte olan kefalet usulüne aykırı olarak kefilsiz şekilde istihdam edilmesi durumudur. Kurala göre bir memuru kefilsiz olarak istihdam edenler, memurun yolsuzluk yapıp devleti zarara uğratma durumunda birinci derece sorumlu tutulacaktı. Ancak bu örnekte görülmektedir ki Yakup Efendi'nin kefilsiz olarak tayin edilmesi, mürur-ı zamana (zamanaşımı) uğramasından dolayı, onu istihdam edenler geriye kalan 1.547.420 kuruş parayı ödemekten kurtulmuştur⁵⁵.

Devlet gelirlerini toplayanlar arasında muhtarlar da bulunmaktaydı. Bu dönemde muhtarlar vergi tahsiliyle görevlendirildiklerinden dolayı zimmetlerine mal-ı miri geçirme fiili sık görülüyordu. Bitlis'teki Taş, Kalu ve Zeydani mahalleleri muhtarlarının hesapları incelenmiş ve 1894'ten 1902 yılının

⁵⁴ BOA., ŞD., 2572/28.

⁵⁵ BOA., ŞD., 440/49; BOA., ML. EEM., 31/22.

sonuna kadar çok büyük miktarda zimmetleri ortaya çıkmıştı. 14.503 kuruş topladıkları vergilerden zimmeti çıkan bu muhtarlar, borçlarını daha önceki Tahsil-i Emval Kanunu'na uygun olarak ahaliye yüklemişlerdi. Ancak yeni Tahsil-i Emval Kanunu'na göre bunu yapmaları kanunen yasaktı. 1902 yılında yürürlüğe giren yeni kanununa göre artık vergi toplama işi muhtarlardan alınıp doğrudan tahsildarlar eliyle toplanacaktı⁵⁶. Ancak muhtarlar bu kurala aykırı şekilde tahsil işlerine dâhil olmuşlardır. Dahası büyük bir meblağ da hazineyi zarara uğratmışlardır. Ancak Maliye Nezareti'nin 26 Ağustos 1907 tarihli tahriratında bazı bölgelerde tahsildar bulunamamasından dolayı eski usulle muhtarların tahsilat işlerine bakmasına müsaade edilmiş ve onların hazineyi uğrattıkları zararın ise Vilayet Nizamnamesi'nin dördüncü babındaki 61. maddesine ve Tedkik-i Bakaya Talimatı'nın 19. maddesine dayanarak bu yolsuz muhtarları seçen ahalinin ödemesine hükmetmiştir⁵⁷. Ancak konu Şûrâ-yı Devlet'e taşınmış ve 2 Mart 1908 tarihinde bu borcun ahali üzerine yüklenmesinin adalete aykırı olduğuna hükmedilmiştir⁵⁸. Görüldüğü üzere küçük olsun büyük olsun taşra idarecilerinin yapmış oldukları zimmet suçları bölgenin huzur ve asayişini bozmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet hazinesi zarar gördüğü kadar ahali de zarar görüyordu. Yine de bu örnekte Şûrâ-yı Devlet kararıyla ahalinin zarar görmesi engellenmiştir. Diğer vakalar için bunu söylemek mümkün değildir.

Görevi ve Yetkiyi Suistimal Suçları

Her devletin tarihinde memurların görevini ve yetkisini kötüye kullandığı bilinmektedir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren devletin en önemli görevlilerinden en küçük memurlara kadar çeşitli konularda görev ve yetkilerini kötüye kullananlar olmuştur. Bu konular ahaliye zulüm, suç işleyenleri koruma, görevi yapılması gereken şekilde yapmayıp tembellik göstermek, gelirlerin aşırı sarfiyatı veya taşradaki bir bölge için gelirlerin kullanılmaması, kanun ve kurallara aykırı davranmak, usulsüzlük, evrakta sahtecilik, iltimas, emniyeti suistimal, kupon kırmak olabileceği gibi rüşvet, ihtilas, zimmet gibi suçları da ihtiva etmektedir.

---

⁵⁶ *Düstûr*, I. Tertib, C.7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s.s.831-849.

⁵⁷ BOA., ŞD., 433/55.; BOA., ŞD., 435/93

⁵⁸ BOA., BEO., 3266/244881.; BOA., DH.MKT., 1294/72.

Aslında görevi suistimal suçu geniş kapsamlı bir ifade olup memurların yetkisi ve görevi dışına çıkması durumunda işlediği suç çeşididir. Ayrıca görevi suistimal noktasında genellikle birden fazla kötü fiilin bir arada bulunduğu örnekler mevcuttur. Mesela Karaağaç Kaymakamı Faik Efendi ve kaza müftüsünün telgrafhane inşası ve muhacirlerin ihracı için toplanan 21.000 kuruşun düzen ve tahsilinde suistimal yaptıkları konusunda şikâyet edilmişlerdir. Ayrıca kanuna aykırı şekilde bazı kişileri hapsediği ve böyle bir durumda da bir kişinin hapsedildiği sırada öldüğü ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi 1886 yılına gelindiği bir süreçte halen daha Tanzimat'ın yeni mantalitesinin oturtulmadığı ortadadır. Suç unsuru olmadan mahkeme edilmeden mülki amir görevini ve yetkisini suistimal ederek kişilerin kolaylıkla özgürlüğünü kısıtlayabiliyordu. Ancak Faik Efendi tahkikat-ı evveliyeye ile sabit olduğu üzere görevi suistimal etmesinden dolayı vilayet idare meclisi tarafından yargılanmasına karar verildiği halde *irade-i seniyyeli* bir memur olmasından dolayı dava Şura-yı Devlet'e tevdi olmuştur. Bundan sonraki süreçte Müddeiumumiliğin verdiği takirde Çerkes muhacirlerinin Karaağaç'ta istedikleri gibi arazi bulamadıklarından dolayı masrafları ödemek koşuluyla kendi rızalarıyla başka mahale gideceklerini söylemeleri üzerine ahalinin de rızasıyla iane toplandı ve toplanan bu ianelerin onlara verildiği bildirilmişti. Ancak bu olay Faik Efendi'den önceki kaymakamlar döneminde olmuştu. Toplanan paralar konusunda masumiyetini belgelerle kanıtlayan Faik Efendi bu isnatlardan aklansa da insanlara zulüm yaptığı konusundaki isnatların kesinliğe kavuşması için tetkikat yapılmasına karar verilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu tetkikat hiçbir zaman yapılmamıştır. 25 Mayıs 1887 tarihinde azledilen Faik Efendi, tebriye-i zimmet alıp 8 Mart 1890 tarihinde Temre Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir⁵⁹.

Görev ve yetkiyi suistimal suçları mali denetimde sıklıkla görülmektedir. Suistimalleri yapanlar genellikle defterdarlar, muhasebeciler, tahsildarlar, sandık eminleri vb. sayılabilir. Sivas Vilayetinde hesap defterlerinde yapılanlar genellikle tahrifat yani nitelikli zimmet suçu şeklinde gerçekleştirilmiştir. Hesapları denetleyen Divan-ı Muhasebat, bu fiili işleyen muhasebeci ve iş

---

⁵⁹ BOA., ŞD., 2505/37; BOA., ŞD., 2490/37; BOA., ŞD., 1712/9; BOA., ŞD., 1712/22; BOA., ŞD., 2936/1; BOA., DH.MKT., 1359/61; BOA., DH.MKT., 1396/88; BOA., DH.MKT., 1706/11.

arkadaşları hakkında gerekli işlemlerin yapılması ve durumun netlik kazanması amacıyla Maliye Nezareti'ne başvuruda bulunulmuştur⁶⁰. Ayrıca taşradaki gelir ve gider kalemleri hakkında da suistimallerin yapıldığı sık karşılaşılan durumlardan biridir. Defter ve kayıtlardaki tahrifat veya eksik meblağlar çok büyük ihtimalle zimmet suçunun konusu olmaktadır.

Mülkiyeli idarecilerin yetkileri dâhilinde olan taşra harcamaları meselesi, çoğunlukla suistimal edilen yetkilerden biridir. Taşra gelirleri, bölge harcaması yapıldığı gerekçesiyle devlet hazinesine eksik gönderilebiliyordu. Böylesi bir noktada düşünülmesi gereken noktalardan birincisi taşradaki memur görevini kötüye kullanarak vergi gelirlerinden zimmetine mi geçirdi yoksa yetkisini aşarak inisiyatif alarak bölgesi için bir hizmet mi yaptı? Aslında arşiv kayıtlarında her iki sorunun da cevabını bulmak mümkündür. Şahsi çıkarları için, gerekmediği halde, "hizmet yapıldı" diye gösterilerek zimmete geçirilme durumları meydana gelmiştir. Ya da sırf iyi niyetlerle ahaliye hizmet için devlet gelirlerinin bir kısmı harcanmıştır. Görevi ve yetkisi dışına çıkarak ama bölgedeki âşar gelirlerinden bir kısmını Bolu İdadi Mektebi'nin inşası gibi doğru yerlere harcayan Bolu Sancağı Ali Rıza Efendi, amirlerine danışmadan böyle bir karar aldığı için Ceza Kanunnamesi'nin 102. maddesine⁶¹ göre üç ay memuriyetten tart ve sürgün cezası almaktan kurtulamamıştır. Ancak zimmet suçlarında olduğu gibi hazineyi uğrattığı zarar kendisinden tazmin edilmemiştir⁶². Belirtmek gerekir ki bu örnekte Ali Rıza Efendi aynı zamanda usulsüzlük suçunu da işlemiş kabul edilmelidir. Başka bir anlatımla gelirlerin sarfında yaptığı usulsüzlük sebebiyle cezalandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin en üst mertebesine gelmiş Paşaların da zaman zaman adı yolsuzluk fiillerine adları karışuyordu. Örneğin Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa bunlardan biridir. Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa'dan sonra Sadaret

---

⁶⁰ Türkmen, "Osmanlı Maliyesinde Yolsuzluk (1882-1886)", 48-49.

⁶¹ 102.madde: "*Maiyyet memuru, ma-fevkinde bulunan âmiri tarafından vazife-i memuriyetine ait olan tenbihatı infaz ve icrada bila-sebeb-i sahih terahî ve kusur eder ise, bir aylık maaşı miktarı ceza-yı nakdî alınır. Ve eğer zabitanın tenbihatını adem-i itaatle icra etmez ise, memuriyetinden tard ve tedib olunur. Ve bu tehir ve tatil ve adem-i itaat keyfiyetleri deolet ve memleketçe bir mazarratı mucib olursa, o makule mazarrata sebep olanlar haklarında müretteb olan ceza dahi başkaca icra kılınır.*" Akgündüz, *Mukayeseli İslam ...*, 850.

⁶² BOA., ŞD., 1654/1.

makamına tayin edilen Halil Rıfat Paşa, 1885 yılında atandığı Aydın Valiliği yaptığı sırada, bir önceki görev yeri olan Sivas'ta bayındırlık işlerinde bazı görevi suistimal ve usulsüzlükler yaptığı ile ilgili olarak jurnaller gelmiştir. Hakkında yolsuzluk ile ilgili bir tahkikat yapılmamış ve kısa bir süre sonra da Aydın Valiliği'ne atanmıştır. Halil Rıfat Paşa hakkında yolsuzluk isnadında bulunanlardan biri de ondan sonra Sivas Valiliğine tayin edilen Sırrı Paşa'dır. Sırrı Paşa ve Halil Rıfat Paşa arasındaki söz düellosu gazetelere kadar sirayet etmişti. Bundan haberdar olan II. Abdülhamid ise 3 Ekim 1887 tarihinde irade yayımlayarak devlet memurlarının birbirleriyle ilgili ileri gitmesini doğru bulmadığını ve hemen bu duruma son vermeleri gerektiğini aksi halde her ikisi hakkında gereğinin yapılacağını ihtar etmiştir. Bu ihtardan sonra söz düellosu hemen sona ermiştir⁶³.

Memurlar arasında yetkisini kötüye kullanma oranı da bir hayli fazladır. Bunu özellikle mülkiyeli idarecilerden gözlemlemek mümkündür. Taşra idarecileri gittikleri bölgenin mülki amiri oldukları için devletin onlara tanıdığı geniş yetkiyi şahsi çıkarı için sıklıkla kullanıyorlardı. Osmanlı'nın Tanzimat döneminde kurallara bağladığı resmi vergiler dışında başka isimler altında vergi almak maddesi Padişah Abdülhamid döneminde de gündemi meşgul eden konulardan biri olmuştur. Bu cürme en güzel örneklerden biri İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'dır⁶⁴. Sırrı Paşa yetkisini kullanarak, *müruriye* adında bir gelen-geçenden yol vergisi almaktaydı. Yıldız Sarayı'na süvari kolağası ve kaymakam hademesi tarafından çekilen 29 Aralık 1892 tarihli telgrafta *Herhangi sınıf-ı ahaliye olursa olsun vergi ve rüsûm tarhı Meclis-i Hass-ı Vükelâ kararı üzerine şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı zıllullahileri iktîzasından olduğu herkesce malûm iken İzmit Mutasarrıfı buralarına kat'an ehemmiyet vermeyerek mücerred kendi reyî ve taht-ı nüfuzunda bulunan meclis-i idâre-i livânın kararıyla İzmit Sancağı dâhilinde altı mahalde 'mürûriye' resmi nâmıyla vergi almakta yani Hendek, Adapazarı, Taraklı,*

⁶³ Kamer Yıldırım, "Halil Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği", (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 16-17.

⁶⁴ Selim Sırrı Paşa'nın icraatları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Özger, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın Karamürsel Kaymakamı ile Yönetim Çatışması", *History Studies*, Vollume12, Issue 6, (2020): 3091-3105.; Atilla Çetin, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.: Haluk Selvi, Bilal Çelik), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli, 2015, 1434-1437.

Gevye, Sapanca ve İzmid'ten mürûr eden bi'l-cümle vesâit-i nakliyyeyi 40 paradan 100 paraya kadar rûsûm itâsıyla mecbur ve mükellef tutarak... diyerek Sırrı Paşa'dan şikâyetçi olmuşlardır⁶⁵. Sırrı Paşa'nın tek görevi suistimal etme şekli, kanunsuz vergi tahsil etmesi değildir. Aynı zamanda yakınlarını kayırdığı da bilinmektedir. Bilindiği gibi akrabaları ve yakınlarını kayırma Osmanlı'da her dönemde görülmüş sorunların ana kaynaklarından biridir. Çünkü kayırma fiilinde liyakatten bahsetmek mümkün değildir.

Sırrı Paşa örneğinde görüldüğü üzere birden fazla yolsuz birçok fiil iç içe bulunmaktadır. Devletin parasını zimmete geçirdiği gibi bir yandan sadece Vükelâ Heyetinin ve padişahın karar vereceği yeni vergi getirilmesi prensibini görmezden gelerek kendi başına vergi koymuş ve bununla beraber kendinin kötü idaresini şikâyet eden bazı memurlara mobbing uygulayıp onları hukuksuz şekilde hapsedmiştir. Aynı zamanda ahaliye eşit şekilde muamele etmek yerine taraflı davranmayı⁶⁶ tercih etmiştir. Özellikle Osmanlı'nın son döneminde kayırmacılık denilen bu yolsuzluk türü hemen hemen her alanda kendini gösteren önemli bir sorunsaldır. Kayırmacılık (iltimas) denilen bu şekil, sadece istihdam gibi alanlarda ortaya çıkmayıp adaletin tesis edildiği kurum olan mahkemelerde de kendisini göstermekteydi.

Memurların yaptıkları suistimal örneklerinden bir diğeri de kendi aralarında yaşadıkları sorunları ahali önünde açıp kamuoyu nezdinde destek görmek veya herhangi bir konuda ahali arasında fitne çıkartmaktır. Burada Zor Sancağı Muhasebecisi Abdülmecid Sabit Efendi önemli bir örnektir. Abdülmecid Efendi, Zor Sancağı Mutasarrıfı Salih Paşa tarafından birçok kez Dersaadet'e şikâyet edilmiştir. Şikâyet edilen konuların başında Abdülmecid Sabit Efendi'nin ahali arasında dedikodu yayıp fesat çıkarmaya çalışması gelmektedir. Mutasarrıf Salih Paşa hakkında ise mutasarrıflık makamı hakkında küçümseyici sözleri ve muhasebeciyi yargılayacak mahkemeyi kapattıracağını söylemesi enteresandır. Üstelik muhasebecinin tek suistimali bu da değildir. Abdülmecid Sabit Efendi liva idare meclisine gelmekte lakayt davranmak, muhasebe işlerinde önemli işleri geciktirmek, jandarmanın maaşlarını ödemekte bile isteye geciktirmek gibi

---

⁶⁵ BOA., Y.PRK.ASK., 86/46.

⁶⁶ Bu tür bir davranışa Manastır Vilayeti Bidayet Mahkemesi Reis-i Evvelisi Abdülhak Efendi'de de görüyoruz. Kendisi adaleti tesis etmeye çalışacağı yerde ahaliye karşı yanlı olmayı tercih ediyordu. BOA., DH.SAİD.d., 3/580.

suistimalleri ve rüşvet gibi yolsuzluklar yapmasıyla Dersaadet'e şikâyet edilmişti. Hakkında açılan davada ise Şura-yı Devlet'i ilgilendiren kısım ise ahaliyi kışkırtıp ihtilale sevk etmek ve yedi aydan beri kefil gösterememesidir. Bundan dolayı Kefalet Nizamnamesi'nin 8.maddesi⁶⁷ uyarınca 27 Mayıs 1894'te görevinden azledilmiştir⁶⁸.

Suistimal noktalarından biri olarak taşrada herhangi bir bölgeye atanan memurların dürüst olmaması ve görevinde tembellik göstermesi sayılabilir. Arşiv belgeleri içerisinde görevinde gevşeklik gösteren memurların azledilmesi durumu çok sık karşılaşılmıştır. Özellikle isyanların çıktığı veya stratejik olarak önem verilen bölgelerde, merkezin emirlerini ifa etmede tembellik edip dikkatsizce davranan memurlar hakkında şiddetle cezalandırmalar emredilmiştir. Örneğin Kürtler ve Ermeniler arasındaki çatışmaların engellenmesi amacıyla Muş'tan bir memur görevlendirilmesiyle beraber görevlerinde tembellik gösteren ve dikkatsizlik yapan memurların cezalandırılması emredilmiştir⁶⁹. Belirtmek gerekir ki görevinde rehabet gösteren memurların azledilmesi hadisesi sadece stratejik olan yerlerde değil Osmanlı topraklarının herhangi bir mıntkasında görülebilen durumlardandı.

Özellikle mülki amirlerin yaptığı görevi veya yetkiyi kötüye kullanma yaptığı alanlardan biri de memurların maaş kuponlarını kırmaktır. Mesela Erzincan Sancağı Liva Muhasebecisi Mehmed Asım Bey, askerlerin kuponlarını kırmaktadır. Asım Bey şikâyet edildiği halde durumun çözülmediğini anlatan 36.Tali Fırka Kumandanlığı, merkeze 17 Nisan 1890 tarihinde tekrar bildirim geçmiştir⁷⁰. Aynı yolsuz fiile Berat Muhasebecisi Fahri Efendi'nin de düştüğünü belirtmek gerekir. Fahri Efendi de tıpkı Asım Bey gibi askerlerin maaş kuponlarını kırmaktadır. İkisi arasındaki fark ise Fahri Efendi işten el çektilmiş

---

⁶⁷ 8.Madde: "Bir memurun kefil vefat eder veya istifa eyler ise yerine iki ay zarfında diğerini göstermesi iktiza edecek ve kefaleti tecdid etmeyenlere (yenilemeyenlere) memuriyetinden müstâfi (ayrılmış) nazarıyla bakılacaktır." Düstûr, I. Tertib, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s.693.

⁶⁸ BOA., ŞD., 350/38.; BOA., BEO., 332/24869; BOA., DH.MKT., 218/2.; BOA., DH.MKT., 226/9.; BOA., BEO., 412/30852.

⁶⁹ BOA., Y.EE., 156/50.

⁷⁰ BOA., DH.MKT., 1718/91.

iken Asım Bey hakkında hiçbir işlem yapılmamış olmasıdır⁷¹. Fahri Efendi, Maden Sancağı muhasebecisi olduğu sırada da adı aynı fiille anılmıştı. Diyarbakır Valisi'nin Dâhiliye Nezaretine yazdığı 9 Mayıs 1907 tarihli yazısında askerlerin kuponlarını kırdığını, evinin ihtiyaçlarını devletin parasından gördüğünü, tahsildarlardan rüşvet alarak, bir tahsildarın zimmetine geçirdiği 15.000 kuruş olduğu sabit olduğu halde beraatını sağladığını, yolsuz bir tahsildarı işe aldığını bildiriyordu⁷².

Diyarbakır Vilayetinde adı yolsuzlukla anılan tek memur Fahri Efendi değildir. Palu Kazası Kaymakamı Nazif Bey'in de adı görevini suistimal etmekle anılmaktaydı. Siverek Kaymakamlığı sırasında yaptığı yolsuzluklardan dolayı yargılanmasına hükmedilen Nazif Bey'e isnat edilen suçlar şunlardı: Şahsi menfaati için karşılığında ilm u haber vermeyerek bazı köy muhtarlarından para almış ve bu paraları mal sandığına teslim etmemiştir. Adam öldürmek ve yangın çıkarmak suçlarından yakalanıp hapse atılan Ramazan b. Hüseyin'i rüşvet karşılığında salıvermiştir. Aynı şekilde Erzurum tüccarlarından bazılarının hayvanlarını çalan bir kişiyi 7 lira rüşvet alarak salıvermiştir. 1305 senesi aşarı ve 1307 senesi ağnam tahsildarlarının zimmeti çıktıkları halde bu kişileri istihdam edip borçlarını silmiştir. Hayvan rüsumu, Hasan adlı bir kişiye ihale edilmiş olduğu halde 10 lira rüşvet alarak Yusuf Ağa' ya ihale edilmiştir. İstibdâl

---

⁷¹ Asım Bey'in Erzincan muhasebeciliği görevini "*bazı zabitan-ı askeriye*" ile arasındaki ihtilaf nedeniyle 6 Şubat 1894'te görev yeri değişikliği yapılmıştır. BOA., BEO., 410/30750; BOA., DH.MKT., 248/7.

⁷² BOA., DH.ŞFR., 379/88.; Fahri Efendi hakkında bir diğer isnat Hazine memurlarından Muhtar Bey'e gönderdiği rüşvettir. Fahri Efendi bu sefer rüşvet almamış yani mürteşi değil, rüşvet veren bir râşidir. Bu isnat üzerine yapılan titiz çalışmalar sonucunda Fahri Efendi ile Muhtar Bey arasında evvelden gelen ailevi bir bağla dostluk olduğu ortaya çıkarılmış ve mektuptaki beyanda Fahri Efendi "*annesine verilmek üzere*" 30 lira para gönderdiğini belirtmişti. Bu inceleme Ergani Mutasarrıfı Mehmet Hayri Bey tarafından yapılmıştı. Hayri Bey'in Dersâdet'e gönderdiği tahkikat evrakıyla Fahri Efendi üzerindeki isnattan aklanmıştı. BOA., ŞD., 1297/6; Ancak Hayri Bey'in adı sonraki birkaç yılda yolsuzluğa karışmıştı. Ergani muhasebecisi olduğu yıllarda muvazzaf askerlik hizmetini bitiren efradın kuponlarını kırmak ve bazı havalelere para vermek ve tahsildar veya bazılarında rüşvet almak, evinin ihtiyaçlarını Ergani muhasebesinden gidermek ve bir tahsildarın 15.000 kuruş kadar zimmeti olduğu halde o tahsildarı beraat ettirmek gibi birçok yolsuz fiili vardır. BOA., DH.ŞFR., 379/88.

efradının⁷³ yanında bulunan kuponlar bedelini zamanında ödemeyerek, kırarak almalarına mecbur bırakmıştır.

Tüm bu isnatlara rağmen Şura-yı Devlet, 7 Eylül 1892 tarihli mazbatasında belirtildiği üzere bazı isnatlarının sabit olmamasından dolayı men-i muhakemesine karar verildiği halde zimmete geçirme, rüşvetle suçluları salıverme, rüşvet ile iş görme, ihaleye fesat karıştırma, kupon kırma gibi fiillerinin doğruluğu ispatlandığı için bunlardan dolayı yargılanmıştır. Bundan dolayı da görevinden azledilmiş ve yerine Gümüşhacıköy Kaymakamı Vekili Ali Ulvi Efendi tayin edilmiştir. Ancak iki yıl sonra tekrar kaymakamlık görevi için Derik Kazasına tayin edilmiştir⁷⁴. Nazif Bey'in yargılanmasına rağmen yargılamasını durduran makam ise Heyet-i İthamiye makamıdır. Bu makam vilayet merkezlerinde üçer adet üyeden seçilip vilayet mahkemelerinde cinayet davalarıyla ilgili ilk derece mahkemesince yapılan soruşturmayı incelemek ve kontrol etmek amacıyla oluşturulmuştur. Ancak bu heyetin üyeleri halkın seçimiyle belirlenen ehliyetsiz kişiler olduğu için adalete uygun olmayan kararlar verilebilmekteydi. Bu heyetlerin *men'-i muhâkeme* ve *adem-i me'sûliyet* kararlarının temyize tabi olmaması görevlerini suistimal etmelerinin önünü açıyordu⁷⁵. İşte tam da bu yüzden Nazif Bey'in yargılaması Heyet-i İthamiye tarafından durdurulmuştu. Heyetin kararına temyizen karşı çıkan vilayet idare meclisi müstantikliğinin (sorgu hâkimliği) talebi, *mahalinden men-i muhakemesine karar verilmiş olan bir kişinin tekrar soruşturma geçirmesine gerek olmadığı* düşüncesiyle Şura-yı Devlet Temyiz Dairesi'nden reddedilmiştir⁷⁶. Bu örnekte Nazif Efendi'nin idare meclisince suçlu bulunduğu halde takribi iki yıl içinde başka bir yere göreve getirilmesi 1858 Ceza Kanunu'na aykırıdır. İlk kez rüşvet suçunu işlemiş olsa bile altı yıl boyunca bir memuriyete atanmayacağı kanunnameye sarıhtir. Bu sefer Derik Kaymakamı olarak karşımıza çıkan Nazif Bey aynı görevi suistimal suçlarına ve kanuna aykırı fiillerine devam etmiş ve

---

⁷³ Muvazzaf askerlik hizmetini bitirip terhis edilen erler.

⁷⁴ BOA., İ.DH., 1297/43.; BOA., DH.MKT., 2009/117.; BOA., BEO., 79/5875.; BOA., DH.MKT., 2020/64.; BOA., BEO., 112/8399.; BOA., BEO., 497/37208.

⁷⁵ Osman Köksal, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gereken Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.9, (1998): 267.

⁷⁶ BOA., İ.DH., 1316/43.

hakkında yine 28 Nisan 1896 tarihinde yargılama kararı çıkmıştır. Ancak 1 Mayıs 1896 tarihli irade-i seniyye nedeniyle yargılanmamıştır⁷⁷.

Memurların yaptığı suistimallerin başka bir çeşidi de sahteciliktir. Sahtecilik genel anlamıyla başkasını aldatmak için hile yolunun kullanıldığı fiildir. Ahali arasında görülebildiği gibi memurlar arasında da sıklıkla görülebilirdi. 1927 yılına dek yürürlükte kalan 1858 Ceza Kanunnamesi'nde sahtecilik ve sahtekârlık maddelerine ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Bu kanunnameye göre evrakta sahtecilik yapmak ve kullanmak suç kabul edilmiştir⁷⁸. Cezası da 10 yıldan aşağı olmamak üzere kürek ve kalebentlik cezalarıdır.

Osmanlı memurları arasında sahtecilik olayların olduğunu arşiv belgelerinden gözlemlenmektedir. Özellikle bir memurun mührünün taklit edilmesi durumu sık karşılaşılan bir fiildi. Örneğin Musul'da Sandık Emni İbrahim Çelebi Efendi'nin mührünün taklit edilmesi nedeniyle Musul Âşar Başkâtibi Emin ve ikinci kâtip Abdurrahman Beyler soruşturma geçirmişti. Musul Vilayeti'nin yaptığı soruşturma neticesinde Emin ve Abdurrahman Beyler, İbrahim Efendi'nin mührünü taklit ederek mültezime 2.000 kuruşluk bir ilm u haber getirmesi ve kayıtlarda da görülmemesi için sahtekârlık yapmıştır. Ayrıca sandık ve âşar yevmiyelerini değiştirmek ve tahrif etmek suretiyle Emin ve Abdurrahman Beylerle Sirop Efendi aralarında anlaşmış ve bu suça Ağnam tahsildarları Süleyman ile Halil Beyleri ve vergi tahsildarlarından Mustafa ve Hasan Efendileri de dâhil etmişlerdir⁷⁹. Vilayetten gönderilen derkenarda sahtekârlık meselesinin gittikçe büyüyen bir mesele olduğundan bahisle bu suistimalin önünün alınması gerektiğine vurgu yapıp böyle bir suçu işleyenlere caydırıcı cezalar verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. O sebeple Emin ve

---

⁷⁷ BOA., BEO., 774/58048.; Bir süre görevsiz kalan Nazif Beyi 16 Nisan 1901 tarihinde Rakka Kaymakamlığına namzet seçildikten sonra iki kere hakkında çıkan şaibeden dolayı tayini gerçekleşmemiştir. BOA., DH.MKT., 2468/115. Bir müddet sonra ise 15 Ağustos 1904 yılında ise Resülayn Kaymakamlığına tayin edilse de 3. sınıf kaymakamlardan olduğu kendi münasibi bir kaymakamlığa tayin edilmesi gerektiği bildirildikten sonra başka bir namzet seçilmiştir. BOA., DH.MKT., 882/5. Nazif Bey kısa bir süre sonra Ermenek Kaymakamlığına tayin edilmiştir.

⁷⁸ Mehmet Sıddık Çınko, "Türk Hukukunda Resmi Belgede Sahtecilik Suçu", (Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 10-11.

⁷⁹ BOA., ŞD., 2157/30.

Abdurrahman Beyler, görevden azledilmeli ve meslekten ihraç edilmelidir. Âşar memurlarının yaptığı bu fiilin cezası olarak 1858 Ceza Kanunnamesi'nin 148. maddesinde...*Devlet-i Aliyye memuriyetlerine ve memurlarına mahsus bir mühre takliden sahte mühür imal eden ve böyle sahte mührü istimal eyleyen ve bilcümle hazâin ve mal sandıklarının mütedâvil olan eshâm ve tahvilât ve sirki vesâir her gûne senedâtını taklid veya sahtekârlıkla tağyir eden ve böyle sahte kavâim ve senedler istimal veyahut memâlik-i mahrûseye ithal eyleyen kimseler on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek veya kal'abendlik cezasıyla mücâzât olunurlar.* denilmektedir⁸⁰. Sahte mühür fiilinden dolayı mahkeme tutuklama kararı çıkmıştır. Kısa bir süre sonra ise hazineyi zarara uğratmadıklarına karar verilince serbest bırakılmışlardır. Bir diğer evrakta sahtecilik örneği Isparta Mutasarrıfı Ahmed Ferid Paşa'nın sahtekârlığıdır. Paşa, Kars Tahrirat Müdürlüğü görevini ifa ettiği sırada kaymakam olmak için İntihab-ı Memurin Komisyonu'na birçok kez yazı yazmıştı. Ancak komisyondan aldığı cevapta usulen tahrirat müdürlüğü yapmış birinin kaymakamlık yapamayacağı bildirilse de buna rağmen Kars idare meclisi azalarının mühürlerini taklit ederek Kars Mutasarrıflığı vekâletinde bulunduğu dair sahte bir mazbata hazırlamıştı. Bu mazbatadan sonra kendisi Prizren Mutasarrıfı makamına getirildi. Ancak hakkında yapılan ihbarlar neticesinde durum Dâhiliye Nezareti tarafından araştırılmış ve Kars Mutasarrıfı olarak hiçbir zaman görev yapmadığı ortaya çıkmıştır. Suçu sabit olan Ahmed Ferid Paşa, 25 Temmuz 1888'de padişah iradesiyle azledilmiştir⁸¹.

Evrakta sahtecilik suçunun ihtilas ve zimmet suçuyla güçlü bir bağı vardır. Memurlar sahte senetler düzenleyerek sandıklardan para alabiliyorlardı. Örneğin Makriköy (Bakırköy) Belediye Başkan Vekili Cireyani Efendi ve belediye meclis azalarından bazıları sahte senetler ile belediye sandığından para almışlardır⁸². Buna benzer durum, 13 Temmuz 1889 tarihli bir belgede Tokat ve Sivas mal sandıklarından sahte havalenamerler ile para çıkarılmasıdır. Böylece sahte senetler ile sorunsuz bir şekilde sandıklardan kendi şahsiyetlerine paralar çıkarabiliyorlardı.

Evrakta sahtecilik vakalarının Filistin özelinde arttığını söylemek mümkündür. Özellikle Padişah Abdülhamid'in 1883 yılında Yahudilere Filistin'de toprak

⁸⁰ Akgündüz, *Mukayeseli İslam ...*, s. 858.

⁸¹ BOA., DH.MKT., 1576/55.; BOA., DH.MKT., 1594/77.; BOA., İ.DH., 1090/85452.

⁸² BOA., DH.MKT., 1648/14.

satışını yasaklamasıyla evrakta sahtecilik daha da ivme kazandığını söylemek mümkündür. Suriye Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gelen 10 Ocak 1894 tarihli bir tahriratta yabancı ülkelerden gelen Yahudiler Filistin'de toprak satın almaya devam etmekte oldukları belirtildikten sonra şu malumat verilmektedir. Evrakta Suriye Valisi Mehmed Rauf Paşa, özellikle ziyaret bahanesiyle Yafa Limanından karaya çıkan Yahudilerin her ne kadar belli bir süre için bu ziyareti yapabilecekleri söylenmiş olsa da, bölgeye geldikten sonra yerelde hizmet veren memurlarla işbirliği yaparak Filistin'e yerleştiklerinden bahsetmektedir. Rauf Paşa'nın ifadesine göre kendisi 1877-1889 yılları arasında Kudüs Mutasarrıflığı yaptığı sürede 20.000'e yakın Yahudi nüfusu var iken 1893 yılının sonlarına doğru, Fransız Konsolosunun beyanına göre, 40.000'i bulan bir Yahudi nüfusu oluşmuştu. Paşa'nın Mutasarrıflık görevinin sonundan 1893 yılına kadar yani dört yıllık süre içinde Yahudi nüfusu iki kat artmıştı⁸³. Bunun nedeni olarak nam-ı müstear ile yani sahte isimlerle ve sahte evraklarla arazi ve emlak almalarıdır. Bölge idareci ve memurları Yahudilerin toprak almasına şahsi çıkarları için destek veriyordu. Padişahın tüm yasaklamalarına rağmen Hayfa Belediye Başkanı Mustafa Efendi, sahte ve eski tarihli ruhsatnameler ayarlayarak 140 hanelik bir köy kurdurmaya kadar ileri gitmişti. Rusya'dan gelen Yahudiler, sanki bölgenin sakinleri gibi gösterilerek sahte tezkire-i Osmaniye (nüfus kâğıdı) ile Osmanlı vatandaşı yapılıyordu⁸⁴. Dahası devlet memurları tarafından Yahudiler için sahte tapu senetleri ayarlanıyordu. Bu yüzden tapu senedi verme yetkisi, tapu memurlarının elinden alınmış ve doğrudan doğruya merkezin iznine tabi tutulmuştur⁸⁵.

7 Kasım 1895 tarihinde Padişah II. Abdülhamid'e sunduğu layihası nedeniyle Sadrazamlıktan azledilen ve sonra taşra teşkilatı içine dâhil edilip sırasıyla Halep ve Aydın Valiliği yapan Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa, 1902 yılında Filistin'de Yahudilere nam-ı müstear isimlerle toprak satışı fiiline adı karışanlardan biri olmuştur. Sadrazamlık yapmış bir Paşanın böyle bir fiile adının karışması Yıldız Sarayı'nda bomba etkisi yaratmıştır. Abdülhamid, Kamil Paşa'nın böyle bir işi yapıyorsa bile hemen durdurulması gerektiği ile ilgili olarak irade göndermiştir. Kamil Paşa, satışın Yahudilere yapılmadığını her fırsatta ifade etse de Yahudiler

---

⁸³ BOA., Y.PRK. DH., 7/29.

⁸⁴ BOA., Y.PRK. AZJ., 27/39.

⁸⁵ BOA., DH.MKT., 2025/36.

nam-ı müstearla araziye almaya çalıştılar. Ancak Beyrut Valiliği'nden gelen bilgilere göre Kamil Paşa'nın dediğinin aksine Yahudi Filipson adında biri araziye satın almak teşebbüsünde bulunmaya devam etmiştir⁸⁶. Görüldüğü üzere yolsuzluk konusunda Osmanlı son dönemi birbirinden zengin örneklerle doludur.

SONUÇ

Yolsuzluk tarihteki ve günümüzdeki her devlet gibi Osmanlı'nın çöküşünü hazırlayan önemli bir sorunsal olmuştur. Osmanlı Padişah II. Mahmud'tan itibaren sürekli bir değişim içinde ilerlemiştir. Yönetimde ve devlet mekanizmasında oluşturulan yenilikler, bu dönemde yolsuzlukları engelleyip devlet gelirlerini artırma ve kurumları işlevsel kılma özelinde olmuştur. Çünkü devletin her kademesinde ve her kurumunda kamu personelleri yolsuzluk yapmaktan çekinmiyorlardı. Etik dışı davranışları sergileyen bu memurlar şahsi çıkarları nedeniyle bir devletin daha zor zamanlarında daha büyük yolsuz fiillere girebilmekten geri durmayabilirdi. Nitekim Abdülhamid'in Filistin'de Yahudilere ve yabancılara toprak satışını yasaklaması bir devlet siyaseti olduğu halde Filistin'de toprak satışı ve Yahudilerin bölgeye iskân etmesi konusunda bölgedeki memurlar şahsi çıkarları gereği işbirliği yapmışlardır.

Devlet memurlarının bir takım sorunları olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı devletinde görevli memurlar eski tarihlerde maaş almıyorlardı. Bunun yerine hizmetleri karşılığında ufak ücretler kabul ediyorlardı. Ancak bir süre sonra kişisel hırslardan dolayı hizmetlerinden daha çok fazla meblağ talep etmeye başladıkları için II. Mahmud döneminde maaş usulüne geçilmişti. Fakat uzun bir süre ülkenin içinde bulunduğu mali buhran sebebiyle düzenli bir maaş uygulamasının hayata geçirilmesinde aksaklıklar yaşanmıştır. Abdülhamid döneminde özlük haklarıyla ilgili mâzûliyet maaşı (işsizlik maaşı), tekâüd maaşı (emeklilik aylığı) gibi umut vadeci gelişmeler yaşansa da sorunun çözüldüğünü söylemek çok güçtür. Maaş alsalar bile ailelerine bakmakta zorluk çeken bir memur sınıfı mevcuttur. Beka sorunu yaşayan memurların yolsuzluklara yöneldikleri bu dönemin önemli bir gerçeğidir. Ancak küçük memurlardan ziyade idareci, defterdar gibi büyük taşra

---

⁸⁶ BOA., BEO., 1859/139361.; BOA., BEO., 1963/147212.; BOA., BEO., 2129/159604.; BOA., İ.HUS., 100/15.; BOA., Y.A.HUS., 435/47.; BOA., Y.EE.KP., 42/4154.; BOA., ŞD., 2726/31.

memurlarının yetkilerini ve nüfuzlarını kötüye kullanıp yolsuzluk yapma oranları daha yüksek olmuştur.

Abdülhamid döneminde yolsuzluk suçlarından en çok görevi suistimal, rüşvet ve zimmet suçları meydana gelmiştir. 1858 Ceza Kanunnamesi ve buna ek nizamnamelerle yolsuzluk yapan memurların ceza müeyyideleri belirlenmiştir. Bu müeyyideler ise memuriyetten geçici süreliğine uzaklaştırmak, nişan ve madalyaların sökülmesi, memuriyetten ihraç, para cezası, verilen maddi zararın tazmin edilmesi, hapis, kalebentlik ve kürek cezalarıdır. İdam cezası, uygulanmamıştır. Ancak yapılan incelemeler neticesinde belirtilmelidir ki ceza müeyyideleri etkin şekilde uygulanmamış, cezalar caydırıcı olmamıştır. Müeyyidelerin genellikle cezanın mükerrer olduğunda yani tekrarlandığında uygulandığını söylemek mümkündür.

Üzerinde yolsuzluk isnadı olan memurların ilk başta becayış usulü ile yerlerinin değiştirmesi sağlanıyordu. Bu usul memurlara uyarı niteliğindedir. Eğer suç ikinci kere işlerse o zaman yargılanıyorlardı. Tabi bu durum alenen suç işlediği sabit olan memurlar için geçerli olmamakta, merkeze şikâyet edilen memurlar için geçerli olmaktadır. Antaki Nasrullah adlı suçludan rüşvet isteyen mahkeme heyetinin cezalandırılmaması, sadece heyetin dağıtılmasıyla yetinilmesi bu fikrin istisnasıdır. Burada dikkate değer olan rüşvet isteyen ama henüz almayan memurların suçlu kabul edilmemesidir. Caydırıcı cezai müeyyidelerin olmamasının en önemli sebebi liyakatli personel eksikliğidir.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

BEO., 41/3024; BEO., 42/3143.; BEO., 65/4869.; BEO., 79/5875.; BEO., 112/8399.; BEO., 143/10666; BEO., 170/012682.; BEO., 248/18575; BEO., 253/18915; BEO., 332/24869; BEO., 410/30750; BEO., 412/30852.; BEO., 476/35683; BEO., 497/37208.; BEO., 563/42154.; BEO., 565/42338; BEO., 774/58048.; BEO., 879/65891; BEO., 907/68011; BEO., 1520/113970.; BEO., 1859/139361.; BEO., 1963/147212.; BEO., 2129/159604.; BEO., 3266/244881.

DH.MKT., 53/11.; DH.MKT., 140/22.; DH.MKT., 146/39; DH.MKT., 218/2.; DH.MKT., 226/9., DH.MKT., 248/7.; DH.MKT., 288/70; DH.MKT., 349/26;

(ATAD)

DH.MKT., 758/1.; DH.MKT., 882/5.; DH.MKT., 950/32.; DH.MKT., 1294/72.;
DH.MKT., 1359/61; DH.MKT., 1396/88; DH.MKT., 1475/21.; DH.MKT., 1512/8.;
DH.MKT., 1514/56.; DH.MKT., 1576/55.; DH.MKT., 1594/77.; DH.MKT., 1601/85.;
DH.MKT., 1648/14.; DH.MKT., 1661/36.; DH.MKT., 1677/92.; DH.MKT., 1703/91.;
DH.MKT., 1705/116.; DH.MKT., 1706/11.; DH.MKT., 1718/91.; DH.MKT.,
1749/88.; DH.MKT., 1760/112.; DH.MKT., 1807/112.; DH.MKT., 1813/1.;
DH.MKT., 1866/56.; DH.MKT., 1934/29; DH.MKT., 1950/54.; DH.MKT., 2009/117.;
DH.MKT., 2020/64.; DH.MKT., 2025/36.; DH.MKT., 2036/106.; DH.MKT.,
2051/71; DH.MKT., 2060/105.; DH.MKT., 2191/22; DH.MKT., 2390/89; DH.MKT.,
2468/115.

DH.SAİD.d., 1/276.; DH.SAİD.d., 3/580.; DH.SAİD.d., 4/50.

DH.ŞFR., 137/3.; DH.ŞFR., 162/28.; DH.ŞFR., 379/88.

DH.TMİK.M., 39/44.

HR.TH., 110/79.

İ.AZN., 15/26; İ.AZN., 30/34.

İ.EV., 35/31.

İ.DH., 1090/85452.; İ.DH., 1231/96380.; İ.DH., 1274/100223.; İ.DH., 1297/43.; İ.DH.,
1316/43.; İ.DH., 1327/13.; İ.DH., 1336/42; İ.DH., 1351/61.

İ.HUS., 100/15.

İ.ML., 7/52.; İ.ML., 19/45.

ML. EEM., 31/22.

TFR.I.MKM., 18/1774.

ZB., 443/40.

Y.A.HUS., 435/47.

Y.EE., 156/50.

Y.EE.KP., 42/4154.

Y.PRK. ASK., 86/46.

Y.PRK. AZJ., 21/65. Y.PRK. AZJ. 27/39.

(ATAD)

Y.PRK. AZN., 11/5.

Y.PRK. BŞK., 20/105

Y.PRK. DH., 7/29.

ŞD., 320/32.; ŞD., 320/34.; ŞD., 333/2; ŞD., 350/38.; ŞD., 433/55.; ŞD., 435/93; ŞD., 440/49; ŞD., 1297/6; ŞD., 1654/1.; ŞD., 1712/9; ŞD., 1712/22; ŞD., 2024/31; ŞD., 2157/30; ŞD., 2490/37; ŞD., 2505/37; ŞD., 2572/28.; ŞD., 2581/44.; ŞD., 2599/33; ŞD., 2726/31.; ŞD., 2931/66; ŞD., 2932/14; ŞD., 2933/14.; ŞD., 2936/1

II. Telif Eserler

Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1986.

Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Gökkuşbu Yay., 2004.

Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler Etkiler ve Çözüm Önerileri. Ankara: TEPAV, 2006.

Bozkurt, Ömer, Seriyeye Sezen ve Tugay Ergun, *Kamu Yönetimi Sözlüğü*: Ankara: TODAİE Yay., 1998.

Çetin, Atilla, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.: Haluk Selvi, Bilal Çelik). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., (2015): s.1434-37.

Çetinsaya, Gökhan, *Ottoman Administration of Iraq*. (London: Routledge Studies on the Middle East, 2006.

Çinko, Mehmet Sıddık, "Türk Hukukunda Resmi Belgede Sahtecilik Suçu.", Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2022.

Çoban, Harun, "Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisinde Suç ve Ceza (1892-1900).", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2020.

Düstûr, I. Tertib, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289.

- Düstûr, I. Tertib, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299.
- Düstûr, I. Tertib, C. 5, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937.
- Düstûr, I. Tertib, C.7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941.
- Ergüneş, Nuray, "Bankalar, Birikim, Yolsuzluk 1980 Sonrası Türkiye'de Bankacılık Sektörü.", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Gedikli, Ayfer, "Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme.", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 9/36, (2011): 169-88.
- Gökçen, Ahmet, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1-2, (1994): 203-88.
- Gürelli, Nevzat, "İrtikâp ve Rüşvet Cürümleri.", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1954.
- Köksal, Osman, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gereken Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha.", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9, (1998): 263-85.
- Köse, Saffet, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11, (2008): 139-66.
- Larmour, Peter, "Corruption and Governance in South", *Pasific Studies*, 20/3, (1997): 3- 4.
- Mumcu, Ahmet, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet)*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1985.
- Özger, Yunus, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın Karamürsel Kaymakamı ile Yönetim Çatışması.", *History Studies*, 12/6, (2020): 3091-105.
- Rumeli Vilâyeti Kânûnu*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1296.
- Sahillioğlu, Halil, "İbn-i Nüceym'in Rüşvet Hakkındaki Risalesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22/1, (1966): 691-97.

Hande İLK TEN

II. Abdülhamid Dönemi Memur Yolsuzlukları (1876-1908)

Türkçe Sözlük, 2.Cilt, TDK Yay., Ankara, 1998.

Türkmen, Bilge Ceren, "Osmanlı Maliyesinde Yolsuzluk (1882-1886).", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2022.

Yıldırım, Kamer, "Halil Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2008.

(ATAD)

- 41 -

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 19.06.2023

Submitted: 19.06.2023

Kabul Tarihi: 20.10.2023

Accepted: 20.10.2023

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1316708>

Tuba ÖZHAZİNEDAR¹

OSMANLI'NIN SOL BASINI

İşTİRAK, İNSANİYET, MEDENİYET VE SOSYALİST GAZETELERİ

Öz: Meşrutiyet'in ilanı önemli sosyal ve siyasi değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler Osmanlı Devleti'nde fikirsel gelişmeleri meydana getirmiştir. Ortaya çıkan yeni fikirler basını, düşünce hayatını, siyasi yapılanmayı derinden etkilemiştir. Bu dönemde pek çok yeni gazete ve siyasi parti ortaya çıkmıştır. Mevcut özgürlük ortamında sol fikirler de hayat bulmuştur. Hem sosyalist içerikli gazeteler yayın hayatına başlamış hem de bir sosyalist parti kurulmuştur. Osmanlı'nın ilk sosyalist gazetesi "İştirak" 1326 [1910] senesinde Hüseyin Hilmi Bey tarafından yayınlanmıştır. İştirak yayınlandığın ilk günden itibaren hükümet baskına maruz kalmıştır. İştirak kapatıldığında; yerine İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet gazeteleri yayınlamıştır. Böylece İştirak yayın faaliyetlerini sürdürebilmiştir. İştirak gazetesi, ülke sorunlarının sosyalizmle çözüleceğine inanmış, ülkede sosyalist bir düzenin kurulması için gayret etmiştir. Gazete, işçinin temel halk ve hürriyetlerini sıklıkla dile getirmiş, haklarını kazanmaları için işçileri teşvik etmiş, sendikaların önemine atıfta bulunmuş ve işçi örgütlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Bunun için 2 Eylül

¹ Dr., tozhazinedar@yahoo.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6396-8946>.

1326'da [15 Eylül 1910'da] kurulan "Osmanlı Sosyalist Fırkası" ile dayanışma sağlamıştır. Gazetede işçi haklarının yanı sıra basın özgürlüğü, hürriyet, eşitlik ve demokrasi kavramlarına sıklıkla yer verilmiş, hükümetin uygulamaları eleştirilmiştir. II Meşrutiyet'in sağladığı hürriyet ortamı ile siyasal ve toplumsal düşünce akımları doğmuştur. Bu ortamda mevcudiyet bulan sosyalist fikirler İştirak gazetesi etrafında gelişme göstermiştir. Bu çalışmada İştirak gazetesi ve alt yayın organlarının politikaları, amaçları, topluma katkıları ve Osmanlı sosyalistleri hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II Meşrutiyet, Basın, Osmanlıda Sosyalizm, İşçi, İştirak.

Ottoman Left Factions

İştirak, İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist Gazete

Abstract: The declaration of the Constitutional Monarchy caused important social and political changes. These changes have brought about intellectual developments in the Ottoman state. The new ideas that emerged have deeply affected the press, the intellectual life and the political structure. During this period, many new newspapers and political parties emerged. Leftist ideas have come to life in the current environment of freedom. Both newspapers with socialist content have started publishing life and a socialist party has emerged. The first socialist newspaper of the Ottoman Empire was published by Hüseyin Hilmi Bey in 1910. İştirak has been subject to government raids from the first day you published it. When the İştirak was closed, it published the newspapers İnsaniyet, Socialist and Medeniyet instead of the subsidiary. Thus, it was able to continue its broadcasting activity. İştirak Newspaper believed that the solution of the country's problems would be solved with socialism, and strived for the establishment of a socialist order in the country. The newspaper frequently expressed the basic people's and freedoms of the worker, referred to the importance of trade unions for them to gain their rights, and tried to ensure labor organization. For this purpose, solidarity was provided with the "Ottoman Socialist Party", which was founded on September 15, 1910. In addition to workers' rights, the concepts of freedom of the press, freedom, equality and democracy were often included in the newspaper and the government's practices were criticized. Provided by the II Constitutional Monarchy With the atmosphere of freedom, political and social thought movements were born. Socialist ideas that have found existence in this environment have developed around the İştirak

(ATAD)

Newspaper. In this study, it aimed to provide information about the editorial policies of existing newspapers, their goals, contributions to society and Ottoman socialists

Keywords: Second Constitutional Monarchy, Press, Socialism in the Ottoman Empire, Worker, Participation.

Giriş

Matbaa 1450'de Johann Gutenberg tarafından icat edilmiştir. Matbaanın icadı ile dünya tarihinin en önemli olaylarından birisi gerçekleşmiştir. Matbaanın icadı kültürel, bilimsel, sosyal ve siyasi gelişmelere neden olmuştur. Matbaada basılan kitap sayısının artması kitaba erişimi kolaylaştırmış, toplum tabanında bilgilenen, öğrenen, düşünen kişi sayısını artırmıştır. Yaratıcı yeni fikirlerin doğuşu, fikirlerin tartışılması, eleştirilmesi ve fikirler üzerine çözüm arayışları matbaanın gücüyle olmuştur. Böylece basılan materyaller geniş bir tabana iletebilmiştir. Matbaa aydınlar ile halk arasında bir köprü vazifesi kurmuş, aydınların fikirleri matbaa sayesinde kısa sürede halk kitlelerine ulaşabilmiştir.²

Kitap basımının, hem nicel hem de nitel olarak belli bir seviyeye ulaşmasıyla birlikte kitap dışında başka materyaller de basılmaya başlamıştır. İlk başlarda düzensiz aralıklarla broşür, haber mektubu şeklinde basılan ve dağıtılan, tek sayfadan ibaret yayınlar ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla propaganda, haber, duyuru niteliği taşıyan bu yayınlar toplumda belli bir sinerji yaratmış, bunun üzerine düzenli olarak basılmaya başlanmıştır.³ Haber toplama, dağıtma ve yayma ihtiyacıyla gazeteler ortaya çıkmıştır. İlk gerçek gazete 1609 yılında Almanya'da basılıp haftalık olarak yayınlanan Avis Relationoder Zeitung'dur Gazete; hükümet uygulamaları hakkında halka bilgi vermek için basılmıştır. Görülen ilgi üzerine Avrupa'nın pek çok ülkesinde gazeteler yayın hayatına başlamıştır.⁴

Gazetenin eğitime, bilgilendirme, bilinçlendirme, geniş kitlelere ulaşarak kamuoyu oluşturma misyonu gazeteyi oldukça önemli bir hale getirmiştir.

---

²Emre Becer, *İletişim ve Grafik Tasarım*, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s. 92.

³Mehmet Nuri İnuğur, *Basın Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1978, s.10.

⁴Nurhayat Yoloğlu, "Almanya'da Basın", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.5, 1997, s. 96.

Gazetenin en yaygın iletişim aracı olarak kullanılması gazetelerin de hitap ettiği kitleyi çeşitlendirmiştir. Okurun ilgi alanına göre yapan gazetesi sayısı artmıştır. Kültür, sanat, siyaset, politika alanlarında yayın yapan gazeteler doğmuştur. Gazetelerin çeşitlilik göstermesi ülkelerin gelişim düzeylerine göre olmuştur. Demokrasinin mevcut olduğu ülkelerde basın özgür olmasından dolayı çeşitli duygu, düşünce ve fikriyatta olan gazeteler yayınlanabilmiştir. Özgür bir basının mevcut olduğu ülkelerde fikirler serbestçe tartışılabilme imkânı bulabilmiştir. Bu durum toplumların kültürel, ekonomik, sosyal gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır.⁵

Avrupa'da Sanayi İnkılâbı sonrası demokratikleşme süreci başlamıştır. Sistemin yarattığı işçi sınıfı haklarını elde etmek için mücadele etmiştir. İşçiler özgürlüklerini genişletmek, temel ekonomik ve siyasal haklarını korumak için sendikaların çatısı altında toplanmışlardır. Sendikal örgütlenme hakkının yasallaşması ve sendikaların yasal dayanağa kavuşmasıyla işçiler örgütlü hareket etmiştir. Sendikalar da anayasanın tanımış olduğu haklar doğrultusunda işçinin işyerlerinde ve kamusal alanlarda temel hakları korumuştur.⁶

Sınıfsız bir toplum yaratma, üretim araçlarını kamulaştırma amacıyla Avrupa'da ilk sosyalist partiler kurulmuştur. Sosyalist partilerin kurulmasıyla işçi sınıfı bazı haklar elde etmeye başlamış. Sendika hareketine ve teşkilata dayanan sosyalist partiler seslerini halk kitlelerine duyurabilmek, organize olabilmek ve örgütle hareket edebilmek için basının gücüne ihtiyaç duymuştur.⁷ Sosyalist basın da hem ihtiyacı karşılamak hem de sanayi kapitalizminin etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Sanayi kapitalizminden en çok etkilenen işçiler olduğu için sosyalizm var gücüyle

---

⁵Mehmet Beşir Acabey "Basın Özgürlüğü ve Bu Özgürlüğün Bir Sınırı Olarak Kişilik Hakkı," *Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Özel Sayı, 2013, s. 2

⁶Hilal Görgün, "Sosyalizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 386.

⁷J. M Robers, *Avrupa Tarihi*, Çev: Fethi Aytuna, İnkılâp, İstanbul, 2015, s. 541.

işçilerin haklarına odaklanmıştır. Bu sebeple işçi sınıfı hakları ile ilgili olarak sosyalizm görüşünü benimsemiştir.⁸

1.Sol Basının Doğuşu

Sanayi Devrimiyle birlikte işçiler toplumun kalabalık sınıfını oluşturmuştur. İşçi sınıfının sayısının her geçen gün artması hem üretimi hem çalışma yaşamını hem de toplumsal yaşamı etkilemiştir. Köylerden kentlere olan göçler meydana gelmiş ve şehir nüfusu hızla artmıştır. Bu durum köylü ve kentli çatışmasını doğurmuştur. Erkek, kadın ve çocuk işçilerin hayli zor şartlarda çalışması hem ekonomik hem toplumsal sonuçlara sebebiyet vermiştir. İşçi sınıfının bilinçlenmeye başlamasıyla birlikte hak arama davranışı ortaya çıkmıştır. İşçiler çalışma koşullarının düzenlenmesini, yaşam standartlarının yükseltilmesini, temel hak ve hürriyetlerinin tanınmasını talep etmişlerdir.⁹

İşçi sınıfının hak arayışını ve sesini duyurmak için 19 yüzyılda sosyalist gazete ve dergiler yayın hayatına başlamıştır. İşçilerin sosyo-ekonomik hayatın merkezine oturmalarıyla mevcut güç dengeleri değişmiştir. İşçi sınıfı ile burjuvazi arasında yaşanan çatışma toplumsal sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Sosyalist basın; işçilerin yaşadıkları sorunları, burjuvazinin hegemonyasına karşı savunmuştur. Sosyalist basın; ekonomik ve toplumsal eşitlikçiliğin sağlanmasını, adaletsizliğin kaldırılmasını amaçlayan yayınlar yapmıştır. Eşitlikçi fikirler gittikçe toplum tabanında karşılık bulmuştur. Değişim talepleri toplumsal örgütlenme açısından çok büyük sosyal dönüşümlere yol açmıştır.¹⁰

Avrupa'da meydana gelen işçi hareketleriyle birlikte sosyalist düşüncede büyük bir canlanma yaşanmıştır. 1848'de Fransa'da zanaatkarlar ve işçiler tarafında ilk işçi gazetesi olan L'Atelier yayınlanmıştır. L'Atelier dünya tarihinin ilk sosyalist gazetesi olmuştur. Bu gazetede Cabet'in, Blanc'ın ve Proudhon'un sosyalizmin temel unsurları üzerinde yazdıkları eserler

---

⁸Bengül Güngörmez, "Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda," *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.3, 2002, s. 2.

⁹Asım Yücel, *Emek Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri*, Kalite Matbaası, Ankara, 1980,s.95

¹⁰Chris Harman, *Halkların Dünya Tarihi*, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2009, s.418.

yayınlanmıştır. Sosyalist literatürün zenginleştiği, çeşitlendiği ve ürettiği bir yayın olmuştur. Sol basının çeşitlenmesi; işçilerin örgütlenmesine, geniş çaplı gösteriler meydana getirmesine yol açmıştır. Sol basın işçiler, emekçiler açısından önemli bir mecra teşkil etmiştir.¹¹

2.Osmanlı'da matbaa, basının doğuşu ve sol basın

Osmanlı Devleti'nde ilk matbaa 1493 senesinde kurulmuştur. Musevilerin kurmuş olduğu matbaa kısa sürede ülkedeki diğer etnik unsurlar tarafından da benimsemiştir. 1567'de Ermeniler, 1672'de Rumlar basım –yayın yayın faaliyetlerinde matbaayı kullanmışlardır. II. Beyazıt döneminde İstanbul'da matbaa Museviler tarafından kullanılmış, fakat kısa süre sonra padişah tarafından yasaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nde basım- yayın randımanlı olarak III. Ahmet dönemine kadar kullanılamamıştır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından 1727 Matbaa-ı Amire'nin açılmasıyla ilk Türk matbaası yayın hayatına başlamıştır. Matbaada dini kitapların basımı yasaklandığından 1729 yılında "Vankulu" adlı bir sözlük basılmıştır. Dini kitapların basılmasıyla ilgili yasak III. Selim döneminde ortadan kalmış ve 1803 senesinde Risale-i Birgivi basılmıştır.¹²

Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte matbaada gazetelerin basımı da gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk gazete Fransız Elçiliği tarafından 1795'te çıkarılan Bulletin Des Nouvelles'dir. Ertesi yıl Osmanlı Devleti'nde yaşayan Fransızlara ihtilal hakkında bilgi vermek için La Gazette Française de Constantinople yayınlanmıştır. 24 Mart 1821 İzmir'de Le Spectateur Oriental gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Bu gazetelerin ülkedeki mevcudiyeti Osmanlı Devleti'nde gazete çıkarma fikrini meydana getirmiştir. Islahat meclislerinde gündeme getirilen gazete çıkarma fikri II. Mahmut tarafından benimsenmiştir. Osmanlı matbaasında basılan ve devletin de ilk resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi 1831'de yayın hayatına başlamıştır. Takvim-i Vekayi

---

¹¹Ateş Uslu, "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.9, S.1, 2014, s.20.

¹² Tuba Özhazinedar, a.g.e.,s.173

gazetesi ilk başta haftalık olarak yayınlanmış, daha sonra on beş günde bir, sonra da ayda bir çıkarılmıştır.¹³

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı basını da çeşitlenmeye başlamıştır. Devletin ilk yarı resmi gazetesi olan Ceride-i Havadis gazetesi 1840 senesinde yayın hayatına başlamıştır. Basın tarihinin ilk özel gazetesi Tercüman-ı Ahval ise 1860'ta Ağâh Efendi ve Şinasi tarafından çıkartılmıştır. Tercüman-ı Ahval ile kitle haberciliği doğmuştur.¹⁴ Hükümet baskıları sonucu yayın hayatına son veren Tercüman-ı Ahval yerini Tasvir-i Efkâr'a bırakmıştır. Tasvir-i Efkâr ile muhalif gazetecilik anlayışı doğmuştur. Basının iktidara karşı muhalif tutumu hükümeti endişelendirmiş ve tedbir almaya sevk etmiştir. Hükümetin her türlü baskısına rağmen basın toplumda kendini ispatlamış ve her türlü fikriyattan yayın yapmaya devam etmiştir.¹⁵

I. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle Kanun-ı Esasi yürürlüğe girmiştir. Kanun-ı Esasi'nin 12. Maddesi ile basının sınırları çizilmiştir. Basının ancak kanuni sınırlar dâhilinde serbest olabileceği hükmü¹⁶ getirilmiştir. II. Abdülhamit iktidarı boyunca basın üzerinde baskı uygulanmıştır. Muhalif gazeteleri, mizah ve karikatür dergilerini yasaklanmıştır. Meydana gelen baskı ve sansür nedeniyle II. Abdülhamit'e muhalif olan kitle yurtdışına kaçmış ve faaliyetlerini orada sürmüştür. Muhalifler yurt dışında çıkardıkları gazetelerle kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Hürriyet, Muhbir, Mizan, Şuray-ı Ümmet ve Osmanlı gibi gazeteler Yeni Osmanlılar hareketinin sözcüsü olmuşlardır. 1895'te Ahmet Rıza Bey tarafından çıkarılan Meşveret, II. Abdülhamit rejimine karşı en çetin mücadeleyi vermiştir. İTC'nin yayın organı vazifesini de üstlenen gazete II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.¹⁷

---

¹³Salim Alan," Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısriyye," *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 2019, s.47.

¹⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 20.

¹⁵Tuba Özhazinedar, "Serbesti Gazetesinin Osmanlı Basın Hayatında Yeri ve Önemi," *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 2023, Sayı: 2, 2023, s.140.

¹⁶ Matbuat, kanun dairesinde serbesttir.

¹⁷ Cevdet Kudret, *Abdülhamit Devrinde Sansür*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 6.

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle basın kanununu sınırları da değişmiş, Kanun-i Esasi'nin 12. Maddesi , "Basın hiçbir vechile kable't-tab teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz," şeklinde değiştirilmiştir. II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük ortamıyla her türlü fikriyatta yayın yapan gazete ortaya çıkmıştır. Politik bir güç haline gelen gazeteler ülkede siyasal fikir akımlarının gelişmesini sağlamıştır.¹⁸

Türkiye tarihinde sol yayıncılık II. Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkmıştır. Avrupa yaşanan işçi olayları zaman zaman Osmanlı Basını'nda yer etse Meşrutiyet öncesi tam anlamıyla sol yayıncılık yapılmamıştır. Gave sol anlamda ilk yayın yapan Osmanlı gazetesi olmuştur. Gazete, İzmir'deki Boykotaj Cemiyetinin yayını olarak basılmış, haftalık olarak 5 sayı yayınlamıştır. Liberal-sosyalist bir gazetedir. Gazetede ilk kez işçilerin çalışma koşullarından, yaşadıkları zorluklardan bahsedilmiştir.¹⁹ 2'ci sol yayın ise 1325'te [1909'da] Selanik'te yayınlanan Amele adlı bir dergidir. Selanik İşçi Federasyonunun yayın organı olan Amele, haftalık olarak 4 dilde yayınlanmıştır. 1328'e [1914'e] kadar yayın yapmıştır. 1910'da yayın hayatına başlayan İştirak "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nın yayın organı olmuştur. Hüseyin Hilmi tarafından çıkarılmış, haftalık olarak yayımlanmıştır.²⁰

3. İştirak Gazetesi

İştirak Gazetesi, Hüseyin Hilmi²¹ tarafından 13 Şubat 1326'ta [1910'da] çıkarılmıştır. Gazete, cumartesi günleri haftalık olarak yayımlanmıştır.

---

¹⁸Nevin Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 51, 2002, s. 78.

¹⁹Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, s.94.

²⁰Hatice Durgun, *II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Görülen Sosyalist Faaliyetler (1908-1914)*, *Türk Yurdu Dergisi*, C.101, S. 293, 2012, s. 5

²¹Hüseyin Hilmi Bey; 1885'te İzmir doğmuştur. Sosyalist Fırkanın kurucusudur. Ülke tarihin örgütlü sosyalistidir. Sosyalist düşünceyi halk kitlelerine duyurmak, işçinin yaşadığı sorunları yetkililere duyurmak, temel hak ve hürriyetleri dile getirebilmek için Türk Basın – Yayın tarihin ilk sosyalist yayınlarını çıkarmıştır.

Gazetenin yazarları Baha Tevfik²², Hamdi Suphi, A. Refik, Abdullah Hayri, Ferruh Niyazi ve Ahmet Nebil'dir. İştirak Gazetesi aynı zamanda Osmanlı Sosyalist Fırkasının da yayın organıdır. Türkiye tarihinin ilk sosyalist nitelikli gazetesidir. Gazetede, sosyalizm vurgusu sıklıkla yapılmıştır. Gazete, sosyalizmin tanıtılmasını kendisine misyon edilmiştir. Bu sebeple işçi hareketlerine, işçi grevlerine, öğrenci olaylarına sıkça değinmiştir. Bu konuların yanı sıra temel hak ve hürriyetlerin korunmasına, köylülerin sorunlarına yurttan ve dünyandan haberlere, tramvay şirketinin usulsüzlüklerine de yer vermiştir.²³

Yayına başladığı ilk dönemde İştirak 17 sayı çıkarabilmiştir. İştirak gazetesi ilk kez 13 Haziran 1326'da tadil edilmiştir. 17'nci sayısında Ahmet Samim Bey'in cinayetine yer verdiği için İttihatçılar tarafından halkı tahrik etmekle suçlanmış ve İdare-i Örfiye Kararnamesi ile yayını durdurulmuştur. Kapalı kaldığı süre boyunca İştirak yayın hayatına İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet adlarını taşıyan gazeteler ile devam etmiştir. İnsaniyet Gazetesi 5 Ağustos 1326'da yayın hayatına başlamıştır. Gazete, iki haftada bir yayınlanmış ve daha çok siyasi nitelikte yayın yapmıştır. İştirak'in 18 Ağustos 1326'da yayın hayatına dönmesiyle İnsaniyet yayını durdurulmuştur.²⁴ Yeniden yayın hayatına dönen İştirak'in özgürlüğü uzun süreli olmamıştır. İştirak 19'cu sayısında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurulduğunu duyurmuş ve 20'ci sayısında Fırka'nın

---

Baskılarla ve sürgünlerle geçen bir ömür yaşamış, 16 Kasım 1922'de de öldürülmüştür.

²²Baha Tevfik Bey; 1884'te İzmir'de doğmuştur. Mekteb-i Mülkiyye mezunudur. Ülke tarihinin ilk materyalist yazarıdır. 1913'te ilk felsefe dergisi olan Felsefe Mecmuası'nı çıkarmıştır. Burada materyalizmi savunan yazılar yazmış ve eleştirilerin odağına oturmuştur. Toplumun yerleşmiş, gelenek ve göreneklerini reddetmiştir. "Ona göre insanlık en son anarşizme varacak ve orada ferdiyet bütün istiklâlini kazanacaktır." 15 Mayıs 1914'te geçirmiş olduğu apandisit yüzünden vefat etmiştir.

²³Yusuf, Tekin, "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.54, S.4, 2002, s. 177.

²⁴Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye'de Siyasi Partiler", Cilt 1, *İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, İletim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 262

(ATAD)

tüzüğünü ve beyannamesini yayınlamıştır. Bunun üzerine yeniden Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmıştır.²⁵

İştirak'in kapatılmasından sonra 11 Teşrinisani 1326'da [24 Kasım 1910] Sosyalist gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Gazete haftalık olarak Perşembe günleri yayınlanmıştır. Sosyalist Gazetesi de İdare-i Örfiye Kararnamesi ile kapatılınca 1 Kanun-ı evvel 1326'da [14 Aralık 1910] Medeniyet gazetesi yayın hayatına başlamıştır. 4 sayı yayınlayabilen Medeniyet gazetesi Proudhon ile ilgili yaptığı haber nedeniyle Divan-ı Örfi Kararnamesi ile kapatılmıştır. İştirak yayına hayatına 27 Temmuz 1328'de [9 Ağustos 1912] dönebilmiştir. Dergi formatından gazete formatına geçen İştirak muhalif gazetecilik anlayışını benimsemiştir.²⁶ İştirak'in İTC²⁷'e olan sert muhalefetine dolayı 9 Ekim 1328'de [22 Ekim 1912] yeniden kapatılmış, İştirakçi Hilmi Bey tutuklanmış ve 1918'e kadar sürgün edilmiştir. 26 Şubat 1919'da İştirak gazetesi yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Hüseyin Hilmi Bey'in 15 Kasım 1922'de öldürülmesinde sonra gazete yayın hayatına tamamen son vermiştir.²⁸

3. Gazete Haberlerinin Derlenmesindeki Kriterler

Osmanlı gazeteleri toplumsal hayatta cereyan eden olaylarla ilgili halka bilgi verme amacıyla yayın yapmıştır. Osmanlı basını meydana gelen güncel olayları gazeteler aracılığıyla halka duyurarak halkı bilgilendirmek, eğitmek ve yönlendirmek istemiştir. Dönemde yayın yapan her gazete siyasal yaşamın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir kitle iletişim aracı olan gazete propaganda ve kamuoyu oluşturmada muazzam bir etki meydana getirmiştir. Osmanlı'nın sol basını olan İştirak, İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist gazetelerinin tanıtıldığı bu makalede yer alan haberler de dönemde kamuoyu oluşmasına neden olan olaylardan seçilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ülkenin her tarafında meydana gelen işçi hareketleri ve grevleri Osmanlı

---

²⁵Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul, 2000, s.32.

²⁶Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 90

²⁷İttihat ve Terakki Cemiyeti

²⁸Foti Benlisoy ve Y. Doğan Çetinkaya, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 8, Sol İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.180

Devletini sosyo-ekonomik olarak derinden sarsmıştır. İşçi eylemleriyle sarsılan Osmanlı Devleti bir takım yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Devletin, maden, sanayi, demiryolu, liman ve tramvay işletmeleri yabancı sermayedarlara kâr garantisi karşılığında devredilmiştir. Bu durum işçilerle hükümeti karşı karşıya getirmiştir. Döneminden basınında işçiler en çok İştirak gazetesinde yer alabilmiştir. İştirak, İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist gazetelerinin her sayısında işçilerin sorunları, grevleri ve temel hakları dile getirilmiştir. Dönemin en önemli sorunlarından birisi olan ve bir türlü çözüm bulunamayan işçilere dair haberler bu yüzden makalede sıklıkla yer almıştır. Haberler seçilirken kronolojik sıra takip edilmiştir. Gazetenin yayınlanan her sayısının ilk sayfasında yer alan ve dönemin gündemi oluşturan haberler seçilmiştir. Böylece gazetenin gündemle ilgili siyasal durumu değerlendirilmiştir.

Makalede yer alan diğer haberler de toplum hayatını derinden etkileyen yasal düzenlemelerden seçilmiştir. Basın ve Matbuat Kanunu, Bütçe Kanunu, Aff-ı Umum-i Kanunu, Duyun-u Umumiye Kararnamesi, gibi hak gasplarına sebep olan uygulamalar karşısında gazetenin olaylara bakış açısı değerlendirilmiş, olaylar gazetenin gözünden anlaşılmaya çalışılmıştır. Osmanlı ekonomisinin yaratmış olduğu sorunlar ve bu sorunların halka yansması, halkın sosyo-ekonomik sorunlarına karşın damatlara maaş verilmesi, belediye hizmetlerinin yetersizliği, artan suç oranları karşısında istenen idam talepleri dönemin önemli toplumsal sorunları olmuştur. Bu sorunları gazetenin ele alışı bu haberlerin seçilmesinde etken olmuştur. Seçilen bu haberlerle hem olaylar hakkında bilgi verilmiş hem de olaydan etkilenenler anlatılmıştır. İTC'nin uygulamalarından duyulan şikâyetler ve bu şikâyetler karşısında nasıl bir yönetim modelinin uygulanması gerektiği gazetede sıklıkla ele alınmıştır. Gazete halkın sorunlarına bir çözüm olarak sosyalizmi görmüştür. Sosyalizmin geniş bir yelpazede tanıtılması için çaba sarf etmiştir. 1912 yılından sonraki sayılarında tamamen sosyalizm üzerine yayınlar yapmış, "sosyalizm efkârını" halka öğretmek ve benimsetmek amacını taşımıştır.

İştirak'in sosyalizm propagandası yapması, sosyalizmi savunması ve yaymaya çalışması, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı vazifesini üstlenmesi İTC'yi ve İştirak'i karşı karşıya getirmiştir. Siyasal mücadele alanında muhalif bir çizgide yer alan İştirak sıklıkla kapatılmıştır. Her kapatılışında farklı isimde bir dergi ile yayın hayatına devam etmiştir. İştirak'in kapatılmasına neden olan

(ATAD)

haberler de makalede kronolojik sıra ile yer almıştır. Seçilen haberlerle Osmanlı sosyalistlerinin bireysel görüşleri tespit edilmeye çalışılmış, Osmanlı sosyalistlerinin yayın organlarına yönelik olarak uygulanan baskıların nedenleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Seçilen haberlerle sosyalist fikirleri benimseyen İştirak gazetesinin yayın ilkeleri, amacı, çizgisi, toplumsal olaylara bakışı, sıkıyönetim mahkemelerine karşı vermiş olduğu mücadelesi anlatılmaya çalışılmıştır.

4. İştirak Gazetesinde Yer Alan Haberler

İştirak Gazetesi yayın hayatına “*Meslek*” adlı haber ile başlamıştır. “*Milletim nevi beşerdir, vatanım ruy- zemin*” ile sözleri ile vatani herhangi bir topografya ile sınırlandırmadığını, milletleri insanlıkların oluşturduğunu ifade etmiştir. Böylece hayata bakışını ortaya koymuştur. Haberde istibdat döneminin meydana getirdiği yıkımdan bahsedilerek, II Meşrutiyet’in ilanı ile devletin yeninden canlanacağına söylemiştir. Gazete haberi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Temmuz inkılâbından sonra memleketimizde istibdad-ı siyasi mahvoldu, yeni bir devre açıldı, tarih-i beşeriyete kanla, zulüm ile bir mersiye-i lanet yazan devir- i mezalim ademe karıştı. Yalnız yadigârını dimağ-ı nas’ın derin noktalarında bir iz bir leke bıraktı işte o kadar... Hayır, o kadar değil? İstibdad-ı siyasi Türkiye’yi baştanbaşa tahrip etmiş, hayatı maddiye-yi mahvettiği kadar faaliyet-i fikriyeyi muattal bir hale koymuş; hasta adamın aza-ı müdriki ve mümeyyizini gubar-ı cehl ve vehim ile örtmüştür. Bugün iki şeye fevkalade ihtiyacımız vardır ki: Hasta adam için bunlar iksir-i sıhhat olacak. Tahrip edilmiş kuvvesini tenmiye edecek onu kavi ve faal kardeşleri gibi yaşatacak sahne-i cemiyette ona bir mevki-i bülent ve muhteşem hazırlayacaktır”²⁹.

Osmanlı işçi kitesinin artmasıyla ekonomik ve sınıfsal tabanlı grev, iş yavaşlatma, protesto gibi eylemler mevcudiyet kazanmıştır. Ücretlerin azlığı ya da ödenmemesi uzun çalışma saatleri, işverenin işçiye uyguladığı tahakküm işçileri greve sevk etmiştir. İşçiler başlangıçta sendikaya bağlı olmadan ve

---

²⁹“ Meslek”, *İştirak Gazetesi*, 13 Şubat 1325, N.1, Y.1, s. 1

spontane grevler gerçekleşmiştir.³⁰ Grevler, yapı, maden, taşıma ve dokuma endüstrilerinde sıklıkla görülmüştür. Dokuma sektörlerinde meydana gelen ağır çalışma koşulları tepkilere neden olmuş, hak talep eden kadın işçiler kimi zaman grev, kimi zaman iş yavaşlatma, kimi zaman da makine kırma eylemleri gerçekleştirmiştir.³¹ Bursa İpek Dokuma Fabrikasında çalışan emekçi kadınlar yaşadıkları zorlukları İştirak gazetesine gönderdikleri mektupla anlatmışlardır. İşçinin sesi olan İştirak, aşağıdaki mektubu gazetesinde yayınlamıştır:

“Hayat ve Hakikat

Hükümetimizin nazar-ı dikkatine

Feryat ve figanımıza kulak veriniz

Ey müntesibîn matbuat!

Bursa harir destigahlarında işleyen amele kızlardan:

Biz zavallı sefil talihsiz bedbaht kızlar! Biz beşerin nazar-ı dikkatinden külliyen cüdadır ki sefaletе düşmüş bedbahtlarız. Cemiyetin aza-yı tabiyesinden olduğumuz halde herkes bizden nefret eder. Hiç kimse bize inzar ı merhametini atfa tenezzül eylemez. Kurun-u kadime cebbarenin ayadı zulmanesinde inleyen esirlerin hayatına sefaletine gıptakeş olacak derecede bir hali ducret-u melale duçar olmuşuz. Acaba beşeriyetin hassasiyet ve kabiliyeti tesireyesi bizim daire i sefaletimize yaklaşmak istemiyor mu? Acaba sefaletin ilgasını arzu eden beşeriyet i mütefekkire i vahd bizim hal-i pürmelalimizi görmüyor mu? Say ve gayret denilen kanunu cihan bizi latf-ı mükâfatına mazhar etmiyor daima eziyet daima felaket ducret ve sefalet işte bizim hal-i revz meramımız. Hassas insanlar cemiyet-i hazıranın refah ve saadetini idare eden zümre-i mütefekkirin amele kızlarını feryad-ı umumiyesi karşısında niçin bu derece ebkem

---

³⁰Kadir Yıldırım, “Balkan Savaşları'nın Osmanlı'da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.XII, S. 2, 2012, s.216.

³¹Taner Aslan, “II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme,” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 25, 2009, s. 35.

kalıyor? Acaba onların guşe-i hakikiyatta mı uyuşmuş? Acaba onlarda mahkûmiyetimize karşı handekar olmak mı istiyorlar?"³²

1909'da İspanya ile Fas arasında meydana gelen savaşta İspanya'nın önde gelen sosyalistleri, anarşistleri ve cumhuriyetçileri savaşa hayır kampanyası başlatmıştır. Bu çağrı İspanya'da büyük bir yankı uyandırarak işçi eylemlerine dönüşmüştür. İşçilerin hâkimiyet kurmayı başardıkları şehirlerde cumhuriyet ilan etmişlerdir. Ülkeyi uzun süren meşgul eden eylemler Maura³³ Hükümeti'nin yönetime el koymasıyla sonuçlanmıştır. Eylemlerde elebaşı olduğu düşünülen Ferrer³⁴ kurşuna dizilerek idam edilmiştir.³⁵

Ferrer'in idamı dünya kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Çok sayıda düşünür, yazar ve günlük gazeteler olayla ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Yurtdışı haberleri ile de okuyucularını bilgilendiren İştirak gazetesi konuyu A. Rıfkı'nın makalesi ile duyurmuştur. "Ferrer İçin" adlı gazete haberinde Ferrer'in idam edilmesi şu şekilde kınanmıştır:

"Asırlardan beri sürüklene gelen taassup ve tahakküm ruhbanîyenin bir heykeli natık ve zi hayatı denilmeye şayan olan İspanya hükümeti zahiri ve kof meşrutîyetin batini ve cizvit entrikalarıyla yine (hak ve adil) bir darbe vurarak insaniyet âleminde namına nefretler okutturdu. (T-o-u-r-k-e Ma-d-a)'nın o zalim-i ekberin işkence ve gazabından, zulüm ve cehlinden mahlût olarak teşkil ettiği engizisyonu tekrar ihya ederek muhabbet-i insaniyet, hadim-i hürriyet bir dehanın fenaya karışmasına sebep oldu. Fas'a karşı açılan cidal-i honinin gayr-ı meşru olduğunu iddia ederek umumi tatil-i eşgal ve heyecanlı bir nümâyîş yapan

---

³² "Hayat ve Hakikat Hükümetimizin Nazar-ı Dikkatine," *İştirak Gazetesi*, 20 Şubat 1325, N.2, Y.1, s.5

³³ Antonio Maura: Muhafazakâr Partinin lideridir.

³⁴ Ferrer; 14 Ocak 1859 İspanya'da dünyaya gelmiştir. Anarşist bir eğitimcidir. Dinin ve siyasi iktidarın tahakkümünden kurtulmak gerektiğini sıklıkla dile getirmiştir. Liberal temele dayanan okulları eğitime açmış, özgürlükçü bir müfredatı uygulamaya koymuştur. İdamından sonra Ferrer'in öğretileri, uluslararası bir Ferrer hareketi meydana getirmiştir.

³⁵ Arda Odabaşı, "Ferrer Olayı'nın Osmanlı'da Yankıları ve Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun Mitingi," *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.319, 2020, s. 6

Barselona ahalisini tahrik ve teşvik töhmetiyle (Ferer)'i itham etti. Kavanin-i adaletten gafil bir mahkeme-i zalime o insaniyet muhibbini idama mahkûm eyledi."³⁶

II. Meşrutiyet'in İlanı ile birlikte ilk bütçe kanunu düzenlenmiştir. 1909 ve 1910 yılında düzenlenen bütçe uygulamasıyla gelir ve giderlerin tamamı devlet bütçesi içerisinde gösterilmeye başlanmıştır. Vatandaşların gelir veya gideri doğrultusunda düzenleme yapılmıştır. Böylece daha adil bir vergilendirme sağlanmıştır. Özellikle tarım ve hayvancıkla uğraşan kesim üzerinden yapılan düzenleme ile ağır vergiler altında zorlukla yaşayan köylülerin yaşamlarında bir rahatlama sağlanmıştır.³⁷ İştirak gazetesi de "*Fukarayı Ahalimize Müjde*" başlıklı haberle yapılan kanuni düzenlemeyi okurlarıyla şu şekilde paylaşmıştır:

“Evvelki gün Meclis-i Mebusan'da müzakere edilen emlak vergisi kanunu hakikaten nazar-ı dikkati celbe şayandı. Milletvekillerimizin zavallı köylüleri muhafaza hususunda hükümet ile hem fikir olacakları umur-ı bedihiyedir. Bu esas itibariyle dün Maliye Nazırı Cavit Beyefendi tarafından kanun-ı mezkûr dâhilinde verilen izahından anlaşıldığı üzere şimdiye kadar ağır vergilerin bi lazım a'bâ'nın bar-ı takabbülü altında inleyen efrad-ı millet bilhassa çiftçilerimiz fakr-ü zaruretten halas bulacaklardır.”³⁸

Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarının kontrolünü sağlamak için 1881'de Duyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Kurumun kontrolü dâhilinde olan gelir kaynaklarından birisi de tütündür. 1884'te tütünden daha iyi gelir elde etmek için merkezi Berlin'de olan Reji şirketi kurulmuştur. Şirketin kurulmasıyla tütün tarımının kontrolü şirkete devredilmiştir. Tütünün tamamen şirkete devredilmesiyle birlikte şirket kaçakçılığı önlemek için koruculuk sistemini kurmuştur. Böylece tütün üretimini şirket kendi tekeline

---

³⁶ A.Rıfki, "Ferer İçin", *İştirak Gazetesi*, 13 Mart 1326, N.5, Y.1 s.3.

³⁷ Cengiz Toraman, "Âdem Ruhan Sönmez, Aysun Toraman, Osmanlı Devlet Bütçelerinin Analizi: 1909-1918 Bütçeleri Üzerine Bir Analiz", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.23, 2022, s.6.

³⁸ "Fukarayı Ahalimize Müjde," *İştirak Gazetesi*, 6 Mart 1326, N. 4, Y.1, s. 9-10.

almış ve Osmanlı çiftçisini mağdur etmiştir.³⁹ Bu sebeple İştirak gazetesi “*Bir Şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı Reji Mukavelenamesini Tecdit Etmeli*” başlıklı haberi yapmıştır. Gazete haberinde usulsüz uygulamaları olan şirketin denetlenmesinin gerekliliğinden şu şekilde bahsetmiştir:

Reji mukavelenamesini tecdit etmeli.

“Reji şirketinin teessüs ve teşekkülünden beri imtidat eden rub’-ı asr-ı müddet zarfında geçirmiş olduğu safahat-ı muhtelifisini ve mamulâtının hudud-ı asliyesini nazar-ı dikkate aldığımız takdirde kendimizi pek müşevveş levhalara karşı buluruz.” Hakikaten; Reji hazine-i maliyeye menafi-i külliye te’min etmek mahiyetini ha’iz olan tütünü taht-ı inhisarına almak suretiyle o mühim mahsulden pek fena bir surette istifade ettiği gibi, iki tarikle sınıf-ı müstahsılı soydu mahvetti. Evvela; erbab-ı ziraat ve rençper sanayii hemen felaketin en müthişlerine hedef kıldı. Saniyen ahaliyi fahiş fiyatla tütünü satın almaya icbar etmek suretiyle kendisine menafi-i külliye temin eyledi. Bugün rejinin 26 senelik mevcudiyeti sayesinde memleketimizde tütün ziraatı hemen zevale ermiş mahvolmuş diyebiliriz. İhracat-ı ticareti de yok, bunun yerine ecnebi sermayedardan müteşekkil bir şirket kaimdir ki Türkiye ahalisinin sinin-i adid zarfında müthiş işkence ve eziyetler ile kazanmış olduğu sa’y ve gayretinin semeresini emerek semizlenmiştir”.⁴⁰

19. yüzyılda Osmanlı ekonomisi tamamen dışa bağımlı hale gelmiş, devletin sosyal-iktisadi hayatında haksız kazanç sağlayan kesimler ortaya çıkmıştır. Devlet ekonomisinde meydana gelen açıktan faydalanan, ekonomi piyasasına hâkim olmaya başlayan ve muhtekir adı verilen bankerler doğmuştur. Muhtekirler, temel gıdaları ucuza toplayıp bunları fahiş fiyatla tüketicilere satmıştır. Diğer taraftan tarımla uğraşan kesimi kendisine borçlandırmış ve hayli yüksek bir faizle borcunu tahsil etmiştir. Piyasalara hâkim olan muhtekirler halkın şikâyetlerine rağmen ne denetlenmişler ne de, cezai işleme

---

³⁹Kenan Demir, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi,” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.22, S.41, 2019, s.421.

⁴⁰ Bedik, “Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı,” *İştirak Gazetesi*, 20 Mart 1326, N.6, S.1, s.6.

tabii tutulmuşlardır. Bu durum halkın tepkilere neden olmuştur.⁴¹ İştirak gazetesinde yer alan “*Muhtekirler Hakkında*” başlıklı haberde muhtekirlerin uygulamalarını şu şekilde anlatılmıştır.

“Medar-ı maişetlerini münhasıran ziraattan istihlal eden Erzurum Vilayeti ahali-yi ziraaiyesinin bazı muhtekirler ile murabahacıların yüzde dokuzdan ziyade faiz ile istikrazda bulunmaları ihtiyaçlarını tecdit etmekte olduğundan ve bu babda tertib-i mücazata medar olacak bir madde-i kanuniye bulunmadığından bahisle bu mahzur-ı muzırın def'i için kavanin-i cezaiye-ye maye-ül tatbik bazı mevadin idhal ve ilavesi dâhiliye nezaretinden makam-ı aid'ine işar kılınmıştır.”⁴²

Suç, bir toplumdaki hukuki kurumlar tarafından ceza veya güvenlik tedbirinin yaptırımına bağlanmış fiilidir. Suçlara yönelik olarak uygulanan en ağır yaptırım ölüm cezasıdır. Yaşam hakkının tüm kutsallığına karşın idam cezası tarih boyunca uygulanmıştır. Bu yüzden en çok tartışılan cezai yaptırım olmuştur. İdam cezasının caydırıcılığı üzerinde yapılan tartışmalar toplumların gelişimi ve ilerlemesi ile paralellik göstermiştir.⁴³ Hakkı Baha “*Teessüratım Harb Taraftarlarına*” başlıklı haberinde idam talep edenlere duyduğu öfkeyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Kurun-ı kadimenin ahmal-i zulmet ve cehli altında inleyerek ezilen asr-ı hazıra, “asr-ı medeni” tesmiye eden bazen müdahen ve riyakâr, bazen miskin ve müteselli, mağrur ve hodkâm kalemlerden yazamayan düşünemeyen ve bu âdem-i tefhim ve tefehhümde mazur addedilen ezhan-ı sefileye kadar, sakıt bir silsile-yi nefret ve merhamet ile bütün bu aldatan ve aldanan beşeriyete teessürlerini haykırmak isterim. Siz siyasi simalar! Kalemlerimizin ucunda titreyen bir katre-i siyah ile koca bir memleketi kırmızıya boyarken vicdanınız, ifa-yı vazife etmekten mütevellit bir hiss-i itminan ile elbette müsterihtir değil mi? Mahvolan

---

⁴¹Muharrem Öztel, “Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Kolay Para Kazanmanın Yolu: İhtikâr/Vurgunculuk”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, S.5, C. 2, 2019, s.365.

⁴² “Muhtekirler Hakkında,” *İştirak Gazetesi*, 27 Mart 1326, N.7, Y.1, s.8.

⁴³Emin Hüseyinoğlu, Asiye Nurşen Dağ, “Ölüm Cezası Hakkında Güncel Bir Değerlendirme,” *Akademik Düşünce Dergisi*, S.5, 2022, s.49.

aileler, yetim ve sefil kalan çocuklar, yıkılan evler, tahkir olunan hürmetler, feryatlar figanlar vaveylalar. Sizin sağır vicdanınıza bi zemzeme-i tazim, bir neşideyi şükran gibi akseder değil mi?"⁴⁴

İştirak gazetesinde yurt dışında meydana gelen işçi eylemleri de sıklıkla yer almıştır. Gazetede yer alan "*Almanya'da Fevkalade Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyet-i Millet*" başlıklı haberde Almanya'da düzenlenen işçi direnişi anlatılmıştır:

"Pazar günü imparator Wilhem'in memleketinde büyük bir hareket ordusu var idi. Bütün memlekette fevkalade bir halet-i ruhiye hükümferma olup sokaklardan, büyük caddelerden yüzlerce amele bir sükûnet-i garibe ile geçip semti maksuda doğru gidiyorlar idi. Bunlar nereye gidiyorlar. Maksatları nedir? Onlar, haksızlığa, mezalim ve itisafata, sermayedarlığın icra etmekte olduğu seyyi'at-ı denaetkaraneye karşı mübarezeye gidiyorlar. Onlar, hükümetin tevlit ve icat etmiş olduğu garip, menfur yalanı yüzüne vurmaya gidiyorlar. Daha başka ulvi maksatları var. "Ahali vekilliği" unvan-ı mukaddesi su-istimal eden menfaatperestlere karşı ahalinin hukukunu müdafaa edecekler. İka edilen içtima, cinayetlerin fail ve mürtekiblerini kahr ve tenkil etmek maksad-ı hamiyetperveranesiyle semt-i maksuda doğru müteveccihdirler. Nihayet kendi namlarına olarak meydana çıkan vekillerin suret-i intihaplarında hürriyet-i kamileye nail olmaları için sahne-i mücadelede koşuyorlar."⁴⁵

İşçi birliğinin ve gücünün bayramı olan 1 Mayıs İştirak gazetesinde "*Sosyalistlerin Bir Mayıs Bayramı*" başlıklı haberle kutlanmıştır. 1 Mayıs'ın dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan tüm sosyalistlerle, sosyal demokratlarla ve hürriyetperverlerle kutlandığından bahsedilerek emekçilerle birlik olunması gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir:

"Yarın Efrenci Mayısın biridir. Fenni sosyalizmin, sosyal demokrat mebdelerin esvât-ı ahranesi tanin-i endaz olduğu her memlekette olan

---

⁴⁴ Hakkı Baha, "Teessüratım Harb Taraftarlarına," *İştirak Gazetesi*, 3 Nisan 1326, N.8, Y.8, s.1.

⁴⁵ Fuad, "Almanya'da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet," *İştirak Gazetesi*, 10 Nisan 1326, N.9, Y.1, s.3-4.

sa'y ve gayretin kulaklarında "Ey bütün memalikin efrad-ı mesaiyesi, bugün ittifak ve ittihat ediniz"! Sedaları ihtizaz eder. Her tarafta bütün teşkilat-ı sanayiye erbabı, bütün sosyal demokrat fırkaları ferd-i vahid gibi meydan-ı intibah kadem- nihade olup milyonlardan müteşekkil orduları üzerinde kırmızı bayrakların lâyuad ve layühsa kolları temevvüc namı zuhur olur. O bayraklarda yaşasın bir mayıs, beyne'l milel sosyal demokrat cümlesi nakşedilmiştir".⁴⁶

Bütçe dengesinin sağlanmasına çalışıldığı bir dönemde hanedanlık damatlarına maaş verilmesi kararı İştirak gazetesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. "Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş" başlıklı haberde halkın cebinden damatlara maaş verilmesi şiddetle eleştirilmiş, böyle bir uygulamanın dünyanın hiçbir yerinde olmadığı söylenilmiştir. Damatlar emekli olmak istiyorlarsa her vatandaş gibi çalışarak hak etmek zorunda oldukları savunulmuştur.

"Öteden beri memleketimiz garabetin merkez-i yegânesi olmuştur. Bunu herkes söyler ve söylemeyenler de tasdik eder. Geçen hafta Kuvve-i teşriye yani Meclis-i Mebusan damatlara tahsil edilen maaşların kat' edilmesine karar vermişti. Aradan bir hafta mürur etti ve garip bir halet-i ruhiye neticesi olarak şimdi de kararın fesh-i cihette gidilerek damatlara maaş tahsis etmek için mebuslarımız ekseriyet-i ârâ' ile karar veriyorlar. Yani hakk-ı teşrilerini ıskat etmek gibi bir harekette bulunuyorlar. Soralım: Hangi memleket de bu gibi mesail ile iştilgal edilir."⁴⁷

İştirak gazetesi hakların ve imtiyazların herkes için aynı olması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Gazete, insanların eşitliğe uymak ve eşitsizliği kaldırmak gibi istemlerinin olmadığını, insanların bu konuda çaba sarf etmediklerini üzümlere ifade etmiştir. Gazetenin yazarlarından Jan Renar "Demokratsın" başlıklı haberinde toplumu oluşturan tüm unsurların adalet karşısında eşit olmasını, aynı haklara sahip olunmasını istemiştir. Toplumsal

---

⁴⁶"Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı," *İştirak Gazetesi*, 18 Nisan 1326, N.9, Y.1, s. 7-9.

⁴⁷"Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş" *İştirak Gazetesi*, 24 Nisan 1326, N.11, Y1 s 1.

kalkınmanın ancak eşitlikle gerçekleşeceğine inanmış ve duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

“Hakikatte insanların müsavata riayet etmedikleri bi-ıştibahtır. Fakat beşeriyetini ilanihaye hakk-ı hududunda müsavatsızlığın ilgasına mani olamaz. Fakir ve zenginin, sermayedar ve amelenin, markizin kalbiyle adi ve safderun bir köylünün kalbinin aynı kabahat için aynı suretle tecrim edilmesini, izdivaç, veraset ve hidmet-i askeriyede aynı kavait ve kavanine tabii tutulmalarını arzu edersek umur-ı içtimaiyenin herkese mütesaviyen teşmil edildiğini pekâlâ bilir ve keyfiyet-i teşmilin bütün tabakat-ı beşeriyede tevassu etmesini talep edersek herhangi bir vatan evladının hakk-ı kelama, ita-yı reye malik olmasını, hülasa-ı kelim herkesin hukuk-ı mütesaviye-yi içtimaiyeyi haiz olduğu kaidesini kabul edersen değil mi? Fakat niçin müsavat-ı iktisadiyeden istikrah ediyorsun?”⁴⁸

Sanayileşmenin 19. yüzyılda gelişmesiyle birlikte Osmanlı işçilerinin sayısı da artış göstermiştir. Mevcut işçi sayısının artmasıyla işçi grevleri ve işçi örgütlenmeleri meydana gelmiştir. Giderek örgütlü grevler gerçekleştiren Osmanlı işçileri rehavetten kurtulmağa, emek haklarını daha dirayetli savunmaya başlamıştır. Hulusi Bey'in, İştirak gazetesinde yer alan “*Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali*” başlıklı haberinde işçilerin grevleri şu şekilde anlatılmıştır:

“Amelemiz yavaş yavaş derin bir uyku ve rehavetten uyanmaya başladı. Her tarafta bazicüzi harekât-ı intibahiye yüz gösteriyor. Demek bizde dahi hukuk-ı say'iyeyi muhafaza etmek azm-i katiiyesi varsa da bazı mevani-i müşkilenin haylületinden naşi âdem-i muhafazadamuzdar kalıyoruz. Mevani-i mezkurenin başlıca sebebi fakr ü zarurettir.”⁴⁹

Dersaadet Tramvay Şirketi İstanbul'un kent içi ulaşım hizmetlerini sağlamak için 1871'de kurulmuştur. Bu hizmet vagonların ön kısmına birden fazla atın tramvaylara bağlanmayla sağlanmıştır. Atlı tramvayları işletilme imtiyazı kırk

---

⁴⁸ Jan Renar, “Demokratsın,” *İştirak Gazetesi*, 24 Nisan 1326, N.11, Y1, s. 2.

⁴⁹Hulusi, “*Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali*,” *İştirak Gazetesi*, 1 Mayıs 1326, N.12, Y1 s. 6-7.

yıl süre ile Dersaadet Tramvay Şirketi'ne (D.T.Ş.) verilmiştir.⁵⁰ Bu süre zarfında tramvay şirketinin taahhütlerini yerine getirmemiş, işçilere ve atlara eziyet etmiştir. Bu durum şikâyetlere neden olmuştur. Konu "*Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali*" başlıklı haberde şu şekilde ifade edilmiştir.

Geçende tramvay şirketinin bir anonim şirketi olmayıp zavallı, ameleyi memurların hukukunu mahvedici ve nitaksız bargirleri telef etmek için teşekkül etmiş olan bir şirket-i zalimedir, demiştik. Dersaadet Tramvay Şirketi artık haddini aşırđı. Böyle bir şirket hangi memlekette var? Avrupa'nın en küçük karyelerine varıncaya kadar artık kurûn-u vustâyâ mahsus olan bu gibi arabalara çöp doldururlar".⁵¹

Osmanlı Devleti'nde "Tahaffuzhane" adı verilen karantina merkezi ilk kez 1831'de kurulmuştur. İstanbul'a Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilen hayvanlar Sahra-yı Cedit'te bulunan karantina merkezine getirilmiştir. Bu merkezde hasta ve nekahet döneminde bulunan hayvanlar için odalar hazırlanmıştır. Bulaşıcı bir hastalığa maruz kalan hayvanlar kuluçka döneminde kimse ile temas etmemesi için belli bir süre gözetim altında tutulmuştur. Bu işlemine karantina altına alma denilmiştir. Böylece bulaşıcı hastalık riski en aza indirilmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar devam eden bu uygulama Orman Nezareti'nin almış olduğu bir karar ile kaldırılmıştır. Gazete olaya duyduğu tepkiyi "*Orman Nezareti İlan-ı İflas mı Ediyor?*" başlıklı haberde şu şekilde ifade etmiştir.

"Muhafaza-i sıhhat-i umumiye havaya, suya, me'kulâta bağlı olduğu malumdur. Anadolu'ya gerek şimendiferle gerek karadan gelen koyun, sığır, bargir, köpek hayvanattan hasta olanlar sahrayı cedit tahafuzhanesini götürülür. Tedavi ve ameliyat icra edilir. İyileşen iğleşir iğleşmeyen itlaf edilip gömülür. Bu tahaffuzhane on beş sene tutulmak

---

⁵⁰Melek Çolak, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.5, 2012, s. 76.

⁵¹Mihran Şaban Pandeli, "Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali", *İştirak Gazetesi*, 8 Mayıs 1326, N.13, Y.1, s.8.

⁵²Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700/1850)*, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s.1.

şartıyla yaptırılır ve beşer senede kontrata rapt edileceği takarrür eder. Geçen sene temmuzunda ikinci kontrat biter. “Bugün orman nezareti tahaffuzhane kaldırır.”⁵³

Hak kavramı ve hukukun esasları İştirak gazetesinin sıklıkla ele aldığı konular arasında yer almıştır. Gazetede, ülkede hak gasp etmenin çok eski bir geçmişi olduğundan bahsedilmiştir. İnsan varlık kazanmak için ya ezmiş ya da ezdirmiştir. “Gadr Muamelelerinden” başlıklı haberde, devletin geri kalmasında halkın hâlâ hak ve hukukunun bilince olmadığından şu şekilde bahsedilmiştir.

“Bir haber aldık. Bunun doğruluğunda şüphe yok. Bundan başka pek zalimane bir harekât, şayan-ı kesr bir cüret olduğunda da şüphe yok. Zaten bu Türkiye'nin eski felsefesidir. Hakk-ı kavanin demek şürurundur. Ya ezmeli ya, ezilmeli! Bu böyle. Bilmeyiz ki kurun u vustada mı yaşıyoruz. Hala mı vahşet, hala mı uykudayız? Artık uyanalım. Dev adımlarla ilerleyen Avrupa'ya bakın; sonra bir de şarka bakın. Biz niçin böyle kalıyoruz? Çünkü adalet yok, çünkü hak yok, çünkü şarkta kuvvet ve binaenaleyh zülüm hüküm sürüyor. En celi hikmet: Ezmeyen ezilir.”⁵⁴

Ahmet Samim Bey⁵⁵ Sada-yı Millet Gazetesi başmuharrir olup, liberal politik yayınlar kaleme almıştır. Haberinde etnik unsurların temel hak ve hürriyetlerini dile getirmiş, eşitliği, adaleti savunmuş ve hükümetin uygulamalarını sıklıkla eleştirmiştir. İttihatçılar tarafında sürekli tehdit edilen

---

⁵³“Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor,” *İştirak Gazetesi*, 15 Mayıs 1326, N.14, Y.1, s.6-7.

⁵⁴ “Gadr Muamelelerinden,” *İştirak Gazetesi*, 29 Mayıs 1326, N16, Y.1, s.4.

⁵⁵Ahmet Samim Bey; 1884'te Prizren'de doğmuştur. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ve Robert Koleji'nde eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra Prens Sabahattin'in kadrosunda yer almıştır. Liberal fikirler doğrultusunda yazılar kaleme almıştır. İlkın Abrar fırkasının çıkardığı Osmanlı gazetesinde yazarlık yapmış, daha sonra Hilal gazetesini çıkarmıştır. Bir süre sonra Sada-yı Millet gazetesinde başyazarlık ve sorumlu müdürlük görevini üstlenmiştir. Devrin en cesur gazetecilerin birisi olmuştur. Sada-yı Millet gazetesinde yazmış yazılar nedeniyle hedef halin gelmiş ve tehdit mektupları almaya başlamıştır. 9 Haziran 1910'da sokak ortasında öldürülmüştür.

Ahmet Samim Bey siyasi bir cinayete kurban gitmiştir.⁵⁶ Ahmet Samim Bey 17 Mayıs 1326'da [9 Haziran 1910'da] karakola oldukça yakın bir mesafede silahla vurularak öldürülmüştür. Ahmet Samim Bey'in kimliği belirlenemeyen bir şahıs tarafından Eminönü'ne doğru giderken sokak ortasında öldürülmesi Hasan Fehmi'nin suikastından sonra toplumda yeni bir infial yaratmıştır. Yeni bir faili meçhul cinayetin meydana gelmesi ve cinayetin tam olarak aydınlatılamaması cinayetin İttihatçılar tarafından işlendiği kanısını doğurmuştur.⁵⁷

İştirak gazetesinde yer alan "*Cinayet-i Fecia*" isimli haberde Ahmet Samim'in Cuma gecesi öldürülmesi anlatılmıştır. Olayın karakola iki adım mesafede olması manidar bulunarak zabitanın katili bir an önce bulması istenilmiştir. Haber şu şekilde anlatılmıştır:

"Sada-yı millet ser-muharriri Ahmet Samim Bey Cuma gecesi bir dest-i hain ve hafi tarafından katl olunmuştur. Refikimizi taziyet ederiz. Ahmet Samim Bey zeki ve müstaid simalarımızdan biri idi. Vaka-ı cina'ie karakoldan iki adım uzakta vuku bulmuş olduğu halde katilin derdest edilememesi zabita için ne kadar şeyn ve mucib-i teessüf olduğu gayr-i kabil-i inkârdır. İlk kurşun ta dimağa isabet etmesi katilin maharetine delalet ediyor. Zabıtamız her halde katili bulmalıdır."⁵⁸

Ahmet Samim ile ilgili yapılan haberler hükümeti oldukça tedirgin etmiş ve basın üzerinde denetim mekanizması kurmuştur. Dönemin pek çok gazetesi Ahmet Samim cinayeti ile ilgili haber yapamamıştır. Basın hürriyeti ve siyasi özgürlükler konusunda duyarlı olan İştirak gazetesi Ahmet Samim Bey'in ölümüyle ilgili özel haber yapmıştır. İştirak gazetesi, 17'ci sayısında Ahmet Samim'e özel sayı çıkarmıştır. Bu sayısında Ahmet Samim'in kısa yaşamını, vasiyetini, cenazesinin alınışını ve jandarmanın cenaze alayına olan müdahalesini anlatmıştır. Bunun üzerine İştirak gazetesi 31 Mayıs 1326'da[3

---

⁵⁶Tuba Öz hazinedar, "Osmanlı'nın Düşünce Suçluları Ahmet Samim Bey Örneği," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.62, 2019, s.407.

⁵⁷ Mehmet T. Hastaş, *II Meşrutiyet'te Muhallif Bir Gazeteci*, İstanbul: İletişim, 2012, s. 74

⁵⁸"*Cinayet-i Fecia*" *İştirak Gazetesi*, 29 Mayıs 1326, s. 1.

Haziran 1910] Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmış, Hüseyin Hilmi Bey de tutuklanmıştır.⁵⁹

“Merhum Ahmet Samim

Hayatında yalnız hürriyet, hürriyet-i hakikiyeden başka hiçbir şey düşünmeyen ve bu ma'sûka-i fikriyesine vasıl için kurşunları ölümleri istihkar eyleyen sevgili Ahmet Samim'in intiha-yı ömür feciyi namuslu vatanperver simalar üzerinde bir zell-u müebbedan memat çekerek ye'sler, elemeler te'yîd ve tenbit etti. Bu muhterem güzel sevgili genci hilkatın bu müstesna cephe-i dehasını en bi ar en deni bir kursunla toprak haline tebdilden utanmayan çekinmeyen katil, vahşi hayvanata bile bir hicap-ı kindar verebilecek bu canavar insana semanın lanetlerini bütün kahr ve gazabını davetten sonra Ahmet Samim'in nasıl altın bir kalp nurani bir sima yalnız kurşunla sükut edebilecek ahenin bi perva bir lisan bir kalem olduğunu söyleyelim”⁶⁰

İştirak gazetesi, 19 Ağustos 1326 [1 Eylül 1910] senesinde yeniden yayın hayatına başlamıştır. Daha önce Cumartesi günleri yayınlanan ve 16 sayfa basılan gazete bundan sonra Perşembe günleri yayınlanmış ve sayfa sayısı azaltılarak 8'e düşürülmüştür. Gazete, yine Hüseyin Hilmi Bey tarafından çıkarılmakla birlikte yazar kadrosunda değişikliğe gidilmiştir. Gazetenin yeni yayın döneminde Namık Bey yer almıştır.⁶¹ 18. sayısında yer alan Karın-i Kirama” başlıklı haberde ile okurlara seslenilmiştir. Haberde kapatılmasıyla ilgili yaşanan süreç anlatılmış, İdare-i Örfiye Heyetinin haklarında adaletten yana bir karar verileceğine inandıkları ifade edilmiştir.

“Mesleği doğruluktan, bu vatan ve millete hidmetten ve bu emniyet-i halisanenin istihsalı için ölmekten bile çekinmeyen bu fedakâr-ı vatanın ahiren hapsedilmesi, gazetesinin ta'til olunması gibi giriftar edildiği

---

⁵⁹Haydar Temür, “Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.60, 2017, s.241

⁶⁰Merhum Ahmet Samim, *İştirak Gazetesi*, 31 Mayıs 1326, N.17, Y.1, s 4.

⁶¹H.Temür, a.g.m., s.241

ahval-i elime, eminim ki bilcümle hak-perestten ve ashab-ı vicdanı dilhun etmiştir. Fakat sizi temin ederim ki, ben bundan katiyen müteessir olmadım. Çünkü vicdanın beni muazzeb etmiyor. Bilakis bahsettiği huzur o darbe-i nagehaninin tevlit etmesi tabii olan teellümat-ı maddiyesini telafi ediyordu. Bu maahaza icra-yı adalete memur Divanı-ı Harb-i Örfi heyetini teşkil eden zevat-ı kiramin hak ve hakikatten, adaletten başka bir şey tanımadıklarına emin idim. Bu emniyet benim en büyük kuvvet'ül zıhrîm idi. Filhakika bunda zerre kadar yanılmamışım".⁶²

"Dâhiliye Nezareti'ne Açık Mektup Nazır Bey" başlıklı haberde kaymakam atamasında yapılan usulsüzlük anlatılmaktadır. Trablusgarp'ın Nalut kazasına Refet Bey isimli bir şahsın atandığı fakat ilgili şahsın görev yerine gitmeyip kaymakam olmaya haiz bir vasfa sahip olmadığı halde kaymakam olarak atanması eleştirilmiştir.

"Trablusgarp'ta Nalunt kazası kaim-makamına Refet Bey namında biri tayin edilmiştir. Bu zat kimdir bilir misiniz? Bir doktor evet, sadece bir doktordur. Birkaç sene evvel terfiyen vekil-i ağalık rütbesiyle altıncı orduya tayin olunur. Ve bilahare vazifesi başına giderken Mısır' a firar eder ve nihayet herkes gibi o da gelir. Bir Osmanlı olmak sıfatıyla size sorarım ki bu zata negibi bir sebeble kaim-makamlık veriyorsunuz. Ayrıca bu gibi haller indinizde Memduh sayılıyorsa bizim indimizde mefruttur."⁶³

İştirak gazetesi Avrupa'da meydana gelen olayları da yakından takip etmiştir. Özellikle temel hak ve hürriyetlere yapılan hak gasplarını okurlarına duyurmuştur. "İtalya'da Zulüm" başlıklı haberde İtalya'nın Bari şehrinde gösteri yürüyüşü yapan eylemcilere polisin sert müdahalesi şu şekilde anlatılmıştır:

"İtalya'nın Bari şehrinde hakk-ı meşrualarının talebi üzerine hükümetin kahır ve zulmüne uğrayıp dört kişi maktul ve kırk iki kişinin mecruhiyetine sebebiyet veren hükümeti insaniyet namına protesto ile

---

⁶²"Karin-i Kirama" *İştirak Gazetesi*, 19 Ağustos 1326, N.18,Y.1 s.1.

⁶³Namık, "Dâhiliye Nezaretine Açık Mektup Nazır Bey", *İştirak Gazetesi*, 19 Ağustos 1326, N.18,Y.1 s.2.

beraber orada bulunan sosyalist kardeşlerimize Türkiye'deki bulunan sosyalistler namına beyan-ı taziyet eyler ve muvaffakiyetlerini temenni eyleriz⁶⁴

Osmanlı Sosyalist Fırkası 2 Eylül 1326 [15 Eylül 1910] senesinde Hüseyin Hilmi Bey tarafından kurulmuştur. Türkiye tarihinin ilk sosyalist partisi teşekkül etmiştir. Parti siyasal anlamda bir faaliyet gösterememiş, Osmanlı Meclisi'nde temsil edilememiştir. Osmanlı Sosyalist Fırkası; siyasi parti olmaktan çok bir aydınlar topluluğu gibi faaliyet göstermiş, işçi eylemlerini desteklemek, işçinin temel haklarının korunmasını sağlamak için çaba sarf etmiştir. Partinin uluslararası örgütü de Dr. Refik Nevzat Bey tarafından Paris'te kurulmuştur. Marksizm'e dayanan bir parti programı hazırlanmış, faaliyetlerini basın yoluyla duyurmak için Beşeriyet⁶⁵ gazetesini çıkarılmıştır.⁶⁶ Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurulma amacı, tanımı ve faaliyetleri İştirak gazetesinin 19. Sayısında anlatılmıştır:

Osmanlı Sosyalist Fırkası

“Maksad-ı tesisi gerek dâhili ve gerek harici bilumum amelenin yekdiğeriyle münasebatta bulunmasını temin ve avamın mevki-i siyasi ve içtimaiyesini islah suretiyle bilcümle sermayedaran cem'iyatını bir cemiyet-i umumiye ve meştereye tahvil eylemek ve merkez-i umumisi şimdilik Nur-u Osmaniye'de Hürriyet Matbaası denmekle maruf daire-i mahsusada olmak üzere bu kere Osmanlı Sosyalist Fırkası namıyla bir cemiyet teşkil edildiği ve keyfiyetin hükümete ihbarıyla mukabilinde cemiyetler kanunun altıncı maddesini muvafık olduğuna ve hükümetin tasdik-i resmine iktiran eylediğine dair tasdikname ahz

---

⁶⁴İtalya'da Zulüm, *İştirak Gazetesi*, 19 Ağustos 1326, N.18, S.1, s. 2.

⁶⁵Beşeriyet gazetesini: “Osmanlı Sosyalist Fırkasının yayın organıdır. Gazete 15 Eylül 1911'de yayın hayatına başlamıştır. 15 günde bir Cumartesi günleri, Paris'te yayınlanmıştır. 6 sayı yayınlanabilen gazete 6 Haziran 1911'de yayın hayatına son vermiştir. Gazete'de Osmanlı Hükümetinin Balkan Savaşı politikaları eleştirilmiş, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali kınanmış, İTC tenkit edilmiştir.

⁶⁶Akif Çarkçı, “İlk Osmanlı Sosyalistlerinden Dr. Refik Nevzat ve Siyasi Faaliyetleri,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.44, 2022, s.235

edilmiştir. Cemiyetin program beyannamesi gelecek nüshada aynen derç olunacaktır.”⁶⁷

Gazetenin 2 Eylül 1326'da [15 Eylül 1910] çıkan 20'ci sayısında sosyalizm ve Sosyalist Fırka'nın faaliyetleri tanıtılmış ve “*Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesi ve Programı*” yayınlanmıştır. Sosyalizm siyasal ve iktisadi kurtuluş için esas görülmüştür. Bunun üzerine gazete İttihatçıların baskısına maruz bırakılmıştır. Bir süre sonra artan baskılar neticesinde gazete İdare-i Örfiye Kararnamesi ile kapatılmıştır. Sosyalist Fırkanın parti programı şu şekildedir:

“Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesidir

Ağniyanın servetinin kırkta biri fıkaranın hakkıdır.

Ferman-ı ilâhi

Ben-i Adem azayı yekdiyerinden

Sadi

İnsanlar şimdiki gibi muhtelif ve mütezaad fikirlerde yekdiğerinden pek farklı tabiatlarda yaratılmamışlardır. Daima yanlış anlaşılan ve suistimal oluna oluna hal-i hazırdaki şekl-i zarure-i mütebaini tevlit eden ve İngiliz müellifi büyük Hobbe'nin fikrince maatteessüf doğru olmadığı halde rücu-u mahal olan içtimaiyat-ı hazıra-i beşeriye o kadar berbat, o kadar münfesihtir ki hayatı şu küre üzerinde geçecek üç buçuk günümüzü kabil-i tahammül bir hale koymak için çok tedabir ihtasına ihtiyacımız kati mübrem ihtiyacımız vardır. Mutlaka sonradan icat edilen hak gibi, hürriyet gibi vazife gibi “sosyalizm” denilen ve beşeriyeti mümkün olduğu kadar saadete refahiyete isal yollarını düşünen meslekte o tedabir-i lazımeden biridir ki, maksat iyi yaşamak için icap eden tedabiri bir şekl-i muayyen ve mukavele sokmak ve içtimaiyat-ı hazraya bir şekl-i saadetevre ifrağ etmektir.”⁶⁸

İştirak yayın hayatına 3'cü kez yayın hayatına 7 Haziran 1328 [20 Haziran 1912] senesinde dönebilmiştir. Gazetenin imtiyazı sahibi Hüseyin Hilmi, sorumlu

---

⁶⁷“Osmanlı Sosyalist Fırkası,” *İştirak Gazetesi*, 26 Ağustos 1326, N.19, S.1, s.1.

⁶⁸“Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesidir,” *İştirak Gazetesi*, 2 Eylül 1326, N.20, Y.1, s.1.

müdürü Salih Sırrı'dır. On beş günde bir Perşembe günleri 16 sayfa olarak yayınlanmıştır. Sosyalist bir gazetesi olduğunu belirtmiştir. "İştirak'in Güzel Bir Maksadı" başlıklı haberiyle 3'cü dönemine başlamıştır. Haberde sosyalizmi tüm halk kitlelerine tanıtmak, anlatmak ve halkın mutluluğunu tesis etmek amaçlanmıştır.

"Osmanlı Sosyalist Kütüphanesi namı altında sosyalizm efkârına ait bir külliyyat vücuda getirmek niyetindeyiz. Amelenin hayatına, cemiyet-i beşeriyenin saadet-i atiyesine esas olabilecek kavaid ve nazariyat-ı içtimaiyyeyi bu kütüphane ile karilerimize göstermek anlatmak istiyoruz. Sosyalizm rehber-i amele namındaki ilk risale intişar etmiştir."⁶⁹

Arif Hikmet Bey'in "Servet ve Sermaye-i Hazıranın Suret-i Teşkili ve Sosyalizm Fikri" başlıklı haberinde bir takım ayrıcalıklara sahip nüfuzlu kimselerin vergilerden muaf olduğu emeğiyle çalışan kesimin de her türlü vergiye tabii olması eleştirilmiştir. Bu haksızlığın ancak sosyalizmle ortadan kalkabileceği iddia edilmiştir.

"Garpta yakın vakitlere kadar devam iden (feodalite) usul-u sakimenin zadegana bahşettiği imtiyaret, istisnaiyet mevkilerini fevkalade tersin ve takavvi etmiş. Onların gasp, sirket, şekavet, suretlerinde tecelli eden her türlü efal ve emel-i meş'ûmâneleri muhık ve meşru tanınmış idi. Bütün Avrupa'nın istibdat ve keyfi idare altında inlediği devrelerde bile zadegan ve burjuva enam sınıf-ı mütefelliye bulduklarından muttasıl tezyîd itmekte, mesudane ve müreffehane yaşamakta e ashab-ı say ise fa'aliyyet-i mütemudiye ve mesai mütevaliyelerine rağmen meksûbat-ı senevilerinden her türlü tekalif-i devleti edâ iderek iradlarının bir kısm-ı mühimmenin bel'u mas ittirmektedir. İşte tecyir ve tahakküm neticesi olarak erba-ı ziraat mesaiyenin hem emval ve emlaki hem de sermaye ve gelirleri mütemudiyen gasp ve sirket olunmakta ve buna mukabil sınıf-ı mütefelliye büyük servetlere cesm-i iradlara vaz' -ı yed itmekteydi."⁷⁰

---

⁶⁹ "İştirak'in Güzel Bir Maksadı," *İştirak Gazetesi*, 7 Haziran 1328, N.1-20, Y.2, s.1.

⁷⁰ Arif Hikmet, "Servet ve Sermaye-i Hazıranın Suret-i Teşekkülü" *İştirak Gazetesi*, 21 Haziran 1328, N.2-20, Y.2, s.1.

İbnü'l Hak'ın "Mefkûrelerim-1" başlıklı haberinde, sosyalizmin insanların bazıları tarafından araştırmadan kötülenmesini bazılarınsa bilgi sahibi oldukları halde menfaatleri gereği sosyalizmi kötüleremeleri eleştirilmiştir.

"Mefkûrelerim-1

Mesmuae i'tikâd-ı bast idenler olduğu gibi menfaatleri iktiza olarak hakikati tahrif edenler de pek çoktur. Bir sosyalizm meselesi var. Zirai, sınaî, edebi, felsefi, siyasi muhitlerde içtimat-ı umumiyede, gazetelerde, hemen her yerde bu meselenin inkişafatına tesadüf ediliyor. Mahiyet-i hakikiyesi her ne olursa olsun şüphesiz tetkike şayandır".⁷¹

1913'te gerçekleşen askeri darbenin ardından Osmanlı Sosyalist Fırkası için zorlu bir süreç başlamıştır. Babıâli Baskını'ndan sonra Mahmut Şevket Paşa öldürülmüş, ardından Hüseyin Hilmi Bey Anadolu'ya sürülmüş, 1918'e kadar hapiste kalmıştır. Bu durum hem partinin hem de sosyalist yayınların faaliyetlerini uzunca bir süre durdurmuştur.⁷²

5. İnsaniyet Gazetesi

31 Mayıs 1326'ta [13 Haziran 1910'da] İştirak gazetesi Ahmet Samim'in cinayeti ile ilgili yapmış olduğu haberden dolayı İdare-i Örfiye Kararnamesiyle kapatılmıştır. Bu süre zarfında İnsaniyet gazetesi 5 Ağustos 1326 [18 Ağustos 1910'da] senesinde İştirak gazetesinin yerine yayın hayatına başlamıştır. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü İbn'ül Tahir İsmail Faik Bey'dir. "*Sosyalizm efkârına hadim insaniyetperver*", adı ile haftalık yayın yapmıştır. Siyasi içerikli bir gazetedir. 8 sayfadan ibarettir. 2. sayısında Sıkıyönetim Mahkemesinin İştirak'in yeniden yayımlanmasına izin vermesiyle yayın hayatına son vermiştir. Fakat sıkıyönetim kararıyla hem İştirak hem de Sosyalist gazeteleri yeniden kapatılınca 3'cü kez yayın hayatına başlamıştır.⁷³

5.1 İnsaniyet Gazetesinde Yer Alan Haberler

---

⁷¹ İbnü'l Hak, "Mefkûrelerim-1, *İştirak Gazetesi*, 5 Temmuz 1328, N.3-20, Y.2, s.1

⁷² H.Görgün, a.g.e.s. 383.

⁷³ Selçuk Gürsoy, *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.423

İnsaniyet gazetesi ilk sayısını “*Meslek*” başlıklı haber ile yapmıştır. Gazete okurlarına seslenerek misyonundan bahsetmiştir. Gazete; emek ve emekçinin yanında olduğunu söylemiş, ezilen ve gasp edilenlerin haklarını muhafaza etmek için yayın yaptıklarını okurlarıyla paylaşmıştır.

“Kari! Karieler!

Mesleğimiz pek sarıh, pek vazıh hatta isminizden anlaşılabilir, İnsaniyet,.. Bu gazete; insaniyeti, insaniyetin sınıf-ı makhuresini, alnının teriyle, kavlinin sarf ettiği kuvvey-i adeliyesiyle, elinin emeğiyle yaşayan işçileri, ameleyi, rençberleri himaye etmek, ezilen haklarını gasp edilen meşru ve muhik-i hukuki müdafaa eylemek için çıkarılıyor. Bu gazete; istibdadın, tahakkümün, zulmün, diktatörlüğün, ameleyi ezenlerin, hukuk-ı beşeriyeyi ayaklar altına alanların hainlerin alçakların düşmanıdır.”⁷⁴

Osman Zeki Bey'in “*İnsaniyet*” başlıklı haberinde Osmanlı Devleti'nin artık meşrutiyetle yönetildiğinden bahsedilmiş, meşrutiyet ile idare olunan memleketlerde fikir hürriyetinin mevcudiyeti anlatılmıştır. Bu sebeple hürriyete dair fikirlerin her tarafta ve her mahalde ortaya çıkacağı okurlara şu şekilde anlatılmıştır.

“Bugün bu millet-i necibiye-i Osmaniye’de sahib-i meşrutiyet hükümet-i idadiyedir. Her hükümet-i meşrutada yani hâkimiyet-i milliye esasi ile idare olunan her millette birçok efkâr mevcuttur. İşte bu fikirler mahsul-i meşrutiyet olarak her taraf ve cihetten tezahür edecek ve bu suretle insaniyet rencide kalıp beşeri meyus bırakacak hiçbir hale meydan vermemek istenilecektir.”⁷⁵

Divan-ı örfi tarafından İştirak gazetesine verilen kapatılma süresi vaktinden sona ermiştir. Bunun üzerine İnsaniyet gazetesi sorumluluğunun olduğunu ve kapanacağını okurlarına şu şekilde duyurmuştur:

Karilerimize

---

⁷⁴“Mesalik, Kariler, Karineler,” *İnsaniyet Gazetesi*, 5 Ağustos, 1326, N.1-13, Y.1, s.1.

⁷⁵Ebabilikzade Osman zeki, “İnsaniyet,” *İnsaniyet Gazetesi*, 5 Ağustos 1326, N.1-13, Y.1, s.2-3.

“İnsaniyet”imizin ilk nüshasında yazdığımız vechile gazetemizi Divan-ı Harbçe tatil edilen (İştirak) gazetesi yerine çıkarılıyorduk. Hâlbuki ahiren Divan-ı Harb-ı örfice verilen vaatte munderiç karar üzerine (İştirak) gazetesi önümüzdeki haftadan itibaren neşr olacağından biz icabında yine çıkmak üzere şimdilik bil ihtiyar tatil-i neşriyat ediyoruz”.⁷⁶

İnsaniyet gazetesi “İştirak Gazetesi Müdüriyetine” yazdığı yazısında sıkıyönetim kararıyla kapatılan gazetenin yeniden yayınlanmasına izin verildiğini okurlarıyla şu şekilde paylaşmıştır:

“Mukaddema Divan-ı Örfi kararıyla tatil edilmiş olan gazetemizin müdded-i tatil-i ceza-yı kâfi görülerek devamı intişarına müsaade itasına ekseriyetle karar verildiği Divan-ı Harb-i Örfiyeden sadır olup Harbiye Nezaret-i Celilesi'nin tezkiresiyle irsal kılınan mazbata işar olunmakla bir mucib-i karar gazetenizin devam-ı intişarına müsaade olunduğu beyan olunur. 5 Ağustos 1326⁷⁷

“Kabahat Bizde mi, Hükümette mi?” başlıklı haberde kayıkcı amelesinin içinde bulunduğu zor şartlar anlatılmıştır. Hükümetin devlete ait şirketleri özelleştirmesi eleştirilmiştir. Ülkedeki mevcut şirketlerin yabancı sermayeye devri ile işçiler hak gasplarına uğramıştır. Gazete hükümetin ne yapmaya çalıştığını sormuştur:

“Memleketimizin öteden beri garipliğin yegânesi ve sefaletin menşe'i olduğu bütün Osmanlılarca malumdur. Bu sefer yine hükümetimiz gariban birisini kayıkcı amelesine karşı tatbik etmek istediğini millet-i Osmaniyyeye arz etmeğe kendimize bir vazife addederiz. Hükümet ne istiyor? Şirketler yapsın hepsi ecnebilerin eline geçsin ama vazifesi midir ki yüzlerce amele açlıktan ölmüş zira o amelelerin kısm-ı azamı Anadolu'nun en hücre köşelerinden payitaht-ı mukaddesimize gelen bedbahtlardır. Onlar, beş gurusu kazanıp orada bulunan ailelerine göndermek için burada gece gündüz üstü başı fersude, ayakları

---

⁷⁶ “İştirak Gazetesi Müdüriyetine”, *İnsaniyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1326, N.2, Y.1, s. 4.

⁷⁷ “İştirak Gazetesi Müdüriyetine”, *İnsaniyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1326, N.2, Y.1, s. 4.

pabuçsuz çalışmakta bulunuyorlar. Zira bunların ekseriyesinin veledleri bugün ordularda hizmet-i askeriye ile mükelleftir.”⁷⁸

İnsaniyet gazetesi İştirak gazetesi yayın hayatına geri dönünce “*icabında yeniden çıkmak üzere*” diyerek yayını durdurmuştur. Bu süre içerisinde hem İştirak hem de Sosyalist gazetesi İdare-i Örfiye Kararnamesiyle kapatılınca İnsaniyet gazetesi 3'cü kez yayınlanmıştır. 25 Teşrin-i sani 1326'da [8 Aralık 1910] yayın hayatına geri dönen İnsaniyet gazetesinin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü İsmail Faik Bey olmuştur. Gazete sürekli kapatılmalarından dolayı hükümetten genel af çıkarmasını ve sıkıyönetim uygulamalarına bir son vermesini talep etmiştir.⁷⁹

24 Temmuz 1908'de II. Abdülhamit Dönemi'nde neyf edilen, hapislerde, zindanlarda eziyet gören siyasi suçlulara genel af düzenlemesi yapılmıştır. Yapılan kanuni düzenleme ile ilk etapta Makedonya'daki İttihatçılar dâhil edilmiştir. Halktan gelen talep üzerine affın kapsamı genişletilmiş, 29-30 Temmuz 1909'da Aff-ı Umumi Kanunnamesi düzenlenmiştir. Yeni düzenleme ile siyasi suçlular, adi suçlular, cezasının üçte birini çekenler affedilmiş, daha sonra da bütün suçlular kademe kademe af kapsamına alınmıştır. Fakat uygulama esas dâhilinde yapılmadığından Aff-ı Umumi toplumda beklentileri karşılayamamıştır. Bazı siyasi suçlular Aff-ı Umuminin kapsamı dışında bırakılmış, neyf edilenlerin dönmelerine izin verilmemiş, aftan yararlanıp serbest kalan bazı mahkûmlar yeniden tutuklanmışlardır.⁸⁰

İdare-i Örfiye Osmanlı siyasi hayatında I. Meşrutiyet dönemiyle birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Devlet kendisini güvence altına almak için 1876 Kanun-ı Esasisinin 113⁸¹ maddesini göz önünde bulundurarak İdare-i Örfiye

---

⁷⁸İsmail Faik, “Kabahat Biz De Mi? Hükümette Mi?” *İnsaniyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1326, N.2, Y.1, s.4.

⁷⁹S.Gürsoy, a.g.e., s 163.

⁸⁰Tuba Öz hazinedar, “II. Meşrutiyet Basınında Temel Haklar”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2019, s.549.

⁸¹MADDE 113.- Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde hükümeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idare-i örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdare-i örfiye) kavanin ve nizamâtı mülkiyenin muvakkaten tailinden ibaret olup (idare-i örfiye) tahtında

Kararnamesini sıklıkla uygulanmıştır. Anayasa ile tanınmış olan hakların ve hürriyetlerin bir kısmını veya tamamını, geçici olarak kaldırmıştır. Bu uygulama 31 Mart Vakasından sonra düzenli uygulanmış, hükümet kararname ile ülke yönetmiştir.⁸² Keyfi bir yönetim anlayışına dönüşen İdare-i Örfiye tepkilere neden olmuştur.

İnsaniyet gazetesi de "Aff-ı Umumi Meselesi, İdare-i Örfiye" başlıklı haberi ile 3'cü kez okurlarına seslenmiştir. Aff-ı Umumi uygulamasının Hakkı Paşa'nın Sadrazam olduğu dönemden beri yürürlükte olduğu ifade edilmiş; ama tam manasıyla uygulanmadığından bahsedilmiştir. Öte yandan 31 Mart bahane edilerek ilan edilen İdare-i Örfiye Kararnamesinin hala yürürlükte olmasının nedenleri sorulmuştur. Gazete; "toplumun selameti ve milletin geleceği için sıkıyönetiminin kaldırılması, genel affın ilan edilmesinin" şart olduğunu gerekçeleri ile şu şekilde anlatmıştır.

"İdar-i örfiyenin ilgası ve aff-ı umumi ilanı havadisleri ki sahibi adl u ihsan Hakkı Paşa'nın sandâlî sadarete ku'ûd-ı hengâmında dahi revaç bulmuştu. Şu son günlerde yine deverane ve efkâr-ı umumiye hayliden hayliye işgale başladı. Bazı kimseler idare-i örfiye'nin daha birkaç sene devamı lüzumunu ve aff-ı umumi ilanının henüz na-behengâm olduğunu iddia ediyorlar ise da bu meselelerin ve bed-i tefrikten aciz bir sürü etfal curcuna makal olup hâlbuki selamet-i malik ve milleti düşünenler birinin ilgası ne kadar lazımsa diğerinin ondan evvel ilan-lüzumuna da o derece katı'dirler"⁸³

Savaşların yoğun yaşandığı zamanlarda, doğal afetlerde ve yoksulluğun toplum tabanına hızla yayıldığı süreçlerde kolera da aynı hızla yayılma eğilimi

---

bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır. Hükûmetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasran zatı hazireti padişahinin yedi iktidarındadır.

⁸²Hasan Tahsin Fendoğlu, "Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Kavramı ve Bu Konuda İleri Sürülen Teoriler." *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.5, 1992, s.180.

⁸³"Affı Umumi Meselesi İdare-i örfiye," *İnsaniyet Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1326, N.3, Y.1, s. 1.

(ATAD)

göstermiştir. Kolera salgını Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1822 senesinde görülmüştür. Salgın çok sayıda can kaybına neden olmuştur. 1910'da meydana gelen kolera salgını çok daha etkili hissedilmiştir. Ülkenin pek çok yerinde yaygınlık göstermiş ve sosyal ve ekonomik yapı büyük ölçüde etkilemiştir.⁸⁴

İnsaniyet gazetesi de "Kurtulamayacağız Galiba?" başlıklı haberiyle kolera salgınının devam etmesinden bahsederek belediye hizmetlerinin yetersizliğini anlatmıştır. Haberde; İstanbul sokaklarının pislik içerisinde olmasından, logarların kapatılmamasından, insanların uygunsuz davranışlarından şikâyet edilmiştir.

"Memleketimizde ittihaz edilen veyahut ittihaz edilmeyen tedabir-i sıhhiyeye nazaran koleradan galiba kurtulamayacağız! Sokaklar mülevves, her taraf murdar, umumi helâlar pis, kavanin-i fenniye dairesinde mibveller olmadığı için sıkışanlar köşe başı, duvar kenarı, ağaç dibini budur deyip salveriyor! Mecralar açık!"⁸⁵

Ülkedeki otorite boşluğundan ortaya çıkan ağalık, eşraflık sistemi köylülerin tüm şikâyetlerine rağmen ortadan kaldırılamamıştır. Mevcut hükümetin askeri ve mali baskılarına karşın bir de bölgelerde ortaya çıkan eşraf zulmü köylülerin yaşamını çekilmez hale getirmiştir. Köylülerin yaşadığı mali, siyasi, iktisadi ve sosyal baskı defaatle dile getirildiği halde sorunlar çözülememiştir.⁸⁶

Konu ile ilgili "Açık Mektup Sadrazam Paşa'ya" başlıklı haberde Anadolu'daki Süleyman Agazade adlı eşrafın yerli halka uyguladığı baskı, şiddet, gasp ve yağmalamaları anlatılmıştır. Eşraf konu ile ilgili defaatle suç duyurusunda bulunduğu halde ilgili kurumlar hiçbir işlem yapmamıştır. Gazete halkın yaşadığı çaresizliliği dile getirmiştir.

"Meşrutiyetin bahşettiği serbesti kelim ile zatı alilerinizin nazar-ı dikkatine bir vuku-ı dilsuzu arz etmek istiyorum. Anadolu'da taraf taraf eşrafın icra ettikleri mezalimin bir numune-i feciasını da bu defa

---

⁸⁴Türkmen Törel, "Osmanlı Devleti'nde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli Bir Kaynak," *Tarih Okulu Dergisi*, C.13, S. XLVI, 2020, s.1376.

⁸⁵Kurtulamayacağız Galiba," *İnsaniyet Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1326, N.3, Y.1, s.3.

⁸⁶ Niyazi Berkes, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz*, Yön Yayınları, İstanbul, 1964, s.55.

Finike'den gelen namuslu zevat kemal-i tesirle hikâye ettiler. Her türlü mesuliyeti deruhte ederek hukuk-ı umumiye namıma feryad ediyorum"Finike eşrafından Süleyman Ağazade İdris Ağa, Finike'nin (Bağyaka) nam karyesinde mutavattan üç yaşından yedi yaşına kadar üç yetim ve yetimenin ve bir beli bükük ninenin mutasarrıf buldukları beş dönüm arazi üzerine on beş sene uğraşarak yapabilmiş oldukları bahçe ile bütün servetleri olan bir kulubeyi Finike Nahiye Müdürü Hamdi Efendi de hazır olduğu halde kâmilen cayır cayır yaktıyor. Caniler gibi mahv ediyorlar da hükümet bu caniyi yakalamıyor ve mağdur zavallılar da hükümete müracaat etmekten korkuyorlar, ihtiraz ediyorlar."⁸⁷

6. Sosyalist Gazetesi

11 Teşrin-i Sani 1326 senesinde [24 Kasım 1910] yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Namık Hasan Bey'dir. Gazete Dersaadet Çağaloğlu Hürriyet Matbaasında basılmıştır. Haftada iki kez Salı ve Perşembe günleri yayınlanmıştır. Osmanlı Sosyalist Fırkası 2 Eylül 1910'da kurulduğu için "*Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Naşir-i Efkârıdır*" ibaresiyle yayın yapmıştır. Gazete sadece 2 sayı çıkarabilmiştir. İdare-i Örfiye Kararnamesi ile gazete kapatılmış, Namık Hasan Bey de hem iki aylık hapse mahkûm edilmiş hem de ceza-i nakdi ödemiştir.⁸⁸

6.1 Sosyalist Gazetesinde Yer Alan Haberler

Sosyalist gazetesi "*Teşrih-i Meslek*" başlıklı haber ile yayın hayatına başlamıştır. Haberde, Avrupa toplumunda düşünce ve ifade hürriyetinin varlığından bahsedilmiştir. Avrupa'da her türlü fikir ve düşünce serbestçe tartışıldığı için toplumsal refah, medeni bir aydınlık sağlandığı anlatılmıştır.

Teşrih-i Meslek

"Bugün mendi Avrupa'nın müessesat insaniye ve içtimaiye fikriyesine bir nazar amik ve tetkik-i atıf edilecek olur ise orada o diyarı marifette enzar intibah umumiye çarpacak mevzuatı maktule-i beşeriye her

---

⁸⁷Elmalı Belediye Reiszade Ferruh Niyazi, "Sadrazam Paşa'ya Açık Mektup," *İnsaniyet Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1326, N.3, Y.1, s. 4.

⁸⁸S.Gürsoy, a.g.e., 464.

hususla tesadüf edilir. Orada mesalik-i muhtelif-i içtimaiyenin her türlü tezahüratı kemal-i serbesti ile mücadalelat ve münakasatı görülür. Bu mesalik arasında beşeriyeti ali alel bir gaye kemali refaha bir nokta nevarı medeniyete isal için mücadelede fikriye faaliyetinden bir dakika yüz çevirmeden ölümden bombada asla Havf etmeyen bir fırka-ı münevvere hala sonra biz zümre celileye rehakar vardır ki bunlara daha elyevm: Kolektivist, sosyalist namlarıyla maruf meşhurdurlar.”⁸⁹

Haberin devamında medeniyete dair fikirleri hayata geçirmek için uğraşan bir fırka, bir zümre olduğundan bahsedilmiştir. Bunlar sosyalist, kolektivist olarak bilinen amaçları ortak olan gruplardır. Bu gruplar arasında bir plan dâhilinde hareket eden Sosyalist Fırkasından bahsedilerek fırkanın önemi anlatılmıştır.

“Esasen ve gaye-i emel itibariyle hemen heme aynı noktayı hedef-i ittihaz eden bu fırkalar içinde bu gün en metin ve emin hatvelerle ve muntazam bir programla hareket eden sosyalist fırkası olup bugün umum medeni Avrupa'nın her yerinde azim vir hevesle hüsn kabil görmektedir. İşte gazetelerimizde bizde yalnız sosyalizm efkarının neşri müdafaa olacak her vakit hakkı hukuka karşı mübareze ve mücadele edecek onun yegane mesleği ve mesleğinin tarifi: Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-ı zemin. mısra-ı meşhurundan ibaret bulunacaktır.. Sosyalist”⁹⁰

“Hükümet ve Şura-yı Millet” başlıklı yer alan haberde ülkenin mevcut sosyo-ekonomik sorunları anlatılmıştır. Haberde köylünün temel haklarının sağlanmadığından bahsedilerek ülkede sadece yönetimin şeklinin değiştiği ancak idarenin hep eski ve yetersiz kaldığını söylemiştir.

“Bir sınıf-ı has ve müstesna var ki mukadderat-ı milleti dest-i kudretlerine aldıkları için kanun bunların yed-i sahunda bir oyuncak kalıyor. Bakın bir nazar-ı nafizle mecra-ı idaremize bakınız. Bütün müessesat-ı idare ve içtimaiyemizde bir ruh-ı malûlun çırpındığını

---

⁸⁹“Teşrih-i Meslek,” *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrinisani 1326, N.1, Y.1, s.1.

⁹⁰“Teşrih-i Meslek,” *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrinisani 1326, N.1, Y.1, s. 1.

göreceksiniz. Genç Osmanlılar yalnız bir tebdil-i şekle muvaffak oldular. Usul-i idare ise hep eski hep hasta ve kifayetsiz.”⁹¹

Ferruh Niyazi Bey “*En Büyük Derdimiz Reji*” başlıklı haberinde, Reji şirketinin Osmanlı Devleti’ne açtığı zararlardan bahsetmiştir. Şirket, Osmanlı gençlerini perişan etmiş, gençlerin geleceklerini çalmış, mahvetmiş, pek çoğunu sonsuz bir karanlığa hapsedirmiştir. Rejinin haksız uygulamalarına rağmen Osmanlı Hükümeti’nin gereğini yerine getirmediğini üzümlere ifade etmiştir.

“Zavallı mader-i vatanın bağrını delen, ta a’ mak-ı ruhundan sarsan necib Osmanlılardan binlerce babacan yiğitlerin kanını emen, onları âdem-i abâd-nisyâna gönderen katil reji idaresi için birkaç satır yazarak teessürlerimi, kalbi kin ve nefretlerimi haykırmak bağırarak istiyorum. Reji kelimesini işittiğim ve yahut söylediğim zaman hemen hayalime muzlim, kırmızı feci etrafı kanla çevrilmiş kanlı levhe-i dilsuz gelir. Reji denilince! Beynimde kaynar suların şiddetli galeyanları gibi bir uğultu peyda olur. Gözlerimin önünden daima bir kâbus-ı müzlim geçer. Reji dediğim zaman binlerce üryan anaların, babaların dehşet-engiz hatıf-ı feryadı ve figanları vicdanımı sızlatır. Beni ağlatır, müteessir eder.”⁹²

II. Meşrutiyet ilanı ile birlikte ülkede her çeşit basın ve matbuat yayın hayatına başlamıştır. İstibdattan sonra gelen özgürlük insanların eylem ve davranışlarında ölçsüzlüğe neden olmuş, Tanin ve Şura-ı Ümmet gazetelerine saldırı düzenlenmiş, bazı nazır, mebus ve subaylar sokaklarda tacize uğramış, nihayetinde Hasan Fehmi suikast sonucu yaşamını yitirmiştir. Bu olay 31 Mart Vakasının meydana gelmesine neden olmuştur. Ülkede meydana gelen infial sonucu anayasanın 113. Maddesi gereği sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁹³ 31 Mart Vakasının meydana gelmesinde basın sorumlu tutulmuştur. Dönemin Basın ve Matbuat Kanunu 28 Nisan 1909’da yürürlüğe girmiştir. Kanun 14 Temmuz 1909 senesinde Âyan Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 18 Temmuz 1909’da

---

⁹¹“Hükümet ve Şura-yı Millet”, *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrinisani 1326, N.1, Y.1, s. 1-2.

⁹² Ferruh Niyazi, “En Büyük Derdimiz Reji,” *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N.1, Y.1, s., 3.

⁹³Gülşen Mazıcı, 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, Y.18, 1996, s.137

yasalaşmıştır. Bu kanunla beraber gazete kapatılması kolaylaşmış, hapis cezası, para cezası uygulaması getirilmiş, yayın yasağı getirilen gazetelerin başka bir adla yayınlanması da engellenilmiştir. Kanun gazeteciler tarafından oldukça sert bir dille eleştirilmiştir.⁹⁴

“Mebusların Nazar-ı Dikkatine, Maruz Olduğumuz Tehlike” başlıklı haberde basına uygulanan sansürden bahsedilmiştir. Basın ve Matbuat Kanununun yürürlüğe girmesiyle hürriyete darbe indirildiği belirtilmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde uygulanan sansürün çıkarılan kanunla eş anlamlı olduğu vurgulanmış ve aynı uygulamaların devam edileceği ifade edilmiştir. Gazeteye göre; *“Matbuat Kanunu ile yeni bir idam metnidir”*, bu sebeple geri çekilmelidir. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kim inanırdı, kimin hatırına gelirdi ki Abdülhamit devrinde hun-alud kalemleri sansürlerin işkenceler içinde bıraktığı fikir ve vicdanı, bugün kanuna boğdurmak için zimamdâran-ı umur arasında bir emel ve arzu uyanınsın? Kim inanır ve Kim beklerdi ki Rumeli vilayetinde mevzu idare-i örfiye ref' edildiği, divan-ı harplerin kaldırıldığı, asayiş-i kemalde bulunan şehrimizde dahi buna intizar olunduğu bir sürede hürriyet-i matbuatna, hürriyet-i kelama, daha doğrusu bütün milletin saadetine darbe-yi ahenin vurmak için fikir ve vicdana işkence ettirmek için yeni bir idamname-yi matbuat hazırlansın.”⁹⁵

“Bir Kanunsuzluk Daha” başlıklı haberde bir işçinin, bir başka işçiye yasal haklarını anlatırken, ustabaşının şikâyeti üzerine tutuklanması ve gözaltına alınması anlatılmıştır. Gazete; keyfi tutuklamanın anayasaya göre suç olmasına rağmen vatandaşın derdest edilerek tutuklanması kınanmıştır.

İki gün evvel ameleye hukuk-ı sayelerini anlatmak ile meşgul vatandaşlarımızdan birinin kömür amelesinin onbaşlarının iftirası üzerine derd-dest olunarak caniler gibi hapisanede sekiz saat kadar tevkif bulunduğu maatteessüf mesmu- amiz olundu. Kanunlarımız, bir şahsın tevkifini istilzam eden ahvalini sarihatlen tayin eylemektedir. Derd-dest

---

⁹⁴T. Öz hazinedar, a.g.e, s.187

⁹⁵*“Mebusların Nazarı Dikkatine: Maruz Olduğumuz Tehlike”*, *Sosyalist Gazetesi*, 16 Teşrin-i sani 1326, N.2, Y.1, s.1-2.

olunan vatandaşlarımızın ahval-i muayyene kanuniyeden hiçbiri isnad edilmeyeceğini bilir.”⁹⁶

İbnü'l Tahir İsmail Faik “*Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali*” başlıklı haberinde grevin yasal bir hak olduğunu, işçilerin işverenin her türlü tahakkümüne rağmen greve gitmeleri gerektiğini anlatmıştır. Yazar işçilerin greve gitmeden önce içinde buldukları mevcut şartları gözden geçirmelerini, tedbirlerini almalarını yoksa grevin kendilerine yarardan çok zarar vereceğini söyleyerek uyarıda bulunmuştur.

“Şu son zamanlarda Türk matbuatını işgal eden, sermayedarını epeyce düşündüren bir mesele varsa oda kömür amelesinin tatil-i eşgal etmeleridir. Malumdur ki amele sermayedarın gayr-ı muhik olan her türlü cebir ve tazyikine karşı durabilmek hakkına, hakk-ı meşru'una malikdir. Fakat şu hal-i hazıramızla grevlerin bizce faidesi yerine mazarratı görüleceği de şüphesizdir. Binaenaleyh biz bugün grev ilan eden muazzez amelelerimize itidal, dimalarını muhafaza etmelerini tavsiye ederiz. Zira muhterem amelelerimiz el-an tatil-i eşgale devam ederlerse mutazarrır olurlar. Çünkü memleketimizde malum olan isabedden naşi?”⁹⁷

Sami Bey “*Millet Sosyalistleri Sevmelidir*” başlıklı haberinde sosyalistlerin çok fazla sevilmediğinden bahsetmiştir. Yazar göre; sosyalistler toplumun aydınlık yüzüdür. Fakat toplum nezdinde sosyalistler zararlı olarak addedilir. Çünkü toplumda bilim ve felsefe ile ilgilenen kitle oldukça azdır. Sami Bey duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

“Memleketimizde sosyalistleri sevenler pek azdır. Yani sevmeyenler ekseriyet-i mutlakayı teşkil eder. İlim ve faziletten hissemend olanların hiçe karib bir nispette bulunduğu bir ülkede zümre-i mütefekkirin efkâr-ı umumiye nazarında mazur mahlûklar gibi tanınması mucib-ı istigrâb mıdır? Bugün muhit-i irfanımızda ne mayın bir meselin adabı, ne

---

⁹⁶“Bir Kanunsuzluk Daha”, *Sosyalist Gazetesi*, 16 Teşrin-i sani 1326, N.2, Y.1, s.2.

⁹⁷İbn'ül Tahir İsmail Faik, “*Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali*”, *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, s.3.

mükellef bir mektebi felsefe, ne de avam-ı nasda en ibtidai bir fikr-i fenni ile zihn-i kâimene azıcık faaliyet göstermiş bir kitle-i mühimme yoktur.⁹⁸

“*Sosyalist*” başlıklı haberde ülkede yaşanan baskı ve şiddete rağmen Darülfünun talebelerinin yaşanan koşulları protesto etmeleri takdirle karşılanmıştır.

“Bu kadar şiddetle istibdadın hükümdar olduğu bir memlekette Darülfünun talebelerinin içtima ederek bir nümayiş yapmağa karar vermeleri hakikaten büyük bir cesaret-i medeniyeye malik olduğunu ispat eder. Hâlbuki teessüf ile beyan ederiz ki, bizde Darülfünun talebesi ve bilhassa hukuk şubesi üçüncü senenin bir kısmı büyük adamların akrabalarından aldıkları talimat ve tembih üzerine bazı mütefekkir ve münevver gençlerin teşkil ve tesis etmiş oldukları ilmi bir cemiyete aza seçimini pek çok patırtılar ile mani eylemişler ve teneffüs esnasında cemiyetin lüzumu tesisi müdafaa zımında söz söylemek arzusunda bulunan bazı arkadaşlarına terstane bir lisan-ı iştilgal ettikleri haber alınmıştır. Bu keyfiyet darülfünun talebesi ve bilhassa Hukuk Müdavisini için şayan-ı teessüf ve utançtır.”⁹⁹

7. Medeniyet Gazetesi

3'cü kez yayın hayatına başlayan insaniyet yayınladığı “*Aff-ı Umumi Meselesi ve İdare-i Örfiye*” başlıklı haberi sebebiyle Divan-i Harb-i Örfiye kararnamesi ile kapatılmıştır. İnsaniyet'in kapatılmasının ardından 1 Kanun-ı Evvel 1326 [14 Aralık 1910] senesinde Medeniyet gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü İsmail Faik Bey'dir. Gazete Dersaadet Cağaloğlu Hürriyet Matbaasında basılmıştır. İştirak'in diğer yayın organlarından farklı olarak gazetede foto muhabiri ibaresi yer almıştır.¹⁰⁰

Sosyalist gazetesi müdürü Hasan Namık Bey foto muhabiri olarak görevlendirilmiştir. Haftalık olarak yayınlanan Medeniyet gazetesi sadece 2

---

⁹⁸Sami, “Millet Sosyalistleri Sevmelidir,” *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N.1, Y.1, s.3.

⁹⁹“*Sosyalist*,” *Sosyalist Gazetesi*, 16 Teşrin-i sani 1326, N.2, Y.1, s.4.

¹⁰⁰Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi: II. Mahmut'tan Holdinglere*, Remzi, İstanbul, 2003, s.95.

sayı çıkarılabilmıştır. 2'ci sayısında yer “*Asrın Mübariz-i İnsaniyeti Proudhon*” adlı haberi yüzünden Divan-i Harb-i Örfiye Kararnamesi ile kapatılmıştır. Medeniyet'in kapatılmasıyla birlikte Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayınları 7 Haziran 1328 [7 Haziran 1912] senesine kadar tadil edilmiştir.¹⁰¹

7.1. Medeniyet Gazetesi'nde Yer Alan Haberler

Medeniyet gazetesi “*İhtiyac-ı Tekâmül*” başlıklı haber ile okurlarına seslenmiştir. Haberde ilk çağlardan beri insanoğlunun zulme karşı mücadele ettiği anlatılmıştır. Bu mücadelede insanoğlu zulmü tam manasıyla yenemese de büyük ölçüde zulmün şiddetini hafifletmiş ve belli bir medeniyet seviyesine erişmiştir. Şu an insanlığın geldiği noktanın nihai bir seviye olmadığı gelişmenin sürekliliğinden bahsedilmiştir.

“Ta Karun-ı ibtidaiyeden beri insanlar zulmün, tahakkümün, teğallübün zir-i mekhuriyetinden kurtulmak için çalışmışlar, uğraşmışlar, pençeleşmişler ve nihayet her devirde o kayd-ı tahakküm, teğallübü hafiflete hafiflete bir takım safahat geçirmiş ve nihayet şu bulunduğumuz hale nispeten hal-terakki ve temeddüne vasıl olmuşlardır. Bilumum şu halimiz, şu devrimiz bir gaye değildir. Kanun-ı tekâmül mucibince insanlar ve bilcümle mevcudat daha türlü türlü edvar güne gün safahat geçireceklerdir. İşte o teceddüd o istikbal yollarını hazırlamak için bir hayat-ı içtimaiye arasından meydana atılanlar ilm-i içtihat ve teceddüde sarılan muhitlerini hem cinslerini ikaz-ı vareste çalışırlar. Asr-ı hazırda zamanımızda içtihad yolları inkılâp ve teceddüd ihtiyaçları daha ziyade kesb-i vüs'at vukuat ederek bütün bu ihtiyacatın ayrı ayrı yollardan makbülleri cemiyet-i Hayriye ferik-i, siyasiye şekillerinde meydan-ı cihada atılmışlardır.”¹⁰²

Haberin devamında fertlerin kimseye muhtaç olmadan, refah içersinde yaşamak istedikleri ve onun için çalıştıkları anlatılmıştır. Gazete göre; her fert kendisi için çalışır. Bu yüzden toplum içinde çatışma ve mücadeleler yaşanır. Bu mücadele kısım kısım ayrılarak birer programa dönüşür. Bu programların

---

¹⁰¹S. Gürsoy, a.g.e. s. 164.

¹⁰²“İhtiyac-ı Tekâmül,” *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s.1.

hayata geçebilmesi için düşünce ve ifade hürriyetinin, temel insan haklarının sağlanması gerekir.

“Herkes, her fert, hür ve müreffeh yaşamak ister ve onun için çalışır. Hâlbuki diğer taraftan –bir edebiyat-ı muhtereminin tabiri veçhiyle – (her kalp ötekine biraz çekil biraz nefes alayım der.)ve böylece herkesin kendi için kendisini biraz daha yükseltmenin başkalarının hisse-i refah ve istirahatlarından mümkün mertebe çalmak, gasp etmek için çalışması bir rekabet-i tevliye ederek heyet-i içtimaiye arasında güne gün mübarzat ve mücadelatın baş göstermesine sebebiyet vermiştir. Bu suretle mübarezler kısım kısım ayrılarak birer program teşkil ve tertib ve o programların emirler dâhilinde birer heyet-i mütecedde birer ordu gibi hareket etmeğe başlamışlardır ki bu ordulara, heyetlere parti veya fırka denilmiştir. Kavanin-i meşrutiyetle idare olunan serbesti içtima, serbesti tahrir, serbesti kelim, mübah-ı telakki edilen bir hükümette bu hukuk-ı esasiye-yi nesaniye her şeyden mukaddes her haktan yoksun ve kıymettar ad edilmiştir.”¹⁰³

“*Keşkül Siyaset*” başlıklı haberde hükümeti eleştiren bir gazetecinin basın ve matbuat kanunu gereği ceza-i nakdiye tabi tutulması eleştirilmiştir.

“Kabinenin aleyhinde yazı yazmakla, kabineyi tenkit etmekle meşhur birisi yazdığı bir makale münasebetiyle bir gün hükümetin pençesine düşer. Böyle dehşetli bir marazın hakkında tetkikat-ı kanuniye icra edilmekte olduğunu haber alan kabine işe şiddetle te’sir ederek maraz hakkında hatırı sayılır bir ceza tertip ettirir. Müttehimi ziyaret eden rüfekası cezadan me’yus olup olmadığını ve bu cezanın kendisini ıskat edip etmeyeceğini sual ederler. Müttehim ellerini ovuşturarak der ki: Çok şükür, hamd olsun, re’skâra geçtiğinden beri kabine bizi itham etmekle ilk defa bir iş yapabilmiş oldu.”¹⁰⁴

“*İnsaniyet Gazetesi Müdürü*” başlıklı haberde gazetenin sorumlu müdürünün Divan-ı Harb-i Örfiye’de yargılanmış ve gazete tadel edilmiştir. Olay gazetede anlatılmıştır.

---

¹⁰³“İhtiyac-ı Tekâmül,” *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s.1.

¹⁰⁴ Sanil G. “*Keşkül Siyaset*,” *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel, 1326, N.1,Y.1, s.1.

“Fırkamızın nezareti altında olarak intişar itmekte iken (Caka ve Tahakküm) sernamesiyle neşrettiği bir makaleden dolayı Divan-ı Harb-ı Örfiyece bila-müddet tatil edilen insaniyet gazetesi müdür-i mesulü İsmail Faik Bey Pazar günü Divan-ı Harb-ı Örfiye celb olunarak isticvab idilmiş ve mezkûr makale hakkında verdiği izahat kâfi görülerek kendisi serbest bırakılmıştır. Divan-ı Harb-i mezkûrun matbuat ve müntesibîn matbuat haklarında böyle adilane davranmaları herhalde celb-i memnuniyet ahvalinden olduğuna şüphe yoktur”¹⁰⁵

“*Cihat Yolunda*” başlıklı haberde Sosyalist gazetesi müdürü ve Osmanlı Sosyalist Partisi üyesi Hasan Namık Bey’in hapis cezası ile birlikte para cezasına çarptırılması anlatılmıştır. Haberde hapisle cezalandırılmanın güç olmadığı, güç olanın para cezası olduğu ifade edilmiştir.

“Sosyalist gazetesi müdür-i mesulü ve Osmanlı sosyalist fırkası azasından Hasan Namık Bey ahval-i hazıraya tevafuk edemeyen neşriyatı yolunda iki ay habs ve yirmi beş lira Osmanî ceza-ı nakdiye mahkûm edilmiştir. Cihat iki nevidir: cihad-ı ameli, cihad-ı nazari. Fikri yolunda, içtihadı uğrunda, mahkûm olmak, ölmek o kadar şerefli, o derece zevkli bir felakettir ki işte bu yolda pervane-i asa hasr-ı vücut idenler buna bir bürhandır. Biz hapisten, hiç bir şeyden tedhiş itmiyor, hükümetin evamir pederhanesine inkıyad ediyoruz. Fakat para... Ceza-ı nakdi. İşte burası bizce güç; Çünkü parasızlık sosyalistlik, sosyalistlik parasızlık demektir. Fedakâr arkadaşımız Hasan Namık dolandırıcılık, sahtekârlık ve sair bu gibi misal-i adiyeye için değil bir mesele-i milliye için mahkûm olmuştur.”¹⁰⁶

“*Amele Himaye İster*” başlıklı haberde devletin, vatandaşlarının temel hak ve hürriyetlerini korumakla yükümlü olduğu, onların yaşam standardını yükseltmeye, refaha erişirmeye çalışması gerektiği belirtilmiş, bu suretle ilerleme sağlanabileceği ifade edilmiştir. Her ülkede, her devlette birtakım sınıfların mevcut olduğu, bu sınıflar içerisinde işçilerin de olduğu ve işçilerin de diğer vatandaşlar gibi temel hakları olduğu şu şekilde anlatılmıştır

---

¹⁰⁵ “İnsaniyet Gazetesi Müdürü”, *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel, 1326, N.1,Y.1, s. 2.

¹⁰⁶ “Cihad Yolunda” *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s.2.

“Bir hükümet her şeyden evvel müşfik bir peder gibi evlatlarını, tebasını sefaletten kurtarmaya, terfih etmeğe çalışmalıdır. Ve bu suretle çalışan hudud-ı idaresinden haksızlığı, müşevveşiyeti, sefaleti kaldırmaya çalışan hükümetler hallerinden, istikballerinden emin olan şahrah-ı kemali ve tealide ilerleyebilirler. İşte bu cümleden olmak üzere her memlekette, her hükümet-i mütemedinede sınıf-ı muhtelif arasında bir de amele sınıfı, amele hayatı vardır. Bunların da mesalik-i saire ashabı gibi ahval-i siyasiyede muhim tesirleri vardır. Zaman-ı sabıkda bizde, değil amele hayatı, havass hayatı bile yoktu.”¹⁰⁷

“*Dünkü Fikirler*” başlıklı haberde fikir akımlarını ateş böceklerine benzeterek, ateş böceklerinin varlık gösterebilmesi için nasıl karanlığa ihtiyacı varsa fikir akımlarının da kabul görebilmesi için uygun şartlara ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir.

“Efkâr-ı batıla bir nevi ateş böceklerine benzer ki parıldamaları için mutlaka karanlığa lüzum vardır. Fukaranın zararına olarak kesb-i servet edenlerin vaktiyle keyfi için diri diri insan yaktıran bazı Roman hükümdaran-ı zalimesinden farkları var mı acaba? İnsan için en lazım olan şey insanlıktır. Meziyet-i saire hep ikinci derecede kalır. Bilmeliler ki beni beşeri yekdiğerine rabt eden en birinci şart, beşeriyettir. Müsavâtını tamamıyla tesis edebilmek için herkesin karnını doyurduğu düşünölmeli. Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar. Zenginin çok yediği yerde fakir açlıktan ölüür.”¹⁰⁸

“*Matbuat Kanunu yahut İlk Hücum Türkiye'nin Hür Evlatlarına*” başlıklı haberde Basın ve Matbuat Kanununun yürürlüğe girmesiyle basına uygulanan sansür, gazetecilerin keyfi tutuklanması ve gazetelerin kapatılması eleştirilmiştir.

“Türkiye'nin Hür Evlatlarına,

Meşrutiyet ve istibdat bu ne demek nasıl hak? Bugün de mi fikirlere, ağızlara kelepçe? Bu günde mi hürriyete adalete işkence? Bugünde mi eli kalem tutanlara zindanlar? Bugünde mi eserler kahneler? Demek millet bugün dahi keyfe kurban olacak Cenab-ı Hak bize de dahi vicdan, hukuk vermişken fenalıklar, tehlikeler karşısında “ sus “demek bizim birer

---

¹⁰⁷“Amele Himaye İster,” *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s. 3.

¹⁰⁸ “*Dünkü Fikirler*”, *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s.3.

mezar taşı olmamızı istemek ruhumuzda feryat eden hamiyete hakaret."¹⁰⁹

"*Bir Temenn-i Mehsusa Mebusan-ı Kiramı*" başlıklı haberde iktidarın memurlarından kefalet talep etmesi anlatılmaktadır. Memurlardan kefalet istenmesi iktidarın memurlara güvenmediği anlamı taşıdığı söylenerek dünyanın hiçbir yerinde, böyle bir uygulamanın olmadığı, bu uygulamanın ancak İstibdat Devrine ait olduğu ifade edilmiştir.

Memurin-i hükümetten kefalet talep edilmek ne kadar gaddar-ı mucib olduğunu aldığımız bir varakada bildiriliyor. Biz de, lazım gelen makamın nazargah-ı hamiyetine arz eyliyoruz. Memurin-i hükümetten kefalet talep eylemek; o zavallıları nehak yere âdem-i emniyetle müttehim etmek demektir. Zannediyoruz bugün hiç hükümette, müessesatta, bankalarda böyle sakim bir usul kabil-i tatbik edilmediği halde elyevm bu meseleyi, istibdada aid bu hale hatime çekemediğini göremekle müteezzî oluyoruz. Yalnız biz değil, bütün hami-i biçaregan onlarda müteessir olurlar.¹¹⁰

"*İttihat ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi*" başlıklı haberde işçi birlikteliğinin öneminden bahsedilmiştir. İşçiler birlikte hareket ettiğinde kazanacakları iddia edilmiştir. Bir kayığın suya indirilmesi için nasıl bir kişi yeterli değilse toplumsal hareketler için de bir kişinin yeterli olmadığını söylenmiş ve birlik vurgusu yapılmıştır.

"Efrad-ı beşeriye akilâne bir surette ittihad edip de başladığı işte sabit-kadem olduğu takdirde kendisinin yüz misli eşhasın münferiden vücuda getiremeyeceği bir işi ifa eder. Bir kayığı suya indirmek lazım gelse on kişi birer birer arkasından itecek olsa yerinden bile oynatamazlar. Fakat hepsi birden iterlerse, kayığı yüzdürmeye muvaffak olurlar. Bu da ittihattan hâsıl olan faide-i muhassenatı gösterir"¹¹¹

---

¹⁰⁹"Matbuat Kanunu Yahut İlk Hücum Türkiye'nin Hür Evlatlarına,"*Medeniyet Gazetesi*,1 Kânun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s. 3.

¹¹⁰ "Bir Temmenni-i Mahsusa Mubusan-ı Kirama", *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel 1326, N.1,Y.1 s. 4.

¹¹¹"İttihat ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi", *Medeniyet Gazetesi*, 6 Kânun-ı evvel 1326, N.1,Y.1, s. 2.

Vahan Vasfi Bey, "*Sosyalizm Nedir?*" başlıklı haberinde sosyalizme karşı gerçekleşen itirazları değerlendirmiştir. Sosyalizme karşı olanların eşitliğin gerçekleşebilme inancına inanmak istememesi olduğunu söylemiştir. Vahan Vasfi eşitliğine inanmayanlara rağmen sosyalistlerin eşitliğin savunucuları olacaklarını anlatmıştır.

"Sosyalizme karşı serd olunan itirazlardan biri de sosyalizmin efrad-ı cemiyete bir seviye-i mütesaviyeye terfi etmeğe cehd etmesidir. Bizim amele-i muterizler daima" o mümkün olacak şey mi? Fıtratta insan birbirinden farklı olarak tevellüd eder. Nasıl bir çiftçi ile (Shakespeare) müsavi olabilir derler. Buna cevaben bir sosyalist kendisinin onların zannettiğine rağmen müsavat-ı kamileye taraftarları olduğunu beyan eder. Bir sosyaliste malum olan şey budur ki dünyada kuvve-i fikirler ve ahlaklar beyanında müsavat-ı tamme te'sis etmek mümkün olmayıp, bazılarının bedence büyük diğerlerinin küçük olduğu gibi akıl ve ruhça dahi müsavatsızlık daima mevcut olacaktır."¹¹²

---

¹¹² "Sosyalizm Nedir," *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel 1326 N.1, Y.1, s.4.

Sonuç ve Tartışma

Avrupa'da gelişen ve yaygınlaşan sosyalist fikirler II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti'nde de gelişme göstermiştir. Sosyalizm, Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük fikri ile basın, düşünce ve siyaset alanında ortaya çıkmıştır. Böylece sosyalizmin geniş kitlelere ulaşarak örgütlenmesi kolay olmuştur. Türkiye tarihinin teşkilatlı basını İştirak 13 Şubat 1910 senesinde faaliyetlerine başlamıştır. Kısa süre içerisinde yapılanmasını tamamlayarak 2 Eylül 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olmuştur. İştirak 1913 senesine kadar sosyalizmi tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla faaliyet gösteren bir dergidir. 1913'te meydana gelen hükümet darbesinden sonra kapatılmış, yeni yayın dönemine başladığında bir gazete içeriği taşımıştır. Bu tarihe kadar ele aldığı konular işçilerin temel sorunları olmuştur. Bu amaçla işçi sınıfının mevcudiyet kazanması için çaba sarf etmiştir.

İştirak gazetesi halkı kin ve tahrik ettiği gerekçesiyle defalarca kapatılmıştır. İlk kapatılması Ahmet Samim Bey'in öldürülmesi ile yapılan yayın olmuştur. "Cinayet-i Fecia" başlıklı haber sebebiyle 26 Şubat 1910'da gazete kapatılmıştır. Kapatılmanın ardından İnsaniyet gazetesi yayın hayatına başlamıştır. 15 Eylül 1910 Divan-ı Örfiye'nin verdiği karar bozulmuş, iki buçuk aylık aradan sonra İştirak yayın hayatına dönmüştür. 2 Eylül 1910'da "Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Beyannamesi"ni yayınlanması üzerinde yeniden kapatılmıştır. Bu kapatılmadan sonra Sosyalist gazetesi görevi devralmıştır. Sosyalist gazetesinin de kapatılmasının ardından İnsaniyet gazetesi yeniden yayın hayatına dönmüştür.

Sosyalist Fırkası'nın yayınları sürekli kapatıldığı için İnsaniyet gazetesi durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmek için "Aff-ı Umumi Meselesi ve İdare-i Örfiye" başlıklı haberi yayınlanmıştır. Ardından İnsaniyet gazetesi de kapatılmıştır. Bu kapatılmadan sonra Medeniyet gazetesi yayın hayatına başlamış; fakat onun da yayın hayatı kısa sürmüştür. Kapatılmalara duyulan tepkiyi ifade ettiği için Medeniyet gazetesi de İdare-i Örfiye kararnamesi ile kapatılmıştır. 7 Haziran 1912'de yayın hayatına geri dönen ve muhalif bir nitelikte yayın yapan İştirak, 1913'te gerçekleşen hükümet darbesiyle kapatılmıştır.

(ATAD)

İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği darbe sonucu ülkede bulunan tüm muhalifler ya sürgüne gönderilmiş ya da tutuklanmıştır. İştirak gazetesinin kapatılmasıyla imtiyaz sahibi olan Hüseyin Hilmi Bey tutuklanmış ardından da sürgün edilmiştir. Hüseyin Hilmi Bey I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İstanbul'a dönebilmiştir. İştirak gazetesi 1918'de yeniden yayın hayatına başlamıştır. 1918'den 1921'e kadar İştirak gazetesi Sosyalist İdrak adı altında yayınlanmıştır. Bu süreçte gazete tam bir muhalif çizgide yayın yapmıştır. Daha önce Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olan İştirak, 20 Şubat 1919'da Hüseyin Hilmi Bey tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası'nın da yayın organı görevini üstlenmiştir. 20 Temmuz 1919'da yapılan kongrenin ardından partinin programı, tüzüğü ve yönetmeliği yine gazetede yayınlanmıştır. Fırka 8 Mart 1922'de yaptığı kongre ile kendisini II. Enternasyonal'e kabul ettirmeyi başarmıştır. Savaşın gölgesinde çok yoğun bir örgütlenmeyi başaran Hüseyin Hilmi Bey Türk Solu'na önemli katkılar sağlamıştır. 1913'ten beri yasaklanan 1 Mayıs işçi bayramı "Tersane İşçilerinin" katılımıyla büyük bir coşkuyla kutlanmıştır.

Yeni yayın döneminde baskıya maruz kalmayan İştirak gazetesi 15 Kasım 1922'de Hüseyin Hilmi Bey'in öldürülmesiyle yayına hayatına tamamen son vermiştir. İştirak gazetesi Türk Basın tarihine damgasını vurmuştur. İştirak gazetesi sayesinde sosyalist düşünce kitlelere ulaşabilmiş, işçi sınıfı yaşadığı mağduriyetleri, hak gasplarını dile getirebilmiş, temel haklarını talep edebilmiştir. İştirak gazetesi ile ülke tarihinde hem bir sosyalist fırka kurulabilmiş hem de ilk örgütlü ve uzun süreli sosyalist yayıncılık anlayışı doğmuştur. Gazete aynı zamanda Meşrutiyet taraftarı da olmuş, ülkenin modernleşmesi, daha demokratik olması, anayasaya uygun yönetilmesi taleplerini sıklıkla dile getirmiştir. Dünya basınına yakından takip etmiş, Avrupalı ülkelerde meydana gelen değişim, dönüşüm ve uygulamaların ülkede gerçekleşmesini istemiştir.

KAYNAKÇA

(ATAD)

- Acabey, Mehmet Beşir, "Basın Özgürlüğü ve Bu Özgürlüğün Bir Sınırı Olarak Kişilik Hakkı," *Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Özel Sayı, 2013, s.1-54.
- Aslan, Taner, "II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme," *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 25, 2009, s.33-63.
- Becer, Emre, *İletişim ve Grafik Tasarım*, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.
- Benlisoy, Foti ve Çetinkaya, Doğan, "Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce", Cilt 8, *Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Berkes, Niyazi, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz*, Yön Yayınları, İstanbul, 1964.
- Çolak, Melek, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tramvay," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.5, 2012, s.75-87.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964.
- Çarkçı, Akif, "İlk Osmanlı Sosyalistlerinden Dr. Refik Nevzat ve Siyasi Faaliyetleri," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.22, S.44, 2022, s.227-244.
- Demir, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi," *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.22, S.41, 2019, s.419-446.
- Durgun, Hatice, II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Görülen Sosyalist Faaliyetler (1908-1914), *Türk Yurdu Dergisi*, C.101, S.293, 2012, s.1-10.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin "Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Kavramı ve Bu Konuda İleri Sürülen Teoriler." *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.5, 1992, s.179-203.
- Görgün, Hilal, "Sosyalizm", *İslam Ansiklopedi*, C.37, TDV Yayınları, İstanbul, 2009.

- Güngörmez, Bengül, "Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda," *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.3, 2002, s.1-12.
- Gürsoy, Selçuk, *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Harman, Chris, *Halkların Dünya Tarihi*, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.
- Hastaş, Mehmet T, *II Meşrutiyet'te Muhalif Bir Gazeteci*, İletişim, İstanbul, 2012.
- Hüseyinoğlu, Emin, Dağ Asiye Nurşen, "Ölüm Cezası Hakkında Güncel Bir Değerlendirme," *Akademik Düşünce Dergisi*, S.5, 2022, s.47-84.
- İnuğur, Mehmet Nuri, *Basın Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1978.
- Mazıcı, Gülşen, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, S.18, 1996, s.131-154.
- Odabaşı, Arda, "Ferrer Olayı'nın Osmanlı'da Yankıları ve Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun Mitingi," *Toplumsal Tarih*, S.319, 2020, s.36-41.
- Özhazinedar, Tuba, "Osmanlının Düşünce Suçluları Ahmet Samim Bey Örneği," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, s.62, 2019, s.395-412.
- Özhazinedar, Tuba, "II. Meşrutiyet Basınında Temel Haklar", *Basılmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2019.
- Öznel, Muharrem, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Kolay Para Kazanmanın Yolu: İhtikâr/Vurgunculuk", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.5, S.2, 2019, s.360-374.
- Robers, J. M, *Avrupa Tarihi*, Çev: Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Tekin, Yusuf, Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.54, S.4, 2002, s.171-184.
- Temür, Haydar, "Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.60, 2017, s.233-276.

- Topuz, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi: II. Mahmut'tan Holdinglere*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
- Toraman, Cengiz, SÖNMEZ Âdem Ruhan, Toraman Aysun, " Osmanlı Devlet Bütçelerinin Analizi: 1909-1918 Bütçeleri Üzerine Bir Analiz", *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.23, 2022, s.1-16.
- Törel, Türkmen, "Osmanlı Devleti'nde 1910 Tarihinde Meydana Gelen Kolera Salgını Hakkında Önemli Bir Kaynak," *Tarih Okulu Dergisi*, C.13, S.XLVI, 2020, s.1371-1387.
- Tunaya, Tarık Zafer, "Türkiye'de Siyasi Partiler", Cilt 1, *İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, İletim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tunçay, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul, 2000.
- Uslu, Ateş, "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.9, S.1, 2014, s.1-24.
- Yıldırım, Kadir, "Balkan Savaşları'nın Osmanlı'da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.XII, S.2, 2012, s.11-24.
- Yoloğlu, Nurhayat, Almanya'da Basın, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.5, 1997, s.111-112.

Gazeteler

İştirak

- "Meslek", *İştirak Gazetesi*, 13 Şubat 1325, N.1, Y.1, s. 1
- Hayat ve Hakikat Hükümetimizin Nazar-ı Dikkatine" *İştirak Gazetesi*, 20 Şubat 1325, N.2, Y.1 s.5
- A.Rıfki,"Ferer İçin, *İştirak Gazetesi*,13 Mart 1326, N.5, Y.1, s.3.
- "Fukarayı Ahalimize Müjde," *İştirak Gazetesi*, 6 Mart 1326, N.4, Y.1, s.9-10.
- Bedik,"Bir şirketin Yirmi Altı Senelik Hayatı," *İştirak Gazetesi*, 20 Mart 1326, N.6, Y.1, s.6.
- "Muhtekirler Hakkında," *İştirak Gazetesi*, 27 Mart 1326, N.7, Y.1, s.8.

- Hakkı Baha, "Teessüratım Harb Taraftarlarına," *İştirak Gazetesi*, 3 Nisan 1326, N.8, Y.1, s.1.
- Fuad, "Almanya'da Fevkalâde Nümayişler Say ve Gayretin Muzafferiyeti Hâkimiyeti Millet," *İştirak Gazetesi*, 10 Nisan 1326, N.9, Y.1, s.3-4.
- "Sosyalistlerin 1 Mayıs Bayramı," *İştirak Gazetesi*, 18 Nisan 1326, N.10, Y.1, s.7-9.
- "Kuvve-i Teşriye Kararından Rücu Ediyor Damatlara Maaş," *İştirak Gazetesi*, 24 Nisan 1326, N.11, Y.1, s.1.
- Jan Renar, "Demokratsın," *İştirak Gazetesi*, 24 Nisan 1326, N.11, Y.1, s.2.
- Hulusi, "Harekâtı İntibahiye Terzi Amelesinin Tatil-i Eşgali," *İştirak Gazetesi*, 1 Mayıs 1326, N.12, Y.1, s. 6-7.
- Mihran Şaban Pandeli, "Tramvay Amelesinin Tatil-i Eşgali," *İştirak Gazetesi*, 8 Mayıs 1326, N.13, Y.1, s.8.
- "Orman Nezareti İlan-ı İflas Mı Ediyor," *İştirak Gazetesi*, 15 Mayıs 1326, N.15, Y.1, s.6-7.
- "Gadr Muamelelerinden," *İştirak Gazetesi*, 29 Mayıs 1326, N.16, Y.1, s.4.
- "Cinayet-i Fecia" *İştirak Gazetesi*, 29 Mayıs 1326, N.16, Y.1, s.1.
- "Merhum Ahmet Samim", *İştirak Gazetesi*, 31 Mayıs 1326, N.17, Y.1, s.4.
- "Karin-i Kirama" *İştirak Gazetesi*, 19 Ağustos 1326, N.18, Y.1, s.1.
- Namık, "Dâhiliye Nezaretine Açık Mektup Nazır Bey", *İştirak Gazetesi*, 19 Ağustos 1326, N.18, Y.1, s.2.
- "İtalya'da Zulüm", *İştirak Gazetesi*, 19 Ağustos 1326, N.18, Y.1, s. 2.
- "Osmanlı Sosyalist Fırkası," *İştirak Gazetesi*, 26 Ağustos 1326, N.19, Y.1, s.1.
- "Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesidir," *İştirak Gazetesi*, 2 Eylül 1326, N.20, Y.1, s.1
- "İştirak'in Güzel Bir Maksadı," *İştirak Gazetesi*, 7 Haziran 1328, N.1-20, Y.2, s.1
- Arif Hikmet, "Servet ve Sermaye-i Haziranın Suret-i Teşekkülü" *İştirak Gazetesi*, 21 Haziran 1328, N.2-20, Y.2, s.1.

İbnül'ı Hak, "Mefkûrelerim-1, *İştirak Gazetesi*, 5 Temmuz 1328, N.3-20, Y.2, s.1

İnsaniyet Gazetesi

"Mesalik, Kariler, Karineler," *İnsaniyet Gazetesi*, 5 Ağustos, 1326, N.1, Y.1, s.1.

Ebabilikzade Osman Zeki, "İnsaniyet," *İnsaniyet Gazetesi*, 5 Ağustos 1326, N.1, Y.1, s.2-3.

"İştirak Gazetesi Müdüriyetine", *İnsaniyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1326, N.2, Y.1, s.4.

"İştirak Gazetesi Müdüriyetine", *İnsaniyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1326, N.2, Y.1, s.4.

İsmail Faik, "Kabahat Biz De Mi? Hükümette Mi?" *İnsaniyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1326, N.2, Y.1, s.4.

"Affı Umumi Meselesi İdare-i örfiye," *İnsaniyet Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1326, N.3, Y.1, s.1.

"Kurtulamayacağı Galiba", *İnsaniyet Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1327, N.3, Y.1, s.3.

Elmalı Belediye Reiszade Ferruh Niyazi, "Sadrazam Paşa'ya Açık Mektup," *İnsaniyet Gazetesi*, 25 Teşrin-i sani 1326, N.3, Y.1, s.4

Sosyalist Gazetesi

"Teşrih-i Meslek", *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N1, Y.1, s.1.

"Hükümet ve Şura-yı Millet", *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N1, Y.1, s.1-2.

Ferruh Niyazi, "En Büyük Derdimiz Reji," *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N1, Y.1, s.3.

"Mebusların Nazarı Dikkatine: "Maruz Olduğumuz Tehlike", *Sosyalist Gazetesi*, 16 Teşrin-i sani 1326, N.2 Y.1, s.1-2.

"Bir Kanunsuzluk Daha", *Sosyalist Gazetesi*, 16 Teşrin-i sani 1326, N.2 Y.1, s.2.

İbn'ül Tahir İsmail Faik, "Kömür Amelesinin Tatil-i Eşgali", *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N1, Y.1, s.3.

Sami, "Millet Sosyalistleri Sevmelidir," *Sosyalist Gazetesi*, 11 Teşrin-i sani 1326, N1, Y.1, s.3.

Sosyalist," *Sosyalist Gazetesi*, 16 Teşrin-i sani 1326, N.2 Y.1, s.4.

Medeniyet Gazetesi

"İhtiyac-ı Tekâmül," *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s. 1.

Sanil G. "Keşkül Siyaset," *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.1.

"İnsaniyet Gazetesi Müdürü", *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.2.

"Cihad Yolunda" *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.2.

"Amele Himaye İster," *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.3.

"Dünkü Fikirler", *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.3.

"Matbuat Kanunu Yahut İlk Hücum Türkiye'nin Hür Evlatlarına," *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.3.

"Bir Temmenni-i Mahsusa Mubusan-ı Kirama", *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kanun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.4.

"İttihad ve İşçiler Meyanında Taksim-i Amal Kaidesi", *Medeniyet Gazetesi*, 6 Kânun-ı evvel N.2 Y.1, 1326, s.2.

"Sosyalizm Nedir," *Medeniyet Gazetesi*, 1 Kânun-ı evvel 1326, N.1 Y.1, s.4.

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 28.03.2023

Submitted: 28.03.2023

Kabul Tarihi: 22.12.2023

Accepted: 22.12.2023

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1272470>

Enes DEMİR¹

MODERNLEŞME BAĞLAMINDA OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN GELİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

Öz: Milliyetçilik, yakın çağın en mühim akımlarından biri olarak kısa sürede birçok devleti ve ulusu etkisi altına almış; geniş coğrafyalara yayılmasıyla da uluslararası ölçekte son 200 yıla damgasını vurmuştur. Osmanlı Devleti'nde de 19. yüzyılın son çeyreği itibarıyla etkiler uyandıran bu akım, zaman içerisinde önemli bir gelişim kaydederek başat konuma ulaşmıőtur. Bu yönüyle Türk milliyetçiliği, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Millî Mücadele sürecinde politik anlayışa yön veren en belirgin ideoloji olmuştur. Elbette, devletin bekası bağlamında gündeme gelen ve zaman içerisinde başat bir akım olan milliyetçilik, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Batıyı örnek alarak modernleşme çabalarıyla aynı eksende gelişim kaydetmiştir. Öte yandan milliyetçilik, içerdĐi geniş mana hüviyetiyle geçmiőtten günümüze deĐiően ve güncellenen bir niteliği haiz olmasıyla dikkat çekmektedir. Nitekim Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde millî beka çerçevesinde etkinliğini sürdüren Türk

¹ Dr. Öğr. Enes Demir, Millî Savunma Bakanlığı, enes.demir@msb.gov.tr, ORCID
<https://orcid.org/0000-0002-2661-9421>.

milliyetçiliği, Cumhuriyet idaresine geçildiğinde yeni yönetim tarzının ana prensiplerinden biri olarak seküler bir anlayışa evrilmiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün tanımladığı Türklük ve Türk milliyetçiliği kavramları, yeni ulus-devlet oluşturma sürecinin temel dayanakları arasında yer almıştır. Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında ise ortaya çıkan iç ve dış siyasi gelişmeler çerçevesinde milliyetçiliğin anlamsal içeriğinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Şüphesiz bu değişim-dönüşümler, modernite ile ilişkili olmuştur. Zikredilen hususiyetlerden hareketle bu makalede; Türk milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'ndeki ve erken Cumhuriyet devrindeki vaziyeti, dönemin modernleşme çabaları kapsamında ele alınmış; Atatürk'ün bu konudaki belirleyici etkisinden başlayarak günümüze kadar olan süreçte milliyetçilik anlayışının teori ve uygulamadaki gelişim ve dönüşümü, ortaya koyduğu neticeler bağlamında incelenmiştir. Nitel araştırma ve analiz yöntemiyle hazırlanan çalışmada döneme ilişkin literatürden istifade edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Milliyetçilik/Ulusçuluk, Türk Milliyetçiliği, Modernleşme, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk, Türk Milleti/Ulusu.

In The Context of Modernization The Development And Transformation of Turkish Nationalism from The Ottomans to The Present

Abstract: As one of the most important movements of the recent era, nationalism has influenced many states and nations in a short period of time, and has left its mark on the last 200 years on an international scale with its wide geographical spread. The trend, which had an impact on the Ottoman state, especially as of the last quarter of the 19th century, made a significant progress in a short time and reached a dominant position. In this respect, Turkish nationalism has been the most prominent ideology shaping the political understanding in the last period of the Ottoman Empire and the National Struggle process. Of course, nationalism, which came to the agenda in the context of the survival of the state and became a dominant trend over time, also developed on the same axis with the Ottoman Empire's efforts to modernize by taking the West as an example.

On the other hand, nationalism, with its broad meaning, draws attention with its changing and updated nature from past to present. As a matter of fact, Turkish nationalism, which maintained its effectiveness within the framework of national survival during the National Struggle and the establishment of the Republic, evolved into a secular understanding as one of the main principles of the new style of governance. In this period, the concepts of Turkishness and Turkish nationalism defined by Mustafa Kemal Atatürk were among the main pillars of the new nation-state building process. In the later years of the Republic, some changes occurred in the semantic content of nationalism within the framework of domestic and foreign political developments. Undoubtedly, these changes and transformations were related to modernity. Translated with DeepL.com (free version) In the later years of the Republic, some changes occurred in the semantic content of nationalism within the framework of domestic and foreign political developments. Undoubtedly, these changes and transformations were related to modernity. Based on the aforementioned features, in this article; The situation of Turkish nationalism in the last years of the Ottoman Empire and the early Republican period was handled within the scope of the modernization efforts of the period; The development and transformation of the understanding of nationalism/nationalism in theory and practice, with the decisive influence of Atatürk on this issue during and after the National Struggle, in the context of its results, has been examined. In the study, which was prepared with the method of qualitative research and analysis, the literature of the period was used.

Anahtar Sözcükler: Nationalism / Nationalism, Turkish Nationalism, Modernization, Ottoman Empire, Republic of Türkiye, Atatürk, Turkish Nation / Nation.

1. Giriş

Latince “natio” kelimesinden türeyen “nation”, millet kavramını karşılamakta; aynı ırkı, topluluğu ve grubu tanımlamaktadır.² Millet kavramı, zaman içerisinde değişimlere uğramış ve nihayetinde bir ülkenin halkını ihtiva eden “millet/ulus”

---

² İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik”, 19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla: Modern Siyasal İdeolojiler, der: Birsen Öz, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.313-317.

manasında kullanılmaya başlanmıştır. Millet kavramından türeyen milliyetçilik ise siyasi, ideolojik ve felsefi açıdan farklı şekillerde ele alınsa da millet olgusunu ve milletin menfaatlerini savunan bir ideoloji ve bu kapsamda hedeflenen siyasi topluluğun uygulaması olarak nitelendirilebilir.³

Genel olarak milliyetçilik, başta Fransa olmak üzere Avrupa'da siyasi, ekonomik ve toplumsal nedenlerle başlayıp bir periyot içerisinde küçük-büyük hemen hemen bütün milletleri etkisi altına alan bir ideoloji olarak tanımlansa da evrensel bir milliyetçilikten söz etmek mümkün değildir. Zira milliyetçilik, içinde bulunulan toplumsal yargılar, kültürel değerler, siyasi şartlara göre çeşitli şekillerde gündeme gelmiş; bu bağlamda birçok ideoloji ile çatışma veya ittifak halinde olabilecek kadar esnek bir şekilde yorumlanmış veya kullanılmıştır. Dolayısıyla milliyetçiliğin olgu ve anlam itibarıyla ortaya çıkış ve gelişim sürecini, içinde bulunulan çevre ve toplumsal şartlarını analiz ederek değerlendirmek gerekmektedir.⁴

Milliyetçiliğin geliştiği dönemde ortaya koyduğu en önemli sonuçlarından biri ise dinin yerine kendisini ikame ederek devletlerin varlıklarının teminatı halini almasıdır.⁵ Zira, özellikle 1789 Fransız Devrimi'nden sonra ulus olgusu ve devletin aynı noktada buluşmasıyla ortaya çıkan yeni devlet örgütlenmesi, din yerine milliyetçiliği referans almıştır.⁶ Şüphesiz bu gelişme, dinin tamamen dışlanması anlamında tezahür etmemiş olup bu konuya aşağıda daha ayrıntılı değinilecektir.

Ulus ve milliyetçilik kavramlarına yaklaşımda üç temel düşünce ön plana çıkmaktadır. Bunlar klasik yaklaşım, modernist yaklaşım ve etno-sembolcü yaklaşımdır. Klasik yaklaşıma göre millet ve milliyetçilik, modernleşme öncesi dönemde var iken "modernist yaklaşıma" göre ulus ve milliyetçilik, Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni bir olgudur. Modernist kuramcılar, ulus/milletin ortaya çıkışını modern dönemle ilişkilendirdikleri için tanımlarını

---

³ Aydın Erdoğan, "Yeni Bir Din: Milliyetçilik?", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S,7, Kasım 2018, s.230.

⁴ Kerestecioğlu, "Milliyetçilik", s.309-318.

⁵ Erdoğan, "Yeni Bir Din: Milliyetçilik?", s.228, 240-242.

⁶ Azmi Özcan, "Milliyetçilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, Ankara 2020, s.84.

bu dönemdeki etkenler üzerinden şekillendirmişlerdir. Zikredilen etkenler; ulus bilinci, sanayi devrimi, aydınlanma çağı, pozitivizm, kapitalizm vb. terminolojilerle ifade edilebilir. Nitekim milliyetçiliğin ortaya çıkışını sanayi merkezli kapitalist gelişim süreci ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışan teoriye göre, bu gelişim süreciyle feodal topraklarda yaşayan insanlar kentlere yönelmiş, piyasalar da kapitalistleşmiştir. Bir süre sonra ekonomik anlamda daha da güçlenen burjuvazi, ekonomik iktidarın yanı sıra siyasal iktidara da sahip olmak istemiş, bunun için de ulus kavramını oluşturarak ulus-devletlerin inşası sürecine geçilmesini sağlamıştır.⁷

“Etno-sembolcü yaklaşım” ise klasik ve modernist milliyetçiliği sentezlemektedir. Etno-sembolcülere göre modern dönem öncesinde de millet olgusu vardır.⁸ Bu açıdan milletlerin gelişimi, geniş bir zaman periyodu içinde değerlendirilmelidir. Modern ulusların doğuşunu ve etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir.⁹ Dolayısıyla her bir yaklaşımın, millet ve milliyetçiliğin gelişimini tarihi süreçler üzerinden değerlendirdiği görülmektedir.

Bu yaklaşımlardan “modernist milliyetçilik” kuramı üzerinde -*Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve gelişimine etkisi olması bakımından*- biraz daha detaylı durmak gerekir. Bu bağlamda ilgili kurama yönelik dikkat çekilecek hususların başında, milliyetçiliğin bir yandan öz-eski değerleri savunması; diğer yandan da modernliği ve yeni düzen istemesidir. Bu durum, birbiriyle çelişkili görülebilir. Ancak tarihsel sürekliliğinin hedeflemesi yani modern çağa uyum sağlanmasıyla açıklanabilir. Klasik ve modernist milliyetçilik eksenindeki tartışmalardan biri de milliyetçiliğin milleti kuran mı, yoksa milletin fark edilmesini sağlayan mı bir ideoloji olduğuna yöneliktir. Milliyetçiliğin klasik tanımlarından birini yapmış olan Ernest Gellner, milliyetçiliğin milletleri oluşturduğunu ve bunun sanayi

---

⁷ Llobera, *Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, Çev., Emek Akman, Ebru Akman, Phoneix Yayınları, Ankara 2007, s.103-113; Erol Turan, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”, *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İdil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S.1, Mayıs 2011, s.138.

⁸ Erdoğan, “Yeni Bir Din: Milliyetçilik?”, s.230.

⁹ Ufuk Şimşek, *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kimlik Arayışları (1718-1938)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2008, s.75.

toplumuna özgü olduğunu dile getirmiştir. Zira bir ülkede sanayi toplumunun varlığını sürdürebilmesi için o ülkedeki halkın bütünleşmiş kitlesel bir şekilde hareket etmesinin icap ettiğini; bunun da milliyetçilik ekseninde "millet" anlayışını ortaya çıkardığını savunmuştur. Bir diğer modernist kuramcı Eric Hobsbawn ise milliyetçiliğin modern devletin ortaya çıkışıyla işlevsel hale geldiğini ve bu ideolojinin modern devletin bir gerekliliği olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

Benedict Anderson'un milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla ilgili üzerinde durduğu husus ise modern döneme kadar devletler ve milletler için hâkim olan ideolojinin din olduğudur. Fakat 18. yüzyılda başlayan aydınlanma hareketleriyle yeniliklerin ortaya çıkması, modernleşmenin bir gereği olarak dinsel akımı geri plana atmış; devletler için daha ideal ve pragmatist bir akımı, yani milliyetçiliği/ulusçuluğu ortaya çıkmıştır.¹¹ Görüldüğü üzere milliyetçilik ve millet kavramları ortaya çıkış ve gelişim sürecinde; siyasetten ekonomiye, dinden toplumsal yapıya kadar çok faktörlü bir gelişim çizgisine göre yorumlanabilecek mahiyettedir.

Neticede çoğu modernistlere göre millet olgusu, yeni dönemin bir gereği olan milliyetçilik kavramıyla birlikte kendini göstermiştir. Ancak bu konuda farklı düşünen modernistler de vardır. Bunlardan biri olan Karl Deutsch, millet sisteminin gelişimini kitle iletişimin yaygınlaşmış olmasına bağlarken, Benedict Anderson "millet kurgusu"nun ancak sanayinin gelişmesiyle ortaya çıkan kapitalizmin yaygınlaşması sayesinde mümkün olabildiğine dikkat çekmiştir.¹² Bu görüş bağlamında ifade etmek gerekirse sanayi toplumunun yapısı, milliyetçiliğin ve milletin oluşabilmesi için gerekli koşulları desteklemiştir.

Diğer taraftan Montesquieu'nun ulusal ruh anlayışı, Rousseau'nun siyasi milliyetçiliği, Herder'in kültürel milliyetçiliği ve Alman romantizmi ile gelişen milliyetçilik fikri, milliyetçiliğin ortaya çıkış aşamalarına dair farklı bakış açılarını ortaya koymaktadır. Montesquieu'ya göre, her ulusun kendine özgü bir

---

¹⁰ Kerestecioğlu, "Milliyetçilik", s.314.

¹¹ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 2. bs, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s.25-26.

¹² Faruk Yahşi, "Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner'in Milliyetçilik Kuramına Bakış", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C.6, S.18, Kış 2017, s.704-707.

ruhu, karakteri vardır ve bu, toplumların yapılarını belirlemektedir. Bu açıdan ulusal karakter, devlet ve millet açısından esas ve belirleyici bir etkidir. Rousseau'ya göre ise bireyler, kendi iradelerini toplumun genel iradesine uygun şekillerde ortaya koyarlar. Bu durum, ortak değerler temelinde milliyetçilik düşüncesini geliştirirken siyasi birlikteliği yani "Toplum Sözleşmesini" oluşturmaktadır. Herder ise, her ulusun, kendi özgü kültürü ile benliğini koruyup geliştirebileceğine dikkat çekmiştir. Romantikler ise milliyetçiliğin bir milletin tarihi, dili ve kültürü üzerinden geliştiğini savunmuşlardır. Bu anlayış, özellikle Alman ulusal kimliğinin oluşumunda etkili olmuştur.¹³ Netice itibarıyla zikredilen düşünürlerin fikirleri, milliyetçilik anlayışlarının farklı boyutlarda ortaya çıkış ve evrimine katkı sağlamıştır.

Zikredilen tüm bu görüşler kapsamında değerlendirmek gerekirse, *-etno-sembolcü yaklaşımda da dile getirildiği gibi-* modernite öncesi milletlerin ve ulusların varlığı şüphe götürmez bir gerçektir. Fakat milliyetçilik olgusu ve onun ortaya koyduğu modern ulus bilincinin oluşması ve ulus-devletlerin kuruluş süreci, modern dönemin tesis ettiği şartların bir gerçekliğidir.

Şüphesiz milliyetçilik, modernleşmeyle ilişkilendirilse de tek etken bu değildir. Milliyetçiliğin diğer önemli motivasyon kaynaklarına bakıldığında *-meşruiyet zemini şartlara göre değişmekle birlikte-* vatan fikri ve tarihi derinlik özellikleriyle öne çıktığı görülmektedir.¹⁴

Nitekim milliyetçilik; Fransa'da halkın, soylulara karşı eşitlik, hak, adalet talepleri ile gündeme gelmiştir. Almanya'da daha çok dil etrafında bir millî kimlik oluşturma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki gelişim ise devlet ve milletin bekası temelinde ve millî tarih inşası çerçevesinde romantik bir anlayışla gerçekleşmiştir. İtalya'da ise liberal bir milliyetçilik şeklinde ortaya çıkmış 20. yüzyılda Faşizme evrilen bir serüven yaşamıştır.¹⁵

Milliyetçilik ekolleri ise Batı tipi milliyetçilik ve Doğu tipi milliyetçilik olarak adlandırılmaktadır. Nitekim Fransız milliyetçiliği, "Batı tipinin öncülü olarak sivil, akılcı, devrimci yönleri ve aydınlanma felsefesiyle" tanımlanmış ve Fransız

---

¹³ Llobera, *Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, s.163-190.

¹⁴ Özcan, "Milliyetçilik", s.84.

¹⁵ Kerestecioğlu, "Milliyetçilik", s.329-338.

Devrimine yol açmıştır. Bu yönüyle modernleşme ile desteklenmiş ve Fransa'dan Avrupa'ya yayılmış aynı zamanda da Osmanlı'daki ulusçuluk akımına da etki etmiştir.¹⁶

Doğu tipine örnek olan Alman milliyetçiliği ise "etnik temelli, romantik, kültürel, geleneksel" olarak nitelendirilmektedir. Bu tip milliyetçiliğin ulus anlayışı, ortak ırk ve etnik köken, ortak dil ve kültüre dayalı bir topluluğu nitelemesinden ileri gelmektedir.¹⁷ Fransız ekolü gibi bu anlayış da Türk milliyetçiliğinin ulus-kimlik inşası sürecinde etkili olmuştur.

Şüphesiz ki bu kategori etme ve tanımlama, Batı tipi bir yazım anlayışının sonucudur. Ancak bu iki milliyetçilik anlayışı mukayese edildiğinde, Batı tipi milliyetçilikten etkilenen başta Fransa olmak üzere İngiltere, ABD gibi ülkelerin, ulus-devlet inşa süreçlerini Almanya'ya göre daha erken tamamladıkları bir gerçektir. Bu yönüyle adı geçen ülkelerde, devletin siyasi birliğine öncelik verilmiş; kültürel ve diğer konular daha sonraki aşamalarda gelişmiştir.¹⁸ Doğu tipi milliyetçilik anlayışına sahip Almanya örneğine bakıldığında ise Alman milliyetçiliğinin devletten önce belirmesi nedeniyle Almanlar siyasi birliğini geç tamamlayabilmiştir. Ayrıca Alman uluslaşmasının etnik ve kültürel temelli olması yüzünden Alman milliyetçilik anlayışının, diğer unsurları dışlayıcı bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir.¹⁹ Türklerin ise köklü devlet geleneğine sahip olmaları hasebiyle diğer unsurları kucaklayıcı bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir. Bu açıdan ulus bilinci, Batı ve Doğu örneklerinden etkiler olsa da nispeten daha farklı ve kendi dinamikleri içerisinde gelişmiştir.

Sonuç itibarıyla modern dönemin ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışına ilişkin çeşitli yaklaşımlar öne sürülmüş; bu anlamda millet ve ulusların, ayrı birer siyasi figür teşekkül ettiklerine ilişkin çerçeveyi belirlemek için sorular sorulmuş ve modernleşme ilişkisine yönelik eşleştirmeler yapılmıştır. Millet/ulus kavramı ve

---

¹⁶ Tuğrul Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde Farklı Bir Milliyetçilik Anlayışı Olarak Anadoluçuluk: Tipoloji ve Kuramlar Bağlamında Bir Değerlendirme*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2014, s.76.

¹⁷ Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde ...*, s.78.

¹⁸ Llobera, *Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, s.130.

¹⁹ Ayşe Kadioğlu, "Devletini Arayan Millet: Almanya Örneği", *Toplum ve Bilim*, S.62, 1993, s.103-107.

milliyetçiliğin ekollerine yönelik bu girizgâh bağlamında ifade edilebilir ki milliyetçilik, dünyadaki diğer ulusları etkilediği gibi kendi iç dinamikleri bağlamında da Osmanlı Devletini de etkilemiştir. Osmanlı Devleti'ne, vatandaşı olan Gayrimüslim unsurlar (Sırp, Rum, Ermeniler vd.) aracılığıyla giren milliyetçilik akımına karşı Türk milliyetçiliği, devletin güvenlik ve geleceği yani bekası bağlamında gündeme gelmiş; siyasi, toplumsal gelişmelere göre de yükselişe geçmiştir. Osmanlı'nın son döneminde bir yandan modernleşme çabaları devam ederken bir yandan da Türk milliyetçiliğine öncelik verilmeye başlanması, Cumhuriyet'e giden yapı taşlarından biri olmuştur. Zira bu süreçte Türk milliyetçiliğinin kavramsal yönünün gelişimi ve hayata geçirilen uygulamaları gerek Atatürk'ün kurucu felsefesinin şekillenmesinde gerekse de Cumhuriyet dönemindeki milliyetçilik ve ulus-devlet anlayışının uygulanmasına rehberlik etmiştir. Ancak *-aşağıdaki bölümlerde izah edileceği üzere-* Türk milliyetçiliğinin, Cumhuriyetle birlikte tamamen Batı merkezli modernleşme ve ulus-devlet inşası istikametinde evrildiği ve zaman içerisinde kavramsal ve ideolojik değişikliklere uğradığı görülmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmada da bahsi geçen süreçler, ilgili başlıklarda kapsamlı olarak izah edilmesi amaçlanmıştır. Ele alınan konuya ilişkin muhtelif araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar, milliyetçiliğin Osmanlı, erken Cumhuriyet ve yakın dönemdeki gelişmelerine ışık tutmaktadır. Mezkûr kaynaklardan hareketle bu makalede, tarihsel süreçteki gelişimi, sentezci bir bakışla ortaya konulan Türk milliyetçiliğinin, modernleşme ve millî beka kavramı çerçevesindeki etki ve icraatları ele alınmaktadır. Böylece milliyetçiliğin Türk devletinde ve toplumunda ne şekilde karşılık bulduğu ve ne gibi etkiler ortaya koyduğu sorusuna cevaplar aranmıştır. Dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin, ortaya çıkışından gelişim sürecine ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla yeni kavramsal ve içerik olgusuyla başat ideoloji haline gelmesinden yakın dönemdeki mevcut yapısına dönüşmesine kadar tespit edilen bulgular değerlendirilmiştir. Ayrıca milliyetçiliğin terminolojik ve anlam bakımından uğradığı değişiklikler açıklanarak bu konuda detaylı tanımlamalar getirilmiştir. Konunun sınırlılığı bağlamında milliyetçiliğin belirleyici etkileri üzerinde durulduğu da ifade edilmelidir. Nihayetinde elde edilen bulgular, neden-sonuç ilişkisi ve kritik siyasi, toplumsal etkileri üzerinden analiz edilmiştir. Netice itibarıyla geniş bir kaynak yelpazesini bir araya getiren çalışmanın, Türk milliyetçiliğinin tarihi seyrine ve ortaya

koyduğu etkiye yönelik yeni ve kapsamlı bir bakış açısı sunması planlanmaktadır.

2. Milliyetçilik Akımının Osmanlı'ya Yansıması ve Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi

Millet/ulus kavramı ile milliyetçilik ideolojisi, özellikle Fransızlık devrimi ve Avrupa'da meydana gelen siyasi, askerî, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin sonucunda dil ve soy birliğine sahip toplulukların bağımsızlık elde etme ve devlet kurma isteklerini körüklemiştir. Bu durum, çok uluslu yapıya sahip imparatorlukları/devletleri de önemli ölçüde etkileyen ve uğraştıran bir sürece kapı aralamıştır.²⁰

Milliyetçiliğin kitleleri yönlendirici etkisini ve ortaya koyduğu radikal değişimi en belirgin şekilde hisseden imparatorluklardan biri de çok uluslu yapısıyla Osmanlı Devleti olmuş; bünyesindeki ulusların bağımsızlık girişimleri sebebiyle ilk etapta kendisi açısından milliyetçiliğin olumsuz etkisine maruz kalmıştır. Bu yıkıcı tesire tepki olarak doğan Türk milliyetçiliği ise Türklük şuuru, devletin ana ve kurucu unsuru olan Türk millî kimliği uyanışının gerçekleşmesi çerçevesinde gelişim kaydetmiştir.

Milliyetçiliğin Avrupa'da yayıldığı süreçte Osmanlı Devleti'nin demografik yapısı çeşitli etnik unsurlardan müteşekkildi. Ancak bu unsurlar temelde iki kategoride Müslim ve Gayrimüslimler olarak sınıflandırılmıştı. Osmanlı Devleti'nin idare sisteminin ana mevzuatı İslâm hukukuydu. Buna göre Müslümanlar, ırklarından azade tek millet olarak kabul edilirken Gayrimüslimler de "Zimmî" olarak telakki edilmekteydi.²¹ Devletin resmî dili Türkçeydi fakat Arap alfabesi kullanılıyordu. Yönetim Türklerde olmasına rağmen bu durum, kavmi manada milliyetçi bir özellik arz etmemiştir.

---

²⁰ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s.277.

²¹ Ali Fuat Örenç, *Yakınçağ Tarihine Giriş (1789-1918)*, Akademi Titez Yayınları, İstanbul 2011, s.37-38.

Dolayısıyla Osmanlı'da "millet" tabiri, dinî anlamda toplulukları nitelendirmek için kullanılmaktaydı.²²

Avrupa'da etkisini gösteren milliyetçiliğin Osmanlı'daki ilk ciddi yansıması, Gayrimüslim unsurlarından biri olan Sırpların 1804'te ulus nitelikli isyanları ile olmuştu. Akabinde 1821'de Rumlar, Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş ve 1830'da Yunanistan'ı kurarak Osmanlı'dan ilk ayrılan unsur olmuştu. Şüphesiz bu isyanlarda tek etken olmasa da milliyetçilik kitleleri harekete geçirmede en büyük motivasyon kaynağıydı. Üstelik Batılı devletler, bu süreçten itibaren Osmanlı içindeki Gayrimüslim unsurları tahrik ederek milliyetçi isyanlar çıkartmaya yönelik gayretlere başlamıştı. Hatta bundan dolayı zaman zaman Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya teşebbüs etmişlerdi.²³

Milliyetçiliğin etkileri karşısında Osmanlı Devleti, modern döneme ayak uydurmanın gereğini hissetmişti. Bu kapsamda Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanlarıyla Gayrimüslim unsurlara yeni haklar verilerek onların devlete bağlılıkları güçlendirilmeye çalışılmış, fakat kayda değer bir sonuç elde edilememişti.²⁴ Haddizatında 19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı tebaası olan Gayrimüslimlerden Bulgarlar, Karadağlılar ve Ermenilerin yanı sıra Müslüman olup farklı ırktan olan Arnavutlar, Araplar ve hatta Kürtler de dahi ulusçuluk fikri gelişmeye başlamıştı.²⁵

Bu yaşananlar karşısında Osmanlı devlet adamları ve aydınları arasında devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyabilmek için çeşitli fikir ve öneriler ileri sürülmüştü. Bu düşüncelerden ilki Osmanlıcılık (İttihâd-ı Anâsır/Unsurların Birlikteliği) fikri olup diğerleri ise Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük/Turancılık anlayışı idi.²⁶

---

²² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), 4. bs, Bilgi Yayınevi, Ankara 2018, s.162.

²³ Turgay Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Hareketleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.IV, 2000, s.65-70; Turgay Uzun, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.28, 2010, s.1.

²⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi...*, s.163.

²⁵ Örenç, *Yakınçağ Tarihine Giriş...*, s.62-63.

²⁶ Yavuz Çilliler, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.10, S.2, 2015, s.53-60.

Bu fikirler etrafında çeşitli tartışmalar yaşanmış ve bunlar arasında dönemin siyasetine en uygun görüleni, diğerlerine göre öncelenerek devletin kurtuluş reçetesi olarak ön plana çıkartılmıştı. Genel bir tasnifle Tanzimat Fermanıyla başlayan ve Islahat Fermanıyla devam eden süreçte Osmanlıcılık fikri Batılılaşma (Garpcılık) faaliyetleriyle birlikte ön planda olmuştu.²⁷ Batılılaşma ise Batı'yı örnek alarak her alanda köklü reformlarla devleti güçlendirmek hedefiyle ana akım olmuştu. Batı'nın örnek alınması, diğer tüm akımlara entegre edilmek suretiyle ilerleyen süreçte de güncelliğini koruyacak mahiyetteydi.²⁸ Bu çerçevede Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlıcılık fikri daha da belirginken, Sultan II. Abdülhamid döneminde padişahın Halifelik unvanının da ön plana çıkartılmasıyla İslamcılık fikri merkezî düşüncüyü oluşturmuştu. II. Meşrutiyet döneminde ise İttihat ve Terakki iktidarı ile milliyetçilik/Türkçülük ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı sürecinde Turancılık fikri öne çıkmıştı.

Bunlar arasında konumuz itibarıyla milliyetçiliğin ulusal yansıması olan "Türk milliyetçiliği/Türkçülük" önem arz etmekteydi. Şüphesiz Türk milliyetçiliğinin gelişim süreci, 1850'lerde başlamıştı. Yine de diğer akımların ortaya koyduğu çözümlerden netice elde edilmemesi üzerine Türk milliyetçiliği, ancak hakiki manada gündeme gelecekti. Dolayısıyla hâkim fikir olma noktasına da daha geç ulaşacaktı. Bu yönüyle Osmanlı'nın son döneminde asıl gelişimini tamamlayacak Türk milliyetçiliği, tüm bu akımların bir sentezi olarak daha müstesna ve kalıcı bir fikir olarak tebarüz etmişti.²⁹ Diğer yandan milliyetçilik olgusu, Osmanlı aydını ve elitler tarafından benimsenen ve örnek alınan aydınlanma düşüncesi ve pozitivism merkezli modernleşme çabaları ile birlikte uygulanmak istenmişti.³⁰ Görüldüğü üzere Türk milliyetçiliğinin, bir yandan devletin bekası ve varlığının devamı etrafında şekillendiği; bir yandan da modernleşmenin bir gereği olarak geliştirilmeye çalışıldığı ifade edilmelidir.

---

²⁷ M. Şükrü Hanioğlu, "Batılılaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, s.149-151.

²⁸ Mehmet Tahir Acet, *Ziya Gökalp'te Din ve Milliyetçilik*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2014, s.51.

²⁹ M. Şükrü Hanioğlu, "Türkçülük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, C.41, s.551; Turan, *Türk Devrim Tarihi...*, s.164.

³⁰ Ekrem Işın, "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivism" ve "Osmanlı Materyalizmi," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1982, s.354-359.

Bu fikri esas alan ve çoğu Avrupa'da eğitim alan kişilerden oluşan Genç Osmanlılar/Yeni Osmanlılar Hareketi veya Jön Türk Hareketi de Batılılaşmayı ve Osmanlıcılığı savunmaktaydı.³¹ Şüphesiz, "vatan" kelimesini çok kullanmasıyla öne çıkan Namık Kemal başta olmak üzere Yeni Osmanlı aydınlarında milliyetçilik fikri olsa da bu "yurtseverlik" düzeyinde idi ve Türkçülükten biraz uzaktı.³²

Ancak 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde; Osmanlıcılık fikrinin bir çözüm sağlamayacağı kesinleşmesi ve Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan ve yeni devlet sıfatıyla ortaya çıkan ulusların sayısının artması, Türkçülük fikrinin gelişimine etki-tepki mahiyetinde katkı sağlamıştı.³³ Devletin kurtuluşu için Osmanlı aydını arasında son çare olarak ülkenin ana unsuru olan Türklere gerekli değerlerin verilmesi, böylece devletin kurtuluşunun sağlanması düşüncesi öne çıkmış; bir bakıma millî beka ekseninde bir milliyetçilik gelişmişti.³⁴ Bir bakıma Genç Osmanlıların öncülük ettiği hareket, bunun bir devamı niteliğindeki Jön Türk Hareketi ile vatansever milliyetçiliği, daha ileri seviyede "Türkçülüğe" dönüştürmüştü.³⁵

Neticede Osmanlı'daki Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında, Avrupa'da eğitim gören veya padişaha olan muhalefetleri sebebiyle bu ülkelere iltica etmek durumunda kalan Türk aydın ve devlet adamları öncü bir rol oynamıştı. Bunun yanı sıra Avrupalı şarkiyatçıların/Batılı Türkologların çalışmaları, bu aydınların bilinçlenmesine ve Türk ulusunun varlığına yönelik ilgi ve araştırmalarının artmasına katkı sağlamıştı.³⁶

Diğer taraftan Türklerin ana yurdu Orta Asya ve göç yurtlarından biri olan Kafkasya'daki Rus işgaline karşı gelişen Türklük şuuru da Osmanlı aydınlarını

---

³¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.87-90; Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998, s.27.

³² Ernur Genç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.2, S.1, 2007, s.144.

³³ Uzun, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği...", s.4-5.

³⁴ Çilliler, "Modern Milliyetçilik...", s.58-59.

³⁵ Genç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik...", s.148.

³⁶ Uzun, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği...", s.5.

etkilemişti. Zira Rusya'nın Panslavist ve asimilasyon uygulamalarına karşı Pantürkizm akımı, Türk aydınlar arasında bir çare hüviyetini almıştı. Bu akımın önde gelen temsilcilerinden biri Yusuf Akçura idi. Akçura, Türkçülüğü önceleyen ve Turancılık fikrine sahip bir bilim insanı ve düşünür olup Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Osmanlılık ve İslamcılık fikrine karşı Türkçülüğün tek çözüm yolu olduğunu "*Üç Tarz-ı Siyaset*" isimli eserinde ileri sürmüştü; diğer akımlardan sonuç alınamayacağını açıkça görüldüğünü savunmuştu.³⁷

Akçura'nın yanı sıra Panslavizm'den etkilenen Kırım ve Rusya göçmenleri Sadri Maksudi, Zeki Velidi Togan, İsmail Bey Gaspıralı, Hüseyinzade Ali Turan gibi isimlerin milliyetçilik anlayışları da tarihsel köken temelli olup Orta Asya'ya uzanıyordu. Bu model Alman milliyetçiliğinin gelişimine benzemektedir.³⁸ Bu yönüyle Türk milliyetçiliği, Türklerin de zengin tarih, kültür ve dil birikimine sahip büyük bir ulus oldukları gibi hususlar etrafında şekillenmiş; Türk tarihini, Osmanlı dışında eski Türklerden mevcut döneme kadar getiren bir anlayış da gelişmeye başlamıştı.³⁹

Sultan Abdülaziz döneminde ilk filizlenmesini yaşayan Türk milliyetçiliği, zikredilen isimlerin çabalarının da etkisiyle Sultan II. Abdülhamid döneminde önemli bir gelişim kaydetmişti. Lakin Sultan Abdülhamid'in iktidarındaki politik çerçeveyi İslamcılık anlayışı belirlemişti. İslamcılık politikası kendi şahsiyle bütünleşmesine rağmen Sultan II. Abdülhamid'in Türkçülüğe karşı bir tutum benimsemediği, iktidarındaki bazı fikri gelişmelerden de görülebilmektedir.⁴⁰ Nitekim bu süreçte Mahmud Celaleddin Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Ahmed Mithat Efendi gibi dönemin bazı devlet adamı ve yazarlarının Türklük, Türk tarihi, kültürü ve diline ilişkin çalışma ve neşriyatları, Türk milliyetçiliğinin kültürel ve fikrî gelişmesine katkı sunmuştu.⁴¹ Türkçülük

---

³⁷ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 9. bs, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s.17, 24-29.

³⁸ Zafer Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020, s.341.

³⁹ Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", *Bellekten Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, C. LII, S.204, 1981, s.852-855.

⁴⁰ Genç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik...", s.153.

⁴¹ Özcan, "Milliyetçilik", s.85.

anlayışını benimseyen aydınlar, İkdam Gazetesi etrafında toplanarak kültürel Türkçülüğe yönelik yazılar yazmış, çalışmalar yapmışlardı.⁴²

Bahsedilen süreçte Türkçülük alanındaki temel çalışmalara bakıldığında; Orhun Yazıtlarının ortaya çıkması ve bunun Türkçü aydınlar arasında ses getirmesi, Macar Türkologların çalışmaları ve Osmanlı aydınlarının bu konudaki araştırmaları, Gaspıralı İsmail Bey tarafından Kırım Türkçesiyle yayımlanan ve Osmanlı Türkçesine de çevrilen Tercüman Gazetesi'nin Türk milleti, dili, kültür ve tarihine yönelik yazıları, oldukça önemliydi. Gaspıralı'ya göre coğrafi ayrılıkları olsa da Türk milleti bir bütündü. Dolayısıyla coğrafi ayrılık ve lehçe farklılığı bu bütünlüğü bozmamalıydı. Bunun için Türk dili, en önemli bileşen olup dilin özgünlüğü sağlamak adına yabancı dillerin tesirinden kademli olarak sıyrılmak gerekiyordu. Ortak bir Türkçe sayesinde Türk milleti arasında fikir birliği de tesis edilecekti.⁴³ Yine bu dönemde Süleyman Hüsni Paşa'nın Târîh-i Âlem isimli kitabının yayınlanması da bu minvalde ifade edilmelidir.⁴⁴ Bu açıdan Sultan II. Abdülhamid devrinde siyasi olmasa da kültürel ve fikrî manada Türk milliyetçiliğinin gelişim kaydettiği anlaşılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid dönemi sonlarındaki bu çalışmalar, Türk milliyetçiliğinin II. Meşrutiyet devrindeki bu fikri olgunlaşmasına ve siyasi milliyetçiliğe ise zemin hazırlamıştı. II. Meşrutiyetin ilan edilmesi sürecini yönlendiren ve kısa sürede iktidarı uhdesine alan İttihat ve Terakki döneminde, Türk milliyetçiliği artık siyasi/politik zeminde de harekete geçmiştir.⁴⁵ Bu açıdan milliyetçiliğin devletin ana politikası olması, esas olarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi ile olmuş; "Türkçülük" ve "Turan İdeali" çerçevesinde milliyetçiliğin etkisi artmıştı.⁴⁶ Dolayısıyla Türk milliyetçiliği, Osmanlı aydınları ve devlet adamları arasında 20. yüzyılın başlarında ciddi bir

---

⁴² Mardin, *Türk Modernleşmesi...*, s.95.

⁴³ Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.46.

⁴⁴ Hanioglu, "Türkçülük", s.552.

⁴⁵ İttihat ve Terakki, milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Osmanlı Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye talebeleri ile buralardan yetişip başta başkent İstanbul olmak üzere devletin çeşitli kademelerinde görev yapan kişilerin katılımıyla daha da güçlenmişti. Bkz. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s.340-348.

⁴⁶ Mardin, *Türk Modernleşmesi...*, s.96-99.

destek bulmuştu. Bu dönemde siyasi ve politik anlamda bir milliyetçilik fikri de tezahür ederken aynı zamanda tarih, kültür ve dil üzerinden de Türklük araştırmaları ve bilinci derinleştirilmekteydi. Nitekim öz Türkçeye yönelik yayınlar yapılmasını Türk milliyetçiliğinin gelişiminde belirleyici etken olarak gören Benedict Anderson, bu durumu hanedanın kullandığı Türkçe, Farsça ve Arapçanın terkihiyle oluşan Osmanlıcadan ziyade salt Türkçenin ön plana çıkması şeklinde yorumlamıştı.⁴⁷

Bu açıdan II. Meşrutiyetle birlikte Selanik ve İstanbul, Türk milliyetçiliğinin merkez şehirleri olmuştu. Bu dönemde Türk milliyetçiliğinin gelişimine katkı sağlayan kurum ve yayınlara bakıldığında evvela İstanbul'da 1908'de "Türk Derneği/Cemiyeti" kurulmuş; cemiyet tarafından "Türk Dili Dergisi" yayımlanmıştı. Bunu 1911'de "Türk Yurdu Cemiyeti"nin teşkili ve "Türk Yurdu Dergisi"nin yayımlanması izlemişti. Yine Selanik'te Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi dönemin önemli simaları tarafından yayımlanan (1910-1912) "Genç Kalemler Dergisi", 1912'de İstanbul'da Hamdullah Suphi tarafından kurulan "Türk Ocağı" gibi önemli cemiyetler, Türk devletine ve Türk halkına Osmanlı kimliği yanında Türk millî kimliği ve şuuru kazandırmaya yönelik önemli çalışmalar yapmışlardı. Türk milliyetçiliğinin öncü isimlerinden olup Türk Yurdu Dergisi'nde yazılar yazan Yusuf Akçura da yazıları ve sohbetleriyle İttihat ve Terakki üyeleri arasında Türkçülük ve Turancılık fikrinin yayılmasına öncülük etmişti. Aynı şekilde İsmail Gaspiralı'nın çıkardığı Tercüman Gazetesi de dönemin önde gelen isimlerinin yazdığı bir yayın olarak Türk dili ve Türklerin millî kimliklerinin özgünlüğü üzerine millî bilincin oluşmasına katkı sağlamıştı. Adı geçen kişi, kurum ve yayınların girişimleriyle fikri ve entelektüel seviyede gelişen Türk milliyetçiliği, Alman romantizminden etkilenirken, Fransız modeli aydınlanma düşüncesi ve moderniteden esintileri alan sentezci bir anlayışı haizdi.⁴⁸

Bu anlayışı benimseyen isimlerin başında Ziya Gökalp gelmekteydi. Meseleyi "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" başlıklı eserinde dile getiren Gökalp, bu üç düşünceyi sentezlemişti. Türkçülüğün Türk milletini yükseltmek geliştirmek

⁴⁷ Anderson, *Hayali Cemaatler...*, s.91.

⁴⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Bs, Ankara 1986, s.8-11; Hanioglu, "Türkçülük", s.553; Devlet, *İsmail Bey (Gaspiralı)*, s.48.

olduğunu öne süren Gökalp, farklı disiplin ve etkenlerden hareketle bir “*Türkçülük Programı*” ortaya koymuştu. Buna göre dilde (yazı ve konuşma dili) Türkçülük, estetikte (müzik vd. sanatlar) Türkçülük, ahlakta (aile, toplum, ülke, uygarlık vd.) Türkçülük ile hukukta dinde, ekonomide, siyasette ve felsefede Türkçülük olması gerektiğini öne sürmüştü. Bu programla Türklük, birey ve toplumun her safhasında uygulanmalı ve öz millî bilinç geliştirilmeliydi.⁴⁹

Gökalp'e göre milliyetçiliğin gelişimi üç aşamada gerçekleşmekte olup bunların ilki harsî (kültür) uyanışı. “*Halka Doğru*” uyanış adlı ilkeden hareketle, bu isimde bir dergide çıkarmıştı. Daha sonra bu “*Batı'ya Doğru*” anlayışına evrilecekti. Aynı şekilde ulusal bilinci güçlendirmek, millî dayanışmayı kuvvetlendirmek ve kültürel bakımdan ortak olan bireyleri oluşturan ulus anlayışını benimsemek gerekiyordu. Tüm bunlar, daha sonra siyasi harekete dönüşecek ve nihayetinde iktisadi bir programla bütünlenecekti.⁵⁰

Türk milliyetçiliğine yönelik ilmî ve kültürel çalışmalar bu çerçevede iken; siyasi olarak ise 1911-1912 yılları arasında Balkanlar'daki Sırp, Rum, Bulgar komitacılarının devlete karşı gerçekleştirdiği isyan hareketlerine bir tepki olarak Türk milliyetçiliği yükselişe geçmişti. Özellikle Balkan Savaşları'nın ortaya çıkardığı siyasi, askerî, sosyal ve demografik etkiler, Türk milliyetçiliğinin ciddi manada yükselmesine vesile olmuştu. Ayrıca bölgeden İstanbul ve çevresine çok sayıda göçmenin gelmesi ve bunların mağdur edilen Türklere oluşması, sosyal ve demografik bakımdan Türklük noktasında bilinçlenmeye yol açmıştı. Selanik'in Balkan Savaşı sonundaki kaybı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezinin İstanbul'a taşınması da devletin başkentinde Türk milliyetçiliğinin siyasi etkisini artırmıştı.⁵¹ Tüm bunlara ilaveten bu süreçte Osmanlı'da bir kısmı Müslüman olan Arnavutların bağımsızlık elde etmesi, Araplar arasında milliyetçiliğin hızla yayılması ve bazı Arap cemiyetlerinin bağımsızlığa yönelik çalışmaları, Türkçülüğün artık devlet elitleri ve aydın kesim tarafından

---

⁴⁹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.12, 105-180.

⁵⁰ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.41-102; M. Cengiz Yıldız, “Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4, 1999, s.296-297.

⁵¹ Hanioglu, “Türkçülük”, s.554.

benimsenen en öncelikli ideoloji olmasını sağlamıştı.⁵² Görüldüğü üzere Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde birçok faktör etkili olup özellikle II. Meşrutiyet döneminde bir yandan kültürel ve fikri seviyede diğer yandan siyasi/politik çerçevede bir Türklük bilinci ve Türk milliyetçiliği gelişmişti. Ana hedef; Türk unsurlara dayanılarak devletin bekasının ve siyasi varlığının korunması idi.

Öte yandan Türk milliyetçiliğinin ortaya çıktığı dönem, Osmanlı modernleşmesinin de gerçekleştiği bir dönemdi. Batı'yı örnek alarak yapılan yenilik, değişim ve dönüşümlerle devletin kötü gidişatı durdurulmaya çalışılıyordu. Haliyle ilk ortaya çıkışından itibaren modernleşmeyle yakın ilişki içinde olan milliyetçilik; özellikle II. Meşrutiyet sürecinde, Batılılaşma ekseninde Türkcülük düşüncesiyle sentezlenmişti.⁵³

Nitekim milliyetçilik ve modernleşmenin birlikteliğini ifade eden modernist ve sentezci kuramlar açısından değerlendirildiğinde milliyetçiliğin en önemli olgusu, şüphesiz millet ve millî kimlikti. Millî kimlik ise etnik köken, dil, din, tarih, kültür ve medeniyet gibi kavramlar etrafında şekillenmekteydi. Türk milliyetçiliği de tüm bunların sentezi bir anlayışı benimsemişti.⁵⁴ Bu hususu Ziya Gökalp; milleti oluşturan unsurları, millî kimlik olarak nitelendirdiği kültür, örf-adet, ortak tarihi geçmiş, kader birliği gibi "millî ruh öğeleri" etrafında açıklamıştı.⁵⁵

Yine modernleşme ve milliyetçilik sentezine ilişkin olarak Yusuf Akçura ise Türklerin de dönemin ana akımı milliyetçilik anlayışından istisna olmayacağını savunmuştu. Ona göre "*kabil-i tatbik*" /uygulanabilir anlayışı çerçevesinde, evvela Osmanlı dünyasındaki Türkler için millî kimlik tesis edilmeliydi. Akabinde de bütün Türkleri birleştirmeye yönelik bir hedefe (Turancılık) yönelmek gerekecekti.⁵⁶ Bu doğrultuda Akçura, Türk birliğine yönelik siyasetin önemli

---

⁵² Niyazi Berkes, *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, Bilgi Yayınevi, 2. bs, Ankara 1975, s.14-39.

⁵³ M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul 2001, s.583-587.

⁵⁴ Türk milliyetçiliğine dair tanım, kapsam ve değerlendirmeler için bkz. Hikmet Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara 1981, s.59-62.

⁵⁵ Acet, *Ziya Gökalp'te...*, s.103.

⁵⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi...*, s.164; Özcan, "Milliyetçilik", s.85.

faydalar getireceğini belirterek Turancı/Pantürkçü bir anlayışla Türk milliyetçiliğinin kapsamını genişletmeyi amaçlamıştı.⁵⁷

Türkçülüğün daha üst amacı olan Turancılık anlayışından da bahsetmek gerekirse kültürel milliyetçilik çalışmalarının yanı sıra, Batılı Türkologların ve Osmanlı aydınlarının eski Türk tarihine, kültürüne ve diline ait önemli veriler ortaya koyan çalışmaları; Osmanlı sınırları dışında yaşayan Türklerle daha yakından temas kurma isteğini beraberinde getirmişti. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, İsmail Gaspıralı gibi aydınların öne sürdüğü bu fikirler, evvela Osmanlı aydınları arasında sonrasında ise iktidardaki İttihat ve Terakki mensuplarınca benimsenmişti. Böylece vatan sınırları, Anadolu'nun dışında ana vatan denilen Orta Asya'yı da kapsayacak şekilde genişletilecek ve Türklerin birliği sağlanacaktı.⁵⁸ Neticede Turancılık fikri, Türkçülük ve milliyetçilik akımının daha özelleşmiş ve daha geniş hedefleri olan (bütün Türkleri bir araya getirme amacını haiz) bir akımı olarak tezahür etmişti.

Netice itibarıyla Türk milliyetçiliğinin 1860'lı yıllardan 1920'lere kadar yaklaşık 60 yıllık süreçte hızlı bir olgunlaşma kaydederek fikri, kültürel ve siyasi zeminlerde geliştiğini ifade etmek mümkündür.

3. Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türk Milliyetçiliğinin Rolü

Milliyetçiliğin dünyaya yayılması ile birçok ulus, milliyetçilik ekseninde hareket etmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı öncesi imparatorluklar bünyesinde yaşayan ulusların bağımsızlık elde etme çabaları, savaş sonrası imparatorlukların dağılmasıyla hızlanmıştır. Bu dönemde milliyetçilik bir yandan aydınlar ve kitlesel destekçileri tarafından devlet yönetimine hâkim kılınmaya, diğer yandan da devletler tarafından uluslarına bir

---

⁵⁷ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s.36.

⁵⁸ Gökalp'e göre Türk bir ulusun adı olup Turan ise Türklerin de yaşadığı coğrafyadaki Türkçe konuşan tüm Ural-Altay Topluluğunu da içine alan Türkçülüğün uzak ülküsü idi. Bkz. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.19-21; Sabri Zengin, "Osmanlı'dan Türkiye'ye Geçiş Sürecinde Millet ve Milliyetçilik Anlayışı ile İlgili Gelişmeler", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S.8, 2019, s.51; Acet, *Ziya Gökalp'te...*, s.101.

“varlık sebebi” ve “millî kimlik” anlayışı olarak benimsetilmeye çalışılmıştır.⁵⁹ Bu yönüyle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde milliyetçiliğin, devletlerin kendi çıkarları bağlamında içeride ve dışarıda kullandığı bir ideoloji olduğu ifade edilmelidir.

Osmanlı Devleti ise Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmış ve bünyesindeki diğer uluslarında bağımsızlık istekleri ve daha da ötesi toprak talepleri ile karşılaşmıştır. Özellikle savaş sırasında Osmanlı ordusunun Arap coğrafyasından çekilmesi ile Arapların bağımsızlık talepleri; aynı şekilde Anadolu'da azınlık olarak yaşayan Ermenilerin ve Rumların toprak talepleri vuku bulmuştur. Mondros Mütarekesi sonrasında yaşanan işgaller, büyük güçler tarafından Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik paylaşım planları geliştirilmesi devletin egemenlik ve bağımsızlığını tehlikeye düşürmüştür.⁶⁰ Tüm bu kaotik siyasi ve askerî gelişmeler karşısında devletin ana unsuru/ulus olarak kalan Türk milleti, Anadolu'daki işgallere karşı Millî Mücadele'sini başlatmıştır. Bu süreç, İstiklal Harbi'ni başarıyla neticesini müteakip Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolu da açmıştır.⁶¹

Bu geçiş sürecinde Türk milliyetçiliğinin rolü, belirleyici etkisi ve önemi üzerinde durmak gerekir. Cumhuriyet'in kuruluşuna katkı sağlayan en önemli safha, şüphesiz 1919-1923 yılları arasındaki Millî Mücadele yani İstiklal Harbi dönemidir. Anadolu'daki işgallere karşı gerçekleştirilen Millî Mücadele'yi yöneten Mustafa Kemal Paşa ve ekibi, “Türk milletinin egemenlik ve bağımsızlığını” hedef olarak belirleyen bir metotla bu süreci yönetmiştir. Bu kritik dönemde, Birinci Dünya Savaşı'ndaki hâkim ideoloji Turancılık bir kenara bırakılırken Türk milliyetçiliği esas alınmış; bununla birlikte ana hedef olmasa da “İslamcılık” çerçevesinde referans ve atıflara sıkça yer verilmiştir. Bu süreçte yapılan açıklamalarda, gerçekleştirilen kongrelerde ve hazırlanan bildiri ve misâklarda, halka bir yandan Türklerin bağımsızlığı ve var olma mücadelesi

---

⁵⁹ Kerestecioğlu, “Milliyetçilik”, s.341-346.

⁶⁰ Margaret Macmillian, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, çev., Belkıs Dışbudak, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2004, s.301; Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, 5. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.115-119.

⁶¹ Ali Rıza Saklı, “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1, 2011, s.5.

anlatılmış; diğer yandan da bu mücadelenin İslam düşmanlarına karşı Müslümanlığın şerefini ve Halifeyi kurtarmak için gerçekleştirildiği belirtilmiştir.⁶²

Dönemin aydınlarının aksine, Millî Mücadele'de Anadolu'da çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan halkın büyük bir bölümünde milliyetçilik bilinci yaygın değildi. Bu yüzden halk nezdinde milliyetçiliği yaymak, halkı işgallere karşı direnişe çağırarak önemli bir misyon olmuş; bunu yaparken de dinî referanslar önemli ve gerekli görülmüştü.⁶³ Dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin yükselişinde dinî argümanlar dolaylı yoldan katkı sağlarken Türklük bilinci ise emperyalizme karşı varlık mücadelesi olarak toplumsal tabana yayılmıştı. Bu, yönetici elitlerin toplumu harekete geçirmede önemli bir dayanağı durumundaydı.⁶⁴ Haddizatında Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla yeni kurulan Ankara Hükûmeti, kendisini Türk halkının ve Türkiye'nin tek temsilcisi ilan etmiş ve İstanbul Hükûmetini yok saymıştı. İtilaf devletleri de Anadolu'daki Millî Mücadele hareketini yönetenler için, "Türk Milliyetçileri" tanımlamasını yapmıştı.⁶⁵

Neticede Millî Mücadele'nin ana parolası, Türk milletinin ve Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliğini temin etmektir.⁶⁶ 28 Ocak 1920'de ilan edilen Mîsâk-ı Millî de Türk milliyetçiliği açısından önemli bir belge olup Türk yurdunun bağımsızlık hedefini ortaya koymaktadır.⁶⁷ Bununla birlikte bu Mîsâk'ın birinci

---

⁶² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İle)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.254; Özcan, "Milliyetçilik", s.85.

⁶³ Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.46-61, 88-90.

⁶⁴ Ali Çiçek, Erkan Arslan, Ömer Nabi Baykal, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Resmi Milliyetçilik-Sivil Milliyetçilik Çatışması: 1944 Irkçılık-Turancılık Davası", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C.9, S.34, İlkbahar 2017, s.39; Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.13.

⁶⁵ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, 10. bs, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s.123-124.

⁶⁶ Zeynep Temürlenk, *Milliyetçilik ve Kalkınma: 1929-1938 Türkiye Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s.46-47.

⁶⁷ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Turhan-FEYZ%c4%b0O%c4%9eLU-Atat%c3%bcrk-ve-Milliyet%c3%a7ilik.pdf>, [21.02.2023 Tarihinde Erişildi], s.360, 369-370.

maddesinde geçen “Osmanlı İslam Çoğunluğu” ifadesi, dinî argümanların kullanılmasına bir örnek teşkil etmekte; aynı zamanda Millî Mücadelenin Türklerin yanı sıra Türklerle beraber olan diğer unsuları da içine alan bir kapsamda yürütülmek istenmesiyle alakalı idi.⁶⁸ Yine bu dönemde Ankara’da açılan Meclisin, “Türkiye Büyük Millet Meclisi” olarak adlandırılması, ilk anayasa olan 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye’de devletin adının “Türkiye Devleti” zikredilmesi göz önüne alındığında, milliyetçiliğin kriter ve birleştirici olduğu,⁶⁹ bu yönüyle Cumhuriyet’in kuruluşuna da katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

4. Cumhuriyet’in İlanıyla Modernleşme Ekseninde Milliyetçi Uygulamalar

Millî Mücadele’nin millet/ulus kavramı etrafında siyasi bir programla gerçekleştirilmesi, millî bağımsızlığı önceleyen ve milletin iradesine dayanan siyasi milliyetçilik olgusunu politik merkeze taşımıştı. Böylece 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanıyla, II. Meşrutiyet sürecinde fikrî temeli atılan, Millî Mücadele ile tekâmül eden Türk milliyetçiliğinin de katkısıyla Türk milletine dayanan bir ulus devleti kurulmuştu. Yeni rejim, ulus-devlet anlayışında modern kimlikli bir ülke oluşturmayı hedeflemişti.⁷⁰ Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı’nın çok milletli yapısından geriye kalan hâkim unsur Türklerin çoğunluğu oluşturduğu bir demografik yapı ile doğmuştu.

Öte yandan milliyetçiliğin ortaya çıkışında Batı merkezli modernitenin etkinliği dikkate alındığında; Türk milliyetçiliğinin de bu dönemdeki özelliği modernleşmeyle olan doğrudan bağlantısıydı.⁷¹ Zaten modernleşme sürecinde

---

⁶⁸ Zengin, “Osmanlı’dan Türkiye’ye...”, s.53.

⁶⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Açıklamalı Dizin İle), C.II, 5. bs., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.262; Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003, s.190-197.

⁷⁰ Durmuş Hocoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri”, *Türk Ocakları Yüzyılı*, Türk Yurdu Yayınları 66, Yıllık Dizisi:2, Ankara 2020, s.70.

⁷¹ Meltem Zorlu, *Türkçülük Temelinde Türkiye Cumhuriyeti’nin İdeoloğu Ziya Gökalp*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018, s.27.

milliyetçiliğin etkin bir ideoloji olmasının sebebi, ulus bilinciyle devletin ve milletin menfaati bağlamında yenileşmenin gerekliliğiydi. Türk ulusunun da muasır medeniyetlerin üzerine çıkartılması fikri bu kapsamda Cumhuriyetle beraber şekillenmişti.⁷²

Nitekim devletin yeni ismi "Türkiye Cumhuriyeti", hem milliyetçiliği hem modernliği ihtiva etmekteydi. Bu açıdan "Türkiye" kelimesi milliyetçiliği yani Türk ulusunun devletini; "Cumhuriyet" ise moderniteyi yani çağın bir gereği olan millî iradeye dayanan idareyi vurgulamaktaydı. Böylece Cumhuriyet idaresinin ana prensibi milliyetçilik olmuştu.⁷³ Fakat bu milliyetçilik anlayışı, Osmanlı'nın son döneminde hâkim olan Pantürkizm'i içermemekte, salt ulus-devlet anlayışına dayanmakta olup ülke içerisinde Türk milliyetçiliğinin ulus temelli geliştirilmesi ana amaçtı.⁷⁴ Bu bakımdan "Türklük" Türkiye için daha bir dar anlama evrilmişti ki o da Cumhuriyet sınırları içindeki yurttaşları niteliyordu.⁷⁵ Şüphesiz bu, dünyadaki Türklerin yok sayılması anlamına gelmiyordu. Nitekim bu süreçte genel Türk kültürü ve tarihine yönelik çalışmalar, -aşağıda da değinileceği üzere- hiç olmadığı kadar artmıştı. Sadece yeni dönemde mevcut şartlar gereği "Türk birliğine" yönelik siyasi ve demografik bir hedef benimsenmemişti.

Bu anlayışın yürütücüsü olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de soyut çerçevede ifade edilebileceğimiz "Türk birliğine" yönelik kültürel çerçevede kapsamlı düşünceleri vardı. Atatürk, Asya'daki Türklerle Anadolu Türklerinin birbirlerini; dilde, kültürde ve fikirde anlamalarını hedefliyordu. Bununla birlikte öncelikle Türkiye'nin evvela ulus-devlet olmasını, modernleşme ve kalkınmasını sağlamasını ana hedefi olarak belirlemişti. Dolayısıyla ehem-mühim sıralamasına göre Türk milliyetçiliği, evvela Cumhuriyet idaresindeki Türkiye'de benimsenmeli ve kökleşmeliydi.⁷⁶

---

⁷² E. Turan, "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi...", s.136.

⁷³ Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, s.104; Gökhan Durgun, *Türk Milliyetçiliğinin Oluşum Süreci ve Türk Milliyetçiliğinin İdealleri Bağlamında Cumhuriyetin İlanı*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.79.

⁷⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi...*, s.164-165.

⁷⁵ Çiçek, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi...", s.39.

⁷⁶ Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, s.81-84.

Osmanlı'dan Cumhuriyete uzanan Türkçülük ve milliyetçiliğin entelektüel birikimi ise Türk Ocakları, Türk Yurdu Cemiyeti gibi yapıların da katkısıyla yeni döneme aktarılmıştı.⁷⁷ Milliyetçiliğe yön veren isimlerin başında yine Ziya Gökalp vardı. Gökalp, bu aşamada (1923) çıkardığı "*Türkçülüğün Esasları*" adlı eserinde Türkçülük ve Batılılaşma eksenli fikirlerini ortaya koymuş; önceden benimsediği dinî argümanları geride bırakmıştı. Gökalp'in tutumu, Atatürk'ün hayalindeki milliyetçilik anlayışıyla bütünüleşmiş ve erken Cumhuriyet döneminde her alanda hayata geçirilen inkılapçı uygulamalarda kendini göstermişti.⁷⁸ Yine Gökalp'e göre Türk milliyetçiliğinin özünü oluşturan en önemli özelliklerinden biri de siyasi ülkülere sahip olmasıydı. Bu açıdan Türkçülük, Halk Partisinin (CHP) programlarından biri idi ve parti egemenliğini, Türk ulusuna vermişti. Millî Mücadele'de esasında Türkçülük programının uygulanması ile olmuş, Türk halkı düşmanlara karşı birleşerek Türk ulusu ve sonrasında Cumhuriyeti yani Türk devletini meydana getirmişti.⁷⁹

Neticede Cumhuriyet'in kuruluşuyla Türk milliyetçiliği artık belirgin bir şekilde devletin ana ideolojisi olmuştu. Ancak milliyetçiliğin ilk etapta devlet nezdinde olduğu gibi halk tabanında karşılık bulduğu söylenemez. Haddizatında kuruluştan itibaren kısa sürede uygulamaya konulan radikal inkılaplarla dinin yerine Türklük kimliğinin ikame edilmesi ve devletin gittikçe seküler ve laik bir kimliğe bürünmesi, modernleşme kapsamında ele alınmalıdır. Dolayısıyla bir yandan milliyetçilik benimsenirken diğer yandan da Batılılaşmayı ve bu anlamda inkılapları gerçekleştirebilmek için halka tepeden inme siyasi milliyetçi bir kimlik empoze edilmiştir.⁸⁰ Böylece Osmanlı'daki ümmet şuuruna sahip olan halk, Cumhuriyet'in ilk yıllarında modern ulus bilinci etrafında değişim ve dönüşüme tâbi tutulmuştur.⁸¹

Bu kapsamda Halifelik başta olmak üzere dinî kurum ve eğitim müesseseleri kaldırılırken Türk millî kimliğini, dilini, tarihini ve kültürünü laik bir anlayışla

---

⁷⁷ Hanioglu, "*Türkçülük*", s.553.

⁷⁸ Acet, *Ziya Gökalp'te...*, s.60-61.

⁷⁹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.177-178.

⁸⁰ Mehmet Karakaş, *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, Elips Kitap, Ankara 2006, 36-39.

⁸¹ Özcan, "*Milliyetçilik*", s.85.

ön plana çıkartacak adımlar atılmış, yeni kurum ve kuruluşlar tesis edilmiştir.⁸² Bu girişimler, sadece dinî argümanların ve anlayışın geriye bırakılmasıyla olmamıştır. Aynı zamanda “*Kemalist Ulusçuluk*” olarak ifade edilen şekliyle mevcut dinî ritüellerin de millîleştirilme çabalarını beraberinde getirmiştir. Nitekim bu dönemde Ezanın, Türkçe okunmaya başlaması, Kur’an’ın Türkçeye çevrilmesi gibi uygulamalar bu anlayışa örnek verilebilir.⁸³

Onur Atalay’a göre devlet eliyle Türk’ün birçok özelliğiyle kutsanması sayesinde milliyetçilik, Atatürk döneminde “ikame bir din haline” gelmiş ve zamanla kendi mitlerini oluşturmuştur. Bu mitler, tarihten dil anlayışına, eğitimden toplumsal yaşama kadar her alanda sergilenen uygulama ve ritüellerle kendini göstermiştir. Böylece “*Kutsal Türk*” olgusu milliyetçilikle bütünleşerek devletin ana kutsalı olmuştur.⁸⁴

Cumhuriyetle birlikte Türk milliyetçiliğinin, tam manasıyla bir yandan özcü bir yandan batılı ve modernist bir karaktere dönüştürülmeye çalışıldığı açıkça görülmektedir. Ayhan Akman bu ilişkiyi, Cumhuriyet’in ideolojisi haline gelen Türk milliyetçiliğinin, modernliği yakalamayı maksat edinen kültürel bir dönüşüm hareketi haline geldiğini belirtmiştir.⁸⁵

Bunu biraz daha açacak olursak Cumhuriyet dönemi milliyetçiliği, Kemalizm’in de önemli temel bileşenlerinden biri olması hasebiyle eskiyle/Osmanlı’yla bağların kopartılması anlayışını benimsemiştir. Bu bakımdan Batıyı örnek alan inkılaplar, radikal bir şekilde hayata geçirilirken, modernleşme ve çağdaşlaşma kaygısı ön planda olmuştur.⁸⁶ Bir bakıma, Cumhuriyet Döneminde millet ve milliyet anlayışının olağan seyrindeki tarihi sürecinden kopartılması ve Osmanlı’yı yok sayma olgusu, devlet idarecileri ve entelektüeller açısından bir

---

⁸² Erdoğan, “Yeni Bir Din: Milliyetçilik?”, s.245.

⁸³ Ahmet İşler, *Türkiye’de Muhafazakâr Düşüncede Milliyetçilik (1939-1970)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s.105.

⁸⁴ Onur Atalay, *Türk’e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, 5. bs, İstanbul 2020, s.217-218; 310-318.

⁸⁵ Ozan Çağlar, *Milliyetçilik ve Türkiye’de Milliyetçi Akımlar*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.39, 53.

⁸⁶ E. Turan, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi...”, s.142.

modernleşme hareketi olarak kabul edilmiştir.⁸⁷ Şüphesiz, bu anlayışla gerçekleştirilen icraatlardan, ülkenin geleceği bağlamında faydalar hedeflendiği de ifade edilmelidir.

Cumhuriyet kadrolarının benimsediği Türk milliyetçiliği hem inkılaplara yön veren bir etmen hem de inkılaplar ile altyapısı hazırlanan ve topluma benimsetilmek istenen bir ideoloji olmuştur.⁸⁸ Hindistanlı siyaset bilimci P. Chatterjee, bu tarz geçiş sürecini yaşayan toplumlar için ancak bir müdahaleye ihtiyaç olduğunu ve modernleşmenin de bu şekilde gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Chatterjee'ye göre Türk halkına da Cumhuriyetle birlikte Batılılaşma ülküsüyle toplumsal bir mühendislik projesi olarak “*Türk ulusu ideolojisi*” benimsetmeye çalışılmıştır.⁸⁹

Gastone Nacorda da yeni Türk devletinin kuruluşunda ve modernleşmesinde milliyetçiliğin belirgin bir ilke olarak yer aldığını belirtmiştir. Ona göre Kemalizm, büyük siyasi bunalımın yaşandığı bir ortamda modern bir ulus oluşturarak kendi meşruiyetini sağlamıştır.⁹⁰

Yusuf Akçura ise yeni dönemde benimsenen modernleşme ve Batılılaşmanın, Türkiye için artık bir zorunluluk olduğunu dile getirmiş; bu anlamda Atatürk'ün Kemalist devrimlerinin destekçisi olmuştur.⁹¹ Akçura, yeni süreçte milliyetçilik anlayışını eskiden benimsediği Turan idealinden daha farklı dile getirmiştir. Zira mevcut politik ortamda, İrredentist bir anlayışa mahal vermemek için Panturancı/Pantürkçü söylemlerden vazgeçilmiş ve Türk Ocakları da 1931'de kapatılmıştır.⁹² Konuya ilişkin değerlendirmesinde Kemal Karpat; Cumhuriyete geçişle birlikte “Turancılık” ve “İslamcılığın” gerçekleşmesi mümkün olmayan

---

⁸⁷ İşler, *Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncede...*, s.107.

⁸⁸ Betül Tansel Akpınar, *Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Milliyetçilik ve Kadın İmgesi: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Kadın İmgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.57.

⁸⁹ Ayşe Kadioğlu, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”, *Türkiye Günlüğü*, S.75, 2003, s.142.

⁹⁰ Turan, *Türk Devrim Tarihi...*, s.171-172.

⁹¹ Çiçek, “Türkiye’de Tek Parti Dönemi...”, s.38; Temürlenk, *Milliyetçilik ve Kalkınma...*, s.28.

⁹² Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s.342.

ideolojiler oldukları için Türk Milliyetçiliğinin hâkim ideoloji haline geldiğini, Gayrimüslim unsurların da Anadolu'dan göç etmesiyle millî bir devlet oluşturmanın ve Türklerde millî bilinci güçlendirmenin daha da kolaylaştığını belirtmiştir.⁹³ Şüphesiz Türk milliyetçiliğinin, hedef ülküsünün değişmesinin Cumhuriyet modernleşmesinin gereklerine uygun olduğu vurgulanmalıdır. Bu da yayılcı bir anlayışı değil, Cumhuriyet'in çağın şartlarına göre kendini uyarlaması, gelişmesi ve kalkınması esaslarını ön plana almıştır.

Konuyla bağlantılı olarak ifade edilmesi gereken bir diğer olgu da Cumhuriyet Döneminde 1930'lardan sonra gelişmeye başlayan "Anadoluculuk" fikridir. Turancılığın, Türklerin birliği hedefine karşı bir eleştiri mahiyetinde ortaya çıkan bu fikir, Türk milliyetçiliğinin bir başka yeni gelişim versiyonu olarak nitelendirilebilir. Anadolu anlayışta; Anadolu'nun Türklerin kadim vatanı olduğu olgusu üzerinden kültür, tarih, coğrafya ve folklor çalışmaları yapılmaya başlamıştır. Akımın temsilcilerinden Hilmi Ziya Ülken'e göre bu anlayış, elde kalan vatan anlayışından, yani eldeki gerçek topraklar üzerinden hareket etmekte ve Turancı fikri reddetmektedir. Bu bağlamda özellikle 1071 Malazgirt Zaferi'nden itibaren başlatılan Türklerin Anadolu'daki varlığı ve Anadolu'nun vatan olduğu mefhumu coğrafya terimi üzerinden şekillendirilmeye çalışılmıştır.⁹⁴

Ancak "Anadoluculuk" fikriyle alakalı paradoks bir duruma da değinmek gerekir. Zira Anadolu bin yıldır Türk olduğu kadar öncesinde de Türk kültürü dışındaki uygarlıklara ait tarihi ve medeni izleri barındırmaktadır. Bu argümanlara karşı Anadolu'nun Türkler için ulusçu bir manayı haiz olması ve tarihlendirilmesi için birtakım çalışmalar yapılmıştır. Anadolu'nun her devirde Türk olduğunu ortaya koyabilmek için Hititlerin, Sümerlerin bile Türk olduğuna yönelik yeni bir "Türk tarih tezi" öne sürülmüştür. Böylece Avrupalıların iddia ettiği Anadolu'nun Türk yurdu olmadığı söylemlerine set çekilmek istenmiş hem de ulus-inşa sürecinde yeni bir millî tarih yazımı ile Türklük ve coğrafya üzerinde bağ kurulmak amaçlanmıştır.⁹⁵

---

⁹³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s.136.

⁹⁴ Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde...*, s.162-170, 212, 242.

⁹⁵ Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, s.22-44; Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde...*, s.147.

Öte yandan Cumhuriyetle birlikte Türk ulusu inşası gerçekleşirken “salt ırk” yaklaşımı temel alınmamış; Türkçe konuşan tüm vatandaşlar “etnik merkez” olarak kabul edilmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla ulusal Türk kimliğinin meşruiyet zemini, Türklerin yanı sıra Kürtler, Zazalar, Pomaklar, Çerkezler, Gürcüler, vb. farklılıkları da içeren ve tüm herkesi Türk vatandaşı sayan bir anlayışla gelişmiştir. Böylece etnik farklılıklardan azade kültürel ve vatandaşlık temelli bir şekilde Türk kimliği oluşturulmaya çalışılmış; tüm bu unsurlar Türk kabul edilmiştir.⁹⁷ Türklüğün tanımı, 1924 Anayasasınının 88. maddesinde de “*Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir*” ifadesiyle yer almıştır.⁹⁸ Nitekim bu dönemde basılan tarih kitaplarında Türklük tanımı; Türkiye’de hangi dinden olursa olsun “Türkçe konuşan, Türk kültürü ile yetişip Türk ülküsünü benimseyen herkes” olarak açıklanmıştır.⁹⁹

Konuya ilişkin görüşlerinde Ziya Gökalp, Osmanlı’da genel olarak bastırılmış Türklük duygusunun Cumhuriyet devrinde artık ön planda olduğunu; Türkiye’de yaşayıp kendisini Türk kabul eden herkesin Türk olarak görüleceğini belirtmiştir.¹⁰⁰ Türkiye’de yaşayan tüm unsurlara eşitlik yani halkçılık ekseninde yaklaşan Gökalp, bu tutumuyla milliyetçilik ve Türkçülük arasındaki sıkı bağı vurgulamıştır.¹⁰¹ Görüldüğü üzere bir yandan vatandaşlık temelli bir milliyetçilik anlayışı benimsenirken diğer yandan etnik milliyetçiliğe yönelik çalışmalar da yapılmıştır.

---

⁹⁶ Murat Alakel, “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.5, S.9, Kış 2011, s.23.

⁹⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev., Metin Kıratlı, 5. bs, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.354; Temürlenk, *Milliyetçilik ve Kalkınma...*, s.48; Özcan, “Milliyetçilik”, s.85.

⁹⁸ Hasan Tunç, Faruk Bilir, “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, Ekim 2020, s.2.

⁹⁹ Turan, *Türk Devrim Tarihi...*, s.166; Akpınar, *Erken Cumhuriyet Dönemi...*, s.59.

¹⁰⁰ Acet, *Ziya Gökalp’te...*, s.104-105.

¹⁰¹ Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s.154-156.

Bu bağlamda Güneydoğu'daki Kürtlerin, Karadeniz'deki Lazların Türk asıllı olduğu tezi işlenmiştir.¹⁰² Devletin, Türklerden müteşekkil homojen bir nüfusa sahip olma isteği ve bu kapsamda nüfusun yükselmesini teşvik ettiği ifade edilmelidir.¹⁰³ Bu durum, üst çatı olan Türk vatandaşlığı yaklaşımına karşı bir paradoks gibi gözüktüğü de amaç diğer unsurların dışlanması olmamıştır.¹⁰⁴ Esasında bu anlayışın, ulus-devlet inşası amacının yanında geçmişteki azınlık isyanlarının oluşturduğu olumsuzluklar ve maruz kalınan siyasi-askerî travmalar ile devletin bekasının tehlikeye düşmesinin etkisiyle düşünüldüğü göz önünde bulundurulabilecek mahiyettedir.

Ancak tam bu noktada, Türklerden sonra nüfusu itibarıyla ikinci unsur olan Kürtlerden bahsetmek gerekmektedir. Asırlarca birlikte yaşayan ve Türklerle bütünleşen Kürtler, Millî Mücadele'ye de katkı sağlayarak millî birliğin ana unsurları arasında yer almışlardır. Fakat Cumhuriyet'in ilk yıllarında dinî ve siyasi nitelikli Şeyh Sait, Ağrı, Dersim gibi Kürt aşiretlerinin öncülüğünde gerçekleşen büyük isyanlar ile Güneydoğu Anadolu'da bazı Kürt aşiretlerinin düzene karşı hareketleri meydana gelmiştir. Kürtlerin, yeni ulus devlet inşası sürecinde bütünleşmeye dâhil edilen gruplardan biri olduğu düşünüldüğünde bazılarının merkezi idarenin yeni tarzına alışamadıklarından isyan girişimlerinde buldukları da bir gerçektir. Zikredilen durum, ilerleyen dönemlerde hükümetlerce homojen bir toplum oluşturmaya yönelik bazı sert tedbirler almasına kapı aralarken, "Türkiye" üst kimliğinin tümüyle yerleşmesi ve benimsenmesinin de zaman alacağını göstermiştir.¹⁰⁵

Büyük bir kopuş ve geçişin yaşandığı bir ortamda böylesine durumların yaşanması beklenebilir. Bu yüzden Cumhuriyet idarecileri; eskiden etnik, dinî ve mezhebi gruplardan oluşan Türkiye toplumunu, mevcut ortamda ancak milliyetçilik ve Türk vatandaşlığı üzerinden bir ve beraber olarak tutabileceği

---

¹⁰² Acet, *Ziya Gökalp'te...*, s.105.

¹⁰³ İbrahim Erdal, "Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.12, S.48, 2012, s.781.

¹⁰⁴ Zengin, "Osmanlı'dan Türkiye'ye...", s.59.

¹⁰⁵ Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.170-174.

düşüncesini benimsemiştir.¹⁰⁶ Levent Köker, bu düşünceyi temsil eden tek hâkim ideolojiyi “Kemalizm” olarak görmektedir. Kemalizm’in maksadını gerçekleştirebilmek için otoriter bir tutum sergilendiğini, Cumhuriyet Halk Partisi’nin de bu süreçte icracı yegâne siyasi örgüt olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

Haddizatında bu uygulamaların arka planında dönemin idareci kadrosunun göz önüne aldığı belirleyici bir neden daha vardır. Şöyle ki Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke sonrası dönemde, yine Cumhuriyet’in ilk yıllarında; Anadolu’nun Türk olmadığına yönelik Batılı devletlerin iddiaları, aynı şekilde Kürtlerin ayrı bir ırk olup Türklerle birlikte değerlendiremeyeceğine dair görüşleri, bu varsayımlara yönelik tedbir almayı gerekli kılmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşayan bütün Müslüman halk, Türk üst kimliği altında birleştirilerek Batılıların iddialarının geçersiz kılınması, devletin bütünlüğünün korunması ve de yekvücut bir Türk vatandaşlığı oluşturulması amaçlanmıştır.¹⁰⁸ Türk milliyetçiliğinin, ilk ortaya çıkışından itibaren gelişim hedefi ve/veya seküler kimliği değişse de ana amacı ve motivasyonunun devletin bekası olduğu düşünüldüğünde, bu uygulamaların reel bir karşılığı olduğu değerlendirilebilir.

Neticede Cumhuriyet’in kurulmasıyla Türk merkezli ulus-devlet oluşturma ekseninde benimsenen politikalar; eğitimden kültüre, basından toplumsal yaşamın her alanına kadar milliyetçi/ulusçu bir doktrin çerçevesinde gelişmiştir. Özellikle eğitim-öğretim programları, yeni Türk millî kimliğinin ve Cumhuriyet ideolojisinin yeni kuşaklara benimsetilmesinde temel araç olmuştur.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra 1931’de kapatılana kadar Türk Ocakları ve sonrasında CHP tarafından kurulan Halkevleri, ulus bilincinin halk tabanında yerleşmesinde başat rol oynamışlardır.¹¹⁰ Tüm bu uygulamaların Cumhuriyet’in bugünkü modern

---

¹⁰⁶ Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler*, s.263.

¹⁰⁷ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 10. bs, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.158.

¹⁰⁸ Zengin, “Osmanlı’dan Türkiye’ye...”, s.63.

¹⁰⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, 267-286; Cengiz Dönmez; “Atatürk’ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C.7, S.1, 2006, s.92-103.

¹¹⁰ Korkmaz, *Erken Cumhuriyet Döneminde...*, s.157; Erol Güngör’e göre Halkevleri, millî kültürün gelişmesine yönelik önemli hizmetler yaparken aynı zamanda İnkılapları temel

kuşaklarının zihni alt yapısının oluşmasında belirleyici etkiler sağladığı görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda milliyetçilik başat bir rol oynamıştır. Milliyetçilik aynı zamanda, Cumhuriyet'in benimsediği en önemli hedeflerden biri olan modernleşme ve çağdaşlaşma anlayışı ile ortak bir paydaş olarak görülmüştür. Bu kapsamda Cumhuriyet milliyetçiliğinin, Osmanlı'daki gelişimiyle kıyaslandığında hem benzerlikler hem de önemli farklılıklar içerdiği ifade edilmelidir.

5. Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı ve Erken Cumhuriyet Devrindeki Yansımaları

Milliyetçilik, Atatürk'ün fikir ve uygulamalarına temel teşkil eden ana kaynaklardan biri olmuştur. Bu bakımdan Türk Milliyetçiliğinin, Cumhuriyet'in kuruluşunda ana prensiplerden biri olması ve devlet yönetiminde bilfiil uygulanmasında, şüphesiz kurucu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ana belirleyici olmuştur.¹¹¹

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, Türk milliyetçiliği gibi bir süreç içerisinde ve şartlara göre şekillenmiştir. Yetiştirdiği Osmanlı toplumunun içtimai hayatı ve görev yaptığı Osmanlı Devleti bürokrasisindeki deneyiminin yanı sıra Avrupa'daki milliyetçilik akımı, aydınlanma felsefesi ve modernleşme süreci ile bunların ortaya çıkardığı çok yönlü olaylar, Atatürk'ün felsefesini oluşturmuş, milliyetçilik anlayışına etki etmiştir. Tüm bunları sentezleyen Atatürk, ideal bir Türk ulusu ve milliyetçilik esasına dayalı bir devlet yapısı kurmayı hayal etmiştir.¹¹²

Atatürk, henüz *-Mustafa Kemal Paşa olarak-* Millî Mücadele'nin liderliğini üstlendiğinde, millî egemenlik ve millî bağımsızlık ülküsü için Türklük duygusunu gündeme getirmiş; bu anlayışla hareket etmiştir. Türk İstiklali için

---

olarak Avrupa kültürünün halk nezdinde yayılması için de aracı bir müessese olmuşlardı. Bkz. Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İrfan Matbaası, İstanbul 1975, s.49.

¹¹¹ Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, s.7, 101-102.

¹¹² Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.32-35.

mücadele edileceğini “*Millet yekvücûd olup hâkimiyet-i millî esasını ve Türk duygusunu ittihaz ederek gerekeni yapacaktır*” sözleriyle açıklamıştır.¹¹³ Yine bu süreçte (16 Temmuz 1923) yaptığı bir açıklamada; Türk milletinin, düşmanların kendisini yok etmesine karşı Millî Mücadele’yi başlattığını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni (TBMM) tesis ettiğini beyan etmiştir.¹¹⁴ Millî Mücadele’nin sonlarındaki bir başka beyanatında ise “*Milliyetçi hareketin amacı, Türklüğün şerefini kurtarmaktır*” sözleri ile bu konudaki yaklaşımını ortaya koymuştur.¹¹⁵ Şüphesiz Türk milletinin egemenlik ve bağımsızlığı için verilen Millî Mücadele, onun amaç ve ülküsünün en somut örneği olmuştur.

Atatürk’ün söylemleri ve benimsediği politika, hep “millî” kelimesi etrafında şekillenmiş ve bu kelime üzerinden Türk devletini ve ulusunu nitelemiştir. Millî egemenlik, millî bağımsızlık, millî iktisat gibi kavramlar, onun kurmak istediği ulus-devletin temel felsefesini oluşturmuştur.¹¹⁶ Atatürk millet ve milliyetçilik hissini inkâr edilemez bir hakikat olarak görmüş ve modern dönemin bir gerçekliği olarak ele almıştır. Türk milletinin bağımsız yaşamasının temel ilke olduğunu; bunun için de Türk milliyetçiliğinin layıkıyla benimsenip korunması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁷

Atatürk’ün Türk ulusu ve milliyetçilik tanımlamaları, hayalini kurduğu Cumhuriyet idaresinin nasıl olması gerektiğini de açıklıyordu. Fakat Atatürk’ün Millî Mücadele Döneminde Türklüğe ilişkin tabirlerinin yanı sıra çoğu kez İslami tabirler de kullandığı görülmektedir. Bunun sebebi, toplumdaki sosyolojik gerçeklik ve millet-milliyetçilik kavramının henüz istenilen seviyede karşılığının olmamasıydı. Dolayısıyla Millî Mücadele’de halk nezdinde yapılan propagandalarda bir yandan Türklerin egemenliği hedefi vurgulanırken aynı zamanda İslam düşmanlarına karşı yapılan bir var olma mücadelesi ülküsü işlenmişti. Bu durum, Atatürk’ün dönemin şartları içerisinde hedeflerine

---

¹¹³ Turan, “Atatürk Milliyetçiliği”, s.850-851.

¹¹⁴ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, s. 252.

¹¹⁵ Turan, “Atatürk Milliyetçiliği”, s.851.

¹¹⁶ Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s.166; Acet, *Ziya Gökalp’te...*, s.116-117.

¹¹⁷ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Yeşiltaş, “Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük (Kemalizm)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, Bahar 2013, s.587; Turan, “Atatürk Milliyetçiliği”, s.855-856.

ulaşabilmek için takındığı pragmatist tavrın bir gereği idi. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün Millî Mücadele'de kullandığı dinî söylemleri terk ettiği; açıklamalarında artık Türk millî kimliği, Türk ulusu ve Türk milliyetçisi gibi ifadelere yer verdiği görülmektedir. Böylece Atatürk, Cumhuriyet'le birlikte esas olarak hedeflediği Batılılaşma ve modernleşme ile Türk milliyetçiliğini birbirine entegre etmişti. Atatürk'ün Millî Mücadele'deki milliyetçi bakışı, bu süreçte laik karaktere bürünmüştür. Başta Fransız ekolünden örnek alınan vatandaşlığa dayalı bu anlayışta dinî vurgular ayıklanmış; Türkçülük anlayışı çerçevesinde seküler bir devlet sistemi benimsenmiştir. Ancak bu süreçte farklı milliyetçilik anlayışlarının olduğu; bazen ırk olgusunun yani Alman tarzı bir milliyetçiliğin görünür olduğu da bilinmektedir.¹¹⁸ Bu bağlamda ifade etmek gerekirse; Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı hem Türk kültürünü esas alan özgün bir karakteri haizdi. Hem de Avrupa'daki milliyetçilik olgusundan etkiler de taşımaktaydı.

Neticede Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayan ve Atatürk'ün vefatına (1938) kadar olan Cumhurbaşkanlığı yıllarını ihtiva eden Erken Cumhuriyet Dönemi, Türk milliyetçiliği başta olmak üzere birçok açıdan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu felsefesinin yerleştiği bir süreç mahiyetindedir. Bu kapsamda Atatürk'ün Türk milliyetçiliğine ilişkin görüş ve açıklamalarına bakıldığında, benimsediği en önemli kavramın vatan/ülke olgusu olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlayış, Türklerin bağımsız bir vatanla özgür ve modernleşen bir toplum halinde yaşaması ülküsüne dayanmıştır. Doğal olarak Atatürk inkılapları/devrimleri, halk nezdindeki "vatan/ülke" kavramını, bir bütün içerisinde vatandaş olarak mensup olduğu devletin birliği ve bütünlüğü bağlamında Türk milletine benimsetme esasına dayanmıştır.¹¹⁹

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışında devlet, birinci sıradadır. Milleti, devletin belirlediğini ortaya koyan bu anlayış, Atatürk'ün Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet dönemini de örnek aldığını göstermektedir.¹²⁰ Buna mukabil din olgusu yer almamaktadır. Zira Atatürk

---

¹¹⁸ İşler, *Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncede...*, s.102; Hanoğlu, "Türkçülük", s.553.

¹¹⁹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.355-357.

¹²⁰ Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s.375; Saklı, "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti...", s.7.

İslâmiyet'in de Türk ırkının gelişmesini engellediğini, Türklerin İslam öncesinde dahi büyük bir millet olduğunu ve dinin bu millî bilinci zayıflatıp geri plana attığını ifade etmiştir.¹²¹

Atatürk milliyetçilikle ilgili bir başka açıklamasında, Türk halkının milliyetçiliğe ilgisiz ve geç kaldığını, hâlbuki Osmanlı içindeki muhtelif unsurların bu düşünceyle bağımsızlıklarını kazandıklarını belirtmiş; bu durumun zararlarını telafi etmek için çalışacaklarını, *"Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfını ve kabiliyetini hatırlamanın lazım geldiğini ve bunun yeni devletin amacı olduğunu"* sözleriyle dile getirmiştir.¹²²

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışını "Siyasi varlıkta (devletin bağımsızlığı) birlik, dil birliği, yurt birliği, tarih birliği" olarak ifade eden Afet İnan'a göre, millî birliğin devamı ve kuvvetlenmesi için Türk dilinin esas alınması gerekliydi. Türk tarihi de milliyet prensibinin temel dayanağıydı.¹²³

Yine Atatürk'e göre millet ise ırktan ziyade dil, kültür ve fikir birliğine sahip vatandaşların oluşturduğu siyasi ve toplumsal gruplardı. Bu açıdan milliyetçiliği, millî bütünlüğün temeli olarak gören Atatürk, Türk milletini *"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran halka Türk denir"* ifadesiyle gerçekçi ve yalın bir şekilde tanımlamıştı. Dolayısıyla bu dönemde Türk milliyetçiliği, Atatürk milliyetçiliği ile özdeşleşmiş ve iki terimin sentezi mahiyetinde "ulusalcılık" tanımlaması da kullanılmaya başlanmıştır. Son kertede Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı; özgün bir karakterde olup eşitlikçi-halkçı, bağımsızlığa öncelik veren, özgürlükçü, aynı zamanda birleştirici, insani, barışçı ve laik bir özelliğe sahiptir.¹²⁴

Atatürk, Türk milletinin varlığının güvencesini ve geleceğini, "Yeni Türk insanı-ulusu yaratma" sorunu olarak görmüş; icraatlarını ve inkılaplarını bu doğrultuda hayata geçirmiştir. Bu konuda Türk dili, tarihi ve kültürünü en önemli unsur olarak gördüğünü; *"Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültür olacaktır."*

---

¹²¹ Acet, Ziya Gökalp'te..., s.116-117.

¹²² Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, s.360, 378.

¹²³ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 6. bs, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.188-192.

¹²⁴ Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, s.277-279.

sözyle açıkça dile getirmiş; Türk milletinin, çağdaş ve modern kimliğini, ancak bu şekilde bulacağını her fırsatta vurgulamıştır.¹²⁵

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının bir diğer önemli özelliği de Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk milletini muasır medeniyetler seviyesine çıkartma ülküsüdür. Konumuz bağlamında modernleşme hedefiyle Cumhuriyet idaresindeki Türk milliyetçiliğinin ana ilkesi, Türk milletini ve devletini geliştirmek için modernleşme, Batılılaşma, çağdaşlaşma olmuştur.¹²⁶ Onur Atalay, bu hususu "milliyetçilik ve medeniyetçilik Kemalizm'in iki asli öğesidir" sözyle belirtmiştir.¹²⁷

Milliyetçilik ve Batılılaşma olgularını yorumlayan Baskın Oran'a göre ise bu iki kavram arasında doğrudan bir entegrasyonun yanı sıra bir kimlik sorunsalı da vardır. Zira bir yandan milliyetçilik de Türk kültür ve benliği ön planda iken diğer yandan Batılılaşma faaliyetlerinde kökten yeniliklerle öze ait her şey, Batı'dan alınan tepeden inme uygulamalarla değiştirilmektedir. Giyim-kuşamdan müzik anlayışına kadar hemen her alanda gelişen bu durum, milliyetçilik ve modernleşme arasındaki çelişkiyi de bir araya getirmiştir. Dönem dönem gerek Atatürk gerekse Atatürk'ü örnek alıp gözüne girmeye çalışan bazı taklitçi yöneticiler, Türk kültürünü ikinci plana atan keskin uygulamalara da girişmişlerdir. Bu anlamda özgün bir örnek vermek gerekirse 1934'te Atatürk, Türk müziğini yeren bir açıklama yapmış; bunu duyan dönemin yöneticileri radyodan ve programlardan Türk müziğini tamamen kaldırmıştır. Böylece bir süre radyolarda sadece Batı müziği çalınmaya başlamıştır. Atatürk'ün Türk tarihinin layığıyla araştırılmasına yönelik teşvikleri üzerine, "Türk Tarih Tezi" kapsamında öne sürülen savlarda da bu husus görülmektedir. Nitekim Batı kültür ve tarihine karşı Türk tarih ve kültürünü yüceltmek için tarihsel gerçeklerden uzaklaşıldığı görülmüştür.¹²⁸ Fakat Atatürk'ün, bu yapay girişimlerin farkında olduğu, bu tarz keskin geçişler ve sonuçsuz bazı

---

¹²⁵ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1994, s.34-41.

¹²⁶ Kadioğlu, "Milletini Arayan Devlet....", s.148-149; Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, s.354, 389.

¹²⁷ Atalay, *Türk'e Tapmak...*, s.207.

¹²⁸ Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.218-222.

denemelerden sonra sentezci bir fikirle milliyetçilik ve batılılaşma faaliyetleri arasında bir denge sağlamaya çalıştığı görülmektedir.

Böyle çelişkilerin olduğu bir ortamda, Ziya Gökalp'in medeniyet ve kültür ayrımını dikkate çattırmak önemli olacaktır. Zira -*Atatürk'ün de sonradan bu görüşe katıldığı üzere*- kültür, bir millete has özellikleri içeren daha milliyetçi nitelikleri haiz bir olgudur. Medeniyet ise çeşitli kültürlerin ortak yönlerini temsil eden, onların birikimiyle meydana gelen büyük bir şemsiyedir. Dolayısıyla Cumhuriyet elitleri, millî hâkimiyet ve millî devlet ekseninde kendi kültürlerini ön plana çıkartırken; Batılılaşma ekseninde ise çeşitli kültürlerinin katkı ve birikimiyle meydana gelen ve o dönemin en yüksek medeniyeti olan Batı medeniyetini örnek almaya çalışmışlardır.¹²⁹ Bu bakımdan Cumhuriyet aydınlarının da seçkin bir zümre olsalar da yeni ulus-devletin inşası, devrimlerin yerleşmesi ve kökleşmesi, Türk milliyetçiliği ve Batılılaşmayı hedef alan programların uygulanması noktasında, Atatürk'ün verdiği görevleri yerine getirdikleri ifade edilmelidir.¹³⁰

Şu ana kadar Atatürk'ün söylem ve fikirleri üzerinden ifade edilen Türk Milliyetçiliği, bu anlayış doğrultusunda ekonomiden bilime, sosyal hayattan kültüre kadar hemen her alandaki uygulamalarla icraata dönüşmüştür. Bu kapsamda; Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun tesis edilerek "Türk Tarih Tezi" ve "Türk Dil Teorisi"ni temellendirmeye yönelik çalışmalar, Arap harflerinin yerine yeni Türk harflerinin kabulü, dilde sadeleştirme çalışmaları,¹³¹ millî ekonomi için İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması ve Kapitülasyonların kaldırılması, millî iktisat hamlesi ile yerli üretim ve ticaretin desteklenmesi, millî kalkınma atılımları ve benimsenen devletçilik ekonomisi, Kabotaj Kanunu'nun

---

¹²⁹ Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, s.73-75, 82-93.

¹³⁰ Genç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik...", s.158-160.

¹³¹ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2010, s.183-195, 226-252.

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

çıkartılması,¹³² demiryolları başta olmak üzere yabancı şirketlerin millileştirilmesi,¹³³ gibi hemen her alanda atılan çeşitli adımlar zikredilebilir.¹³⁴

Burada alfabe değişimine yönelik bir parantez açmak gerekirse, Türklerin kullandığı Arap Alfabesinin yerine Latin harflerinin kabul edilmesi, fakat bu durumun "Yeni Türk Harflerinin Kabulü" olarak ifade edilmesinin, Türk milliyetçiliği ve modernleşmeyle ilişkisi hayli enteresandır. Bu husus, Benedict Anderson'un da dikkatini çekmiştir. Alfabedeki bu değişim ve dönüşümü, diğer Türklerle olan ortak kültür ve etkileşimin kopuşu açısından olumsuz değerlendiren Anderson, diğer taraftan Latin alfabesini benimseyen bu değişiklik vasıtasıyla Atatürk'ün, Türk milliyetçiliğini Avrupa'nın modern medeniyetiyle ilişkilendirmeyi amaçladığını belirterek değişimin modernleşme ile olan ilişkisi bakımından olumlu yönünü de vurgulamıştır.¹³⁵

Neticede Atatürk'ün milliyetçilik dâhil Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik ve İnkılâpçılık ilkeleri, 1924 Anayasası'nda yapılan 5 Şubat 1937 tarihli değişikliklerle bir bütün halinde Anayasada yer almış ve devletin ana politikasına ışık tutmuştur.¹³⁶ Atatürk ilkeleri hem birbirini hem de temelde milliyetçiliği bütünlüğü ve destekleyici ilkeler olup temel amaç çağdaşlaşmak, Batılılaşmak ve modern bir devlet olarak muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak olmuştur.¹³⁷ Bu kapsamda milliyetçilik ilkesi 1924 Anayasanın 2. Maddesinde; *Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimcidir*" olarak yer almıştır.¹³⁸

Sonuç olarak Atatürk'ün milliyetçilik/ulusçuluk anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bulunan, aynı zamanda ortak tarih ile dil ve kültürel değerlere sahip her bireyi, Türk milletinin doğal bir üyesi olarak kabul etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı'dan tevarüs eden milliyetçilik anlayışı, Türk ulusu

¹³² Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s.166-171, 293-298.

¹³³ Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950)", *History Studies*, C.10, S.4, Haziran 2018, s.87.

¹³⁴ Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.188-198.

¹³⁵ Anderson, *Hayali Cemaatler...*, s.61.

¹³⁶ Kayıran, "Atatürkçü Düşünce Sistemi...", s.581, 590.

¹³⁷ Oran, *Atatürk Milliyetçiliği...*, s.140-149.

¹³⁸ Tunç ve Bilir, "Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik ...", s.2.

kimliğiyle farklı bir şekilde gelişmiş; bu kapsamda modern bir devlet oluşturma çabalarını haiz bir milliyetçilik anlayışına evrilerek devletin temel prensiplerinden biri olmuştur.

6. Atatürk Sonrası Milliyetçilik Anlayışı ve Günümüze Yansımaları

Cumhuriyet idaresinde, bizzatıhi Atatürk tarafından seküler, laik bir Türk ulusu ve devleti oluşturma konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu anlayış, onun vefatından sonra bilhassa Cumhurbaşkanı İnönü tarafından devlet politikası olarak devam ettirilmiştir. Bununla birlikte Atatürk dönemindeki "Türk Tarih Tezi" etrafında şekillenen Türk milliyetçiliği, onun vefatı sonrası yerini kısmen hümanizm anlayışına bırakmıştır. Bir anlamda yönünü Batı'ya dönen, çağdaş Grek-Latin uygarlığını Anadolu'nun gerçek kaynağı olarak gösteren bu anlayış, Atatürk devrindeki Türk ulusçuluğu anlayışıyla bir çelişki ve paradoks oluşturmuştur.¹³⁹ Böylece Türk kültür anlayışından da bir uzaklaşma meydana gelmeye başlamıştır.

Bu gelişmeye tepki olarak Erken Cumhuriyet devrinde geri plana itilen Pantürkçü ve Türk-İslam sentezini içeren Türk milliyetçiliği, 1940'lı ve 1950'li yıllarda yeniden yükselişe geçmiştir. Hükûmetin resmî milliyetçilik anlayışı ile uyuşmayan ve hatta onunla rekabet eden bir biçimde gelişen bu mefkûre, Cumhuriyet seçkinlerinin ulusal Türkçülüğü ile Türk-İslam sentezini veya salt Turan idealini içeren Türk milliyetçiliği arasındaki farkın belirginleşmesine neden olmuştur.¹⁴⁰ Bu ayrışmanın bir sebebi de Cumhuriyetle birlikte oluşturulmaya çalışılan Türk ulusu kimlik inşası nedeniyle Osmanlı dönemindeki milliyetçi anlayışın tamamen terk edilmesi; Türk milliyetçiliğinin, Turanist kesim ile İslami anlayışı ihtiva eden kanadının geri planda kalmasıdır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise her ikisi aynı manaya gelse de milliyetçilik ve ulusalcılık kavram itibarıyla bir miktar ayrılmış; laik, seküler

---

¹³⁹ İşler, *Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncede...*, s.108-110.

¹⁴⁰ Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, s.46-47; Gökberk Yücel, Yusuf Ziya Bölükbaş, "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turanlılık Davası", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Ekim 2019, s.14-21.

kesim "ulusalci"; muhafazakâr kesim ise "milliyetçi" olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Şüphesiz bu süreçte meydana gelen iç ve dış siyasi gelişmeler Türk milliyetçiliğinin seyrine etki etmiştir. Özellikle Hüseyin Nihal Atsız'ın, Atatürk sonrası tek parti dönemi ve sonrasında "*Atsız Mecmuası*" ve "*Orhun*" isimli dergilerde Türkçülükle ilgili yayınları öne çıkmıştır. Buna mukabil, dönemin önde gelen Türkçülerinden Atsız ile sonraki yıllarda Türk milliyetçiliğinin sembol isimlerinden olacak Alparslan Türkeş'in 3 Mayıs 1944'te "Turancılık Davası" nedeniyle tutuklanmalarının anısına bu tarih, "Türkçülük Günü" olarak milliyetçiler tarafından kutlanmaya başlamıştır.¹⁴¹

CHP'nin tek parti iktidarı sonrası 1950'de yönetime gelen Demokrat Parti döneminde Türk Ocaklarının yeniden açılması ve faaliyetlerine başlaması, 1955'lerden itibaren Kıbrıs Türkü'ne yönelik Yunanistan destekli Enosis çetelerinin katliamları, Türklük şuurunun Türk toplum tabanında yeni bir gelişim kaydetmesine katkı sağlamıştır. Böylece Osmanlı'nın son dönemindeki Turancı ve milliyetçi bakış açılarının güncellenmiş yeni versiyonunu yansıtan bir Türk milliyetçiliği yeniden ön plana çıkmıştır.¹⁴²

Esasında Halk Partisi iktidarında, yönetici elit/parti kadroları ile şehirlerde ve genç kesimlerde millî kültür, Türk milliyetçiliği anlayışı kökleşmeye başlasa da esasında çoğunluğu köylerde yaşayan halka Türk İnkılabının mana hüviyetinin tam anlamıyla ulaşamadığı takip edilmektedir. Bunda milliyetçi anlayışın, belirli grupların tekelinde üstten inme bir anlayışla, halkın görüşlerine gereksinim duyulmadan hayata geçirilmesinin önemli bir payı vardır.¹⁴³

Neticede tek parti döneminin merkezietçi anlayışının terk edilmesinin etkisiyle milliyetçi dernekler (Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Derneği gibi) kurulmuş; bu dernekler 1950'de "Türkiye Milliyetçiler Federasyonu" adı altında birleşmiştir. Bu üst çatı, ertesi sene "Türk Milliyetçiler Derneği" olmuştur.¹⁴⁴ Şüphesiz bu

---

¹⁴¹ Yücel ve Bölükbaş, "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı ..." s.31.

¹⁴² Çiçek, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi...", s.39.

¹⁴³ Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, s.41-43; Genç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik...", s.159-166.

¹⁴⁴ Saklı, "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti...", s.13-15.

anlayış içerisinde de Cumhuriyet ideolojisinden bir sapma yoktur. Nitekim Osmanlı'daki Turancılık idealinin savunucularından "Türk Ocağı", yeniden kurulduğunda Pan-Türkizmle ilgili hedefler yerine Türk toplum yapısını biçimlendirme, gençlere Türk millî kültürünü aşılama misyonuna doğru bir yönelim göstermiştir.¹⁴⁵

Yine bu dönemde Peyami Safa'nın "Türk İnkılabına Bakışlar" ve sonrasındaki "Doğu-Batı Sentezi" eserinde yapılan Cumhuriyet devrimlerinin uygulanma şekline eleştirilere getirirken, yeniden Türk-İslam düşüncesi başta olmak üzere Türk- Batı, Batı-İslam ve Türk-İslam Batı görüşlerini sentezleyerek açıklamıştır.¹⁴⁶ Böylece, Osmanlı'nın sön döneminde Ziya Gökalp'in benimsediği sentezci anlayışa yakın bir görüş yeniden filizlenmeye başlamış; Türk milliyetçiliğinin, 1923'ten itibaren seküler kimliği yeniden yorumlanmıştır.

Türk milliyetçiliğinin 1960 ve 1970'lerdeki vaziyetine bakıldığında köklü değişim-dönüşümün yaşandığı ve siyasal hareketlerin geliştiği görülmektedir. Fikri manada "Aydınlar Ocağı", Peyami Safa'nın Türk-İslam sentezini içeren yaklaşımlarını benimsemiştir.¹⁴⁷ Bu süreçte siyasal olarak ise başta Kıbrıs olmak üzere meydana gelen konjonktürel hadiseler, Türkiye'deki milliyetçi tutuma etki etmiştir. Türkçülük, Erken Cumhuriyet Dönemine göre siyasal ve toplumsal düzeyde daha fazla gündeme gelmiş; daha geniş kitlelerde etki uyandırmıştır. Türk milliyetçiliğinin mana ve hareket yelpazesinin genişlediği bu ortamda; entelektüel ve ilmi seviyede Batı merkezli milliyetçilik ve Türk ulusçuluk anlayışı, Orta-Asya merkezli Türkçülük ve mevcut siyasal Türk milliyetçiliği gibi fikirlere yönelik araştırma, inceleme ve tartışmalar olmuştur. Denilebilir ki Osmanlı'nın son döneminde meydana gelen menfî siyasal, askerî ve sosyal olayların etkisiyle devlet ve aydınlar nezdinde etki-tepki çerçevesinde yükselen milliyetçilik, bu dönemde de *-bilhassa Kıbrıs meselesi hasebiyle-* benzer bir şekilde toplumsal tabanda karşılık bulmuştur. Haddizatında Cumhuriyet'in kuruluşuyla ulus-inşası çerçevesinde devlet eliyle yürütülen politikaların yanı

---

¹⁴⁵ Genç, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik...", s.156-157.

¹⁴⁶ Peyami SAfa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1988; Peyami Safa, *Doğu-Batı Sentezi*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1976, Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, s.44-46.

¹⁴⁷ Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, s.47.

sıra 1958'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (ÇKMP) kurulmasıyla başlayan ve yerine 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) kurulması ile devam eden siyasi adımlar da milliyetçiliğin toplum nezdinde yayılmasında büyük etki uyandırmıştır. Böylece, o zaman kadar daha çok dernek, cemiyet, toplantı, konferans, dergi ve yayın yolu ile gündemde olan Türk milliyetçiliği, Türk siyasetinde daha aktif bir hüviyete kavuşmuştur. MHP'nin kuruluşu, Ziya Gökalp'in Osmanlı'nın son dönemindeki çizgide Türkçülük ve İslamcılık eksenli bir Türk milliyetçiliği anlayışının yeniden yükselmesini sağlamıştır.¹⁴⁸ Daha çok seküler ve Kemalist çizgideki Türk milliyetçileri ise bu dönemde ulusalcı olarak adlandırılmıştır.

Bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin, 1970'lerden itibaren artan bir şekilde "kimlik sorunu" yaşadığı ifade edilmelidir. Bir yandan toplumsal ve kültürel genetik kodlar yüzünden Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren seküler Türkçülüğe karşı direnç devam ederken, yeniden yükselen İslami anlayış ile etnik farklılıkların varlığı, homojen bir Türk ulusu ve milliyetçiliğinin istenilen seviyede gelişememesine sebebiyet vermiştir.¹⁴⁹

Öte yandan Cumhuriyet'in kuruluşunda uygulanan salt ulusçu anlayış, farklı etnik temellerin varlığı ile Türkiye'deki İslami anlayışını devamı gibi etkenlerle merkez-çevre uyumsuzluğuna sebep olmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında, başta askerî yapı olmak üzere kurucu unsurlar, ulus-devlet olgusunun korunmasına büyük önem vererek seküler milliyetçiliğin baskın olmasını sağlamışlardır.¹⁵⁰

Bununla birlikte 1980'de askerî müdahalenin gerçekleşmesi ile Türkiye'de, mevcut kurumlar eliyle idari, siyasi ve toplumsal yapıyı şekillendirmek üzerine birçok uygulamayı hayata geçirilmiştir. Bu icraatlarda, Cumhuriyet'in temel değer ve devrimleri korunmakla beraber Türk milliyetçiliğinin, Türk-İslam sentezi anlayışına evrildiği; bu süreçte yürürlüğe konulan "Millî Kültür Planı'nın da bu doğrultuda hazırlandığı görülmektedir.¹⁵¹ Bu durum şüphesiz, 1930'ların

---

¹⁴⁸ Turgay Uzun, "Türk Siyasal Yaşamında MHP", <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1638>, [02.03.2023 Tarihinde Erişildi]

¹⁴⁹ Karakaş, *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, s.143-169.

¹⁵⁰ Karakaş, *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, s.176.

¹⁵¹ Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, s.42, 47-48.

“Türk Tarih Tezi” etrafında şekillenen kültür anlayışı ile ulus-devlet anlayışının bir ürünü olan seküler Türk milliyetçiliğinden, içerik olarak farklılaşmayı beraberinde getirmişti.

Diğer yandan 1980'lerden itibaren tüm dünyadaki gelişmelerin her alanda hızlandığı bir döneme girilmiştir. Avrupa'da milliyetçiliğin yeniden yükselişe geçişi, Türkiye'nin yakın coğrafyasında yaşadığı birtakım meseleler, özellikle güney sınırlarında terör örgütünün faaliyet göstermesi; Türk halkında devletin varlığı ve bütünlüğü etrafında milliyetçi duyguları artırmıştır. 1990'ların başında Sovyetlerin dağılması ile Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması sayesinde Türkiye'deki milliyetçilerin kültürel ve fikrî hareket alanı da genişlemiştir. İki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasıyla tüm dünyada yeniden hâkim ideoloji olarak belirginleşirken milliyetçiliğin, Türkiye'deki yükselişi de devam etmiştir. Bu süreçte, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren süregelen seküler milliyetçilik anlayışı, toplum genelinde sorgulanarak Anadolu'daki halkın sosyolojik özellikleri ile bütünleşmiş, aynı zamanda küreselleşmeye karşı bir tepki olarak gelişmiştir.¹⁵²

Nitekim 1990'lar ve 2000'lerde ise Türk milliyetçiliğinin yükselişi ve etki alanı yine iç ve dış politik olaylar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu itibarla Türk milliyetçiliği; içerideki terör sorunu başta olmak üzere Balkanlar, Kafkaslar, Yakın Doğu ve Orta Asya coğrafyasında kendisini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren siyasi dinamiklere reaksiyon göstermiş; bunun yanında toplumsal tabanda daha geniş kitleler tarafından destek bulmuştur. Dolayısıyla yakın dönemde sosyolojik tabanlı milliyetçiliğin Türkiye'de yükselişe geçtiği ve en azından belli bir kesimde kalıcı siyasi bir kitle ideolojisi haline geldiği ifade edilmelidir.

Milliyetçiliğin bu süreçteki gelişimi ile ilgili Şerafettin Turan'a göre “Küreselleşme/globalleşme milliyetçiliği teşvik ve tahrik etmiştir.” Ayrıca iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle ortaya çıkan siyasi, askerî, ekonomik, coğrafi ve toplumsal sarsılmalar devletlerinin menfaatlerini düşünen halk kesimleri açısından milliyetçiliği teşvik eden bir etki oluşturmuştur.¹⁵³

---

¹⁵² Karakaş, *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, s.177.

¹⁵³ E. Turan, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi...”, s.144-145.

Şerafettin Turan bu konuya ilişkin kapsamlı yorumunda ise “(...) (Küreselleşme) Türk milliyetçi ideolojisi üzerinde, (...) güncelleştiren bir etki yaratmıştır. Zira Türkiye, ağır bir beka krizi altında kurulan ve akabinde çevresine yoğun bir tehdit algısıyla bakan bir ulus-devlet geleneğine sahip olagelmıştır. Türk Milliyetçiliğinin ve Türk ulusal kimliğinin biçimlenmesinde bu beka kaygısının ve tehdit algısının büyük bir etkisi olmuştur.” ifadelerini kullanmıştır. Küreselleşmenin, ulus-devletleri çok fazla dikkate almayan özelliğinin Türk Milliyetçiliği tarafından ülkeye yönelik bir tehdit olarak algılanmasına ve beka çerçevesinde milliyetçiliğin daha geniş kesimler tarafından desteklenmesine yol açtığını savunmuştur.¹⁵⁴

Her ne kadar 1960'larda başlasa da 2000'li yıllarda ciddi anlamda ivme kazanan Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik süreci ve uzun süredir devam eden müzakereler, Türk millî kimliğinin korunmasına yönelik, farklı yaklaşımları gündeme getirmiştir. Özellikle, temel ulus-devlet değerlerinden değişiklikler talep eden AB normları başta Türk milliyetçilerinden tepkiyle karşılanmakta; bu durum içeride Türklük benliği ve bilicine ilişkin genel olarak Türk halkı nezdinde bir duyarlılık oluşturmaktadır.¹⁵⁵

Tüm bunlardan hareketle söylenebilir ki; tarihi süreçte nasıl Fransız Devrimi, sanayi devrimi ve aydınlanma düşüncesinin getirdiği modernite ile milliyetçilik birlikte yükseldiyse ve bu bağlamda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki milliyetçilik anlayışını şekillendirdiyse; yakın dönemde gerçekleşen her alandaki hızlı değişim-dönüşüm ve küreselleşme ile ortaya çıkan kaotik ortamın meydana getirdiği tehdit durumu da “beke ekseninde” milliyetçiliğin yeniden yükselmesine zemin hazırlamıştır.

Nihayetinde 2000'li yıllarda bilhassa 2014 sonrası süreçte Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu ulusal güvenliğine yönelik risk ve tehditler artarak devam etmektedir. Bölgesel ve küresel bazda her alanda meydana gelen kaotik gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik politikalarını yakından ilgilendirmekte; dolayısıyla Türkiye'nin ve Türk milletinin güvenliğine yönelik, “beke eksenli, proaktif ve önleyici güvenlik konsepti” geliştirilmektedir. Şüphesiz devletin bu politikası, milliyetçi motivasyonlarla toplum tarafından genel olarak desteklenmektedir.

---

¹⁵⁴ E. Turan, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi...”, s.145.

¹⁵⁵ Karakaş, *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, s.181-187.

Sonuç olarak Cumhuriyetin 100. Yılına ulaşan Türkiye, terörle mücadelesini etkin bir şekilde sürdürürken iç kamuoyunda millî bir birlik tesis etmiştir. Aynı zamanda son yıllarda Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada her geçen yükselen bir etkisi ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti, diplomatik arenada etkin bir diplomasi ortaya koyarak, askerî alanda ise tehditleri kaynağında bertaraf etme stratejisiyle hareket etmektedir. Nitekim Türk Silahlı Kuvvetlerinin, sınır güvenliğini sağlamaya yönelik Suriye ve Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği sınır ötesi harekâtları da bu kapsamda ele almak gerekmektedir. Aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti, siyasi, askerî, kültürel ve insani girişimleriyle birçok coğrafyada güvenlik, barış ve istikrara katkı sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye, kaotik ortamda bulunan ve çok yönlü siyasi, terör, asimilasyon gibi baskılara maruz kalan başta Irak ve Suriye olmak üzere Doğu Türkistan ve diğer coğrafyalardaki soydaşlarının haklarını korumak için geçmiş dönemlere kıyasla özellikle son yıllarda daha fazla diplomatik çabalar içine girmiştir. Şüphesiz bu konudaki girişimler, mevcut siyasi konjonktür ve politik güç merkezi çerçevesinde ve sınırlılığında olmaktadır.

SONUÇ

Milliyetçilik, en genel anlamda 18. yüzyıl sonlarında Fransa'da ekonomik ve toplumsal nedenlerle başlayıp önce Avrupa'ya ve akabinde dünya geneline yayılmıştır. Bu yönüyle milliyetçilik, birçok ulusu etkisi altına alan ve halen de güncelliğini koruyan etkin bir ideoloji olarak değerlendirilmelidir. Bu ideolojinin hareket noktası olan millet/ulus ise asırlardır var olan fakat günümüzde ırk, vatandaşlık ve birliktelik olgularıyla bir ulusu niteleyen toplulukları tanımlamaktadır. Modern ulusları ortaya çıkartan modernleşme olgusu ise aydınlanma felsefesi, pozitivizm, Sanayi ve Fransız Devrimi gibi etkenlerin birleşimiyle tebarüz etmiş; bu açıdan modernizm ile milliyetçiliğin gelişim ve yükselişi beraber olmuştur.

Şüphesiz millet ve milliyetçiliğe ilişkin yaklaşımlar teorik çerçevede tartışılmış ve bu anlamda milliyetçiliğin ortaya çıkışı, gelişimi ve dünya genelinde yaygın bir ideoloji haline gelmesi üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlar arasında en kabul gören yaklaşım son 200 yıla hâkim olan ulus milliyetçiliğini ve ulus-devletlerin ortaya çıkışını savunan modernist milliyetçilik kuramıdır.

Neticede günümüz dünyasının genel olarak şekillenmesinin, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan dönemde meydana gelen birçok alandaki gelişmeyle olduğu görülmektedir. Zira ulus bilinci uyandıran milliyetçilik akımı, bünyesinde farklı unsurları barındıran imparatorlukların dağılıp çok sayıda yeni devletin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Öte yandan Türklerin köklü bir devlet geleneğine sahip oldukları bir gerçektir. Ancak özellikle Osmanlı'da çok uluslu bir yapının bulunması, Türk milliyetçiliğinin gelişimini geciktirmiştir. Tarihsel süreçte geniş coğrafyalarda, dağınık bir şekilde yaşayan Türkler için de tek tip bir milliyetçilikten bahsetmek mümkün olmamaktadır. Nihayetinde milliyetçilik, Osmanlı Devleti'ni de gerek olumlu gerek olumsuz olarak derinden etkilemiştir. Osmanlı'daki Gayrimüslim unsurların ayrılıkçı faaliyetleri ve bağımsızlıklarını elde etmeleri, milliyetçiliğin Türk devletine yönelik olumsuz etkisini oluşturmuştur. Ancak, bu durum karşısında bir etki-tepki ve devletin bekasını savunma merkezli Türk milliyetçiliğinin gelişim göstermesi de olumlu etki olarak değerlendirilmelidir.

Zikredilen durum Türk milliyetçiliğinin, devletin bekası ve devamının sağlanması mahiyetiyle öne çıkmasına sebep olmuştur ki bu olgu, Alman romantizmi ve kültürcü anlayışından izler taşımaktadır. Dolayısıyla Türk milliyetçiliği de bu anlamda tepeden inme bir anlayışla yani devlet ve aydın kesim nezdinde (devletten topluma doğru bir anlayışla) gündeme gelmiştir. Bu açıdan Fransız milliyetçiliğinden ayrılmakta ve Alman milliyetçiliğine benzemektedir. Osmanlı'nın son çeyrek asrında Türkcülük, milliyetçilik ve Turancılık/Pantürkizm kavramları, entelektüel ve siyasi çevrelerde tartışılmış; devletin bütünlüğü ve menfaatleri çerçevesinde bu ideolojiler olgunlaştırılmaya çalışılmıştır.

Şüphesiz Osmanlı'daki milliyetçiliğin gelişimini, modernleşme isteği ve Batılılaşma bağlamında da ele almak gerekmektedir. Batı'nın teknolojisi ve iyi yönleri örnek alınırken kötü taraflarından sakınmak gerektiği üzerinde durulmuş; Batı'dan alınan öğelerin, Türk-İslam kültürü ve hukuk kurallarına uyup uymayacağı gibi sorunsallarla karşılaşmıştır. Adı geçen sorunsal kapsamında Osmanlı'daki yenilikçi ve Batıcılar ile yenilikçi fakat daha muhafazakâr/gelenekselci aydınlar arasında tartışmalar yaşanmıştır. İfade edilen hususiyet, modernite-milliyetçilik ilişkisini hem iş birliğini gerekli kılan hem de

kültürel anlamda çelişkiyi ortaya çıkartan bir duruma soksa da “sentezci anlayış” makul bir yol olarak görülmüştür. Sentezci yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, milliyetçilik ve modernleşmenin eş zamanlı olarak yürütülmesinin ülkenin ve halkın menfaatine olduğunu belirtmiş ve Cumhuriyet ideolojisine de fikri altyapı sunmuşlardır.

Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı ve işgallerle birlikte ortaya çıkan Millî Mücadele süreci, Türk milliyetçiliğinin devlet ve aydınlar dışında ilk defa halk nezdinde de etki uyandırmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Atatürk liderliğindeki Millî Mücadele'nin, Türk milliyetçiliğinin gideceği istikamete yön veren yeni bir döneme ışık tuttuğu ifade edilmelidir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda milliyetçilik kritik bir rol oynamıştır.

Cumhuriyet idaresiyle birlikte sentezci anlayış terk edilerek tamamen Batılılaşma-modernleşme anlayışı benimsenmiş; bu kapsamda Türk milliyetçiliği, dinî argümanlardan arındırılarak seküler-ulusalcı bir anlayışa evrilmiştir. Cumhuriyet'in benimsediği modernleşme hedefinde, en önemli dayanaklardan birinin Türk milliyetçiliği/ulusalcılığı olduğu görülmektedir. Bu aşamada Türk milliyetçiliği, ortaya çıkışı ve Osmanlı'daki gelişiminden hem benzerlikler taşıyan hem de önemli farklılıklar içeren bir anlayışla kendine yer bulmuştur. Bilhassa dinin yerine ikame edilen çağdaş Türk ulusu ve Türk milliyetçiliği hedefi, yeni ulus-devlet inşa sürecinin ana politikasını oluşturmuştur.

Türk ulusu merkezli devlet inşası kurgulanırken özcü bir anlayışa yönelim olmuştur. Türk tarihi, kültürü ve dilinin özgünlüğüne dair çalışmalar yapılırken homojen bir toplum oluşturulmak istenmiştir. Türk milliyetçiliğinin modernleşme ve Türk ulusu kimliği üzerinde şekillenen bu yeni formu, anayasal bir dayanakla devletin temel prensiplerinden biri haline getirilmiştir. Şüphesiz bu sürecin başat aktörü, kurucu Cumhurbaşkanı Atatürk'tür. Bu anlamda Cumhuriyet ideolojisi olan Kemalizm'le özdeşleşen Türk milliyetçiliği, bir süre sonra kavramsal olarak “Ulusalcılık” adlandırılmasıyla yeni formuna ulaşmıştır.

Atatürk'ün kurduğu Türk ulusunu merkeze alan anayasal devlet sistemi, kendisinden sonra da devam ettirilmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda meydana gelen yeni siyasi ve toplumsal gelişmeler ekseninde Türk milliyetçiliği hem devletin tutumu hem sosyolojik tabandaki karşılığı bakımından bazı değişim ve dönüşümlere uğramıştır.

Bu kapsamda erken Cumhuriyet devrinde, Osmanlı kültürü ve İslami değerleri dışlayıp özcü (ulusalçı) bir anlayışla ön planda olan Türk milliyetçiliği, gelişen süreçte (bilhassa çok partili döneme geçilmesiyle) Osmanlı'nın son dönemlerindeki Türk-İslam sentezci milliyetçilik anlayışından izler taşıyan fakat Cumhuriyet ideolojisini haiz bir şekilde belirginleşmiştir.

Haddizatında Cumhuriyet'in ikinci yarısında uluslararası düzlemde yaşanan değişim ve dönüşümler, coğrafyanın ortaya çıkardığı strateji ile maruz kalınan tehdit ve tehlikeler, Türkiye'deki milliyetçilik anlayışının devletin bekası ve milletin varlığı ekseninde hâkim ideoloji ve siyasi bir hareket olarak yükselmesine imkân vermiştir. Üstelik milliyetçiliğin hâkim ideoloji haline gelmesi bu defa, Osmanlı'nın son yılları ve Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi devlet nazarında değil, genel toplum nazarında da olmuştur.

Tüm bu serüven analiz edildiğinde şu tespiti yapmak mümkündür: Her ne kadar tek merkezli olarak algılsa da ideolojik tutum ve bunun siyasetteki yansımaları göz önüne alındığında Türk milliyetçiliği, "Milliyetçi/Muhafazakâr" kanat ile Kemalizm'i referans alan "Ulusalçı" kanat eksenli iki ayrı çizgide varlığını devam ettirmektedir.

Netice itibarıyla millet-ulus kavramı ve milliyetçiliğin tarihten günümüze çok yönlü değişim ve dönüşüm geçirdiği; birçok açıdan devletlerin ve milletlerin çıkarlarına göre kavramsal ve uygulamada farklılık gösterdiği görülmektedir. Haliyle milliyetçiliği kesin bir ifadeyle tanımlamak ve tek bir çerçeveye yerleştirmek mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte tüm bu tanımlardan yola çıkarsak bize göre günümüzde milliyetçilik: "Bir ülke içerisinde ortak aidiyet paydasında yaşayan bir milletin; siyasi egemenliğini ve bağımsızlığını hedefleyen; bunun yanı sıra siyasi, askerî, ekonomik, sosyo-kültürel çıkarlarını millî ve yerli unsurlar ekseninde önceleyen; dolayısıyla her alanda kendi toplumunun menfaatlerini millî çerçevede gözetken bir politik düşüncedir."

Yaptığımız tanımdan hareketle milliyetçiliğin, günümüzde ülkelerin millî güç unsuru olarak tanımlanan parametrelerini gerçekleştirilebilmesi bakımından benimsendiğini, dolayısıyla yeni bir yükseliş dönemine girdiğini ifade edebiliriz. Nitekim son yıllarda başta Avrupa olmak üzere dünyadaki birçok ülkede "aşırı sağ" olarak bilinen ve ulus-devlet anlayışına önem veren milliyetçi ideolojilerin yükseldiği ve iktidarların da bu görüşten partiler tarafından elde edildiği takip edilmektedir. Şüphesiz milliyetçilikteki yeniden yükseliş, Türkiye'de de Osmanlı

ve Cumhuriyet'in kuruluşundaki Batılılaşma olgusuna benzer bir şekilde modern çağın ve günümüzdeki politik hareketlerin bir yansıması şeklinde olmuş; modern hareketlerle etki-tepki bağlamında ilerlemiştir. Günümüzde tüm ülkeler nezdinde büyük bir küreselleşme etkisi olsa da milliyetçiliğin, devletler ve toplumlar nazarında politik ve kültürel düzeyde etkin bir ideoloji olmayı sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'de modernleşme bağlamında milliyetçiliğin gelişimine ilişkin şu tespitlerle neticeyi ifade edebiliriz: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Osmanlı'nın son döneminden farklı, kapsamlı, kararlı ve kökten bir Batılılaşma ve millileşme programı uygulamaya konulmuştur. Bu açıdan Cumhuriyet kadroları, modernleşme/Batılılaşma ideali çerçevesinde gelişmiş bir ülke ve toplum olmayı hedeflemiş; bunun için de ulus-devlet anlayışını hayata geçirmiştir.

Ve son olarak Cumhuriyet devrinde, Türk milliyetçiliğinin mahiyeti ve algılanışı, gerek devletin uygulama amacı ve yöntemi gerekse de toplumsal tabanda karşılık bulma ve algılanışı bakımından geleneksel/seküler, muhafazakâr/modern gibi farklılıklar göstermiştir. Ancak vatan/ülke, millet/ulus bağımsızlık/egemenlik kavramlarının Türk milliyetçiliğinin ortak paydası olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

Kaynak ve Başvuru Eserler

AKÇURA, Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9. bs, Ankara 2019.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Açıklamalı Dizin İle), C.II, 5. bs., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İle), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Enes DEMİR

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2003.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Bs, Ankara 1986.

İNAN, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 6. bs, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

SAFA, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1988.

SAFA, Peyami, *Doğu-Batı Sentezi*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1976.

Araştırma ve Telif Eserler

Kitaplar

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

ATALAY, Onur, *Türk'e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, 5. bs, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 2. bs, Metis Yayınları, İstanbul 1995.

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 5. bs, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

BERKES, Niyazi, *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, 2. bs, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.

BUDAK, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, 5. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2014.

DEVLET, Nadir, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

GÜNGÖR, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, İrfan Matbaası, İstanbul 1975.

(ATAD)

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1994.

JOSEP R. Llobera, *Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, Çev., Emek Akman, Ebru Akman, Phoneix Yayınları, Ankara 2007.

KARAKAŞ, Mehmet, *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, Elips Kitap, Ankara 2006.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, 10. bs, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Margaret Macmillian, *Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, çev., Belkis Dişbudak, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2004.

ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Yakınçağ Tarihine Giriş (1789-1918)*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2011.

TANYU, Hikmet, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara 1981.

TOPRAK, Zafer, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), 4. bs, Bilgi Yayınevi, Ankara 2018.

ULUSKAN BAYINDIR, Seda, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2010.

YALÇIN, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

Makaleler

ALAKEL, Murat, "İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.5, S.9, Kış 2011, s.1-30.

(ATAD)

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

- ÇİÇEK, Ali; ARSLAN, Erkan; BAYKAL, Ömer Nabi; "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Resmi Milliyetçilik- Sivil Milliyetçilik Çatışması: 1944 Irkçılık-Turancılık Davası", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C.9, S.34, İlkbahar 2017, s.36-44.
- ÇİLLİLER, Yavuz, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.10, S.2, 2015, s.45-65.
- DÖNMEZ, Cengiz, "Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C.7, S.1, 2006, s.91-109.
- ERDAL, İbrahim, "Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.12, S.48, 2012, s.779-791.
- ERDOĞAN, Aydın, "Yeni Bir Din: Milliyetçilik?", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, Kasım 2018, s.227-253.
- EVŞİLE, Mehmet, "Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950)", *History Studies*, C.10, S.4, Haziran 2018, s.81-102.
- FEYZİOĞLU, Turhan, *Atatürk ve Milliyetçilik*, <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Turhan-FEYZ%c4%b0O%c4%9eLU-Atat%c3%bcrk-ve-Milliyet%c3%a7ilik.pdf>, [21.02.2023 Tarihinde Erişildi]
- GENÇ, Ernur, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.2, S.1, 2007, s.133-174.
- HOCAOĞLU, Durmuş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri", *Türk Ocakları Yüzyıllığı*, Türk Yurdu Yayınları 66, Yıllık Dizisi:2, Ankara 2020, s.59-111.
- KERESTECİOĞLU, İnci Özkan, "Milliyetçilik", *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla: Modern Siyasal İdeolojiler*, Der: Birsen Öz, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.309-350.
- KADIOĞLU, Ayşe, "Devletini Arayan Millet: Almanya Örneği", *Toplum ve Bilim*, S.62, 1993, s.95-111.

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

- KADIOĞLU, Ayşe, "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları", *Türkiye Günlüğü*, S.75, 2003, s.137-153.
- KAYIRAN, Mehmet; YEŞİLTAŞ Mustafa Yahya, "Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük (Kemalizm)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, Bahar 2013, s579-615.
- SAKLI, Ali Rıza, "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.1, 2011, s.1-22.
- TUNÇ, Hasan; BİLİR, Faruk; "Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, Ekim 2020, s.1-7.
- TURAN, Erol, "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği", *Selçuk Üniversitesi Kadınhamı Faik İdil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S.1, Mayıs 2011, s.135-147.
- TURAN, Şerafettin, "Atatürk Milliyetçiliği", *Belleten Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, C. LII, S.204, 1981, s.849-868.
- UZUN, Turgay, "Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Hareketleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.IV, 2000, s.257-275.
- UZUN, Turgay, "Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.28, 2010, s.1-10.
- UZUN, Turgay, "Türk Siyasal Yaşamında MHP", <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1638>, [02.03.2023 Tarihinde Erişildi]
- YAHŞİ, Faruk, "Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner'in Milliyetçilik Kuramına Bakış", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C.6, S.18, Kış 2017, s.699-709.
- YILDIZ, M. Cengiz, "Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4, 1999, s.279-301.

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

YÜCEL, Gökberk; BÖLÜKBAŞ, Yusuf Ziya, "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık Davası", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Ekim 2019, s.5-34.

ZENGİN, Sabri, "Osmanlı'dan Türkiye'ye Geçiş Sürecinde Millet ve Milliyetçilik Anlayışı ile İlgili Gelişmeler", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S.8, 2019, s.33-79.

Tezler

ACET, Mehmet Tahir, *Ziya Gökalp'te Din ve Milliyetçilik*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2014.

AKPINAR, Betül Tansel, *Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Milliyetçilik ve Kadın İmgesi: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanlarında Kadın İmgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

ÇAĞLAR, Ozan, *Milliyetçilik ve Türkiye'de Milliyetçi Akımlar*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

ÇELİK, Murat, *Nationalism and Democratization in Turkey*, Institute of Social Sciences, International Relations, Unpublished Master Thesis, Zirve University, İstanbul 2016.

DURGUN, Gökhan, *Türk Milliyetçiliğinin Oluşum Süreci ve Türk Milliyetçiliğinin İdealleri Bağlamında Cumhuriyetin İlanı*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

İŞLER, Ahmet, *Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncede Milliyetçilik (1939-1970)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

KORKMAZ, Tuğrul, *Erken Cumhuriyet Döneminde Farklı Bir Milliyetçilik Anlayışı Olarak Anadoluculuk: Tipoloji ve Kuramlar Bağlamında Bir Değerlendirme*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2014.

Modernleşme Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Gelişim ve Dönüşümü

ŞİMŞEK, Ufuk, *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kimlik Arayışları (1718-1938)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 2008.

TEMÜRENK, Zeynep, *Milliyetçilik ve Kalkınma: 1929-1938 Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

ZORLU, Meltem, *Türkçülük Temelinde Türkiye Cumhuriyeti'nin İdeoloğu Ziya Gökalp*, Yayınlanmamış Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018.

Ansiklopedi Maddeleri

HANİOĞLU, M. Şükrü, "Batılılaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, s.148-152.

HANİOĞLU, M. Şükrü, "Jön Türkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul 2001, s.584-587.

HANİOĞLU, M. Şükrü, "Türkçülük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul 2012, s.551-554.

IŞIN, Ekrem, "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm" ve "Osmanlı Materyalizmi," *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, C.3, s.352-362.

ÖZCAN, Azmi, "Milliyetçilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.30, Ankara 2020, s.84-87.

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 15.11.2023

Submitted: 15.11.2023

Kabul Tarihi: 27.12.2023

Accepted: 27.12.2023

<https://doi.org/10.56448/atadergi.1391371>

Vedat MERAL¹

OSMANLI SARAYINDA BİR BÂBÜRLÜ ASİLZADESİ: ŞEHZADE BAYSUNGUR

Öz: Bu çalışmada Bâbüir imparatoru Ekber Şah'ın torunlarından Şehzade Baysungur'un hayatı, diğer mirzalar ile beraber Hindistan'da kalkıştığı isyanın ardından başarısız olması sonucu 1632'de Osmanlı Devleti'ne iltica etmesi, burada Padişah IV. Murad tarafından karşılanması ve Osmanlı sarayında geçen zamanı incelenmiştir. Öte taraftan Bâbürlülerin, Timuroğullarının torunları olması hasebiyle de Şehzade Baysungur'un ilticası ve burada kaldığı süre boyunca IV. Murad ile olan münasebeti ve birbirlerine karşı tutumları üzerinden bu iki Türk hanedanı arasındaki ikili ilişkilerin tarihsel serüvenine farklı bir perspektifle yaklaşılmaya çalışılmıştır. Zira Timuroğulları (Bâbürlüler) ve Osmanlıların 1402'de yapılan Ankara Savaşı'ndan beri devam edegelen üstünlük gayesi, Baysungur'un Osmanlı sarayına gelişi ve buradaki hal ve hareketleri ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmamızın bu bağlamda ele alınmış olması ile daha sonra benzer konularda yapılacak olan bilimsel araştırmalara katkı sağlanması umulmaktadır.

¹ Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, vedatmeral2928@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8949-163X>.

Anahtar Kelimeler: Şehzade Baysungur, Osmanlı-Bâbürlü İlişkileri, Hindistan, İran, İstanbul.

A Baburids Nobleman at The Ottoman Court: Prince Baysunghur

Abstract: In this study, the life of Shahzade Baysunghur, one of the grandsons of the Babur emperor Akbar Shah, his defection to the Ottoman Empire in 1632 as a result of the failure of his rebellion in India together with other mirzas, his reception by Sultan Murad IV and his time in the Ottoman palace are analysed. On the other hand, since the Baburids were the descendants of the Timurids, the historical adventure of the bilateral relations between these two Turkish dynasties has been approached from a different perspective through the defection of Shahzade Baysunghur and his relationship with Murad IV during his stay and their attitudes towards each other. The aim of supremacy between the Timurids (Baburids) and the Ottomans, which had been going on since the Battle of Ankara in 1402, was once again revealed with Baysunghur's arrival at the Ottoman court and his behaviour and actions here. Therefore, it is hoped that our study will contribute to the scientific researches to be carried out on similar issues in the future.

Keywords: Shahzade Baysunghur, Ottoman-Baburid Relations, India, Iranian, İstanbul.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Hindistan'da kurulan Müslüman devletler ile olan ilişkilerinin başlangıcı 15. yüzyıla dayanır. Bu bağlamda ilk adım Hindistan'ın Dekken bölgesinde hüküm süren İslam hanedanı Behmenî Sultanlığı'ndan (1347-1527) gelmiş ve Sultan III. Muhammed Şah (1463-1482), İstanbul'un fethinden dolayı Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'i tebrik için bir mektup göndermiştir.² Dolayısıyla Osmanlı (1299-1923) etkisi, Hindistan'a, özellikle Dekken'e ve alt kıtanın batı kıyısına Bâbürlülerden (1526-1858) önce gelmiştir.

---

² H. Hilal Şahin, "Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı ve Hindistan Hilafet Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXIV, (Aralık 2019), s. 733-754; H. Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (XV-XVIII. Yüzyıl)",

Diğer taraftan devletlerarası ilişkiler dışında Osmanlının maceraperestleri ve paralı askerleri Hindistan'da çoktu. Bunlar, uzman topçular ve silahşorlar olarak tanınırlardı ve genellikle topçu olarak istihdam edilirdiler. Bâbür Şah da (1526-1530) Delhi Sultanlığı'nın son temsilcileri olan Lûdîlerle Nisan 1526'da yaptığı Panipet Savaşı'ndan 10 yıl önce Osmanlı Devleti'nde yetişen yüksek ücretli ateşli silah uzmanlarını ordusunda istihdam etmeye başlamış ve bu savaşta İstanbul'dan getirttiği topçu ustaları Üstat Ali Kulu ve Mustafa Rûmî Han'ın büyük desteğini görmüştür. Savaşın kazanılmasından sonra ise bu ustalara büyük ihsanlarda bulunmuştur.³ Bu bakımdan tarihin bu iki çağdaş Türk devleti her ne kadar birbirine uzak ve farklı coğrafyalarda hüküm sürmüşlerse de Bâbür İmparatorluğu kurucusu Bâbür Şah'ın Osmanlı Türklerinden topçu ustalarını ordusunda istihdam etmesiyle başlayan gayri resmi ilişkiler 17. yüzyılın başlarına gelindiğinde hükümdarların karşılıklı mektuplaşmaları ile resmiyet kazanmıştır.⁴ Bu mektupların dışında her iki tarafın elçilik düzeyinde birbirlerine ziyaretlerde bulunması ikili ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmuş, hatta bu sayede bazı dönemlerde ortak düşmanlara karşı ittifak çabalarının da önü açılmıştır.

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, II/6, (Aralık 2015), s. 62-63-64; Salim Cöhce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu: Ankara, 31 Ekim-1 Kasım 2002*, Ankara 2006, s. 129; Salim Cöhce, "Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler", *Akademik Bakış*, II/3, (Nisan 2008), s. 7.

³ Zahirüddin Muhammed Bâbür, *Bâbürnâme*, (çev. R. Rahmeti Arat), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 505; Bharatiya Vidya Bhavan, *The Delhi Sultanate*, (ed. Ramesh Chandra Majumdar), Printed in India, Bombay 1960, s. 116-148; Peter Jackson, *The Delhi Sultanate A Political and Military History*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 18-263-322; Michael H. Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, (çev. M. Fatih Çalışır), Kronik Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 88; Fernand Grenard, *Bâbür*, (çev. Fazıl Anlayışlı), Dorlion Yayınları, Ankara 2022, s. 147; Jean Paul Roux, *Bâbür: Büyük Moğolların Tarihi*, (çev. Lale Arslan Özcan), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 328-331.

⁴ Naimur Rahman Farooqi, *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri*, (çev. Mehmet Akif Erdoğan), Selenge Yayınevi, İstanbul 2023, s. 32; Azmi Özcan, "Osmanlı-Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", *Türkler*, Cilt 8, Ankara 2002, s. 761-762; Azmi Özcan, "Osmanlılarla Bâbürlüler Arasındaki İlişkilere Dair", *Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları*, (ed. H. Hilal Şahin), Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2020, s. 143.

(ATAD)

Tarihçiler, Osmanlı ve Bâbürlü ilişkilerinin resmi manada uzun süre kopuk kalmasının nedenini ise Bâbürlülerin atası Timur'un 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlı'yı mağlup etmesinden dolayı karşılıklı isteksizliğin meydana gelmesine bağlamışlardır.⁵ Zira Bâbürlüler bu zaferden ötürü İslam aleminin asıl temsilcilerinin kendileri olduğu iddiasıyla kişisel unvanlarının yanına "Halife-i Zaman" unvanını da ekletmişler ve Timur'un neslinden olmakla iftihar ederek kendilerini Osmanlılardan üstün görmüşlerdir.⁶ Bâbürlülerin Osmanlılarla diplomatik olarak ilk resmi ilişkisi Şah Cihan'ın (1628-1658) tahta çıkışıyla başlamış ve bu sırada Bâbürlü tahtında hak iddia eden yeğeni Baysungur'un destek aramak amacıyla İstanbul'a gelişi de bu iki devlet arasında ki ilişkilere gayriresmi de olsa farklı bir boyut kazandırmıştır.⁷ Nitekim Osmanlı sarayında Padişah IV. Murad ve Baysungur'un birbirlerine karşı tutumu, Ankara Savaşı'ndan beri devam edegelen psikolojik manada üstün görünme çabalarına bir yenisini eklemiştir.

1. Şehzade Baysungur'un Hindistan Yılları

1.1. Çocukluğu

Şehzade Baysungur (d.1604-ö.1635), Bâbür İmparatorluğu'nun üçüncü hükümdarı Ekber Şah'ın (1556-1605) üç evladından en küçüğü ve 1599-1605

---

⁵ Azmi Özcan, *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İSAM, Ankara 2020, s. 26-34; Şahin, "Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı ve Hindistan Hilafet Hareketi", s. 738.

⁶ Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, (çev. Müfit Günay), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 167; Jim Masselos, *Asya'nın Büyük İmparatorlukları: Pasifik'ten Balkanlara Dünya Tarihine Damga Vuranlar*, (çev. M. Melis Savaş), Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 211; Vedat Meral, "Bâbür İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve Gazi padişahlar", *Mavi Atlas*, XI/1, (Nisan 2023), s. 55.

⁷ Cihan Oruç, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 329; Cihan Oruç, "Şah Cihan Döneminde Babürlü-Osmanlı Diplomatik İlişkileri", *Vakanüvis*, II/2, (Kasım 2017), s. 194; Şahin, "Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının...", s. 738.

yılları arasında ikinci veliahdı olan Danyal Mirza'nın⁸ (d.1572-ö.1605) oğludur.⁹ Babasının vefatından az bir süre önce gözlerini dünyaya açtığı için diğer kardeşleri Tahmuras, Hûşeng ve dört kız kardeşiyle beraber yetim büyümek zorunda kalan Baysungur, çocukluk dönemini, amcası ve aynı zamanda devrin hükümdarı Cihangir Şah'ın (1605-1627) himayesinde geçirdi. Babasının vefatından sonra 2 yaşına kadar Burhân-pûr'da yaşayan Baysungur, 1606'da kardeşleriyle birlikte Cihangir Şah'ın doktoru Mukarreb Han'ın eşliğinde Bâbürlü sarayına getirildi ve Cihangir, burada onları ebeveyn şefkatiyle karşıladı.¹⁰

⁸ Ekber Şah'ın oğullarından üçüncüsüdür. 1572'de Ecmir'deki Şeyh Selim ve Hâce Muiniddin'in müritlerinden Şeyh Danyal Çiştî'nin türbesinde dünyaya gelen Danyal Mirza, babası Ekber tarafından daha beş yaşındayken altı bin, on iki yaşına gelince de yedi binlik mansaba (rütbe) terfi ettirildi. 1591'de Allahâbâd valisi yapıldı. 1599'da Fârûkiler hanedanının hüküm sürdüğü Handeş İmparatorluğu'nun (1370-1601) başkenti Burhân-pûr'u ele geçirince Dekken'deki tüm Babürlü kuvvetleri ve imparatorluk idaresinin başına getirildi ve bu bölgenin sûbedarı (vali) yapıldı. 1605 yılında alkol bağımlılığı nedeniyle hayatını kaybetti. Urdu dilinde şiirler yazdığı için aynı zamanda şair olarak da bilinir. Abdülkadir Bedâûnî, *Münteḥabû't-tevârîḥ*, (nşr. George S. A. Ranking), Atlantic Publishers, New Delhi 1990, s. 143-144; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar: İslam Devletleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 867-868; John F. Richards, *Babür Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, (çev. Yasin Tekin), Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 82; Cihangir, *Tarih-i Selim Şah*, (çev. Nevresi Kadim, haz. Fahri Unan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 93-94-110-11; Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir...*, s. 136-212-218-219. Danyal Mirza'nın erkek kardeşi ve Babür İmparatoru Cihangir Şah, hatıratında vefat eden bu kardeşi için şöyle yazmıştır: “Daniyal son derece hoş bir vücuda sahipti, son derece hoş bir tavır ve görünümüne sahipti, filleri ve atları çok severdi. Onun iyi bir fil veya ata sahip olduğunu duyup da ondan almaması mümkün değildi. Hintçe şarkılar söylerdi ve ara sıra Hindistan halkının dilinde doğru deyimlerle şiirler yazardı ki bu da fena değildi.” Jahangir, *The Tūzuk-i Jahāngīrī or Memoirs of Jahāngīr*, (çev. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge), Royal Asiatic Society, London 1909, s. 36.

⁹ Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar: İslam Devletleri*, s. 868; Jahangir, *The Tūzuk-i Jahāngīrī...*, s. 75. Danyal Mirza'nın yedi eşi olduğundan ve Babürlü kroniklerinde açıkça belirtilmediğinden dolayı burada Baysungur'un annesinin kim olduğu konusunda net bir bilgi veremiyoruz.

¹⁰ Francis Gladwin, *The History of Jahangir*, (ed. Rao Bahadur ve K. V. Rangasvami), Publishers B. G Paul C. G., Madras 1930, s. 35.

Cihangir, erkek kardeşinin çocuklarının gelişini, kendi hatıratı *Tüzük-i Cihangiri*'de şu sözlerle ifade etmiştir: “*Mukarreb Han'ın getirdiği Danyal'ın çocuklarını gördüm; üç oğlu ve dört kızı vardı. Oğlanlar Tahmuras, Baysungur ve Hûşeng isimlerini taşıyordu. Kimsenin mümkün olduğunu düşünmediği bir nezaket ve şefkati bu çocuklara gösterdim. En büyükleri olan Tahmuras'ın her zaman yanımda olmasına karar verdim, diğerleri ise kendi kız kardeşlerimin sorumluluğuna verildi.*”¹¹

1.2. Vaftiz Edilişi

Ekber Şah'ın saltanatı sırasında olduğu gibi,¹² Cihangir'in hükümdarlığının başlangıcında da Cizvit misyonerleri Hindistan'da faaliyetlerine devam ediyor, Hristiyanlığı yayma konusunda Lahor ve Agra başta olmak üzere bazı şehirlerde insanların kendi dinlerini benimsemeye başlamasıyla ilerleme kaydediyorlardı. Öte yandan misyonerlere babasından daha dostça yaklaştığı için Cihangir'in kendisinin de din değiştirebileceğine dair umutlar bile vardı.¹³ Nitekim Temmuz 1610'da Cihangir, iki Cizvit rahibi olan Peder Jerome Xavier ve Emmanuel Pinheiro'yu Agra'daki sarayına çağırıldı.¹⁴

Cihangir bu çağrısıyla kişisel niyeti ne olursa olsun, ölen kardeşi Danyal'ın oğulları olan yeğenleri Baysungur, Tahmuras ve Hûşeng'in Peder Corsi

---

¹¹ Jahangir, *The Tüzük-i Jahāngīrī...*, s. 75.

¹² Hatta 1580 yılında ilk defa Rodolfo Acquaviva ve Baba Monserrati'nin başkanlığında bir misyoner heyeti o zamanki Babürlü başkenti Fetihpûr Sikri'ye gelerek Ekber Şah'ı ziyaret eder. Kendilerinden Hristiyanlık hakkında bilgiler alan Ekber, Cizvitlerle Teslis, Hz. İsa, Hz. İsa'nın vefatı, Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim, ölüm, yeniden dirilme ve hesap günü gibi konuları tartışır ve bu dine davet taleplerini geri çevirir. Ancak onların, ülkesinde istedikleri kadar kilise açmalarına izin verir. Bkz. H. Hilal Şahin, *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Dini İlahi'si*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2020, s. 166-167; Avril Ann Powell, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India*, Curzon Press, Londra 1993, s. 17; Saiyid Athar Abbas Rizvi, *Religious and Intellectual History of the Muslims Akbar's Reign*, Delhi Press, New Delhi 1975, s. 131-137; Fernão Guerreiro, *Akbar And The Jesuits*, (çev. C. H. Payne), New York 1926, s. 40.

¹³ Fernão Guerreiro, *Jahangir And The Jesuits*, (çev. C. H. Payne), George Routledge And Sons Ltd, London 1930, s. xviii; Edward Maclagan, *The Jesuits And The Great Mogul*, Burns Oates & Washbourne Ltd, London 1932, s. 72.

¹⁴ Abraham Eraly, *The Mughal Throne: The Saga of India's Great Emperors*, Penguin Books, London 2004, s. 302; Maclagan, *The Jesuits And...*, s. 72.

tarafından Hıristiyan dininde eğitilmelerini ve ardından Peder Xavier tarafından alenen vaftiz edilmelerini emretmek veya buna izin vermek gibi olağanüstü bir adım attı. Bazıları, amacın şehzadeler için iyi mevkide Portekizli eşler elde etmek ve onlar aracılığıyla Cihangir'in kendi hanedanına iyi mevkide Portekizli kadınlar sokmak olduğunu iddia etti. Bazıları da Cihangir'in (ya da onu teşvik eden oğlu Hürrem'in) vaftiz edilmelerini teşvik ederken, şehzadelerin tahta geçme ihtimalini ortadan kaldırma arzusuyla hareket ettiğini iddia etti. Zira Sarayda bulunan Doğu Hindistan Şirketi temsilcisi Sör William Hawkins, Cihangir'in din değiştirmeye sadece yeğenlerinin Müslüman soylular arasında sahip olabileceği desteği azaltmak için izin verdiğiğine, aksi takdirde kendi soyunun tahta geçmesini zorlaştıracığına inanıyordu.¹⁵

Cihangir'in bu emrinden Cizvitlerin kendileri de ilk başta kuşkuluydu. Zira o sırada bir elçilik heyeti Goa'ya doğru yola çıkmak üzereydi ve bu hareketin Portekiz hükümetini etkilemek amacıyla yapılmış olabileceği düşüncesi hakimdi. Ancak gerekli değerlendirmeyi yaptıktan sonra, imparator hakkındaki bilgilerine dayanarak, onun bu adımı inançlarına karşı gerçek bir iyi niyetle ve gelecekte kendi dinine döneceğinin bir işareti olarak attığı sonucuna varmakta haklı olduklarına karar verdiler. Neticede rahipler Cihangir'in huzuruna çıktıklarında o, Danyal'ın oğullarını çağırdı ve rahiplere çocukları yanlarına alıp Hıristiyan yapmalarının uygun olup olmayacağını sordu. Daha sonra çocuklar eğitim için Peder Corsi'ye teslim edildi ve birkaç hafta sonra Cihangir, Peder Pinheiro Goa'ya dönmeden önce çocukların vaftiz edilmeleri için ısrar etti. Rahipler de Cihangir'in bu ısrarlı tavrı karşısında coşku içinde dizlerinin üzerine çöküp ayaklarını öptüler, o da güler yüzle onların omuzlarını okşadı.¹⁶

Üç aylık bir hazırlık döneminden sonra şehzadelerin vaftize hazır oldukları ilan edildi. Hüşeng, ağabeyleri Tahmuras ve Baysungur, Ekber'in kardeşi Mirza Muhammed Hakim'in torunu olan dördüncü bir prensle birlikte, Agra'daki Hıristiyanların önderliğinde kaleden Ekber'in Kilisesi'ne doğru görkemli bir geçit törenine katıldılar. Prenslar, boyunlarına altın haçlar asılmış Portekiz

---

¹⁵ Royina Grewal, *In The Shadow of The Taj: A Portrait of Agra*, Penguin Books, New Delhi 2007, s. 117; Samuel Purchas, *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes*, Macmillan And Co. Ltd., London 1905, s. 47; Harbans Mukhia, *Mughals of India*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 20.

¹⁶ Grewal, *In The Shadow of The Taj...*, s. 117; Maclagan, *The Jesuits And...*, s. 72.

soyluları gibi giyinmiş, cömertçe süslenmiş fillere bindiler. Elllerinde mumlar ve tütsü bulutları arasında yürüyerek içeri girdiklerinde kilisenin çanları çaldı. Rahip tarafından Farsça söylenen vaftiz yeminlerini tekrarladılar ve başlarına vaftiz suyu serpildi. Sonunda onlara Portekizce isimler verildi ve Baysungur'un adı Don Carlo olarak değiştirildi. Hûşeng, Tahmuras, ve dördüncü şehzadeye sırasıyla Don Henrico, Don Philippe ve Don Duarte isimleri verildi.¹⁷ Ancak, bu din değiştirme geçici olmuştur. Nitekim dört yıl sonra (muhtemelen Cihangir'in tahta geçmesiyle ilgili korkular hafifledikten sonra) şehzadeler İslamiyet'e geri döndüler.¹⁸

1.3. Hindistan'dan Kaçışı

Cihangir 1627 yılının Ekim ayında hastalıktan öldü. Baş eşi Nur Cihan, tahtın en sevdiği varisi olan Cihangir'in en küçük oğlu (aynı zamanda damadı) Şehriyar Mirza'ya hemen haber gönderdi.¹⁹ Şehriyar Lahor'da kendisini hükümdar ilan etti ve şehir hazinesine el koyarak, bağlılıklarını kazanmak için orduya ve soylulara dağıttı.²⁰ Baysungur, kardeşleri Tahmuras ve Hûşeng ile birlikte şehzadeyi desteklediklerini ilan etti ve Baysungur Şehriyar'ın Sultan Sipehsâlâr'ı (başkomutan) olarak atandı.²¹

Aynı zamanda Nur Cihan'ın kardeşi ve Şah Cihan'ın kayınpederi olan Asaf Han, o sırada Dekken'de bulunan Şah Cihan'a imparatorun ölüm haberini götürdü.

---

¹⁷ Ellison Banks Findly, *Nur Jahan: Empress of Mughal India*, Oxford University Press, New York 1993, s. 201; Grewal, *In The Shadow of The Taj...*, s. 117.

¹⁸ Michael Alexander, *Delhi And Agra: A Traveller's Reader*, Brown Book Group, London 2018, s. 26; William Foster, *Early Travels in India, 1583-1619*, Oxford University Press, London 1921; Findly, *Nur Jahan...*, s. 201.

¹⁹ Nur Cihan Begüm, Cihangir Şah'tan önceki evliliğinden olan kızı Ladili Begüm'ü Şehzade Şehriyar ile evlendirmiş ve böylece Cihangir Şah'tan sonra boşalacak tahta damadının geçmesini istemiştir. Bkz. Sevilay Karataş Yozgat ve Canan Kuş Büyüktaş, "Babürlülerde Harem ve Purdah Uygulamaları Çerçevesinde Nur Cihan Begüm", *Sosyal & Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler*, III, (ed. Salih Batal), Gece Kitaplığı, Ankara 2022, s. 2019-221; Jahangir, *The Tuzuk-i Jahāngiri...*, s. 219-221.

²⁰ Stephen Meredyth Edwardes ve Herbert Leonard Offley Garrett, *Mughal Rule in India*, Atlantic Publishers & Dist, Delhi 1956, s. 68.

²¹ Beni Prasad, "The Accession of Shah Jehan", *Journal of Indian History*, II/2, (1922), s. 15; Oruç, *Şah Cihan Dönemi...*, s. 61.

Asaf Han, Dekken'den geri dönerken Şah Cihan'ın verasetini korumak için, merhum Hüsrev Mirza'nın oğlu ve Hüşeng'in kayınbiraderi Dâver Bahş'ı (saltanatı 1627-28) geçici imparator olarak atadı.²² Asaf Han ordularını Lahor'a doğru yönlendirirken, Şehriyar da Baysungur komutasındaki birliklerini onları karşılamak üzere Ravi Nehri üzerinden gönderdi. Ancak Baysungur'un askerleri onlara karşı koyamadı ve tek bir hücumdan sonra yenildiler. Şehriyar Lahor kalesine çekildi, ancak kendi adamları tarafından ihanete uğradı ve saygı göstermesi için Dâver Bahş'ın huzuruna çıkarıldı, kısa süre sonra da kör edildi.²³ Şah Cihan Lahor'daki olayları haber aldığı anda, Asaf Han'a hanedan mensubu olan esirlerin idam edilmesi emrini içeren şu buyruğu gönderdi: “*Hüsrev'in oğlu Dâver Bahş ve işe yaramaz kardeşi (Şehriyar) ve Prens Daniyal'in oğullarının hepsi dünyadan gönderilirse iyi olur.*”²⁴

Şah Cihan infazları gerçekleştirmesi için Raz Bahadur adında bir suikastçı gönderdi. Hüşeng, Tahmuras, Şehriyar, Dâver ve Dâver'in küçük kardeşi Garşasp 2 Şubat 1628 gecesi başları kesilerek öldürüldü. Böylece Hintli tarihçilerin Şah Cihan'a atıfla söyledikleri gibi, “*varoluşun çiçek tarhu, hayatlarının yabani otlarından ve çöplerinden temizlendi*” ve daha sonra kesik başlar Agra'daki Şah Cihan'a getirildi.²⁵ Bâbürlü tahtına talip olan Şehzade Baysungur ise canını kurtararak destek aramak için önce İran'a, oradan da İstanbul'a kaçtı.²⁶

---

²² Radhey Shyam Chaurasia, *History of Medieval India: From 1000 A.D. to 1707 A.D.*, Atlantic Publishers & Dist, New Delhi 2022, s. 243; Banarsi Prasad Saksena, *History of Shahjahan of Dihli*, The Indian Press, Allahabad 1932, s. 59; Fisher, *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir...*, s. 247; Oruç, *Şah Cihan Dönemi...*, s. 60-62.

²³ Shah Nawaz Khan ve Abdül Hayy, *Measir-ül-Umera*, (çev. Henry Beveridge), Mehra Offset Press, New Delhi 1979 s. 152-290; Saksena, *History of Shahjahan...*, s. 58.

²⁴ Edwardes ve Garrett, *Mughal Rule...*, s. 69.

²⁵ Heinrich Blochmann, *Contributions to The Chronology of The Reigns of Timur and His Descendants up to Shahjahan*, Baptist Mission Press, Bengal 1869, s. 218; Balaji Sadasivan, *The Dancing Girl: A History of Early India*, Institute of Southeast Asian Studies, Singapur 2011, s. 302; Maclagan, *The Jesuits And...*, s. 74.

²⁶ Babürlü kroniklerine göre ise Baysungur, Lahor yakınlarındaki yenilgisinden sonra Kalas'a (Bedahşan veya Gülkünde) kaçmış ve orada ölmüştür. Ancak bilinmeyen bir kişi onun adını alarak Belh'e gitmiş ve burada nazik bir şekilde karşılanmıştır. Hatta Belh hükümdarı Nazır Muhammed Han bir keresinde onu ailesinden biriyle evlendirmeyi bile düşünmüş, ancak iyi niyetinden şüphelenerek böyle bir adım atmaktan kaçınmıştır. Bu

2. Şehzade Baysungur'un İstanbul Yılları

2.1. İstanbul'a Gelişi

Bâbürlü şehzadesi Baysungur, Hindistan'da yaşanan veraset savaşı neticesinde hileye düşmeyip canını kurtarabilen tek kişi olarak bazı maiyetiyle beraber amcası ve yeni Bâbürlü imparatoru Şah Cihan'a karşı askeri destek bulabilmek amacıyla önce İran'a sığındı. Ancak, burada dönemin İran hükümdarı Şah Safî (1629-1642) ile görüşme şansı bulamayınca herhangi bir destek elde edemedi. İran'da bir müddet kaldıktan sonra Osmanlı Devleti'nden yardım almak ümidiyle buradan Bağdat'a, oradan da Anadolu'ya gelerek 1632'de Osmanlı payitahtı İstanbul'a ulaştı. İstanbul'a ulaşınca kendisine Üsküdar'da iki yıl boyunca ikamet edeceği bir yer tahsis edildi.²⁷ Böylece Şehzade Baysungur'un İstanbul'a gelişiyle birlikte gayri resmi de olsa Osmanlı-Bâbürlü diplomatik ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmış oldu.

2.2. Osmanlı Sarayındaki Tutumu ve Padişah IV. Murad ile Görüşmesi

İstanbul'a yerleştikten bir süre sonra hak iddia ettiği Bâbürlü tahtına oturabilmek amacıyla asker ve para yardımı talebinde bulunmak için Osmanlı sarayına giden

---

sahtekâr kişi daha sonra Belh'ten İran'a gitmiş ve Şah onu görmese de onun için görkemli eğlenceler düzenlenmiştir. İran'dan Bağdat ve Türkiye'ye seyahat ettikten sonra Tatta'ya ulaşmış, burada da Vali Devlet Han'a iddialarını iletmıştır. Ancak burada hapsedilip mahkemeye gönderilince Vakkas Hacı adında birisi onu tanımış ve bunun üzerine 1636 yılında idam edilmesine karar verilmiştir. Bkz. Inayat Khan, *Shah Jahan Nama*, (ed. W. E. Begley), Delhi 1990, s. 191; Abdulhamid Lahuri, *Padişahname*, College Press, Kalküta 1867, s. 206-207; Muhammed Salih Kanbu, *Amal-i-Şâlih or Şah Jahañ nāmāh*, Asiatic Society of Bengal, Kalküta 1912, s. 166-168; Saksena, *History of Shahjahan...*, s. 125. İngiliz Seyyah Peter Mundy ise bu hususta Baysungur için şöyle der, "Baysungur, hayatından endişe ederek (Şah Cihan'ın tahta geçmesiyle) Tartarya'ya [Türkistan'a] kaçtı. Tartarya, Agra'nın 600 kilometre kuzeyindeki Kabil'in biraz ötesindeki Babürlü topraklarına bitişiktir. Baysungur'un bura kralının kızıyla evlendiği söyleniyor ve bir söylentiye göre Şah Cihan'a karşı yardım edecek." Bkz. Peter Mundy, *The Travels of Peter Mundy in Europe And Asia 1608-1667*, The Hakluyt Society, London 1914, s. 165.

²⁷ Naima, *Tarih-i Naima: Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hülasati Ahbari'l Hafikayn*, (haz. Mehmet İşpirlî), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1968, s. 1260;

(ATAD)

Bâbürlü şehzadesi Baysungur, Osmanlı padişahı IV. Murad tarafından hoş karşılanıp büyük bir ikram gördü. Ancak, Osmanlı tarihçilerinin kaydettiğine göre Baysungur, Osmanlı sarayında görgü kurallarını bilmiyor, garip isteklerde bulunuyor ve Timur'un hanedanından olmakla övünüyordu. Sultan Murat, Baysungur'un bu tutumunu ilk başlarda görmezden gelse de sonraki huzura çıkışlarında ona aynı müsamahayı göstermedi.²⁸

Osmanlı tarihçisi Naima'nın da ifadesine göre Baysungur, Osmanlı padişahı IV. Murad ile görüşmelerinde:

*"Huzurda birkaç defa öğünmüş olmak için (hadımlar, babalarının erkekliği ile öğünür) suretinde dedesi Timur'u anıp Sahipkıran-ı Zaman (devrin mağlûp olmaz hükümdarı) tabirini kullandı. Her geldikçe, arkasında bir hizmetkârı bir ahu postunu beraber getirip daima anı yayıp üzerine otururdu. Bu derece ahmaklık ve bönlüğünü ve hükümdarlar merasimine aykırı yersiz hareketini gördükçe padişah hazretleri ayağa kalkmayıp kıymet vermemelerine sebep oldu."*²⁹

Osmanlı kaynakları, Baysungur'un meclis-i hümâyunda padişahlara gösterilmesi gereken adabı bilmediğini ve Sultan Murad'ın, onun bu hal ve hareketlerinden haberdar olunca bir daha teveccüh göstermediğini ise şöyle nakleder: *"Adını, sülâlesini söylerken kibir ve gururdan dem vurması padişahın hoşuna gitmeyip kendine birkaç yüz halis ayar altın harçlık ihsan olundu. Giderken, Enderun ağalarına ve kapıcılara, baltacılara dağıtıp güya tokgözlülük ile cömertlik gösterdi. Bu hareketi dahi padişahın kulağına erişince sefahatine hükmederek riayet etmez oldular."*³⁰

Nitekim Baysungur'un Osmanlı sarayındaki bu usul bilmez tutum ve davranışları padişah nazarında teveccühsüzlüğe yol açınca, tarihçi Hammer'in kaydettiğine göre, *"Bu hâller üzerine Sultân Murad, kendisini ayakta karşılamaz oldu"*³¹ ve *"Şah Hurrem (Şah Cihan) bizimle mevalattan dem vurup elçisi hedayı fahire ile bir iki defa gelip arz-ı hulûsda kusur etmedi; bundan kat'ı nazar ol memalik-i*

---

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 264; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 284; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar...*, s. 868.

²⁹ Naima, *Tarih-i Naima...*, s. 1263.

³⁰ Naima, *Tarih-i Naima...*, s. 1263.

³¹ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (çev. Mehmet Ata, Vecdi Bürün, Refik Özdek), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1998, s. 175.

ba'ideye bu makule maslahat-ı vahiye için irsali asker ve it'abı leşkerin manası yoktur"³² diyerek, o kadar uzak bir bölgeye Osmanlı ordusunu yardım için gönderemeyeceğini kendisine söyleyip şunu da ilâve etti: "*Elbise verilmiş olsa, onu giyecek vücut nerededir?*"³³

Bu son görüşmenin ardından Naima'nın belirttiğine göre, Bâbürlü şehzadesi Baysungur, Osmanlı sultanı Murad'ın sözlerinden gücümüş ve taleplerinin de kabul görmemesi üzerine huzurdan çıkıp, Osmanlı sarayında bir daha görünmemiştir.³⁴ Osmanlı kaynakları, bu yaşananların ardından Osmanlı Devleti'nden umduğu yardımı almayacağını anlayan ve saraya bir daha uğramayan Baysungur için tafsilatlı bilgi vermez. Yalnızca Naima ve Hammer, Baysungur'un akıbeti için, "*Bazılarının rivayetine göre, derviş olduğu halde vefat etmiş, bazılarının rivayetine göre de yolda giderken, gönderilen adamlar marifetiyle idam edilmiştir*"³⁵ ifadelerini kullanırlar. Diğer kaynaklar ise Baysungur'un 1634 yılında İstanbul'dan ayrıldığını, önce Arabistan'a, oradan da ertesi yıl Hindistan'a döndüğünü. 1635'te ise burada Vali Devlet Han tarafından tutuklanıp Şah Cihan'ın sarayına gönderilerek idam edildiğini yazar.³⁶ Dolayısıyla sürgün hayatı döneminin ardından Hindistan'a dönünce Baysungur da diğer Bâbürlü mirzaları ile aynı kaderi yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak bu süre zarfında Osmanlı sarayında olumsuz bir izlenim bıraksa da onun İstanbul'a gelişi ve IV. Murad ile görüşmeleri gayriresmi de olsa Bâbürlü-Osmanlı ilişkilerinin bir hanedan üyesinin girişimiyle yeniden gündeme gelmesine ve bu iki Türk devletinin birbirlerine olan tutumlarının olanak sağlaması bakımından tarihi bir hadise olarak kayıtlara geçmiştir.

---

³² Naima, *Tarih-i Naima...*, s. 1263. Burada IV. Murad'ın bahsini ettiği Babürlü elçisine dair Babürlü kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Zira tüm Babürlü vakanüvisleri, Şah Cihan'ın İstanbul'a ilk elçisini 1637 yılında gönderdiği konusunda hemfikirdirler. Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 197; Farooqi, *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri...*, s. 55.

³³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi...*, s. 175; Naima, *Tarih-i Naima...*, s. 1264.

³⁴ Naima, *Tarih-i Naima...*, s. 1264.

³⁵ Naima, *Tarih-i Naima...*, s. 1264-1265; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi...*, s. 175.

³⁶ Khan ve Hayy, *Measir-ül-Umera...*, s. 468; Mundy, *The Travels of Peter Mundy...*, s. 165; Farooqi, *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri...*, s. 55.

Sonuç

Türk devletleri tarihine bakıldığında hükümdar veliahdı olarak birden çok kişi hayatta ise veraset savaşları genellikle kaçınılmaz olmuş ve neticede askeri ve mali bakımdan kimin eli kuvvetli ise tahtın yeni sahibi de o olmuştur. Dolayısıyla Hindistan'da kurulan ve burada üç asırdan fazla hüküm süren ve bir Türk devleti olan Bâbürlü Devleti tarihi incelendiğinde de veraset savaşlarının neredeyse her dönemde vuku bulduğu görülür. Ayrıca o dönemler için tahta sahip olabilmek amacıyla tahtta hak iddia edenler arasında kardeş de olsa kan dökmek neredeyse bir gelenek halini almıştır. Dolayısıyla Bâbür imparatoru Cihangir Şah'ın vefatıyla birlikte Hindistan'da yeni bir veraset savaşı patlak vermiş ve çalışmamıza konu olan Şehzade Baysungur da bu savaşın bir parçası olmak mecburiyetinde kalmıştır.

Diğer taraftan Bâbürlü Devleti özelinde bir hanedan üyesinin, yaşanan bu veraset savaşları neticesinde bir başka ülkeye iltica etmesi tarihte nadir rastlanılan hadiselerden biri olmuştur. Böylesi bir durum devletlerarası ilişkiler açısından değerlendirildiğinde ise bir hayli önem arz etmiştir. Zira Bâbürlü şehzadesi Baysungur'un canını kurtararak önce İran'a kaçması, ardından da Osmanlı payitahtı İstanbul'a ulaşması, bu iki çağdaş Türk devletinin tarihsel ikili ilişkilerinin değerlendirilmesine de farklı bir alan oluşturmuştur. Baysungur'un iltica ve yardım talebinin Osmanlı sarayındaki hal ve tutumlarından dolayı bir karşılık göremese de bu ziyaretin özellikle Osmanlıların ilk resmi saray tarihçisi Naima'nın kaydına geçecek kadar önemli sayılması, Bâbürlü-Osmanlı devletleri arasındaki münasebetlerinin tarihine ışık tutması bakımından kıymetlidir. Nitekim bu olayın ardından farklı coğrafyalara ve uzak mesafeye rağmen iki devlet arasında elçilikler düzeyinde karşılıklı ziyaretler ve mektuplaşmalar başlamış, -bu görüşmeler zaman zaman kesintiye uğrasa da- Bâbürlüler tarih sahnesinden çekilene dek devam etmiştir.

Bu çalışmadan çıkarılacak bir başka sonuç ise Bâbürlülerin Timur'un torunları olmaları dolayısıyla kendilerini Osmanlılardan üstün görmeleri meselesidir. 1402'de meydana gelen Ankara Savaşı'nda Timurluların Osmanlıları mağlup ve Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'i esir etmeleri, Bâbürlü tarihinde hanedan üyeleri için hep bir gurur kaynağı olmuş, hatta bu vesile ile de Müslümanların asıl temsilcilerinin kendileri olduğu savını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla Şehzade Baysungur'un da Osmanlı sarayında kendisini sürekli atası Timur'u

anıp Sahipkıran-ı tabirini kullanması bunun açık bir örneğidir. Ancak onun bu tavrı Osmanlı padişahı IV. Murad'ın hoşuna gitmemiş, belki de temin edeceği yardımı alamamasının da en önemli sebebi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid Lahuri, *Padişahname*, College Press, Kalküta 1867.
- Abdülkadir Bedâûnî, *Müntehabü't-tevârîh*, (nşr. George S. A. Ranking), Atlantic Publishers, New Delhi 1990.
- Alexander, Michael, *Delhi And Agra: A Traveller's Reader*, Brown Book Group, London 2018.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Bhavan, Bharatiya Vidya, *The Delhi Sultanate*, (ed. Ramesh Chandra Majumdar), Printed in India, Bombay 1960.
- Blochmann, Heinrich, *Contributions to The Chronology of The Reigns of Timur and His Descendants up to Shahjahan*, Baptist Mission Press, Bengal 1869.
- Chaurasia, Radhey Shyam, *History of Medieval India: From 1000 A.D. to 1707 A.D.*, Atlantic Publishers & Dist, New Delhi 2022.
- Cihangir, *Tarih-i Selim Şah*, (çev. Nevresi Kadim, haz. Fahri Unan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Cöhce, Salim, "Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler", *Akademik Bakış*, II/3, (Nisan 2008), s. 65-80.
- Cöhce, Salim, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu: Ankara, 31 Ekim-1 Kasım 2002*, Ankara 2006, s. 127-217.
- Edwardes, Stephen Meredyth ve Garrett, Herbert Leonard Offley, *Mughal Rule in India*, Atlantic Publishers & Dist, Delhi 1956.
- Eraly, Abraham, *The Mughal Throne: The Saga of India's Great Emperors*, Penguin Books, London 2004.
- Farooqi, Naimur Rahman, *Bâbürlü-Osmanlı İlişkileri*, (çev. Mehmet Akif Erdoğan), Selenge Yayınevi, İstanbul, 2023.
- Findly, Ellison Banks, *Nur Jahan: Empress of Mughal India*, Oxford University Press, New York 1993.

- Fisher, Michael H; *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, (çev. M. Fatih Çalışır), Kronik Yayıncılık, İstanbul 2020.
- Foster, William, *Early Travels in India, 1583-1619*, Oxford University Press, London 1921.
- Gladwin, Francis, *The History of Jahangir*, (ed. Rao Bahadur ve K. V. Rangasvami), Publishers B. G Paul C. G., Madras 1930.
- Grenard, Fernand, *Bâbü*, (çev. Fazıl Anlayışlı), Dorlion Yayınları, Ankara 2022.
- Grewal, Royina, *In The Shadow of The Taj: A Portrait of Agra*, Penguin Books, New Delhi 2007.
- Guerreiro, Fernão, *Akbar And The Jesuits*, (çev. C. H. Payne), New York 1926.
- Guerreiro, Fernão, *Jahangir And The Jesuits*, (çev. C. H. Payne), George Routledge And Sons Ltd, London 1930.
- Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (çev. Mehmet Ata, Vecdi Bürün, Refik Özdek), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1998.
- Inayat Khan, *Shah Jahan Nama*, (ed. W. E. Begley), Delhi 1990.
- Jackson, Peter, *The Delhi Sultanate A Political and Military History*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Jahangir, *The Tuzuk-i Jahāngīrī or Memoirs of Jahāngīr*, (çev. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge), Royal Asiatic Society, London 1909.
- Karataş Yozgat, Sevilay ve Canan Kuş Büyüktaş, "Bâbürlülerde Harem ve Purdah Uygulamaları Çerçevesinde Nur Cihan Begüm", *Sosyal & Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler*, III, (ed. Salih Batal), Gece Kitaplığı, Ankara 2022.
- Maclagan, Edward, *The Jesuits And The Great Mogul*, Burns Oates & Washbourne Ltd, London 1932.
- Masselos, Jim, *Asya'nın Büyük İmparatorlukları: Pasifik'ten Balkanlara Dünya Tarihine Damga Vuranlar*, (çev. M. Melis Savaş), Kronik Yayıncılık, İstanbul 2021.
- Meral, Vedat, "Bâbü İmparatorluğu'nda Padişah Unvanları ve Gazi padişahlar", *Mavi Atlas*, XI/1, (Nisan 2023), s. 54-62.
- Muhammed Salih Kanbu, *Amal-i Şālih or Shāh Jahān nāmāh*, Asiatic Society of Bengal, Kalküta 1912.
- Mukhia, Harbans, *Mughals of India*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

- Mundy, Peter, *The Travels of Peter Mundy in Europe And Asia 1608-1667*, The Hakluyt Society, London 1914.
- Naima, *Tarih-i Naima: Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hülasati Ahbari'l Hafikayn*, (haz. Mehmet İspirli), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1968.
- Oruç, Cihan, "Şah Cihan Döneminde Babürlü-Osmanlı Diplomatik İlişkileri", *Vakanüvis*, II/2, (Kasım 2017), s. 191-215.
- Oruç, Cihan, *Şah Cihan Dönemi Babürlü Devletinin Dış Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Özcan, Azmi, "Osmanlı-Bâbürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", *Türkler*, Cilt 8, Ankara 2002, s. 761-765.
- Özcan, Azmi, "Osmanlılarla Bâbürlüler Arasındaki İlişkilere Dair", *Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları*, (ed. H. Hilal Şahin), Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2020, s. 142-150.
- Özcan, Azmi, *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İSAM, Ankara 2020.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar: İslam Devletleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- Powell, Avril Ann, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India*, Curzon Press, Londra 1993.
- Prasad, Beni, "The Accession of Shah Jehan", *Journal of Indian History*, II/2, (1922), s. 1-19.
- Purchas, Samuel, *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes*, Macmillan And Co. Ltd., London, 1905.
- Rızvi, Saiyid Athar Abbas, *Religious and Intellectual History of the Muslims Akbar's Reign*, Delhi Press, New Delhi 1975.
- Richards, John F., *Babür Türk İmparatorluğu: Tarih, Kültür, Teşkilat*, (Çev. Yasin Tekin), Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- Roux, Jean Paul, *Babür: Büyük Moğolların Tarihi*, (Çev. Lale Arslan Özcan), Kabalca Yayınevi, İstanbul 2008.
- Sadasivan, Balaji, *The Dancing Girl: A History of Early India*, Institute of Southeast Asian Studies, Singapur 2011.
- Saksena, Banarsi Prasad, *History of Shahjahan of Dihli*, The Indian Press, Allahabad 1932.

- Shahnawaz Khan ve Abdül Hayy, *Measir-ül-Umera*, (çev. Henry Beveridge), Mehra Offset Press, New Delhi 1979.
- Stein, Burton, *Hindistan Tarihi*, (çev. Müfit Günay), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2021.
- Şahin, H. Hilal, "Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı ve Hindistan Hilafet Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXIV, (Aralık 2019), s. 731-754.
- Şahin, H. Hilal, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (XV-XVIII. Yüzyıl)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, II/6, (Aralık 2015), s. 59-77.
- Şahin, H. Hilal; *Hindistan'da Türk Rönesansı: Ekber Şah ve Dini İlahi'si*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2020.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Zahirüddin Muhammed Bâbü, *Bâbürnâme*, (çev. R. Rahmeti Arat), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 04.08.2023

Submitted: 04.08.2023

Kabul Tarihi: 28.11.2023

Accepted: 28.11.2023

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1337866>

Güngör TOPLU¹

Yaşar SEMİZ²

TURİNG OTOMOBİL KURUMU

Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler,

1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri

Öz: Bu çalışmanın ilk kısmında Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarının yarattığı olumsuz etkileri asgari düzeye indirmek, turizm faaliyetlerine ivme kazandırıp, ülkenin uluslararası alanda yanlış tanıtılmasının önüne geçmek için 6 Kasım 1923'te Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın himayeleri altında kurulan Türk Seyyahin Cemiyeti'nin nizamnamesi ve ilk çalışmaları değerlendirilmiştir. İkinci kısmında ise Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ivme kazanmaya başlayan turizm faaliyetlerinde devlet organları ile işbirliği hâlinde olan Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün çalışmaları önemli bir yere sahip olan 1930 İstanbul Uluslararası Turizm Kongresi ile 1931 yılındaki

¹ Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, gtoplu@selcuk.edu.tr, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0511-3528>

² Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, ysemizselcuk@edu.tr, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9204-8014>

Balkan Devletleri Turizm Kongresi üzerinde durulmuştur. Her iki uluslararası kongrede üzerinde durulan konular anlatılarak alınan kararlar değerlendirilmiştir. Türkiye'deki ve dünyadaki turizm altyapısı ve faaliyetleri hakkında önemli bilgiler verilmiş, seyahatlerin ülke içinde ve ülkelerarası alanda seyahatlerini kolaylaştırmak için hangi alanlarda işbirliği yapmaya karar verdikleri tespit edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümde ise Cemiyetin 1930'lu yıllarda Türkiye Turing Otomobil Kurumunun yaptığı belli başlı faaliyetler ele alınmıştır. Bu şekilde söz konusu dönemde Cemiyetin Türkiye'de turizm altyapısını geliştirmek ve turistlerin seyahat ve konaklama faaliyetlerini kolaylaştırmak için yaptığı çalışmalar, örnek faaliyetler üzerinden ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turing, Turizm, Uluslararası, Tanıtım, Reşit Saffet

TOURING AND AUTOMOBILE ASSOCIATION

Establishment, International Congresses Organized, Other Activities in the 1930s

Abstract: In the first part of this study, the regulation of the Turkish Travellers Association (Türk Seyyahin Cemiyeti), established on 6 November 1923 under the auspices of President Gazi Mustafa Kemal Pasha, and its first studies to minimize the negative impacts of the First World War and the years of the National Struggle for Independence, to accelerate tourism activities and to prevent the country from being misrepresented in the international arena are evaluated.

In the second part, the 1930 Istanbul International Tourism Conference and the 1931 Balkan States Tourism Conference occupy an important place in the works of the Turkish Touring and Automobile Club, which has been in cooperation with the state bodies in the tourism activities that started to speed up since the first years of the Republic in Turkey, were emphasized. The decisions taken were evaluated by explaining the topics discussed at both international conferences. Important information was given about the tourism infrastructure and activities in Turkey and the world, and it was determined in which areas the travellers

decided to cooperate in order to facilitate their travels their national and international travels.

In the third part of the study, some significant activities of the Turkish Touring and Automobile Association in the 1930s were discussed. Thus, the activities carried out by the Association to improve the tourism infrastructure in Turkey and facilitate the travel and accommodation activities of the tourists during the given period are suggested through exemplary activities

Keywords: Turing, Tourism, International, Promotion, Reşit Saffet

GİRİŞ

Seyahat ve Turizm Düşüncesinin Kısa Tarihsel Gelişimi

Dünya'da 19. Yy. ilk çeyreğinden itibaren seyahat acentesi fikri gündeme gelmeye başlamış, İngiltere'de Robert Smart tarafından ilk buharlı gemi acentesi kurulmuş, Bristol kanallarıyla İrlanda'ya yolcu taşınmıştır³. Bununla birlikte Sanayi Devrimi, ulaşım teknolojisinin gelişmesi ve seyahat edenlerin artmasından sonra 1841'de Thomas Cook tarafından başlatılan seyahat ve turizm alanındaki çalışmalar alanın ilk ciddi adımı olarak kabul edilmektedir. Asıl mesleği marangozluk olan Thomas Cook, daha sonra mesleğini bırakarak 1845 yılında bir acente açmış, turizmde seyahat kavramını profesyonel hayata kazandırmıştır⁴.

---

³ Goledner, C.; Ritchie J.R. (2006). *Tourism, Principles, Practices, Philosophies, Twelfth Edition*, Published, Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 55.

⁴ TÜRSAB, (2019). *Akademi / Turizme Giriş- Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*, 3.

Osmanlı Devleti'nde seyahatle ilgili ilk önemli adımlar Tanzimat'ın ilanından sonra atılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi 1852 yılında resmî seyahat acentesi olarak kurulan Hazine-i Hassa Vapur Kumpanyasıdır⁵. 6 Ramazan 1328'de (11 Eylül 1910) bir irade ile İdare- i Mahsusa'nın Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi adını alan şirket Ege'de, Çanakkale, Limni, Galos ve Selânik; Karadeniz'de, Sinop, Samsun ve Trabzon; Marmara'da ise, Gemlik, Karamürsel ve İzmit'e seferler düzenlemiştir⁶. Bir diğer önemli adım ise Devlet tarafından tanınan imtiyaz neticesinde anonim şirket olarak kurularak Boğaziçi ve Marmara'da yolcu ve eşya nakliyatı yapan Şirket-i Hayriye İdaresi'dir⁷.

İki önemli şirketin yanı sıra bazı yerli ve yabancı firmalar da İstanbul ile diğer Osmanlı limanları ve hatta yabancı ülkeler arasında yolcu, eşya ve posta seferleri düzenlemekteydi⁸. Sultan Abdülmecid döneminde Mecidiye ismiyle Mısır vilayetinde kurulup daha sonra Sultan Abdülaziz zamanında Aziziye Kumpanyası ve daha sonra da Hidiviyet- i Mısır Kumpanyası adını alan işletmenin de İstanbul'a seferleri vardı. Merkezi İstanbul'da olan şirkete ait vapurlar haftada bir İstanbul'dan hareketle Gelibolu, Çanakkale, Midilli, İzmir, Sakız, Pire, Şire, Rodos ve İskenderiye Limanlarına uğrayarak Cidde'ye giderlerdi⁹.

---

⁵ Nuri, A. (1929). *Türkiye Seyr-i Sefâin İdaresinin Tarihçesi*, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 9- 10.

⁶ Akyıldız, A. (Tarihsiz) "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı", *Büyük İstanbul Tarihi* (10/6), İktisat, Ulaşım ve Haberleşme, Proje Yöneticisi M. Akif Aydın, Ed. Coşkun Yılmaz, 438- 441.

⁷ Akyıldız, a.g.m, 433- 434.

⁸ Kuran, E. (1995). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Deniz Ulaşımı: 'İdare-i Mahsusa'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Çağımı Yakalayan Osmanlı*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar, İstanbul, 162.

⁹ Lutfi, (1989). *Târih*, Haz. Münir Aktepe, Ankara, C. 12, 91.

Tanzimat'la birlikte başlayan hızlı sanayileşme süreci¹⁰, açılan uluslararası yurtiçi¹¹ ve yurtdışı sanayi sergileri¹² de Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında tarihi, kültürel ve eğitim ile ilgili seyahatlerin artmasında önemli rol oynamıştır. Gelişmelere rağmen Türkiye'de ilk seyahat acentesi İstanbul'da 1894'te açılmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren sayıları artmaya başlamıştır¹³. İstanbul'da günlük turlar da düzenleyen şirketin rehberleri turist kafilelerini rıhtımda karşılamakta, özel otomobillere bindirmekte, uzun bir kafiye hâlinde İstanbul'un tarihî ve tabii güzelliklerini gezdirmektedirler.

Bu süreçte Türkiye'nin tanıtımına ve turizminin gelişimine katkı sağlamak amacıyla Kurulan cemiyetlerden birisi de Türkiye Turing Otomobil kurumuydu.

Türkiye Turing Otomobil Kurumu'nun Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamasının ardından İtilâf Devletlerinin gözetiminde gayrimüslim seyyahlar ve bilim insanları Türkiye'ye, İstanbul'a akın etmişler ve

---

¹⁰ Geniş bilgi için bakılabilir; Önsoy, R.(1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

¹¹ Osmanlı Devleti'nin düzenlediği ilk uluslararası sergi için bk. Sergi-i Umumi-i Osmanî Nizamnamesi, (1862). *Düstur*, 22 Aralık. Önsoy, R. (1983). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı ilk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmanî (1863 İstanbul Sergisi)" *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 47 (185), Ankara, 206– 235. Önsoy, sergiyi 100, 150 bin kadar kişinin ziyaret ettiğini yazmaktadır. Önsoy *a.g.m*, 206– 235.

¹² Osmanlı Devleti'nin katıldığı ilk sergi olan 1851 Londra sergisi için bk. Ellis, Robert, E.(Ed.). (1851). *Official Catalogue of The Great Exhibition Of The Works Of Industry Of All Nations,1851 (by Authority of the Royal Commission)*, Spicer Brothers, Wholesale Stationers; W. Clowes&Sons, Printes, London 1851; BABBAGE, Charles, *The Exposition of 1851: Or Views of The Industry, The Science, and The Government of England*, John Murray, London, Albemarle Street.

¹³ "Beyne'l-Milel Mühim Bir Müessese Olan Vagonlu Sosyetesinin Teşkilatı ve Faaliyet Sahası", *TOK Mecmuası*, S.15/87, 1 Nisan 1937, 18- 19.

Osmanlı Devleti nezdinde Türkler ve Türk tarihi ve eserleri aleyhine son derece olumsuz propaganda yapmışlardı¹⁴. Türkleri tarih ve kültür düşmanı olarak tanıtarak İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki tarihi mirası Avrupa'ya taşıma teşebbüsünde bulunmuşlardı¹⁵. Bunu gören münevver bahriye subayları, bilim insanları ve hanımlar bir araya gelerek Türk Seyyahin Cemiyeti adı ile bir cemiyet kurmuşlardı. Gayelerini, işgal kuvvetlerinin desteği ile Türklüğü (Türk imajını) kötüleyenlere karşı mücadele etmek, Türk tarihine mal olmuş tarihi eserleri yurt dışına götürmek isteyenlere karşı önlem almak, Türklerin medeniyet düşmanı olmadığını kamuoyuna duyurmak, Türkiye'yi dış dünyaya doğru tanıtmak, Türk turizmini kalkındırmak, yaymak ve genişletmek olarak açıklamışlardı¹⁶. Ancak bu konudaki çalışmaların daha sistemli olarak yürütülmesi, Atatürk'ün direktifleri ve irşadı¹⁷ ile 6 Kasım 1923'te kurulan Türk Seyyahin Cemiyeti'nin çalışmaları ile mümkün olmuştur. Cemiyetin, İstanbul Valiliği tarafından 5 Aralık 1923 tarihinde onaylanan tüzüğüne göre amacı; büyük çaplı seyahat organizasyonları düzenleyerek İstanbul ve Bursa gibi önemli şehirleri ve buralardaki eski eserleri, Türklerin erdemlerini yabancılara tanıtmak olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde medeni ülkeleri de Türk vatandaşlarına gelenek ve görenekleriyle esaslı bir şekilde tanıtmak olarak belirtilmiştir¹⁸.

---

¹⁴ Kötü propaganda Turizm açısından Türkiye'yi kendisine rakip gören Yunanlılar tarafından yapılmıştır. *Vakit*, 17 Mayıs 1930, 3.

¹⁵ Şahin, G. (2006). "Atatürk Döneminde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin Bu Konudaki Çalışmaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 3, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 138- 141.

¹⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (1963). C. 17, Dönem 1, Toplantı 2, 24. 05. 1963 Seksen beşinci birleşim, 230.

¹⁷ *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 30'uncu Yıl Dönümü*, (1953). 5 Aralık 1923-1953, Çituri Biraderle Basımevi, İstanbul, 3.

¹⁸ Evcin, E. (2016). "Türkiye Turizm Tarihinde Öncü Bir Eser: Turizm Kılavuzu 1934- 1935", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 1, Bahar: (7- 24), 10.

Kurumun Nizamnamesi¹⁹

Türk Seyyahin Cemiyeti 1923'de Cumhuriyetin ilanı ile beraber "Türkiye Seyyahin Cemiyeti" adını almıştı. 5 Kânunuevvel 1923'te tasdik edilen ve 1931'de tekrar yayımlanan 42 maddelik nizamnamesinin 1. Maddesinde; cemiyetin kurucuları, mülga Şura-i Devlet azasından Reşit Saffet, Hanedan Damadı Hami, Mülga Meclis-i Kebir-i Maarif Azasından Mehmet Ziya, Esbak Şehremini Yusuf Razi, Esbak Kudüs Mutasarrıfı Cevdet Beylerdir²⁰. Nizamnamenin 4. Maddesine göre Cemiyetin merkez heyeti Ankara'da, idari merkezi ise İstanbul'da olacaktır²¹. Nizamnamenin 6. ve 7. Maddelerinde yıllık toplantının nasıl yapılacağı anlatılmıştır. 8. Maddesinde Cemiyetin her yıl nisan ayında genel kurulunu toplayacağı, toplantıda yıllık faaliyet raporunun inceleneceği, ardından da bir sonraki yılın faaliyet programının hazırlanacağı belirtilmiştir²². Maddenin devamında kurumun, Türkiye Turing Kulübü, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 2

---

¹⁹ "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün (Kulübü) Nizamnamesi", Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie, 25 Avril 1931, 7- 12.; "Nouveaux Statuts du Touring et, Automobile Club de Turquie" (Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün Yeni Tüzüğü), Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie, Octobre 1931, 7- 12.

²⁰ *Türk Seyyahin Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*, (TTK Kütüphanesi Kayıt No. 7510, Yer No. A/5506, 1339), 1- 2 ve 8. Cemiyetin nizamnamesinde 1931 yılında bazı ufak değişikliklerle yapılarak yeniden yayımlandı. "Türkiye Turing Otomobil Klübü'nün İstanbul Vilayetinin 23 Mart 1931 tarihli ve 299 numaralı İlmühaber ile Musaddak, Tadıl Olunmuş Nizamnamesi", Bulletin Officiel du Touring Club de Turquie, No. 3, Avril (April) 1931, 7. İlk maddenin farklı yazılımı için bakılabilir. Parman, A. (1984). "Turing'in 60 Yılı", *Sanat Çevresi*, Temmuz, 11; Ahmet Altıntaş ve Feyza Kurnaz Şahin, Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 26, S. 42, (s. 9 – 36), 1 Ekim 2007, s. 19.

²¹ *Nizamname*, Madde 4, 8.

²² *Nizamname*, 8- 9.

Nisan 1930 tarihli karar ile “menafi- i umumiyye hadim (kamu yararına hizmet eden)” cemiyetler arasında yer aldığı ifade edilmiştir²³.

Nizamnamenin 2. Maddesinde Cemiyetin gayesi “Türkiye’de gerek karada gerekse de denizde ve havada her vasıta ile turizmi geliştirmek” olarak açıklanmış ve 3. Maddede bu gayenin temini için Cemiyetin yapacağı işler belirtilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir;

Hükümet ve Belediyelerle daimî temas ile Turizm hususundaki alelumum temennilerin gerçekleştirilmesine çalışmak.

Otomobil ile seyahat, müsait yolların, birinci ve ikinci derece otellerin ve nakil vasıtalarının daima ıslah ve geliştirilmeleri için girişimlerde bulunmak.

Uluslararası turizm ve otomobil kurumlarına üye olmak, onlarla iş birliği içinde organizasyonlar yapmak.

Görölmeye değer ve görölmesinde mahzur olmayan yerler hakkında prospektüsler, afişler, filmler, albümler hazırlamak ve dağıtmak.

Türkiye’de ziyaret edilebilecek yerlere dair yol haritaları tanzim etmek ve bu yollara vilâyet veya belediyede müştereken beynelmilel yol işaretleri koydurmak.

Ülkemizi ziyaret eden seyyahların (turistlerin) kolay ve rahat gezmeleri ve ikamet etmeleri için her türlü vasıtanın hazırlanmasına çalışmak.

Otomobil müsabakaları ve ralliler yapmak, bu gibi uluslararası müsabakalara katılmak.

Turistlere rehberlik ve tercümanlık yapacak olanları belirlemek ve bu mesleğin geliştirilmesi için gerekli olan hukuki altyapının teminine çalışmaktı²⁴.

---

²³ Resmi Gazete, S. 1546, 15 Temmuz 1930, Kararname No. 9069, 9214; *Nizamname*, madde 1, 7; “Türkiye Turing Kulübü 1930 Senesi Mesai Raporu”, (1930). *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 82 /10, Haziran, (380- 388), 330.

²⁴ *Nizamname*, Madde 3, 7- 8.

Nizamnamenin 16. Maddesinde Cemiyetin üyelik çeşitleri, 17, 18, 19, 20, 21 ve 22. maddelerinde de kimlerin Cemiyete üye olabileceği ve nasıl üye olunacağı izah edilmiştir. 16. Maddeye göre cemiyetin;

1. Hami Aza,

2. Müessis Aza,

3. Fahrî Aza,

4. Aslı Aza,

5. Tabii Aza,

6. Teşekküllerin Azalığı olmak üzere altı çeşit üye şekli vardır.

17. maddeye göre hamî azalar azalığı kabul eden hükümet mensupları ve Ankara'daki merkez heyetini oluşturan milletvekillerinden;

18. maddeye göre Müessis azalar, nizamnamenin cemiyetin ilk kuruluşunda yer alan üç aza ile birlikte cemiyete fiilen büyük nakdi yardımlarda bulduklarından dolayı kendilerine bu sıfat verilen üyelere,

19. maddeye göre Fahri azalar ise Meşâhirden olan rical ile üdebadan isimlerde, kalemlerde, himayelerde cemiyete yardım etmek lütfunda bulunanlara Murakabe Heyeti kararı ile fahrî azalık tevcih olunanlardan oluşmaktadır.

20. maddeye göre Aslı Aza, Valiler, belediye reisleri gerek umumî merkez gerek şube merkezlerindeki evkaf, maarif, müze, polis, gümrük, rüesası ile turizm ile alâkadar olan vapur ve demiryolları acente ve müdürleri ve mühim seyahat acentelerinin temsilcilerinde,

22. maddeye göre Tabii Aza ise cemiyete talepleri üzerine iki aza tarafından teklif ve intihapla dâhil olan azadır. Bu şekildeki üyeliklerin dışında nizamnamenin 11. Maddesi ile İstanbul'da turizm ile alâkadar olan bilcümle Devlet ve Belediye daireleri ve ticaret odası reisleri, mühim bankalar, oteller, başlıca seyahat ve vapur acenteleri, demiryolu ve seyrüseferin idare müdürleri, cemiyetin

müessisler ile beraber, murakabe heyetinin tabii azaları olarak kabul edilmişlerdir²⁵.

Cemiyet, varlığını sürdürmek ve yapacağı faaliyetlerin giderlerini hangi kaynaklardan elde edeceğini nizamnamesinin 35. Maddesinde izah etmiştir. Buna göre cemiyetin gelir kaynakları şu şekildedir:

1. Devlet tarafından yapılan yardımlar.
2. Belediyelerin verdikleri tahsilatlar.
3. Üyelerinin verdikleri aidat ve teberrualar.
4. Turizmle ilgili kurumlar tarafından yapılan teberrular.
5. Makbuz makamında kullanılacak pul satışından elde edilecek gelir.
6. Balo ve benzeri müsamerelerden elde edilecek gelir.
7. Mevcut parasının faizleri ve mallarının gelirleri

Cemiyetin nizamnamesinde bir gelir kaynağı görülmekle birlikte 1926 yılına kadar politik desteğin dışında hiçbir taraftan maddi destek almadan Adalet Hanının ufak bir odasında üç sene çalışarak turizm ve otomobil kurumları ile ilgili uluslararası alandaki gerekli bilgileri toplamaya çalıştı. Avrupa'daki mümasil (benzeri) cemiyetlerin teşkilatını ve faaliyet tarzını öğrendi ve bu işi başarabilmek için ihtiyaç duyduğu incelemeleri bitirdikten sonra fiili alana 1926 yılında girebildi. Türk Seyyahın Cemiyeti "*Türkiye Turing Kulübü*" adını aldı. 1930 yılından itibaren ise "*Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*" olarak anılmaya başlandı²⁶.

1930 Uluslararası Turing Kurumlar Kongresi

Amsterdam'da Haziran 1928'de²⁷ ve 1929'da Münih'te toplanan Uluslararası Turing Kurumlar Kongresi'nde 1930 yılındaki kongrenin İstanbul'da Boğaziçi

---

²⁵ *Nizamname*, 9.

²⁶ Gülersoy, Ç. (1990). "Reşit Saffet Atabinen'i Anma Toplantımız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 79- 358, İstanbul, 3.

²⁷ "Beynelmül Turizm Kongresi", (1929). S. 59, Temmuz, 378.

sahillerinde yapılmasına karar verilmişti²⁸. Kararın ardından 21 Ekim 1929'da Uluslararası Turing Kulüpleri Birliği Genel Kâtibi ve Belçika Turing Kulübü Başkanı M. Paul Douşain İstanbul'a gelerek incelemeler yapmış ve bazı önerilerde bulunmuştur²⁹. 23 Ekim 1929'da ise İstanbul Tokatlıyan Otelinde onuruna verilen çay ziyafetinde yaptığı açıklamada Reşit Saffet Bey'in girişimleri sonucunda Cemiyetin 1930 yılındaki kongresinin İstanbul'da yapılacağını açıklamıştı. İstanbul'daki toplantıda ağırlıklı olarak gümrük, pasaport ile otomobil seyahati konusunun görüşüleceğini, yapılan hazırlıkları yerinde görmek ve gerektiğinde önerilerde bulunmak için İstanbul'da olduğunu ifade etmiştir³⁰. Bu gelişmenin ardından Turing Kulübü, "Uluslararası Turing Kurumlar Kongresi" için nasıl hazırlık yapılması gerektiği konusunun görüşülmesi gündemi ile 29 Aralık 1929'da bir toplantı yapma kararı almıştır. Turing Kulübü üyeleri olan İstanbul milletvekilleri, Belediye Başkanı Muhittin Bey ve CHF İstanbul Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa'nın da katılması kararlaştırılmıştır³¹. Kulübün, yıllık olağanüstü genel kurulu niteliğinde yapılan toplantıya Hakkı Şinasi Paşa başkanlık yapmıştır. Yapılan görüşmelerin ardından büyük önem atfedilen uluslararası kongre için ilk olarak tahsis edilecek mekân konusu görüşülmüş ve Darülfünun binası ile Düyun-ı Umumiye binasının uygun olacağı kararlaştırılarak bu iki binadan birisinin tahsisi için hükümet nezdinde girişimde bulunulmasına karar verilmiştir. Yoğun olarak tartışılan resmi açılışın nasıl yapılacağı konusu ise Şubat 1930'da yapılacak toplantıya bırakılmıştır³². Haziran 1930'da toplanması kararlaştırılan kongre için Uluslararası Turing Kurumlar Cemiyeti Genel Kâtibi Mösyö Düsen, Ocak 1930'da İstanbul'a gelerek Türkiye Turing Otomobil Kurumu temsilcileri ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde Kongre için tertip komitesinin oluşturulmasına rehberlik etmiş, bazı önerilerde bulunmuştur³³. Ancak toplantıdan önce Uluslararası Turing Kulübü ile Türkiye Turing Kulübü

---

²⁸ "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1930). S. 67, Mart, 249.

²⁹ *Cumhuriyet*, 22 ve 24 Teşrini evvel (Ekim) 1929, 1.

³⁰ *Vakit*, 24 Teşrini evvel (Ekim) 1929, 2.

³¹ *Cumhuriyet*, 23 Kânunuevvel (Aralık) 1929, 2.

³² *Cumhuriyet ve Milliyet*, 30 Kânunuevvel (Aralık) 1929, 1.

³³ "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1930). Mart, 249.

arasında beklenmedik bir sorun ortaya çıkmıştır. Turing Kulübü'nün 29 Aralık 1929'da Pera Palas'ta yaptığı toplantıda "*Turing Kulüpler İttihadından nakdî muavenet talebine ve alınacak paranın Türkiye'ye gelecek seyyah otomobillerinin gümrük rüsumuna mukabil teminat olarak Maliye Vekâleti emrinde bir bankaya yatırılmasına karar verilmiştir*". Türkiye Turing Kulübü, alınan kararı Uluslararası Turing Kulübüne iletmıştır. Uygulamanın güvensiz olarak algılandığını ve İstanbul'daki toplantının iptal edilebileceğini de bildirmiştir³⁴. Türkiye Turing Kulübü toplantının önüne geçmek için Hükümet nezdinde yeniden girişimlerde bulunmuştur. Otomobil ile seyahat eden yabancılardan hudutlardan geçerken gümrük resminin alınmaması ve bunların Turing Kulüplerinden alacakları belgelerin (*Triptik*)³⁵ geçerli sayılması, diğer ülkelerde olduğu gibi gümrüklerden alınan resimlerin seyahat edilen ülkeye Uluslararası Turing Kulübü tarafından ödenmesi önerisini sunmuştur³⁶. Hükümet kısa süre içinde Turing Kulübünün taleplerini olumlu bularak 1449 numaralı gümrük kanununa müzeyyel (ek) bir kanun ilave ederek sorunun çözülmesini sağlamıştır³⁷. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya

---

³⁴ *Cumhuriyet*, 29 Kânunusani (Ocak) 1930, 1- 6; *Vakit*, 29 Kânunusani 1930, 3.

³⁵ Fransızca triptyque kelimesinden "*triptik*" olarak dilimize geçmiştir. Yabancı ülkeye kayıtlı otomobillerin gümrük vergisi ödemediği belirli sürelerle sınırlı olarak ülkeye sokulmasına imkân veren belgedir. Üç bilet usulü olarak da bilinir. Otomobilleri ile seyahat eden turistlere üç kuponlu bilet verilir. Biletlerden birincisi huduttan içeri girerken, ikincisi gidilen ülke içinde, üçüncüsü de ülkeden ayrılırken kullanılırdı. (*Vakit*, 17 Mayıs 1930). Triptik belgesi ile yurda gelen yabancı otomobillerin sürenin dolmasının ardından tekrar yurt dışına çıkarılması gerekir. Seyidoğlu, H. (1992), *Ekonomi Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, Güzem yayınları No 4, Ankara, 882. Triptik başvurusu için bak. İstanbul Şehremaneti Mecmuası, (1929). Temmuz, 375; İstanbul Belediye Mecmuası, (1930). Haziran, 381.

³⁶ *Cumhuriyet*, 29 Kânunusani (Ocak) 1930, 1- 6; *Vakit*, 29 Kânunusani (Ocak) 1930, 3.

³⁷ Yapılan düzenlemenin 1. Maddesinde "1499 numaralı gümrük kanununun beşinci maddesinin on dördüncü fıkrası mucibince memlekete muafien ithali caiz nakil vasıtaları meyanında seyyahlara ve yolculara ait olanlardan nakit ve senet teminatı yerine Beynelmillel Turizm İttihadına mensup Türkiye Turing (ATAD)

ve Emniyet Genel Müdürü Rıfat Bey nezdinde yapılan girişimlerden sonra yurtdışından Türkiye'ye geleceklerin sahip oldukları pasaportlarla başkaca bir vize almaya ihtiyaç duymadan askeri bölgeler dışında ülkenin her tarafına serbestçe gidebilecekleri prensibi benimsenmiştir. Ancak Türkiye'ye geldikten 15 gün sonra buldukları yerlerdeki emniyet birimlerine bilgi vermeleri ve ikamet tezkeresi almalarına karar verilmişti³⁸.

Yabancıların seyahatleri ile ilgili konunun halledilmesinin ardından İstanbul'da basına açıklama yapan Türkiye Turing Otomobil Kurumu Reisi Reşit Saffet (Atabinen), "Trip tik" (Gümrüklerden Geçiş Karnesi (CPD))³⁹ usulünü uygulama imkânını vermesi⁴⁰, seyahatlerin kolaylaştırılması ve İstanbul'da açılacak Beynelmül Turizm Kongresine yakın ilgisinden dolayı hükümete teşekkür etmiştir. Kongreye 75 ile 100 arasında üyenin katılmasının beklendiğini, kongrenin açılışı ve ilk oturumunun Dolmabahçe Sarayında yapılacağını, sonraki oturumların da Galatasaray Lisesinde devam edeceğini ifade etmiştir⁴¹.

Kongrenin toplanması açısından önemli bir engel teşkil eden "Triptik" meselesinin halledilmesinin ardından bu kez de ödenek konusunda problem yaşanmaya başlamıştır. Turing Kulüpleri için İstenen 5 bin Liralık ödenek çok görülmüştür. Parayı tedarik edecek olan İstanbul Belediyesi Encümeninde yapılan tartışmada bazı üyeler "Bu para ile İstanbul'da 2,5 km. yol yapılır, böyle masraflara lüzum yoktur" demişlerdir⁴². Tartışmalara rağmen kongre ödeneği 28 Mayıs 1930'da kabul edilmiştir⁴³. Ödenek meselesinin de halledilmesinden sonra kongre hazırlıklarına hız verilmiş ve kongrenin ruznamesi hazırlanmıştır⁴⁴.

Kulübünün triptiği kabul olunabilir" deniyordu. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 5 Mayıs 1930, 35.

³⁸ *Milliyet*, 31 Kânunusani (Ocak) 1930, 1- 6; *Milliyet*, 4 Mayıs 1930, 3.

³⁹ Tören, E. (2014). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri Üzerine Bir Sözlü Tarih Aratırması, III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmalar Kongresi, 368-383, 04- 05 Nisan, Kuşadası, Aydın, 373.

⁴⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, (1930). Devre 3, İçtima 3, 5 Mayıs 1930 tarihli oturum, 35.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1930, 2.

⁴² "Belediye Zihniyeti", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1930, 1.

⁴³ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1930, 2.

⁴⁴ *Milliyet*, 26 Mayıs 1930, 1.

Ruznamenin eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesi için Kongrenin açılışından önce Pera Palas'ta Uluslararası Turing Kulüpleri Birliği heyeti ile bir toplantı yapılması planlanmıştır⁴⁵. Kongre günü katılımcılara ulaşım kolaylığı sağlanması için Şirketi Hayriye tarafından Turing Kulübüne belli saatler için vapur tahsis edilmiş, ayrıca Nafia Vekâleti (Ulaştırma Bakanlığı) tarafından kamuya ait ulaşım araçlarından ücretsiz seyahat edebilmeleri için belge verilmiştir⁴⁶. Ayrıca kongre hatırası olarak iki adet anma pulu basılmıştır⁴⁷. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından kongre 31 Mayıs 1930'da Dolmabahçe Sarayında Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya tarafından açılmıştır⁴⁸. Şükrü Kaya kongrenin açılış konuşmasında, Milletlerin tıpkı insanlar gibi kendilerini her şeyden soyutladıkça medeniyetin, sosyal, iktisadi ve kültürel gelişimine ayak uydurmadığını belirtmiştir. Müşterek hayatın bazı icapları olduğunu, toplumu oluşturan bireylerin barış içinde varlıklarını sürdürebilmeleri için uluslararası cemiyetlere önemli görevler düştüğünün altını çizmiştir. Bu itibarla Turizm; bir taraftan gezmek, görmek, tanımak, tanıtmak, dinlenmek, eğlenmek, ekonomik, bilimsel hedeflerini yerine getirmek, diğer taraftan da farklı ülkelerden insanları bir araya getirerek onların birbirlerini daha iyi tanımalarını, daha çok sevmelerini sağlayarak, uluslararası hayatın gelişimi ve barışın temininde birinci derecede önemli bir görevi üstlendiğini vurgulamıştır. Kaya konuşmasını şu şekilde tamamlamıştır: *"Sizi büyük bir muhabbetle karşılayan bu muhitte resmi makamların iktisadi, içtimai ve siyasi nokta-i nazarlar, ahlaki ve ihyakâr gayeler dolayısıyla eserimize atfedilmesi gereken ehemmiyeti layık olduğu derecede takdir etmekteyim... Türkiye'de saadetli ve zevkli bir ikamet temenni ederim"*⁴⁹.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ardından söz alan Uluslararası Turing Otomobil Kulüpleri Reisi M. Hennberg misafirlere gösterilen hüsnü kabule teşekkür ettikten sonra Türk hükümeti tarafından Dolmabahçe Sarayı'nın ilk defa

---

⁴⁵ *Milliyet*, 27 Mayıs 1930, 1.

⁴⁶ *Milliyet*, 30 Mayıs 1930, 1; *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1931, 1.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1930, 4.

⁴⁸ *Milliyet* ve *Vakit*, 31 Mayıs 1930, 1; *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Vakit*, 1 Haziran 1930, 1.

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1930, 1- 4; *Milliyet*, 1 Haziran 1930, s. 1- 6; *Vakit*, 1 Haziran 1930, 1- 3.

uluslararası bir kongreye açılmasının turizme attığı önemin bir kanıtı olduğunu belirttikten sonra sözlerini şu şekilde tamamlamıştır:⁵⁰ “Bize verilen vazife pek mühimdir. Çünkü biz milletleri yekdiğerinde yaklaştırmak için çalışıyoruz. Beynelmîlel Turing kulüpleri ittihadı yalnız Turing kulüpleri değil, bünyesinde birçok otomobilcileri toplamış olan beynelmîlel seyyahın idarelerini de cem etmektedir. Bu münasebetle Türkiye Turing kulübü tarafından tryptique meselesini ve askeri mıntıkalarından seyyahların serbestçe geçmeleri hakkında serdedilen iki teklifin kabulünden dolayı Türkiye parlamentosuna teşekkür ederim”⁵¹.

Açılış programının ardından misafirler için Şehremaneti (İstanbul Belediyesi) tarafından Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Cumhuriyet Halk Fırkası Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa ve bazı bürokratların da eşlik ettiği ziyafet verilmiştir⁵².

Uluslararası Turizm Kongresi 24 yabancı ülke temsilcisinin katılımı ile⁵³ 1 Haziran 1930'da Galatasaray Lisesi konferans salonunda çalışmalarına başlamıştır⁵⁴. Başkanlığını M. Hennberg yaptığı birinci oturumda gündemin ilk maddesi olan Beynelmîlel İttihat Heyeti İdaresinin senelik raporu okunarak oy birliği ile kabul edilmiş ve yeni bütçe karara bağlanmıştır⁵⁵. Ardından Türkiye Turing Otomobil Kurumu Başkanı Reşit Saffet (Atabinen) Türkiye'deki gümrük karneleri ve triptique usulünün uygulanması hakkında katılımcılara bilgi vermiştir. Reşit Saffet Bey'in ardından tekrar söz alan M. Hennberg triptique

---

⁵⁰ Uluslararası Turing Otomobil Kulüpleri Reisi M. Hennberg'in ardından konuşmasını yapan M. Düşen de Dolmabahçe Sarayı'nın kongre için tahsis edilmesinden duyduğu memnuniyeti vurgulamıştır. *Milliyet*, 1 Haziran 1930, 6; *Vakit*, 1 Haziran 1930, 3.

⁵¹ Konuşmaların tamamı için bak. “Beynelmîlel Turizm Kongresi”, (1930), S. 71-72 Temmuz- Ağustos 402- 410; *Milliyet*, 1 Haziran 1930, 6; *Vakit*, 1 Haziran 1930, 3.

⁵² *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1930, 1.

⁵³ “Beynelmîlel Turizm Kongresi”, (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 402– 411; *Milliyet*, 2 Haziran 1930, 1.

⁵⁴ Rapport du Touring Club de Turquie sur le Congres de l'Alliance Internationale de Tourizme de Stanboul 1930, (1930). *Bulletin Officiel du Turing Club de Turquie*, 1'er Aout 1930, 15- 19.

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1930,1- 2

usulünün koordine edileceğini ve bu yöntemle kongreye katılan ülkeler arasında iş birliği yapılacağını ve ortak bir mevzuat hazırlanacağını açıklamıştır⁵⁶. Uluslararası Turing Otomobil Kulüpleri Genel Sekreteri M. Düşen ise Turing Otomobil Kulüplerinin kararlarını telif ve tatbik etmenin önemi üzerinde durmuş, turistler için farkı dillerde rehberlerin hazırlanması gerektiğinin önemini izah etmiştir⁵⁷.

Kongrenin gündem maddelerinden birisi de turistlerin ülkeleri ziyaret ederken kendilerine rehberlik edecek pasaport ve yol haritası konusu olmuştur. Turistler için o tarihe kadar sadece Almanya, İngiltere ve Çekoslovakya'da hazırlanmış yol haritaları mevcuttu. Diğer ülkelerdeki yol haritaları ya eksikti ya da hiç yoktu. Bu itibarla turizm yol haritası olmayan ülkelerin de yol haritalarını en kısa zamanda hazırlamaları tavsiyesi kararı alınmıştır⁵⁸. Pasaport konusu kongre ruznamesinin 4. maddesinde yer almıştır. Pasaport kontrol işlerinin sadeleştirilmesi, gümrüklerdeki kontrollerin teshili (kolaylaştırılması) ve demiryolları ile nakledilen tanıtım eşyalarının ücretsiz nakledilmesi, nakliyyeye ait kanunların, bütün seyahatler için tahsilat ve muhafaza memurlarının ücretsiz refakatleri hakkında tek tip bir talimatnamenin hazırlanması ile rehberlerin görevlerini icra ederlerken ücretsiz olarak seyahat edebilmeleri konusu yer alıyordu. Bu konularla ilgili her ülkede geçerli olacak yeknesak ve zorunlu bir tamimin hazırlanması kararı alınmıştır. Ayrıca, limanlar ve hava alanlarında

---

⁵⁶ Kongrenin 4. Oturumunda da triptique ve gümrüklerle turistlere ait eşyanın tabii olacağı esaslar görüşülmüştür. Bu konuda henüz sisteme dâhil olmayan üye ülkelerden Bulgaristan ve Romanya'nın da sisteme dâhil edilmesi için çalışılacağı belirtilmiştir. *Vakit*, 3 Haziran 1930, 5. Ayrıca sisteme otomobile ilave olarak bisikletle seyahatin da dâhil edilmesi uygun görülmüştür. *Milliyet*, 3 Haziran 1930, 3.

⁵⁷ "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 408- 409; *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1930, 2, *Milliyet*, 2 Haziran 1930, 1- 5.

⁵⁸ *l'Alliance Internationale de Tourizme de Stanboul*, 16; *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1930, 2; "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 413- 414; *Milliyet*, 2 Haziran 1930, 6.

turistlerin karşılaştıkları zorluklar ve alınması gereken önlemler görüşülmüştür⁵⁹.

Kongrenin bir diğer gündem maddesi de turizm istatistikleri ile ilgiliydi. Bu konuda ülkeleri ziyaret eden turistlerin ilgili kuruluşlar tarafından belgelenecek kayıt altına alınmasına karar verildi. Kongrede konunun İtalya'da tartışıldığı ve sorunun Yüksek Turizm Konseyleri ile anlaşarak Brüksel Uluslararası İstatistik Ofisi'nin yardımıyla daha kolay çözülebileceğinin üzerinde duruldu⁶⁰.

Kongrenin gündemindeki en önemli konulardan birisi de turizm heyetleri kararlarının hayata geçirilmesi olmuştur. Çünkü daha önceki kongrelerde alınan kararlar üye ülkelerin her birinde farklı şekilde uygulanmıştı ve çoğu kez turizmin genel kuralları ihmal edilmiştir⁶¹. Bu konuda tespit edilen yanlış uygulamaların düzeltilmesi için genel büronun karar alması uygun görülmüştür. Turizm ile ilgili uluslararası istatistiklerin tutulmasına ait olan teklif ise Brüksel Uluslararası İstatistik Dairesi Turizm Yüksek Meclisinin yardımı ile düzenlenmesine karar verilmiştir⁶².

Kongrenin 5. Gündem maddesi ise otomobille yapılacak uluslararası seyahatle ilgiliydi. Burada otomobillerin tescili, ruhsatları, motor ve şasi numaralarının incelenmesi, yardım postalarının kurulması, 1926'da hayata geçirilen uluslararası seyahatlerde sigorta mecburiyeti ve otomobil ve bisikletler için tek plaka (geçerlilik levhası) gibi konular tartışıldı. Gümrük resmi ile tek plaka uygulaması önerisi Beynelmül Turizm Birliği tarafından kabul edilmemiştir. İngiltere Otomobil Kurumu tarafından Macaristan'dan İstanbul'a (Türkiye'ye) kadar akıcı bir yol (asfalt yol) açılması önerisi Türkiye ve Macar kulüpleri tarafından da teyit ve yolun sonraki yıllarda uzatılması önerisi kongre heyeti tarafından uygun bulunmuştur⁶³. Ayrıca her Turing kulübü tabi buldukları

---

⁵⁹ "Beynelmül Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 402- 412; *l'Alliance Internationale de Tourisme de Stanboul*, (1930). 16; *Cumhuriyet, Milliyet*, 2 Haziran 1930, 1.

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1930, 2; *Milliyet*, 2 Haziran 1930, 1.

⁶¹ "Beynelmül Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 411- 412.

⁶² "Beynelmül Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 402- 412.

⁶³ "Beynelmül Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, Temmuz- Ağustos, 414.

hükümet nezdinde teşebbüste bulunarak aşağıdaki konularda gayret sarf edeceklerdi⁶⁴.

1. Milli yolların ıslahı.
2. Tehlikeli geçitlerin tamiri.
3. Yollardaki tozlara karşı tedbir alınması.
4. Gece ve gündüz poliste karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi.
5. Yol güzergâhlarında otel ve dinlenme tesislerinin kurulması, mevcut olanların ıslahı.
6. Ziyaret edilecek ülkelerde tarihi eserler ve doğal güzellikler hakkındaki bilgilerin toplanması.
7. Yollarda tehlikeli alanlarla ilgili işaretlerin konulması.
8. Yollar için özel haritaların ve rehberlerin hazırlanması.

Kongre 4 Haziran 1930'da çalışmalarını tamamlamıştır⁶⁵. Kongrede Turizm ile ilgili konuların öne çıkmasına karşılık, Türkiye'nin tanıtılması konusu üzerinde de durulmuş ve misafirlere İstanbul ve çevresindeki tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerin yerleri gezdirilmiştir⁶⁶. Nitekim Kongrenin son oturumunun ardından da gazetecilerin sorularını cevaplayan konuklar Türkiye ile ilgili edindikleri intibaları şu şekilde özetlemişlerdi: *"Türkiye'de gördüğümüz hüsünkabulden ve Türkiye'deki gelişmeleri yerinde görmekten memnunuz. Billhassa Türkiye'de inkılabın azametini kongre münasebetiyle daha yakından gördük"*⁶⁷.

---

⁶⁴ "Beynelmillel Turizm Kongresi", (1930). S. 71- 72, 415; "Beynelmillel Turizm Kongresi", (1930). S. 73, Eylül 1930, 17.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1930.

⁶⁶ Gazetede nerelerin gezildiğine yer verilmiştir. *Cumhuriyet- Akşam*, 3, 4- 5 Haziran 1930.

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1930, 1; *Milliyet*, 5 Haziran 1930, 3.

Katılımcılar 4 günlük kongre sürecinde İstanbul'daki başta Topkapı Sarayı olmak üzere bazı müze ve Camileri ziyaret ettiler, Adaları ve Yalova'yı gezdiler⁶⁸. Onurlarına verilen ziyafetlere katıldılar⁶⁹.

İstanbul'da toplanan Uluslararası Turizm Kongresi Türkiye'de bir ülkenin tanıtımı, karşılıklı hoşgörü ve ekonomik gelişimi açısından ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasına ve Turizme yalnız hükümetin değil ülke olarak sahip çıkılarak ileri götürülmesi gerektiği anlaşılmıştır⁷⁰.

1931 Balkan Turizm Kongresi

Türkiye Turing Kulübünün ikinci önemli etkinliği İstanbul'da düzenlenen Balkan Turizm kongresidir. 5- 13 Ekim 1930 tarihleri arasında Atina'da toplanan Birinci Balkan Konferansı sonuç bildirisinde Turing kulüpleri ile ilgili konu da değerlendirilmiştir⁷¹. Türkiye Turing Kulübü Reisi Reşit Saffet (Atabinen) Bey'in başkanlık yaptığı Turizm Teali Komisyonunda Balkan ülkelerinde turizmin geliştirilmesi için her ülkeyi üç kişinin temsil edeceği bir Balkan Turizm Federasyonunun kurulmasına karar verilmiştir⁷². Turing ve Seyahat Cemiyetleri ile diğer kültürel ve düşünce teşkilatları arasında iş birliği yapılması oybirliği ile kabul edilmiştir⁷³. Yapılabilecek işbirliklerinin görüşülmesi için 25- 28 Nisan 1931 tarihleri arasında İstanbul'da bir kongre toplanmasına karar verilmiştir⁷⁴.

---

⁶⁸ *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1930, 2; *Milliyet*, 2 Haziran 1930, 1- 5.

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 1 ve 2 Haziran 1930, 1; *Milliyet*, 2 Haziran 1930, 1- 5.

⁷⁰ Nadi, Y. (1930). "Turing Kulüpler Kongresi", *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1930, 1.

⁷¹ "Birinci Balkan Konferansının Turizm Tali Komisyonu Kararları", (1930). *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 75, Teşrinisani, 109.

⁷² "Birinci Balkan Konferansının Turizm Tali Komisyonu Kararları", 109.

⁷³ *Cumhuriyet*, 15 Teşrinievvel (Ekim) 1930, 1- 4; Mesut, Z. (1930). "Balkan Konferansı", *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Teşrinievvel (Ekim), 1.

⁷⁴ "Birinci Balkan Konferansının Turizm Tali Komisyonu Kararları", 109; Reşit Saffet Atabinen'in, Turizm Federasyonunun toplanacağı yer tahsisi için Balkan Galatasaray Lisesi Müdürlüğüne çektiği telgraf. Ek. 3.

Türkiye Turing Kulübü İdare Heyeti kongre hazırlıkları için Mart ayından itibaren çalışmalarını yoğunlaştırdı. Türk- Balkan Birliği Komitesi ile Balkan haftası için iş birliği yaparak bir program hazırladı⁷⁵. Hazırlanan programın uygulanması için Valilik ve Belediye temsilcileri ile görüşmeler yapmış, Balkan Turing federasyonu ruznamesini de hazırlamağa başlamıştır⁷⁶. İstanbul Belediyesi ile birlikte Balkan Birliği Türk Komitesine hükümet tarafından yardımdan faydalanmak için girişimde bulunmuştur. Balkan haftası için İstanbul'da umumi münakalat (Ulaştırma) şirketlerince Balkanlardan gelecek ziyaretçilere kolaylık gösterilmesi için hazırlanan belgeler Balkanlardaki Türkiye konsolosluklarına gönderilmiştir. Balkan Haftasında ülkemizi ziyaret edecek olanlar Türkiye konsolosluklarına giderek pasaportlarını vize ettirirken Türkiye Turing Kulübü tarafından hazırlanan belgeleri almaları durumunda Kongrenin toplanacağı İstanbul'da kamu araçlarından ücretsiz olarak seyahat edebilecekler, sinema ve tiyatrolardan indirimli olarak faydalanabileceklerdi⁷⁷. Aynı toplantıda Cemiyet sonraki süreçte otomobil yarışları ve sair otomobillere ait işlemlerle de ilgilenme hakkını elde ettiği için o tarihe kadar Türkiye Turing Kulübü olarak bilinen kurum adını Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü olarak değiştirmiştir⁷⁸. Yıllık kongresi için hazırlıklarını tamamlamış ve 5 Nisan'da Pera Palas'ta yeni yapılan talimatnamesini umumi kongre heyetine arz etmiştir. Talimatnameye otomobil seyahat ve yarışlar için bazı maddelerin ilavesi⁷⁹ ile Balkan Turizm Kongresi hazırlıklarının tamamlanması gündemi ile toplanma kararı almıştır⁸⁰. Hakkı Şinasi Paşa'nın Başkanlığında 5 Nisan'da yapılan toplantıda ilk olarak Kulübün bir yıllık raporu okunmuş, ardından yeni nizamnamesi okunarak oy birliği ile kabul edilmiştir. Ardından turizmin ülke için önemi üzerinde durulmuş ve bir yılda Türkiye'ye gelen turist sayısı ve bıraktığı döviz miktarı hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak ay sonunda İstanbul'da toplanacak olan

---

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1931, 2.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1931, 2.

⁷⁷ *Milliyet*, 25 Mart 1931, 1.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 26 Mart 1931, 4.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1931, 4.

⁸⁰ *Milliyet*, 2 Nisan 1931, 5.

Balkan Turizm Kongresinin hazırlık çalışmaları gözden geçirilmiştir⁸¹. Kulübün hanımlar kolunun da katıldığı toplantıda Balkan Haftası⁸² ile Balkan Turizm Kongresi ve Ekim ayında İstanbul'da toplanacak olan Kongresinde yapılacak olan etkinliklerle ilgili kararlar alınmıştır⁸³.

Turing kulübünün 13 Nisan toplantısında ise Balkan Kongresinin çalışma programı ile ruznamesi (gündemi) açıklanmıştır. 9 Maddeden oluşan ruznameye göre:

1. Turizm gayeleri ve Balkan Milletlerini birbirine tanıtmak.
2. Balkanlar arasında bütün vesaiti nakliyenin düzen ve gelişimini temin etmek.
3. Balkan Ülkeleri turizm teşkilatının ortak hedefler etrafında toplamak.
4. Federasyona dâhil ülkelerin turizm hareketini arttırmak için propaganda yapmak.
5. İstanbul ve Londra arasındaki büyük bir otomobil yolu tesisi ve yolunun tetkiki için maddi desteğin nasıl sağlanacağını görüşülmesi.
6. Balkan devletleri arasında Turizmi teşvik için arkeolojik bulguların tanıtımı için seyahatlerin düzenlenmesi.
7. Balkan turizm federasyonunun Uluslararası turizm teşkilatına katılımını sağlamak.
8. İkinci Balkan Konferansı ve aynı tarihte toplanacak olan turizm kongresinin programını hazırlamak.

---

⁸¹ "Türkiye Turing Klübü'nün 1930 Faaliyet senesine dair 5 Nisan 1931 de İstanbul'da Pera Palas'ta toplanan Umumî Heyete takdim edilen Rapor", (1931). Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie, 25 Avril (Nisan), 14-19, *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1931, 2, *Milliyet*, *Vakit*, 6 Nisan 1931, 3.

⁸² Balkan Haftası 23 Nisan 1931'de Balkan Devletlerine mensup öğrencilerin bir araya gelmesi ile başlamıştı. *Vakit*, 23 Nisan 1931, 1.

⁸³ *Vakit*, 5 Nisan 1931, 3.

9. Federasyon daimî merkezinin hangi şehirde olacağını tayini ve teşkili kararlaştırılmıştır⁸⁴.

Hazırlanan programa göre Kongre 25 Nisan saat 11'de Galatasaray Lisesi'nde ilk çalışmasını yapacak, ardından Pera Palas'ta Federasyon Meclisi toplanacaktı. 17. 30 da muallim Vahit Bey tarafından Galatasaray lisesinde bir konferans, Saat 20' de Türk Turing kulübü Pera Palas'ta misafirler onuruna ziyafet verilmiştir. 26 Nisan'da İstanbul'a gelecek olan seyyah ve Murahhaslara İstanbul'un görülmeğe değer yerleri ve müzeleri gezdirilecekti. 27 Nisan'da Balkan Turizm federasyonu heyeti öğlenden önce Galatasaray Lisesinde ikinci toplantısını yapmış ve öğlenden sonra vapurla Marmara ve Boğaz gezilmiştir. 28 Nisan saat 15'te Galatasaray Lisesinde son toplantısı yapılmış ve ardından Tepebaşındaki tiyatro izlenmiş akşam da misafirler onuruna Pera Palas'ta ziyafet ve balo⁸⁵. Furlani Efendi tarafından da konser verilmiştir⁸⁶.

Kongre planlandığı gibi altı Balkan devletinin katılımı ile 25 Nisan saat 11'de Galatasaray Lisesi toplantı salonunda İstanbul Valisi Muhittin Bey'in konuşması ile açıldı. Muhittin bey konuşmasına Kongre'nin İstanbul'da toplanmasından duyduğu memnuniyeti ifade ederek başlamıştır. Turizmin sadece şahsi zevk ve hoş vakit geçirme olmadığını, asıl amacının uluslararası alanda dostluk bağlarının geliştirilmesi olduğunu belirtmiştir⁸⁷. Türkiye Turing Kulübü Reisi Reşit Saffet Bey ise misafirlere hoş geldiniz dedikten sonra turizmin faydalarından ve İstanbul'un tarihi eserlerinden bahsetmiş ve Balkan ülkelerindeki benzer tarihi eserlerin bulunduğunu dile getirerek bu eserlerin ülkeler için birer hazine değerinde olduğunu ifade etmiştir. Yunanistan temsilcisi ve Atina milletvekili M. Mangas de turizmden ve Türk- Yunan dostluğundan

---

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1931, 2; *Milliyet*, 14 Nisan 1931, 1- 6.

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1931, 2; *Milliyet*, 14 Nisan 1931, 1- 6; *Vakit*, 28 Nisan 1931, 3.

⁸⁶ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1931, 2; *Milliyet*, 14 Nisan 1931, 1- 6; *Vakit*, 28 Nisan 1931, 3.

⁸⁷ "Ouverture du 1er Congrès de la Federation Balkanique de Tourisme 25 Avril 1931", *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, No 4, Octobre 1931, 14- 16; *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1931, 2; *Milliyet*, 26 Nisan 1931, s. 1- 6; *Vakit*, 26 Nisan 1931, 3- 4.

bahsetmiş ve Türkiye'nin misafirperverliğinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir⁸⁸. Açılış konuşmalarının ardından Murahhaslar otomobillerle Taksim'e giderek altı Balkan Devletinin bayraklar ile süslenmiş büyük bir çelengi Cumhuriyet abidesine koymuşlardır⁸⁹. Çelenklerin konmasından sonra kongreye katılan Balkan devletleri temsilcileri Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e, Başbakan İsmet Bey'e ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e düzenlenen etkinlikten duydukları memnuniyetleri dile getiren telgraflar çekmişlerdir⁹⁰. Katılımcılar öğlenden sonra programda da belirtildiği gibi Pera Palas'ta yapılan özel oturumun ardından Galatasaray Lisesine geçerek Vahit Bey tarafından Türkiye'nin tarihi mirası ile ilgili konferansını dinlemişlerdir⁹¹.

İstanbul'da 25- 28 Nisan 1931 tarihlerinde toplanan Balkan Turizm Kongresinde alınan kararlar aşağıdaki gibidir⁹²;

1. Balkan Turizm Federasyonu tüzüğünü kesin olarak kabul ederek imzalamış ve imza sahibi üyelere bu tüzüklerin kendi ülkelerinde uygulanmasına çalışmaları ve mümkün olan en kısa sürede yürütme kuruluna ulusal delegelerini atamalarını tavsiye etmiştir.
2. İstanbul'da görev yapacak daimî büronun görev süresi üç yıl olarak sınırlandırılmıştır.
3. Federasyon Başkanlığına atanan Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü Başkanı Reşit Saffet Bey, Genel Sekreterlik görevleri birleştirilmiş olarak; başkan yardımcılığına Yunanistan Ulusal Turizm Ofisi başkan yardımcısı Bay Agapitos seçilmiştir.

---

⁸⁸ Konuşmaların tamamı için bk. *"Ouverture du 1. Congrès de la Federation Balkanique de Tourisme"*, 25 Avril (Nisan) 1931, 14– 18.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1931, 2; *Milliyet*, 26 Nisan 1931, 1- 6; *Vakit*, 26 Nisan 1931, 3- 4.

⁹⁰ Karşılıklı olarak çekilen telgraflar için bak *"Ouverture du 1. Congrès de la Federation Balkanique de Tourisme"*, 25 Avril (Nisan) 1931, 18- 20.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1931, 2; *Milliyet*, 26 Nisan 1931, 1- 6; *Vakit*, 26 Nisan 1931, 3- 4.

⁹² *"Ouverture du 1" Congrès de la Federation Balkanique de Tourisme"*, (1931), 21.

4. Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün bir sonraki Balkan Konferansı'na kadar Federasyonun idari masraflarını üstlenmek üzere yaptığı teklif memnuniyetle karşılanmıştır.
5. Gelecek Ekim ayından itibaren Yugoslavya temsilcisi ile Reşit Saffet Bey'e Paris'te ortak bir turizm ofisi kurulması için incelemelerde bulunma görevi verilmiştir.
6. Balkan Turizm Federasyon olarak International Alliance of Tourism'e katılmak fikri kabul edilmiş ve alınan kararın Dönem Başkanı Reşit Saffet Bey tarafından International Alliance of Tourism'in Prag'da yapılacak kongresine iletmesine karar verilmiştir.
7. Londra- İstanbul araba yolunun geçtiği ülkelerin delegasyonlarından Balkan Turizm Komitesi adına ulusal yolları hakkında bir rapor talep edilmesi kararı alındı.
8. Agapitos'un, Bükreş- Sofya- Atina yolu ile Balkanlardaki diğer yolların birbirlerine bağlanması ve iletişim araçlarının iyileştirilmesi ilişkin önerilerinin izlenmesi için öz bir komitenin kurulmasına karar verilmiştir.
9. İletişim ve ulaşım ile ilgili sorunların incelemesini kolaylaştırmak ve Balkan ülkelere daha fazla turist gelmesini sağlamak için yapılacak iş bölümünün etkinliğini arttırmak için Balkan konferanslarına katılımcı ülkelerin birden fazla temsilci ile katılması önerisi kabul edilmiştir.
10. Balkan Konferansı Başkanlığına ve temsil edilen altı Devletin hükümetlerine, Balkan Turizm Meclisinin toplanması ve Federasyonun kurulması için verdikleri destekten dolayı teşekkür edilmiştir.

Kurumun Diğer Faaliyetleri

Turing Otomobil Kurumu 1926'dan itibaren büyük seyahatler tertip ederek İstanbul, Bursa, Edirne, Konya gibi şehirlerdeki tarihi eserleri, Türkleri gerçek çehreleriyle ve faziletleriyle yabancılara; yabancı memleketleri de Türk vatandaşlarına tanıtmaya başladı. Bu amaçla Türkiye'de İstanbul'un yanı sıra Ankara, Bursa, Edirne, Eskişehir, İzmir, Konya, Samsun ve Yozgat'ta, Yurt

dışında ise Fransa'da Paris, Vichy, Marseille ve Nice'de temsilciliklerini açtı⁹³. 1933'de yurtdışı temsilciliklerine Berlin (Almanya), Trieste (İtalya), Londra (İngiltere), Athenes (Atina - Yunanistan) ve Alexandria (Romanya) da katılmıştı⁹⁴. Bunların yanında Türk milletinin iftihar vesilesi olan eski eser ve abidelerin korunması ve güzel görüntüleri bozan şeylerin düzeltilmesi ile ilgili çalışmalara başladı. Cemiyetin çalışmaya başladığı dönemde Türkiye'ye gelen turistlerle ilgili herhangi bir düzenleme bulunmuyordu⁹⁵. Türkiye Turing Otomobil Kulübünün, İcra Vekilleri Heyeti tarafından "Menafi-i Umumiyyeye Hadim" cemiyetler arasına alınmasının ardından Meclis tarafından kendisine başta Triptik vermek olmak üzere bazı ayrıcalıkların tanınmasıyla yetkisi arttırılmıştır⁹⁶. Cemiyet bu yetkilere dayanarak ilk olarak, turistlerin Türkiye'ye girişlerinde ilk karşılaştıkları kayıkçılar, hamallar ve otomobilcilerin düzensiz ve tarifersiz hallerini düzenlemiştir. Daha önce rıhtıma çıkan bir yolcudan ne alınıp ne verileceği, eşyalarının neye göre denetleneceği belli değildi. Cemiyetin teşebbüs ve ricaları ile İstanbul Belediye Başkanlığı tarafından bu durum ele alınarak önce vapurlarla gelen turistlerin, turizmle ilgili hiçbir bilgiye sahip olmayan kayıkçıların rahatsızlık vermelerinden kurtarılarak, Şirket-i Hayriye ile Akay'ın muntazam küçük vapurlarıyla açıkta demirleyen gemilerden alınmaları sağlandı⁹⁷. Cemiyet, turistlerin başta İstanbul olmak üzere ziyaret ettikleri tarihi

---

⁹³ "Türkiye Turing Otomobil Klübü'nün Türkiye ve Memalik-i Ecnebiye Mümessilleri", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klübü Mecmuası*, 1 Fevriyer (Şubat) 1933, VI.

⁹⁴ "Türkiye Turing Otomobil Klübü'nün Türkiye ve Memalik-i Ecnebiye Mümessilleri", (1931). 1 Mai (Mayıs), VI.

⁹⁵ *Türkiye Turing Klübü Ne Yaptı, (1925-1935)*, (1936). Türkiye Turing Kulübü yayını No. 72, İstanbul, 5.

⁹⁶ "Türkiye Turing Klübü'nün 1930 Faaliyet Senesine Dair 5 Nisan 1931'de İstanbul'da Perapalas'ta Toplanan Umumi Hey'ete Takdim Edilen Rapor", (1930). *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Mecmuası*, Galata/İstanbul Avri (Avril), 15.

⁹⁷ *Türkiye Turing Klübü Ne Yaptı*, (1936), 6.

mekânların temiz ve açık tutulması ve buralarda görev yapacak olan personelin dil bilen insanlardan seçilmesi için çalıştı⁹⁸.

Türkiye Turing Otomobil Kulübü, 11 Mart 1929'da Paris'te toplanan Seyahat Teşkilatı Kongresine kulübün Paris teşkilatı sorumlusu Seyahat Acentesi sahibi Mösyö Cabaud'un katılmasına karar vermiştir. Türkiye'deki otellerin de Uluslararası Oteller Teşkilatına dâhil edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır⁹⁹. 27 Mayıs 1929'daki toplantısında yıllık raporun okunup kabul edilmesinin ardından yapılan görüşmelerde yolların önemi üzerinde durularak hükümetin bu konu ile ilgili yakından ilgileneceğini açıklamışlardır¹⁰⁰. Eylül 1930'da toplanacak Seyahat Acentecileri Birliği kongresinde Türkiye'yi kulp üyelerinden Ziya Fehmi Bey'in eşleri Beraat Hanumefendinin temsil etmesine karar verilmişti¹⁰¹.

1930'lara kadar İstanbul'a gelen seyyah ve yolcuların pasaportları güvenlik gerekçesiyle ellerinden alınarak kendilerine 24 saat sonra iade edilmekteydi. Seyahat edenler için büyük müşkülât oluşturan emniyetin bu uygulaması Turing kulübünün girişi ile sonlandırıldı¹⁰².

Turizm alanında gelişmiş ülkelerin tamamında turistlerin istedikleri yerlere kolaylıkla ulaşabilmelerini sağlayan yol haritaları vardır. Türkiye'nin ise 1930 yılına kadar bir yol haritası yoktu ve isteyenlere ise işe yarar bir halde olmayan yabancılar tarafından hazırlanan haritalar tavsiye edilmekteydi¹⁰³. Türkiye Turing Kulübü'nün 1930'lu yıllardaki en önemli faaliyetlerinden birisi de yol

---

⁹⁸ *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klübü Mecmuası*, 1 December (Aralık) 1932, 11, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 59, 379.

⁹⁹ "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1929). S. 59, Temmuz, 376.

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1929, 1.

¹⁰¹ "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1930). S. 67, Mart, 248.

¹⁰² "Türkiye'ye Gelen Ecnebilerin Tabii Buldukları Polis Muamelesi", (1933). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, (29- 31), Octobre 1931, 29, *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klübü Mecmuası*, 1 Mai (Mayıs), 11.

¹⁰³ "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün 1932 senesine dair Rapor", (1933). *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klübü Mecmuası*, 1 Mai (Mayıs), 10.

haritası hazırlamak olmuştur¹⁰⁴. 1931 yılında Dâhiliye ve Nafia Vekâletleri ile Erkânı Harbiye Riyaseti nezdindeki girişimleri neticesinde her yıl Nafia Vekâletince yapılmakta olan yol haritasının kendileri tarafından bastırılması iznini almıştır. Turing Kulübü tarafından bastırılmasına başlanan haritalarda Mevkiler arasındaki uzaklıklar kilometre olarak gösterilmeye başlanmış ve bu suretle otomobille seyahat edecekler için önemli eksiklerden birisi ortadan kaldırılmıştır¹⁰⁵.

Kulüp üyelerinden kendi otomobillerini kullananlar ve Turistlere mahsus olmak üzere şehrimizin muhtelif yerlerinde polis nezareti altında Belediye ile iş birliği içinde park alanları oluşturulmuştu¹⁰⁶. Turizm açısından büyük bir ehemmiyeti olan uluslararası otomobil kullanma ehliyetnameleri, otomobil karneleri ve otomobil seyahat levhalarına dair 1926 senesi Paris Kongresi kararlarının Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmesi için çaba sarf edilmiştir¹⁰⁷.

Turing Kulübü Turizm ve toplumsal gelişmişlik açısından büyük önem arz eden temizlik konusu da öne çıkarılmıştır. Başta İstanbul olmak üzere belediyelerle iş birliği yaparak tarihi ve kültürel bakımdan önemli olan ve turistlerin ziyaret edebileceği yerlerin temizleterek güzel bir manzara oluşturulması çalışmalarına başlanmıştı¹⁰⁸.

---

¹⁰⁴ "Beynelmilel Turizm teşekkülleri ve Beynelmilel seyahat kolaylıkları", (1931). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, (10- 11), 25 Avril, 11; "Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü'nün Nizamnamesi", (1933). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, Teşrini evvel- Octobre, 7- 12; *Cumhuriyet*, "Londra- İstanbul", 27 Mart 1931, 2.

¹⁰⁵ "Türkiye Turing ve Otomobil Klöbünün 1932 senesine dair Rapor", (1933). *Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü Mecmuası*, (9- 14), Mart, 10- 11.

¹⁰⁶ "Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü'nün 1932 senesine dair Rapor", (1933). *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, 1 Mai (Mayıs), 10- 11.

¹⁰⁷ "Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü'nün 1932 senesine dair Rapor", (1933), 11; "Cumhuriyet Turizm Hamlesi", (1933). *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, October (Ekim), 9.

¹⁰⁸ "Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü'nün 1932 senesine dair Rapor", (1933), 11.

Cemiyet nizamnamesinin 3. Maddesinden de anlaşılacağı gibi Turing Otomobil Kurumunun en önemli amaçlarından birisi de Batı'da olumsuz Türk imajının devamında önemli roller oynayan tercüman konusuna el atmak olmuştur. Çünkü Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında tercümanlık mesleği büyük oranda Türklere düşman olan bazı Levantenler ve azınlıkların elindeydi. Bu tercümanlar rehberlik yaptıkları turistlere XIX. yüzyılın zihniyeti ve atmosferi içinde, İstanbul'un Bizans dönemine ait anıt ve binalarını anlatırken, Türk tarihi ve devleti aleyhine olur olmaz efsaneler ve Türklüğün aleyhinde ifadeler kullanıyorlardı¹⁰⁹. Örneğin Fatih Sultan Mehmet'in, Ayasofya'ya yaralıları çığneyerek at üzerinde girdiğine ve sütunlardan birinin tepesinde kendisinin kanlı el izinin görüldüğünü, Boğazdaki balıkçı dalyanlarını uzaktan göstererek üstlerinde oturmakta olan gözetleyicileri, kazığa geçirilmiş bir Ermeni veya Rum olarak anlatırlardı¹¹⁰. Bazı turistlerin beraberlerinde getirdikleri mücevherleri nedeniyle gümrük kontrolü sırasında yaşadıkları zorlukların giderilmesi için gümrüklerde dil bilen ve alanında uzman personelin bulundurulması için çalışmalar başlatılmıştır¹¹¹.

Turing Otomobil Kurumu bu hataların düzeltilmesi için İstanbul Belediyesinden aldığı yetki ile tercümanlara kurslar açarak arkeoloji uzmanlarına teorik ve uygulamalı dersler verdirilmiş¹¹², tercümanlar yetiştirilmiş, hak edenlere "bröve" verilmiş, tercümanların vazife ve ücretleri tespit edilmiştir. Belge sahibi olmayanların turistlere rehberlik yapmaları yasaklanmıştır¹¹³. Bir yıl içinde de Türkiye'yi ziyaret edecek turistler için başta İstanbul vilayeti için İngilizce, İtalyanca, Rumca ve Fransızca olarak hazırlanan "Comment visiter İstanbul"

---

¹⁰⁹ *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klübü Mecmuası*, (1933). 1 Fevriyer (Şubat), 9-10.

¹¹⁰ *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (1923- 1973)*, (1973). Turing yayını, İstanbul 1973, 13; Şahin, G. (2006). "Atatürk Döneminde Batıdaki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahın Cemiyetinin Bu Konudaki Çalışmaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Atatürk Özel Sayısı)*, C. 8, S. 3, Aralık, 143.

¹¹¹ "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1929). S. 59, Temmuz, 377.

¹¹² "Beynelmilel Turizm Kongresi", (1929). S. 59, Temmuz, 377.

¹¹³ Türkiye Turing Klübü'nün 1930 Yılı Faaliyet Senesi Raporu, madde 18, 17.

adıyla, ardından da Bursa ve Edirne vilayetleri için bir rehber kitapçık hazırlanmıştı. İstanbul rehberinin İtalyancası Roma'da, Rumcası Atina'da bastırılmıştır¹¹⁴. Haritalarla desteklenmiş olan Bursa (Bursa Uludağ Rehberi) rehberi ise Doktor Ahmet Şevki Bey tarafından hazırlanmış ve farklı dillere çevrilmesi için çalışmalar başlatılmıştır¹¹⁵.

Cemiyet ayrıca Hükümetin izni ile tanıtıcı afiş ve pul basımı için çalışmalar başlatmıştır. Turizm malzemelerinin gümrük resmîyetinden muafiyeti ve vapur acenteleri için teberru mukabilinde Himaye-i Etfal ve benzeri hayır kurumları için pul basılması için teşebbüste bulunmuştur¹¹⁶.

Cemiyetin 1932 yılı faaliyetlerinden birisi de Vilâyetlerdeki Şube teşkilatlanmaları olmuştur. Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretlerinin Eşlerinin fahrî ve Ankara Vali ve Belediye Reisi Nevzat Bey'in başkanlığında Ankara İdare Merkezi.; Vali İsmail Hakkı Bey'in öncülüğünde Eskişehir şubesi.; Devlet Demiryolları Konya İşletme Müfettişi Cemal Hidayet Bey'in gayretleri ile kurulmuştur. Vali Vehbi Bey'in, Edirne Şubesi de yine Vali Özdemir Salim Bey'in başkanlıklarında Konya Şubesi faaliyete geçirilmişti. İzmir Valisi Kâzım Paşa Hazretlerinin fahrî başkanlığında çalışmalarını sürdürmüş ve İzmir'deki eski eserler hakkında araştırmalar, neşriyat ve müzelerin daha iyi hale getirilmesine çalışılmıştır¹¹⁷.

Türkiye Turing Kulübü yurtdışında da faaliyetlerin sürdürmüştü. Kulübün Başkanı Reşit Saffet Atabinen, Türkiye'yi temsilen Macarlar tarafından Budapeşte'de, son Türk Valisi Abdurrahman Abdi Paşa namına yapılan abidenin 2 Eylül 1932 tarihindeki açılışına katılarak tarihî bir konuşma yapmıştı.

Reşit Saffet Bey'in Fransa'da bulunduğu esnada Turing Kulübü ile "Syndicat d'initiative de Vich" arasında karşılıklı olarak Turizmin geliştirilmesi için bir mukavele imzalanmış, Nis'te bir de Türk- Fransız Komitesi teşkil edilmiştir.

---

¹¹⁴ "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün 1932 senesine dair Rapor", *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Mecmuası*, S. 8, 1 Mai (Mayıs) 1933, 10.

¹¹⁵ "Beynelmilel Turizm Kongresi", S. 67, Mart, 246.

¹¹⁶ "Beynelmilel Turizm Kongresi", S. 67, Mart, 246.

¹¹⁷ "Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün 1932 senesine dair Rapor", (1933), 12.

Turing Derneğine Devletin Desteği

Turing Derneğinin faaliyetleri ve hükümetin Turizme desteklerinin ardından 1930'dan itibaren içinde yabancı turistleri Anadolu'ya çekmek gayretlerinin yanı sıra Türk turistleri de yurt dışına çekmek amacıyla gerçekleştirilen tanıtım faaliyetleri önem kazanmıştır. Örneğin Sovyetler Birliği'nin resmî seyahat acentesi "Intouris" tanıtım ve seyahat faaliyetlerinde bulunmak üzere 1932'de Galata Çinili Rıhtım Han'da İstanbul temsilciliğini açmış¹¹⁸. Bu dönemde Intourist ve Wagons Lits- Cook gibi seyahat acenteleri ve bazı ülkelerdeki resmî idareler tarafından Sovyetler Birliği, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelere Türk turistleri çekmek üzere hususi reklam kampanyalarının yapıldığı da görülmektedir¹¹⁹.

1930'lu yılların başından Şakir (Kesepir) Bey ile Celal (Bayar) Bey'in İktisat Vekillikleri döneminde Türkiye'de Turizm konusuna ciddi şekilde destek verilmesiyle başlanmıştı. Atabinen, verilen desteklerinin ardından 1933 yılı itibarı ile Türkiye'nin turizm gelirlerinde önemli bir artış olduğunu ve sadece deniz turizminden yaklaşık 3 milyon lira gelir sağlandığını belirtmiştir¹²⁰. Bu rakamın Türkiye gibi zengin tarihi mirasa sahip olan bir ülkenin turizm geliri için oldukça düşük bir rakam olduğunu dile getirdi. Bu itibarla hem tanıtım hem de gelir kaynağı bakımından oldukça önemli gördüğü turizme daha fazla yatırım yapılması gerektiğini ileri sürdü. Turing Otomobil Kurumu olarak kendilerinin bazı çalışmalar yaptığını, turizmin geliştirilmesi için huzur ve emniyet, güzellik ve konfor, ucuzluk ve kolaylığın sağlanması gerektiğini¹²¹ açıklamış, Hükümete

---

¹¹⁸ *Türkiye Turing Klübü Ne Yaptı*, Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1935, 11.

¹¹⁹ Akçura, G. (2009). *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 42.

¹²⁰ Saffet, R. (1933). "Turizm", *Ülkü Halkevi Mecmuası*, C. 1 S. 1, Şubat, 68- 70.

¹²¹ Bu önerileri Atabinen'in dışında turizmle az çok ilgilenen yazarlar tarafından da dile getirilir. Bir örnek için bak. Nadi, Y. (1933). *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1933.

de bazı önerilerde bulunmuştu. Tamamı 21 maddeden oluşan önerileri şu şekilde özetlemek mümkündür ¹²²

1- Hükümetin, turizm siyasetlerini bir program çerçevesinde düzenleyerek toplumun turizm konusunda devlet kurumları ile Halkevleri vasıtasıyla bilinçlendirilmesi ve tanıtım, filimler ve turistik alanlarla ilgili broşürler hazırlaması gibi etkinliklere destek vermesinin sağlanması.

2- Türkiye Turing Otomobil Kulübünü Ankara merkez komitesini oluşturan 20- 30 milletvekilinden bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bir "Süper Turizm Meclisini" oluşturulması ve bu meclisin Alî İktisat Meclisi gibi başkanlığa bağlanması

3- Müze, tarihi yerler, kaplıcalar ve benzeri yerlere ulaşımı kolaylaştırmak, bu tür yerlerin çevresinde konaklama yerleri yapmak, tercüman bulundurmak gibi faaliyetleri yapması,

4- Her tabakadan halkın yabancılara iyi davranması, Türkün haiz olduğu doğruluk ve dürüstlük özelliğini göstererek yabancıların "aldatılma" ithamlarına muhatap olmamaları konusunda bilgilendirilmesi,

5- Yol güzergâhlarında misafirlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerlerin tesis edilmesi,

6- Turistlerin ülkemize giriş ve çıkışlarında gümrük işlerinin hızlandırılması ve kolaylaştırılması¹²³,

Her fırsatta hükümete Türkiye'de turizmin geliştirilmesi için önerilerini sürdürmeye devam etmiştir.

Bu doğrultuda Turing Otomobil Kurumu 1935 yılında Dışişleri Bakanlığı ile koordineli olarak yürüttüğü çalışmalar sonucunda turizm açısından temel

---

¹²² Saffet, "Turizm", 68- 70; Kara Şemsi (Reşit Saffet), Turizm'in Harsı, Siyasi ve İktisadi Faydaları, Kâğıtçılık ve Matbaacılık AŞ, İstanbul, (tarihsiz), 13- 16.

¹²³ Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi Bey de Atabinen'le aynı fikirdedir. 1933 yılında yazdığı bir yazıda "Türkiye'ye geliş ve gidiş formalite itibariyle tabii olacağı külfetler, çok bilgili ellerde azami kolaylığa mazhar kılınmak lazımdır" demiştir. (Nadi, Y. (1933). Cumhuriyet, 29 Ağustos, 1.

eser niteliğinde “*Turizm Kılavuzu*” başlığını taşıyan eseri yayımladı¹²⁴. İstanbul’da Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi tarafından 428 sayfa, küçük boyutlu Türkçe olarak basılan eser diplomatik temsilciliklere, seyahat kulüplerine, tren ve vapur şirketlerine dağıtıldı.

Atabinen ve Turing Otomobil Kurumu, sonraki yıllarda da Türkiye turizminin gelişmesi için çalışmalarını aralıksız sürdürdü. 64 ülkenin temsil edildiği Beynelmillel Turizm Kongresi İcra Komitesine üye seçildi. Paris, Londra, Varşova, Viyana, Prag, Peşte, Kahire, Bükreş ve Oslo’da turizm hakkında konferanslar verdi, gazete ve dergilerinde yazılar yazdı¹²⁵. Başında bulunduğu Turing kulübünü bir nevi Türk Hükümetinin uluslararası arenada fahri müşaviri haline getirdi.

Türkiye'nin kısa zamanda birinci sınıf turizm ülkesi haline getirilebilmesi için öncelikle yapılması gerekenleri anlatmaya devam etmiştir. Türkiye'ye gelecek turiste güven vermenin yanı sıra ülkeye girerken karşılaştıkları gümrük işlerinin ıslah edilerek kolaylaştırılması.; pasaport ve ikamet konusunun çözülmesi, ülke genelinde ulaşım probleminin halledilmesi, öncelikle turistlerin yoğun olarak ziyaret edecekleri belli başlı vilayetlerimizin imar işlerinin bir an önce halledilmesi, nakliyenin ucuzlatılmasını ve yeterli denetimin yapılamamasından kaynaklanan turistler için farklı fiyat uygulamasının bir an önce giderilmesini istedi,¹²⁶.

SONUÇ

Turizm, ülkelerin savaş, afet vb. sebeplerden dolayı sarsılan ekonomilerinin canlandırılması, olumsuzlukların insanlar üzerinde yarattığı psikolojik sıkıntıların hafifletilmesi, ülkelerin kendilerine yöneltilen olumsuz imajın giderilmesi, tarihi ve kültürel değerlerinin tanıtılması gibi konuların atlatılmasında kullanılan başlıca vasıtalarından birisidir. Bu varsayımdan hareketle

---

¹²⁴ Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü, *Turizm Kılavuzu (TK) 1934- 1935*,(1935) Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul.

¹²⁵ Güngör, S. (1939). “Turizm Sanayii- Turing Kulübü Reisi Fikirlerini Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1939, 7

¹²⁶ Güngör, a.g.m., .7

Milli Mücadele yıllarından itibaren Türkiye’de de turizme yönelik çalışmalara önem verilmiş ve başta Batı Dünyasında Türkiye hakkındaki olumsuz düşüncelerin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapmak üzere Turing Kulübünün kuruluşu ve çalışmaları zamanın idarecileri tarafından desteklenmiştir. Kulüp, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte turizm ve tanıtıma yönelik çalışmalarını şekillendirmeye başlamıştır. Ancak İstanbul’da 1926’ya kadar turizmde gerçek aktör Şehremaneti- İstanbul Belediyesidir. 1920’lerin ikinci yarısından itibaren ise İstanbul başta olmak üzere Türkiye’de turizmin geliştirilmesi çalışmalarının öncülüğünü Türkiye Turing Kulübü’nün üstlendiği anlaşılmaktadır. Kuruluş yıllarında, dünyanın çeşitli yerlerinden turist getirebilmek için ve Türkiye’nin uluslararası alanda yanlış tanıtılmasının önüne geçmek için birçok uluslararası etkinliğe katılmış, İstanbul’da da ilk olma niteliğini taşıyan uluslararası etkinlikler yapmıştır. Ayrıca başta Avrupa olmak üzere dünyadaki çeşitli turizm kurumlarıyla ilişki kurarak, demiryolu, denizyolu işletmeleri ve bu işletmelerin bulunduğu ülkelerin turizm kurumları ile iş birliği yapmıştır. Devletin de desteğini alarak yurtiçi ve yurtdışı turizm etkinliklerinin güvenli ve rahat yapılmasını sağlayacak düzenlemeler yapmış, turistlere her türlü kolaylığın sağlanması gibi temel faaliyetleri ilke edinmiştir. 1920 ve 1930’larda bazı sorunlar yaşamış olmasına karşılık başta İstanbul, Bursa, Konya, İzmir gibi merkezler olmak üzere ülkeye daha çok turist gelmesini sağlamak için sistematik şekilde çalışmıştır. Savaşların ardından kurulan Cumhuriyet Türkiye’inde turizmin öneminin fark edilmesi, modern turizmin temellerinin atılması ve geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye Turing Otomobil Kulübü, ilerleyen yıllarda faaliyet alanını genişletmiştir. Türk turizm ve tanıtımının güvenlik içinde gelişmesine katkı sağlamak için kültürel mirası korumak, çevreyi daha yaşanır hale getirmek için fikir üretmek.; vakıflar ve Anıtlar kurulları ile işbirliği yaparak tarihi eserleri onararak turizme kazandırmak başta İstanbul olmak üzere şehirlerin tarihi ve sosyal dokusunu muhafaza etmek, güzel sanatları desteklemek, otomobil sporlarının gelişmesine katkı sağlamak, karayolu trafiğinin çağdaş standartlara varmasına yardımcı olmak, halkın kültür seviyesi ile yaşam seviyesini yükseltmek gibi başlıkları da tüzüğüne almıştır.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

(Kullanılan gazeteler metin içerisinde dipnotlarda belirtilmiştir)

Akşam (1930).

Cumhuriyet (1929- 1931)

Milliyet (1929- 1931).

Vakit (1929- 1931).

Kitaplar ve Makaleler

Abdülhad N.(1926). *Türkiye Seyr-i Sefâin İdaresinin Tarihçesi*, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 9– 10.

Akçura, G. (2009). *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 42.

Akyıldız, A. (Tarih Yok). "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı", Büyük İstanbul Tarihi (10/6), İktisat, Ulaşım ve Haberleşme, Proje Yöneticisi M. Akif Aydın, Ed. Coşkun Yılmaz, 438- 441.

Altıntaş A. ve Kurnaz Şahin F. (2007). Reşit Saffet Atabinen (1884- 1965) ve Türk Turizmine Katkıları, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 26, S. 42, 9 – 36.

Babbage, C. (1851). *The Exposition of 1851: Or Views of The Industry, The Science, and The Government of England*, John Murray, London, Albemarle Street.

"Beynelmîlel Turizm Kongresi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, (1929). S. 59, Temmuz, 376- 378.

"Beynelmîlel Turizm Kongresi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, (1930) S. 67, Mart, 246- 248.

"Beynelmîlel Turizm Kongresi", (1930). *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 71- 72 Temmuz- Ağustos, 401- 414.

"Beynelmîlel Turizm Kongresi", (1930). *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 73, Eylül, 17.

- “Beynelmîlel Turizm teşekkülleri ve Beynelmîlel seyahat kolaylıkları”, (1931). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, (10- 11), 25 Avril (April) , 11.
- “Beyne'l-Mîlel Mühim Bir Müessese Olan Vagonlu Sosyetesî'nin Teşkilatı ve Faaliyet Sahası”, (1937). *T TOK Mecmuası*, S. 15/ 87, 1 Nisan, 18- 19.
- “Birinci Balkan Konferansının Turizm Tali Komisyonu Kararları”, (1930). *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 75, Teşrinisani 1930, 109.
- Charles, G. ve Ritchie J. R. B. (2006). *Tourism, Principles, Practices, Philosophies*, Twelfth Edition, Published, Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 55.
- “Cumhuriyet Turizm Hamlesi”, (1933). *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klübü Mecmuası*, October (Ekim), 9.
- Evcin, E. (2016).“Türkiye Turizm Tarihinde Öncü Bir Eser: Turizm Kılavuzu 1934- 1935”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 1, Bahar (7-24), 10.
- Gülersoy, Ç., (1990). “Reşit Saffet Atabinen'i Anma Toplantımız”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 79- 358, İstanbul, 3.
- Güngör, S. (1939).“Turizm Sanayii- Turing Kulübü Reisi Fikirlerini Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1939, 1
- Gürsoy Ş. (2006). “Atatürk Döneminde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzetme ve Türk Seyyahın Cemiyeti'nin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 3, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 138- 141.
- “l'Alliance Internationale de Tourizme de Stanboul”,(1930). *Bulletin Officiel du Touring Club de Turquie*, Je ANNÉE No 1'ler AOUT, 15– 19.
- “26 Mayıs 1929'da Pera Palas Otelinde Türkiye Turing Kulübü Heyeti Umumiyesi ve Cemiyetinin 8. Senesi Faaliyetine Dair Takdim Olunan Rapor”, (1929). *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 59, Temmuz, 374– 380.
- Kara Şemsi, (Reşit Saffet), (Tarihsiz). *Turizm'in Harsı, Siyasi ve İktisadi Faydaları*, Kâğıtçılık ve Matbaacılık AŞ, İstanbul, 13- 16.
- Kuran, E. (1995). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Deniz Ulaşımı: 'İdare-i Mahsusa'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Çağın Yakalayan Osmanlı*, Haz.: Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar, İstanbul, 162.

- Mesut, Z. (1930). "Balkan Konferansı", *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Teşrinievvel (Ekim), 1.
- "Londra- İstanbul", *Cumhuriyet*, (27 Mart 1931), 2.
- Lutfi, Târih*, (1989). Haz. Münir Aktepe, Ankara, C. 12, 91.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, (1963). C. 17, Dönem 1, Toplantı 2, 24. 05. 1963
Seksen Beşinci Birleşim, 230.
- Nadi, Y. (1930). "Turing Kulüpler Kongresi", *Cumhuriyet*, (1 Haziran 1930), 1.
- Nadi, Y. (1933). "Bizim İçin Turizm" *Cumhuriyet*, (29 Ağustos 1933), 1.
- "Nouveaux Statuts du Touring et Automobile Club de Turquie", (1931).
(Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün Yeni Tüzüğü), *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, Octobre, 7- 12.
- "Ouverture du 1er Congrès de la Federation Balkanique de Tourisme 25 April 1931", (1931). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, No 4, Octobre, 14- 16.
- Önsoy, R. (1983). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı ilk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)". *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 47 (185), Ankara.
- Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Parman, A. (1984). "Turing'in 60 Yılı", *Sanat Çevresi*, Temmuz, 11.
- Resmi Gazete*, (1930). S. 1546, 15 Temmuz 1930, Kararname No. 9069, S. 9214,
- "Rapport du Touring Club de Turquie sur le Congres de l'Alliance Internationale de Tourisme de Stanboul 1930", (1930). *Bulletin Officiel du Turing Club de Turquie*, 1er Aout (Ağustos) 15- 19.
- Robert, E. (Ed.), (1851). Official Catalogue of The Great Exhibition Of The Works Of Industry Of All Nations, 1851 (by Authority of the Royal Commission), Spicer Brothers, Wholesale Stationers; W. Clowes&Sons, Printes, London.
- Saffet, R. (1933). "Turizm", *Ülkü Halkevi Mecmuası*, C. 1 S. 1, Şubat 1933, (s. 63- 70), 68- 70.
- Şahin, G. (2006). "Atatürk Döneminde Batıdaki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahın Cemiyetinin Bu Konudaki Çalışmaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Atatürk Özel Sayısı)*, C. 8, S. 3, Aralık, 143.
- Sergi-i Umum-i Osmanî Nizamnamesi, (1862). *Düstur*, 22 Aralık.

- Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomi Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayınları No 4, Ankara, 882.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (1930). Devre 3, İçtima 3, 5 Mayıs 1930 Tarihli Oturum, 35.
- Tören, E. (2014). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun Kuruldu ve Faaliyetleri Üzerine Bir Sözlü Tarih Aratırması, III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmalar Kongresi: 368-383, 04-05 Nisan, Kuşadası, Aydın, 369- 383.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1923- 1973*, (1973). Turing Yayını, İstanbul, 13.
- "Türkiye'ye Gelen Ecnabilerin Tabii Buldukları Polis Muamelesi", *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, (29- 31), Octobre (Ekim) 1931, 29.
- Türk Seyyahın Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*,(1339). TTK Kütüphanesi Kayıt No. 7510, Yer No. A/5506, 1339, 1- 2.
- "Türkiye Turing Kulübü 1930 Senesi Mesai Raporu", (1930). *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 82/ 10, Haziran, 380- 388.
- "Türkiye Turing Klübü'nün 1930 Faaliyet Senesine Dair 5 Nisan 1931'de İstanbul'da Perapalas'ta Toplanan Umumi Hey'ete Takdim Edilen Rapor", (1930). *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Mecmuası*, Galata/İstanbul Avril (April), 15.
- "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün 1932 senesine dair Rapor", (1933). *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Mecmuası*, (9- 14), Mart 1933, 10- 11
- "Türkiye Turing Otomobil Klübü'nün İstanbul Vilayetinin 23 Mart 1931 tarihli ve 299 numaralı İlmühaber ile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizamnamesi", (1931). *Bulletin Officiel du Touring Club de Turquie*, No. 3, 35 Avril (April), 7.
- "Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün (Kulübü) Nizamnamesi",(1931). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, 25 Avril (April), 7- 12.
- "Türkiye Turing Klübü'nün 1930 Faaliyet senesine dair 5 Nisan 1931 de İstanbul'da Pera Palas'ta toplanan Umumî Heyete takdim edilen Rapor", (1931). *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, 25 April 1931, 14- 19.

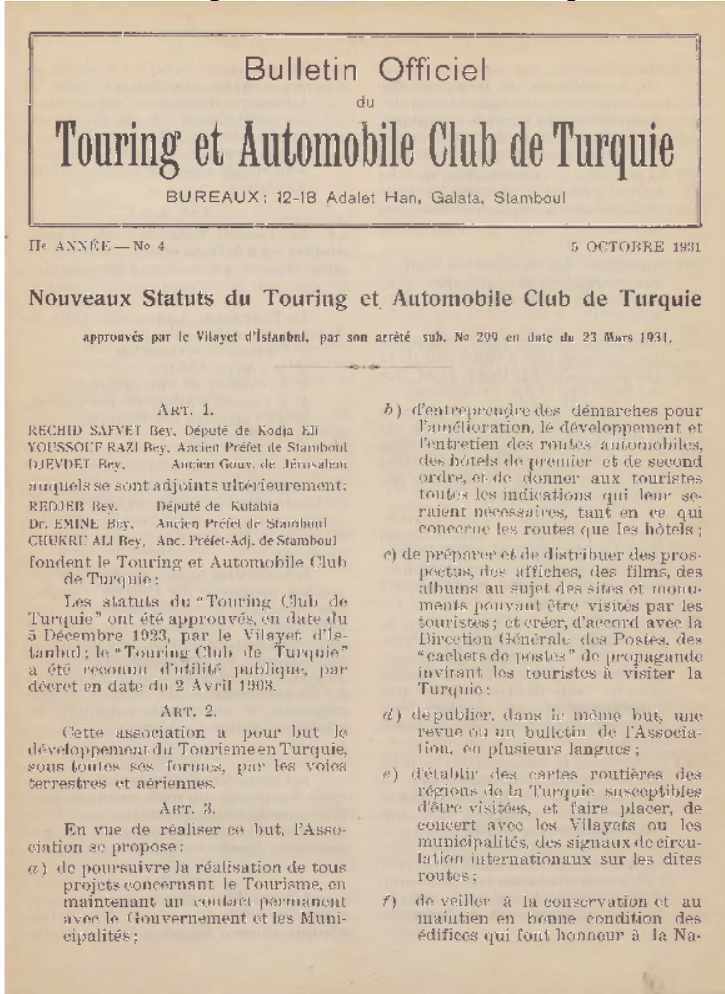
- “Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü’nün 1932 senesine dair Rapor”, (1933) *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, 1 Mai (Mayıs) 1933, 10- 11.
- “Türkiye Turing ve Otomobil Klöbü’nün Nizamnamesi”, *Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, Teşrini evvel- Octobre (Ekim) 1933, 7- 12.
- Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, (1 December (Aralık) 1932), 11.
- Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, (1 Fevrier (Şubat) 1933), 9 -10,
- “Türkiye Turing Otomobil Klöbü’nün Türkiye ve Memalik-i Ecnebiye Mümessilleri”, (1933). *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, 1 February (Şubat), VI.
- “Türkiye Turing Otomobil Klöbü’nün Türkiye ve Memalik-i Ecnebiye Mümessilleri”, (1933). *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Klöbü Mecmuası*, 1 Mai (Mayıs), VI.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kulöbü, Turizm Kılavuzu (TK) 1934- 1935, (1935). Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul,
- Türkiye Turing Klöbü Ne Yaptı*, (1935). Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 11.
- Türkiye Turing Klöbü Ne Yaptı*, (1925- 1935), (1936). Türkiye Turing Kulöbü Yayını No. 72, İstanbul, 5.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu 30’uncu Yıl Dönümü*, (1953). 5 Aralık 1923- 1953, Çituri Biraderle Basımevi, İstanbul, 3
- TÜRSAB Akademi. (2019) Turizme Giriş- Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü, 3.

Ekler

(ATAD)

Ek 1: Turing Otomobil Kurumu Tüzüğü ilk sayfası - Bulletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie

Ek 2: 1930 Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Uluslararası Turizm Kongresi gazete küpürleri

Turing Otomobil Kurumu Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler, 1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri

YUNUS NADI
 İDAREHANELİ:
 Büyükdere Kırcaçlı İstikbal Mahallesi
 Telgraf: İstanbul Cumhuriyet
 Posta Kutusu No: 2367
 Telefon: Büyükdere 12565
 Marsa no: 32354. Kitap İsmi: 472

Cumhuriyet

Turizm Kongresi

Cumhuriyet 1 Haziran 1930

Dolmabahçe sarayında muhteşem merasim

Dahilîye Vekilîmiz Şükrü Kaya Bey Dolmabahçe sarayının tarihî müayezde salonunda beynelmîl turizm kongresini hâsret ederken

Turing kulüpleri kongresi

Turing kulüplerinin bu sene İstanbul'da yapılması kararlaştırılan kongresi dün muhteşem salonunda Dahilîye Vekilîmiz Şükrü Kaya Bey tarafından açıldı. Kongresinin bu ilk açılış merasimi için en güzel anıların bulunduğu muhteşem Dolmabahçe Sarayı'nda muhteşem bir tören yapıldı. Bu törenin memleketimize kazandırdığı pek çok ehemmiyetli verimlere ulaşıldı. Bu gün itibarıyla bu törenin başarıya ulaştığı ve diğer taraflardan pek çok yararlı ve faydalı verimlere ulaşıldığı görülmektedir. Bu gün itibarıyla bu törenin başarıya ulaştığı ve diğer taraflardan pek çok yararlı ve faydalı verimlere ulaşıldığı görülmektedir.

Kuşat merasimi
Şükrü Kaya B. çok güzel bir nutuk söyledi

Dahilîye Vekilîmizden sonra Turing Kulüpleri Reisi ve U. kitabî tarafından pek samimi nutuklar irat edildi.

Turizm kulüpleri beynelmîl idare heyetinin dün sabah akşamı

M. Rist
 Şehrimizden çetrek Ankara'ya g...

Malye mütehasarı M. Rist Hükümetin Dayanlar vekilî makamında müzakere etmiş vaziyeti malîyemizi toprak ve...

Dahilîye Vekilîmiz tarafından yapılan bu ilk açılış merasimi için en güzel anıların bulunduğu muhteşem Dolmabahçe Sarayı'nda muhteşem bir tören yapıldı. Bu törenin memleketimize kazandırdığı pek çok ehemmiyetli verimlere ulaşıldı. Bu gün itibarıyla bu törenin başarıya ulaştığı ve diğer taraflardan pek çok yararlı ve faydalı verimlere ulaşıldığı görülmektedir.

Dün akşam verilen ziyafet ve balo

Beynelmîl Turing Kongresi, dün saat 10'ya Dolmabahçe sarayının büyük salonunda muhteşem merasimle hâsret edildi.

Dün sabahki içtîma

Dün sabahki içtîma, bugün beynelmîl Turing Kulüpleri İttihâd heyetince M. Hacıbaki Bey tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda yapıldı. Bu içtîma kongresinin tarihi önemini göstermektedir. İttihâd heyetince yapılan bu içtîma, kongresinin başarıya ulaştığını göstermektedir.

Dolmabahçe sarayında

Bu gün muhteşem salonunda, çok muhteşem, hatırı şerefli bir merasim yapıldı. Bu merasim, beynelmîl Turing Kulüpleri İttihâd heyetince yapıldı. Bu merasim, kongresinin başarıya ulaştığını göstermektedir.

Ali İktisat meclisi bugüne toplandı

Kütübünmîle ile içtîma için gelecek akşam dün Ankara gittiler.

Yeni asudun Serikinde Sıra

Ali İktisat Meclisi bugün, Akşam 12:00 saatinde toplanarak çalışmaya başladı. Meclis, Ali İktisat Meclisi'nin 15 üyesi tarafından kurulmuş ve bugün ilk toplantısını yaptı.

Güngör TOPLU-Yaşar SEMİZ

Turing Otomobil Kurumu Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler, 1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri

Ek. 3: Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Uluslararası Turizm Kongresi İstanbul 1930

Uluslararası Turizm Kongresi İstanbul 1930

(ATAD)

- 202 -

Güngör TOPLU-Yaşar SEMİZ

Turing Otomobil Kurumu Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler, 1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri

Ek 4: Galatasaray Lisesi'nde toplanacak olan Balkan Turizm Kongresi için yer tahsisi talebi

47-835137

TÜRKİYE TURING KLÖBÜ

İBRA VEKÂLETİ MEKÂTİ CELİLETTİN İNŞA İSTİDİ 1930 YASINLI İKAZI İLE MEHAFİTİ UNKURUYE HADİSİ ÇİFTİLEKİ
MAYANIN İSTİDİ EDİLMİŞTİ

MEYNEMİLLEL TURİZM İYİZARINA MENSUPTUR

İSTANBUL
17-18, ADALET HAN, GALATA

TELEFON: BEYOĞLU 3188 TELEGRAF: REZİT-İSTANBUL

No. 229 İSTANBUL, 23 MARS 1931

*****

GALATASARAY LİSESİ MÜDİRİ ALİSİ
Muhterem FETHİ BAKYEPENDİYE

Maruzu hürmetkâranemizdir ,

Balkan Turizm Federasyonu Kongresi

Istanbulda toplanacağından Maarif Vekâletinden istirham ettiğimiz kolaylıkların biride sevinli lisenizin bir iki salonunun bu Kongreye üç gün için tahsis olunmasıdır .

Maarif Vekâleti esas itibarile muvaffakat

buyurduklarından yine bervechi sabık misafirperverliğinize müracaat ediyoruz . Kongre 25 Nisanda açılacak ve 28 Nisanda bitiş bulacaktır .

Muvaffakati aliyeleri hakkında cevabınıza

intizaren teyidi hürmet eyleriz Efendim .

KOCA ELİ MEB'USU
ve BALKAN TURİZM FEDERASYONU REİSİ

Resit Haffet

(ATAD)

- 203 -

Güngör TOPLU-Yaşar SEMİZ

Turing Otomobil Kurumu Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler, 1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri

Ek 5: Balkan Turizm Kongresi Vakit Gazetesinden

(ATAD)

- 204 -

Turing Otomobil Kurumu Kuruluşu, Düzenlediği Uluslararası Kongreler, 1930'lu Yıllardaki Diğer Faaliyetleri

3 — VAKIT 26 NİSAN 1933 —

Balkan Turizm kongresi

Dün ilk toplantısını yaptı

Muhiddin ve Reşit Saffet Beylerle Yunan, Bulgar, Arnavutluk, Romanya murahhasları birer nutuk söylediler

Balkan turizm federasyonu birinci kongresi dün sabah saat 11 de Galatasaray İhsani konferans salonunda ilk celsesini yapmıştır. Celalevi vali ve Belediye reisi Muhiddin B. açmış ve birer nutuk söylemiştir. Muhiddin Bey nutukuna:

Balkan ve yakın park memleket ve milletlerinin arası ve dostluk tarihlerinde misli geçmiyen pek meşur bir hadise olan ve Balkan birliğinin teşvik ve arzusu ile toplanan bu kongresin kıymetli mersimini yapmak fırsatını mahzarıyla hakikaten pek bahtiyar bulunuyor ve kongrenin muhterem azasına bir Lafaztan hükümetim namına beyan hoş amdi diyorken aynı zamanda müessesiliklerle mubahli bulunduğum İstanbul halkının en samimi hissiyatına tercüman olarak yüksek heyetinizi hürmet ve merette selâmlıyorum... Diye bağlayarak turizmin artık sadece şahai bir zevk ve tenezzül meselesi olmaktan ziyade beynelmilel sahada dostluk rabatalarının inkişafında ve kuvvetlenmesinde büyük bir rolü olduğunu zikretmiştir.

Muhittin B. bundan sonra bir çok tabii güzelliklere malik bulunan Balkan ve yakın park memleketlerinin Turizm vasıtasıyla tanıtılmı olacağını, bunun da bu milletlerin menfaati için bundan olduğunu ilâve etmiş ve sözü Turing Klüp reisi Kocaeli meb'usu Reşit Saffet beye terk etmiştir.

Reşit Saffet B. birçok yerlerinde şiddetli alkışlarla kesilen uzun nutukunda Turizm ve faidelere bahsetmiş, Balkanlarda Turizm zevkunun çok caki dâhilerde bile mevcut olduğunu Türk turistlerinin piri Evliyacelebinin birçok uzun seyahatlere çıktığını söylemiştir.

Reşit Saffet B. den sonra murahhaslardan Ekrem Besim B. bir nutuk söylemiş, müteakiben de Yunan murahhaslarından ve Atina meb'usu M. Makas bir hitabe irat ederek Türk ve Yunan dostluğundan bahsetmiş ve Turizm vasıtası ile dostluğun daha ziyade inkişaf edeceğini söylemiştir.

amıyanların derdi

Bican Ef., Maruf B.— Efendiler! bize ne dert yapıyorsunuz? derdiniz varsa Marko Paşa burada; o dinler!

(Lâfızın şıngırtı getirilir.)

Balkan murahhasları Cümhuriyet abidesine bir çeklek koydular söylemiş ve alkışlanmıştır. Bundan sonra Arnavutluk murahhasları Acaf, İskender Konice ve Malik Buğati beyler ve Bulgar murahhası M. Minçef ve diğer murahhaslar birer nutuk söylemişlerdir.

İçtimada Romanya murahhası ve İstanbul baş konsolosu M. Yunesakouun teklifi üzerine Re'isicümhur Hazretlerine ve Başvekâli İsmet Paşaya birer telgrifla kongre azasının tazimatlarının bildirilmesi kabul edilerek içtima mahiyet verilmiştir.

Toplantıdan sonra murahhaslar otomobillerle Taksim meydanına giderek Cümhuriyet Abidesine kongreye iştirak eden altı Balkan memleketinin milli renklerini gösteren kordelâlarla süslenmiş büyük ve güzel bir buket koymuşlardır.

Oğleden sonra saat 10 da yalnız kongre için gelen murahhasların iştirakile Perapala'ta Balkan turizm federasyonu meclisi toplanmıştır.

Turing klüp saat 20 de Bektaşlı murahhaslar şerefine Perapala'ta bir gece ziyafeti vermiştir.

Kongre murahhasları bugün saat 14 te Perapala'ta toplanacaklar ve gherei görmek üzere 14,5 ta buradan hareket edecekler akşam saat 17 de şereflerine Topkapı sarayında bir çay ziyafeti verilecektir.

Balkan talebe haftası tezahüratına iştirak edecek cem'îi talebelerin bir kısmı da dün gelmiştir. Misalir talebeler dün gherei görmişler, akşam saat 17,5 ta san'at tarihi müderrisi Vahit B. tarafından Galatasaray İhsani verilen konferansa dinlemişlerdir.

Vahit B. konferansında Türk san'atından ve eserleri olan camilerimizden bahsetmiş, Türk san'atını bazan iddia edildigi gibi Arap, İran ve Bizans san'atlarının bir kopyesi olmadığını söylemiş bu noktayı ispat için birçok misaller şikrederek ispat etmiştir. Vahit B. Türk san'atının Bizans san'atının aynı olmadığını, tamamen müstakil ve kendisine mahsus esnafı bulunduğunu söyledikten ve bu noktayı izah için razarı bazı mütâ-

Ek 6: Türkiye Turing Otomobil Kulübü 29 Ekim 1933'te yayımlanan dergisinin kapağı

4ème SENE (4ème ANNÉE) N° 10,54 29 1er TÉSRIN — 29 OCTOBRE 1933

Türkiye
Turing ve Otomobil Klübü
MECMUASI

İcra Vekilleri Heyeti Cellesinin 2 Nisan 1930 tarihli kararile menafil umumiyeye hadim cemiyetler meyana ithal edilmiştir
(Beynelmîtel Turizm İttifakına mensuptur)

10 - 18. Adalet Han, Voyvoda Caddesi, Galata - İstanbul

FİHRİST — SOMMAIRE

Subite—Pages	Subite—Page
Cumhuriyet Turizmin hamisi 8	<i>Comment on voyageait il y a cent ans en</i>
Beynelmîtel Turizm teşekkülleri ve Bey- nelmîtel seyahat kolaylıkları 10	<i>Turquie. G. PRIMI . . . . . 19</i>
Turing ve Otomobil Klübünün yeni bir muvaffakiyeti 11	<i>Une Industrie nouvelle : le Tourisme</i>
Istanbulumuzun otomobil yolları 12	<i>(Suite et fin) . . . . . 21</i>
Izmir 13	<i>Iznik (Nicée), E. BRESIM . . . . . 23</i>
Bir Türk Su Şehri : Zümrüt Yalova 15	<i>Règlement concernant les devises impor- tées par les touristes . . . . . 28</i>
Propaganda ihtiyacı 16	<i>Construction, entretien et équipement des routes interbalkaniques. I. MIHAÏLOV . . . . . 34</i>
Ölkemizi iktisat muntakalarına ayırmalıyız 17	<i>Les dernières découvertes qui ont eu lieu à Ste Sophie . . . . . 36</i>
Turizm ve beton yollar 17	<i>300 excursionnistes hongrois en pèlerina- ge à la Maison de Kokoczi . . . . . 37</i>
Beynelmîtel Londra - İstanbul - Hindistan ve Cenubi Afrika yolu 18	<i>Nouvelles Diverses. — La visite des direc- teurs d'Agences télégraphiques — La Mosquée de Ste Sophie — Touriste de marque . . . . . 38</i>
	<i>Le Caucase . . . . . 39</i>

Bulletin Officiel
du
Touring et Automobile Club
de Turquie

(Affilié à l'Alliance Internationale de Tourisme)
Association reconnue d'utilité publique par Décret du 2 Avril 1930

BUREAUX : 10-18, Adalet Han, Voyvoda Djadessi, Galata-Istanbul

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 08.10.2023

Submitted: 08.10.2023

Kabul Tarihi: 19.12.2023

Accepted: 19.12.2023

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1372879>

Şener ŞEKER¹

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA İNSUYU KAZASINA BAĞLI ZIVARIK KÖYÜNÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Öz: Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan sonra vergi toplama usulünde bazı değişikliklere gidilerek herkesten gelirine göre belli miktarda vergi toplanmaya başlanmıştır. Bu uygulama ahalinin mal ve emlakının kayıt altına alınmasını gerektirmiştir. Tanzim edilen defterlerde hane reisinin sahip olduğu emlak mal bilgilerinin yanı sıra ticari gelirleri de yer almıştır. Bu defterlerden hareketle beldelere ait sosyo-ekonomik yapı ve nüfus bilgilerine ulaşmak mümkündür. Çalışmamıza konu olan Zıvarık, Konya'da İnsuyu kazasına bağlı bir köydür. Bu bölgede ahalinin genel olarak ziraat ve hayvancılıkla geçimlerini sağladığını görmekteyiz. Bunun dışında çobanlık, hizmetkârlık ve bahçivanlıkla meşgul olan bazı haneler de mevcuttur. Genel olarak bu köyde yaşayan ahalinin orta düzeyde bir gelir kaynağına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre ziraatla meşgul olan hanelerin en az bir çift öküzü, bir binek hayvanı, bir inek ve geçimlerine yetecek ölçüde araziye sahip oldukları tespit edilmiştir. Bölgenin coğrafi yapısına bağlı olarak küçükbaş hayvan sayılarının daha fazla olduğunu görmekteyiz. Bölgede mera alanın fazla olmasının bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. İnsuyu kazası Zıvarık köyüne ait T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri

¹ MEB'de Tarih Öğretmeni, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, sekersener@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0009-0008-6532-2912>

Başkanlığı, Osmanlı Arşivinde bulunan 16059 numaralı Temettüat defteri ahalinin sosyo-ekonomik durumları hakkında bilgiler içermektedir. Zıvarık günümüzde Konya'ya bağlı Altnekin ilçesinin eski adıdır. Bu çalışmamızda adı geçen Temettüat defterinden hareketle Zıvarık köyünün sosyo-ekonomik yapısını inceleyerek bir sonuca ulaşacağız.

Anahtar Kelimeler: Zıvarık (Altnekin), Temettüat, Ekonomi, Nüfus, Sosyal Hayat

The Social And Economic Structure of Zıvarık Village Located in The İnsuyu Town in The Mid-19th Century

Abstract: Following the Tanzimat reforms in the Ottoman Empire, some changes were made in the tax collection system, initiating the collection of a specific tax amount from individuals based on their income. This practice necessitated the registration of the individuals' property and real estate. In the drawn-up record books, the commercial incomes of the head of the household were also recorded alongside the information about his property and real estate. Considering the information in these record books, it is possible to access information about the socio-economic structures and population of the towns. Zıvarık which is discussed in this study, is a village located in İnsuyu town in Konya. We see that the individuals in this region primarily earn their livelihoods through agriculture and livestock. Additionally, there are some households engaged in shepherding, domestic service and gardening. In general, it is understood that the individuals living in this village have moderate income level. Accordingly, it was determined that households engaged in agriculture possessed at least a pair of oxen, one mount, one cow and sufficient land to sustain their livelihoods. We observe that the number of ovines is higher in the region due to its geographical structure. We can say that the abundance of pasture areas in the region is effective regarding this. The Temettüat book number 16059, belonging to Zıvarık village in İnsuyu town, found in the Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of State Archives, Ottoman Archives, contains information about the socio-economic conditions of the individuals. Zıvarık is the former name of the Altnekin district, currently located in Konya. Considering the Temettüat book mentioned in this study, we will examine the socio-economic structure of Zıvarık village and reach a conclusion.

Keywords: Zıvarık (Altnekin), Temettüat, Economy, Population, Social Life

GİRİŞ

Tanzimat Dönemine kadar Osmanlı topraklarına katılan yerlerde arazi ve nüfus sayımları yapılarak tahrirlere kaydedilirdi. Temel gaye toprak ürünlerinden elde edilecek ürünlerin miktarının tespitini yapmak ve toplanacak vergilerin miktarını belirlemektir. Tanzimatla beraber vergi toplama usulünde değişiklikler yapılmış iltizam sistemi kaldırılarak şer'î vergiler dışındaki tüm örfi vergiler tek bir kalemden toplanmaya başlanmıştır. Bunlar vergiler emlak, arazi, temettü ve şahsi vergilerden oluşuyordu. Toplanan bu vergilere vergi-i mahsusa (virgü) adı verilmiştir. Bu dönemde herkesin ürettiğinden ve ticari kazancından toplanacak vergilerin tespiti için vilayetler bazında komisyonlar teşkil edilmiş ve ahalinin tüm mal varlıkları ve diğer kazançları kayıt altına alınmıştır. İlk olarak 1838 Gelibolu ve Bursa sancaklarında uygulanan bu sayımlar daha sonra yaygın bir hale getirilmiştir. Muhasılların nezaretinde yapılan bu çalışmalar memurlar tarafından temettüat defterlerine kaydedilmiştir.² XIX. yüzyılda Osmanlı taşrası için önemli bir kaynak mahiyetinde olan temettüat defterlerinde kaza ve köylere dair önemli bilgiler yer almaktadır. Bu defterlerde arazi yapısı , hayvan sayısı, ürün ve nüfus bilgileri bulunmaktadır. Ayrıca bu defterler, hanelere ait gelir düzeyi, tarımsal üretim miktarı, ekilen ürün bilgileri gibi önemli bilgiler ihtiva etmektedir³. Osmanlı Arşiv belgelerinde 1840-1845 yıllarını kapsayan toplam 17.747 temettüat defteri bulunmaktadır.⁴ T.C.Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan ML.VRD.TMT.d kodunda yer alan 16059 numaralı temettüat defteri İnsuyu kazasına bağlı Zıvarık köyüne aittir. Temettüat kaydı 1845 (h.1261) tarihli olup defterde toplam 117 haneye ait bilgiler yer almaktadır. Defter toplam 22 sayfadır. Her sayfada 6 hane bilgisi yer almaktadır. Bu çalışmamızda bahsi geçen defterde yer alan bilgilerden hareketle XIX. yüzyıl ortalarında İnsuyu kazasına bağlı Zıvarık köyünün sosyo- ekonomik

---

² Nuri Adıyeke.” Temettü Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 11, Ankara, 2000, s.s.769-823.

³ Mustafa Durdu,” XIX. Yüzyıl Ortalarında Aladağ Kazası Bademli Köyünün Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Karabağ III. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Modern Çalışmalar Kongresi*”, Haziran 2022, Karabağ/Azerbaycan, s.s.122-131.

⁴ “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi”, *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları*, İstanbul,2010.

yapısı hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmelere geçmeden önce çalışmamızın esasını oluşturan Zıvarık köyünün sosyo-ekonomik yapısını incelemek için ana kaynağımızı teşkil eden temettüat defterleri ve XIX. yüzyıl Osmanlı maliyesinde yaşanan değişimler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1. Temettüat Defterleri

Temettüat lügatte kârlar, fayda ve kazanç anlamına gelen bir kelimedir.⁵ Bu kavram XIX. yüzyıl ikinci yarısından itibaren tapu tahrir defterleri yerine tutulan defterlerin adıdır. Sultan Abdulaziz döneminde ilan edilen Gülhane Fermanı'ndan sonra Osmanlı maliyesinde bazı değişikliklere gidilmiş, gelirlerin kontrol edilmesi, vergilerin adaletli toplanması ve bu konuda reyanın yükünün hafifletilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Asıl gaye ise son dönemlerde gittikçe artan bütçe açıklarını kapatmak için devletin gelirlerini artırmaktır.⁶

Tanzimat devrinde vergi sisteminde yapılan ilk düzenleme iltizam sisteminin kaldırılmasıdır. Bunun dışında öşür ve cizye gibi vergilerin dışında kalan vergiler de tamamen kaldırılmış ve böylece reyanın sahip olduğu temettüat ve ticari kazancına göre vergi alınmaya başlanmıştır.⁷ Bu amaç doğrultusunda 1840 (h.1256) tarihinde bir talimatname hazırlanmış ve ilgili makamlardan muhassılların gözetiminde ahalinin ismi, şöhreti, arazileri, sahip olduğu hayvan sayıları, mesleği ayrıcatüccar ve esnafın yıllık gerilerinin tespiti istenmiştir. Bu dönümde tüm örfi vergiler kaldırılarak tek bir vergi sistemi getirilmiştir. Bu yeni verginin toplanması amacıyla hanelerin sayımı, hane reislerinin mal, mülk, arazi ve gelirlerinin yeniden tespiti yapılması gerekmiştir. Bu yeni sayımlara temettü adı verilmiş, tutulan defterlere de temettüat defteri denilmiştir.⁸ Yapılan ilk sayımların geniş bir alanı kapsamaması hem de kayıtların tutulmasında aksaklıkların yaşanması nedeniyle istenilen sonuç alınamayınca Muhassallıklar lağvedilmiş ve yapılan istişareler sonucunda Anadolu ve Rumeli'de geniş bir

⁵ Ferit Devellioğlu, “*Osmanlıca-Türkçe Lügat*”, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2020, s.1251.

⁶ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Temettuat Defterleri”, I. *Millî Arşiv Şûrası (Tebliğler-Tartışmalar)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s.717-728.

⁷ Adıyeke, a.g.m., s.769.

⁸ Fadimana Çelik, “*Çöke Nahiyesinin sosyo-ekonomik yapısı*”, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.

alandan temettüat tahrirlerinin yapılmasına karar verilmiştir⁹.

Temettüt defterleri sadece sahip olunan malların ve gelirlerinin tutulduğu bir defter olmayıp genel anlamda tüm ekonomik zenginliğin tespit edildiği bir defterdir. Tutulan bu defterlerde yer alan bilgiler tarih araştırmaları için özellikle demografi, sosyal yapı, ekonomi ve şehir araştırmaları alanında geniş bir kaynak mahiyetindedir. Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan kayıtlara göre dokuz katalog içerisinde 17.747 adet defter yer almaktadır. Bu defterlerin büyük çoğunluğu 1845 (h.1261) yılındaki sayımlara aittir¹⁰. Temettüt defteri ile ilgili değerlendirmeye geçmeden önce Zıvarık köyünün tarihi hakkında kısa bilgi verilecektir.

2. Zıvarık Köyü

Zıvarık, Konya-Ankara yolu üzerinde yer alan ve XIX. yüzyıl Osmanlı taşra teşkilatında İnsuyu kazasına bağlı bir köydür. Bu bölgede ilk yerleşimin Hitit döneminde olduğu bilinmektedir. Bölgeye daha sonra Frigler ve Romalılar ev sahipliği yapmıştır. Roma döneminde bu yerleşim alanına Pegalla adı verilmiştir. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Oğuz boyları Anadolu'ya fetih amaçlı akınlarda bulunmuş ve kısa bir sürede bölgede birçok Türk beyliği kurulmuştur. Kutalmışoğlu Süleyman Şah döneminde 1076 tarihinde Konya ve yöresi Türkiye Selçukluları tarafından fethedilmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey zamanında Altınekin ve civarı Karaman beyliğine bağlanmıştır. (1227). Selçukluların hakimiyeti altına olan bölge 1190'da gerçekleşen I. Haçlı seferinde yağmaya maruz kalmıştır.¹¹ Zıvarık halkı, Avşar Türkmenlerinden olup Türkiye Selçukluları zamanında verimli toprakları ve coğrafi konumu sayesinde en parlak dönemini yaşamıştır. Altınekin ticaret yolları üzerinde yer alan bir bölge olması nedeniyle bu dönemde birçok han inşa edilmiştir. Bunların arasında Sarnıç ve Zıbardık Hanları da yer almaktaydı. Bölgeye zamanla suyu bol olan yer anlamında Zıvarık adı verilmiştir.¹²

Osmanlı döneminde Balkan fetihleri ile beraber müstakil olarak kurulan Rumeli Beylerbeyliğinden sonra aynı teşkilatlanma, daha sonraki dönemde Anadolu'da

---

⁹ Mustafa Durdu, "Nüfus ve Temettuat Defterine Göre Çirmen Kazası Kovancılar ve Gölcük köyleri (1844- 1845)", *Selçuk Türkiyat Dergisi*, Sayı 55, Konya 2022, s.s.313-340.

¹⁰ Fdimana Çelik, ag.e., s.17.

¹¹ <https://www.konyapedia.com/makale/2338/altinekin> .(Erişim Tarihi:04.05.2023).

¹² http://www.altinekindernegi.org/web/altinekin_beseri_bilgi.html#osm.(Erişim tarihi 04.04.2023).

uygulanmış ve Anadolu Beylerbeyliği tesis edilmiştir. Bir süre sonra da diğer eyaletler kurulmuştur. Fatih döneminde 1465 tarihi itibarı ile Konya ve civarı kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiş ve bu bölge sancak statüsünde Karaman eyaletine bağlanmıştır. Bu devirde Konya sancağı, Karaman Eyaleti'nin merkezi konumundadır. Zaman içinde Osmanlı taşra yönetiminde birçok değişikliklere gidilmiştir. 1867 Vilayet Nizamnamesi ile Karaman Eyaleti lağvedilmiş ve yerine Konya Vilayeti oluşturulmuştur. Bu Nizamnameye göre Konya Sancağına bağlı olan kazalar şunlardır: Nefs-i Konya, Akşehir, Karaman, Ereğli, Aşiret-i Rışvan, Esbkeşan, Bozkır, Beyşehir, Hadim, Hayran, Yalvaç, İnevi. Bu bilgilere göre İnevi kaza statüsünde olup Konya sancağına bağlı olarak idari yapıda yer almaktadır. Zıvarık köyü de bu kazaya bağlıdır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti iskân siyaseti etkisiyle İnevi köyünün bulunduğu bölgeye Maraş Türkmenleri, Rışvan Aşireti Türkmenleri, Atçeken Beylerinden belirli guruplar ve Kırım Türklerini yerleştirmiştir. Bunun dışında Anamur bölgesinde yaşayan Yörük gurupların bir kısmının buyörede yerleştiği bilinmektedir. Bu iskanlar neticesinde bölgede hızlı bir nüfus artışı olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde bölgede yaşayan konar-göçerlere iyi at yetiştirdikleri için "Atçekenlik" statüsü verilmiştir.¹³ 1867 tarihli nizamnamede Akşehir kazasına bağlı olan ve Doğu Anadolu bölgesinden gelen Cihanbeg aşiretinin yaşadığı bölge zamanla kaza merkezi olmuş ,Cumhuriyetin ilanından sonra 1928'de yapılan idari taksimat ile Cihanbeyli adını alarak müstakil bir ilçe olmuştur¹⁴.Bu tarihten sonra Zıvarık köyü de Altnekin ismiyle 1958 tarihinde önce belediyelik, Nisan 1987'de ilçe hâline getirilmiştir.¹⁵ Temettü defterlerindeki bilgilere göre, 1840'lı yıllarda Zıvarık köyünde 117 hane olduğu görülmektedir. Hanede yaşayan kişi sayısı ortalama 5 olarak kabul edildiğinde takriben nüfus 550-600 kişi civarındadır.

---

¹³ http://www.altnekindernegi.org/web/altnekin_beseri_bilgi.html#osm.(Erişim tarihi 04.04.2023).

¹⁴ Osman Akandere, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya", *Eğitim yayınevi*, Konya 2016.

¹⁵ <https://www.konyapedia.com/makale/2338/altnekin>. (Erişim Tarihi:04.05.2023).

Tablo 1. Altinekin İlçesi Coğrafi Konumu

Kaynak: <http://www.altinekin.gov.tr/iletisim>

A. TOPLUMSAL YAPI

Temettüat defterlerinde hane bazında yer alan bilgilerden yola çıkılarak toplumsal yapı hakkında bilgiler elde etmek mümkündür. Defterlerde vergiye tabi olan hane reislerinin sosyal ve ekonomik bilgileri yer almaktadır.¹⁶ Aşağıda, Temettüat kayıtlarından yola çıkılarak Zıvarık köyünün ilk olarak sosyal yapısı çerçevesinde hane reislerinin adları, lâkapları ve meslekleri hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Hane Sayısı, Hane Reisleri ve Lâkaplar

1845 tarihli Temettüat kaydına göre her hanede çalışan mükelleflerin içinde sadece hane reislerinin bulunduğu görülmektedir. Hanelerin çoğu baba adları veya onlara ait lakaplarla kaydedilmiştir: Celal oğlu, İbrahim oğlu gibi. Köyün genelinde hane reisleri lakapları ile birlikte yazılmıştır. Bu lakaplar şunlardır:

¹⁶ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, 59. Cild, Sayı 225, *TürkTarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1995, s.s.395-412

Kara, Köse, Tat, Çolak, Deli, Kör, Hacı, Hacızâde, Köle. En çok kullanılan lakap arasında Kara lakabı yer almaktadır. Anadolu'da yaygın olarak tercih edilen bu lakap daha çok esmer tenliler için kullanılmaktadır.¹¹⁷ hane reisinden beşinin lakabı "kara"dır. Aynı şekilde diğer lakapların da günümüzde olduğu gibi o dönemde Anadolu'da halk arasında sık kullanılan lâkaplar olduğunu görmekteyiz. Deli kelimesi köyün delisi şeklinde kullanıldığı gibi fikir ve düşüncelerinde aykırılığı olanlar için de kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Kör lakabının gerçek anlamıyla görmeyen için, Çolak, bir kolu olmayan için, Köse, sakalı çıkmayan için, Tat ise konuşma yetisi olmayanlar için kullanıldığı açıktır. Günümüzde Anadolu'da taşrada halen bu lakapların halk arasında yaygın bir şekilde kullanıldığını çoğu zaman insanların ve ailelerin kendi adları yerine bu lakaplarla anıldığına şahitlik etmekteyiz. Bu durum bizlere kültürel devamlılığın nesiller arasında nasıl devam ettiğini göstermektedir.

Doğduğum ilçe olan Cihanbeyli'de halen bu lakapların halk arasında kullanıldığını görmekteyim. Kullanılan sıfatlar arasında: Dağlı, Hafız, Tatar, Hatipzâde, Çorbacı, Hacı, Molla, Köle yer almaktadır. Hâfız Arapça'da "korumak, ezberlemek" mânasındaki hıfz kökünden türemiş bir sıfat olup Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezberleyen kimseler için kullanılmaktadır.¹⁷ Anadolu'da Müslüman halk dinine olan bağlılığından dolayı küçük yaşta çocuklarını Kuran eğitimi için hocaya göndermiş ve hafız olarak yetiştirmiştir. Bu durum günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Köylülerden hac ibadetlerini ifa edenler için Hacı unvanının kullanılması öteden beri Anadolu da uygulanagelen bir gelenektir. Hac kelimesi İbrânîce'de hac şeklindedir; "bayram" anlamına gelen bu kelime "bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak" mânasındaki hvg kökünden türemiştir.¹⁸ Molla unvanının sadece bir hane reisi için kullanıldığını görmekteyiz. Molla medrese eğitimi olarak dini konularda derinleşen talebe anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Ayrıca bazı halelerdeki baba adlarının aynı olması akrabalık bağlarının olduğunu göstermektedir. HacıMusa oğlu, Üç oğlu, Hacı oğlu, Karaköçek oğlu, Çavuş oğlu bunlara örnek verilebilir.²⁰

¹⁷ Nebi Bozkurt, "Hâfız", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul 1997, s.s.74-78

¹⁸ Ömer Faruk Harman, "Hac", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, s.s.389-397.

¹⁹ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 762.

²⁰ Zıvarık köyündeki hane reislerinin isimleri ve künyeleri için bkz. Tablo 1.

Tablo 2. Zıvark Köyündeki Hane Reislerinin İsimleri ve Künyeleri

Mustafa Bey	Süleyman Bey	İmam Oğlu Numan
Buçakoğlu Ali	Köle Ahmet	Hatip Şaban Efendi
Hatipzâde İsmail	Halil Efendi	Körün Oğlu Hüseyin
Abdah Çelebi	Üç Oğlu Ali	Dai Ali
Celal Oğlu İbrahim	Üç Oğlu Hami	Üç Oğlu Sami
İbrahim Oğlu İbrahim	Nuri Baba	Hacızade İsmail
Kara İsmet Oğlu	Çorbacı Oğlu	Çolak Oğlu Mustafa
Paşa Oğlu Halil	Emir Oğlu İbiş	Tekkeli Oğlu Topal
Hafız İsmet	Muhammed Usta	Köçek Muhammed
Sadsali Oğlu	Ağlıcan	Emir Oğlu Mustafa
Rahmet Oğlu Hasan	Hasan	Kara Köçek Oğlu
Kara Köçek Peke	Çavuş Oğlu Muhammed	Kara Köçek Oğlu İbrahim
Kara İsmail Oğlu Halil	Bayrakcızade	Üç Hasan Oğlu
Gökmen Oğlu	Tatar İsmail	Kara Hasan
Hatip Oğlu Hasan	Mevlud Oğlu	Çavuş Musa Oğlu
Molla Hasan	Zubar Ali	Kör Musazade
Köse Bekir	Sultan Oğlu Süleyman	Yunus Oğlu Muhammed
Kara Musa	Körün Oğlu Abdullah	Eski İlli Hasan
Kurt Oğlu	Emin Oğlu İsmail	Yüz Musa Oğlu
Hacı Oğlu Muhammed	Hacı İsa	Hacı Abdullah'ın oğlu
Hacı Oğlu Hasan	Kara Çerçi	Arif Oğlan
Muhammed Oğlu Halil	Muhammed Oğlu Muhammed	Çavuş Oğlu Abdullah
Sardağlı Oğlu Hasan	İsa Oğlu İsa	İsmet Oğlu İbrahim
Tad Osman'ın Oğlu	Feyzullah Oğlu Molla	Deli Salih
Abdulvahid Oğlu	Kara Ali	Çolak Ali
Çavuşzade İbrahim	İnce Oğlu Ahmed	Çavuş Oğlu Numan
Dereli Musa	Bodur Oğlu Muhammed	Şahin Oğlu Şahin
Tellizade Oğlu	Tekeli Bekir	Salih

Abdullah		
Kara Salih	İsmailzade	Dağlı Oğlu Muhammed
Dağlı İsmet	Hanlı Oğlu	Muhammed
Abdulaziz	Zahmat Oğlu Hasan	Dağlı Muhammed
Rum Oğlu Abdullah		

Temettüat defterlerinde elde edilen bilgiler arasında o köyde yaşayan ahali tarafından kullanılan isimler önemli yer tutmaktadır. Zıvarık köyünde en çok tercih edilen isimler arasında Muhammed ve Hasan adlarının olduğunu görüyoruz. Bu iki isim toplam 20 hane reisi tarafından kullanılmıştır. Bu iki isim dışında Ali ismi 6, Musa 5, İbrahim 5, İsmail 4, Abdullah 4 kez kullanılmıştır. En çok kullanılan bu isimlere baktığımızda Anadolu halkının çocuklarına İslami hassasiyetine, geleneklerine ve örfeye uygun isimler koyduğunu görmekteyiz. Ahali sahip olduğu manevi duyarlılıkla yeni doğan çocuklarına dini motifler içeren isimler vermiştir. Öyle ki Türk toplumunda İslamiyet'le beraber genel olarak yukarıda zikredilen isimlerin yaygın kullanıldığını bilmekteyiz. Nitekim İnlüce için yapılan bir araştırmada Hasan isminin en çok kullanılan isimlerin başında yer aldığı görülmektedir.²¹

2. Meslekler

Zıvarık köyünde toplam dört meslek erbabının olduğunu görmekteyiz. Temettüat defterindeki bilgilere göre Zıvarık köyünde ahalinin ekseriyetinin meslek olarak ziraatla uğraştığı görülmektedir. 94 hane reisinin meslek hanesine "Erbab-ı Ziraat" şeklinde kayıt vardır. Meslekler bazında ziraatla uğraşanların büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bulunduğu coğrafi konum nedeniyle bölge kurak bir iklime sahiptir. Çok fazla yağış almamaktadır. Kuru tarım olarak bilinen ve daha çok buğday ve arpa şeklinde bir ekimin olduğu görülmektedir. Bunu dışında 13 hane reisi çobanlıkla, 9 hane reisi hizmetkârlık, 1 hane reisinin de bahçivanlıkla meşgul olduğu tespit edilmiştir. İki hane reisinin meslek bilgileri yer almamaktadır.²² Ancak bu iki hane reisinin sahip olduğu arazilere ve ödedikleri vergilere bakıldığında ziraatla meşgul oldukları tahmin edilmektedir. Temettüatta yer alan hayvan bilgilerine bakılarak köyde ziraat

²¹ Bayram Ürekli, Ahmet Necati Özdoğan, "Temettüat Defterine Göre İnlüce Köyünün Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü (1844-1845)", *Sütad*, Sayı 47, Konya 2019, s. 197-215.

²² Zıvarık köyündeki meslekler ve bu mesleklerle uğraşanların sayısı için bkz. Tablo.2

dışında en önemli uğraş arasında hayvancılığın da yer aldığını görmekteyiz. Çobanlık, hizmetkârlık ve bahçıvanlıkla uğraşanların bunun dışında ziraatla uğraşmadıkları görülmektedir. Defterdeki bir numaralı hane reisi olan köy sakinlerinden Mustafa Bey'in ziraatla beraber aynı zamanda bezir yağı üretimi ile meşgul olduğu görülmektedir. Halk arasında zeyrek olarak bilinen Keten bitkisinin değirmende işlenerek çıkartılan yağına Bezir işletmeye de bezirhâne adı verilmiştir. Osmanlı taşrasında bu bitkinin ziraatının da yapıldığı bilinmektedir.²³ El değirmenlerinde işlenen keten bitkisinden elde edilen bu yağ daha çok mutfaklarda yemeklere katılmak için kullanılmakla beraber, bunun dışında kandil yağı olarak aydınlatmada, yem olarak hayvancılıkta yakın bir zamanlara kadar kullanılmıştır. Keten tohumlarından geleneksel tıp alanında özellikle ağrı kesici, yara sağaltıcı, öksürük söktürücü olarak da yararlanılmıştır.²⁴ Köydeki mevcut hane halkı göz önünde bulundurulduğunda özellikle aydınlatma ve yağ amacıyla kullanılan bir bezirhanenin yeterli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca köyden sadece bir şahsın bu değirmenden hissesi olması Bezirhanenin farklı bir bölgede olabileceğini düşündürmektedir. Mustafa Bey bezirhaneden yıllık 54 okka (bir okka 1,282 kuruş) gelir elde eden gelen yaklaşık 70 kiloya yakın bir yağ elde etmektedir.²⁵ Bu zatın bezirhaneden yıllık olarak 162 kuruş gelir elde ettiği kayda geçilmiştir.

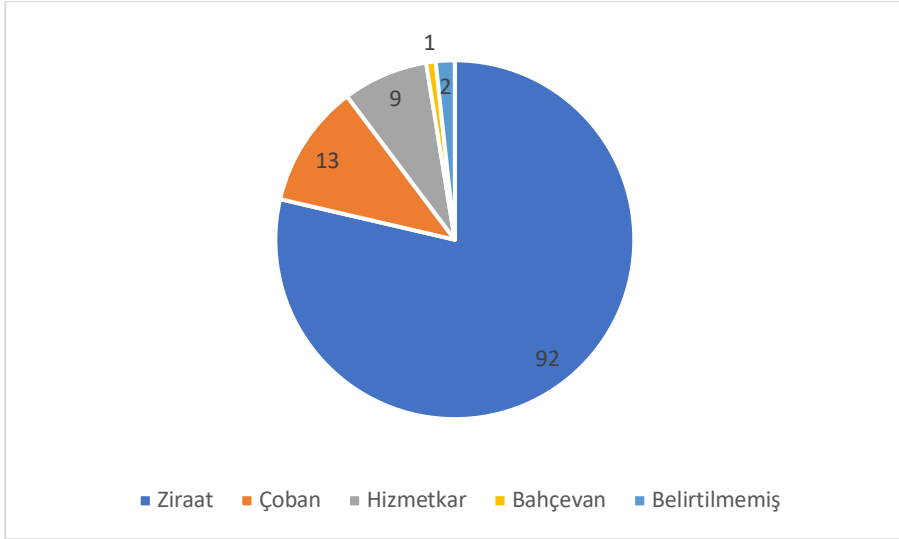
Tablo 3. Zıvarık Köyündeki Meslekler ve Hanelere Oranı

Meslekler	Hane Sayısı	Oranı
Erbab-ı Ziraat	92	%82,50
Çobanlık	13	%11,11
Hizmetkârlık	9	%7,69
Bağçevan	1	%0,85
Belirtilmemiş	2	%1,71
Toplam	117	

²³ Doğan Yörük, "XVI.yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhanler", *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 9, Ankara 2014, s.637-655.

²⁴ Fisun Ertuğ, "Anadolu'nun Önemli Yağ Bitkilerinden Keten/Linum ve Izgın/Eruca Orta Anadolu'da Beziryağı Üretimi ve Bezirhaneler", *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, Sayı 1, Ankara 1998, s.s.113-127.

²⁵ M.Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", MEB Yayınları, Cilt 3, İstanbul 1993, s.723.

Tablo.4 Zıvarık Köyündeki Meslekler

B. EKONOMİK YAPI

Temettüat defteri kayıtlarına göre Zıvarık köyünün temel ekonomik faaliyeti tarım ve hayvancılıktır. Hane halkının gelir kalemi olarak ilk sırada ziraat yani rençberliğin olduğunu görmekteyiz. Toplam 94 hane ,2573 dönüm alanda tarım faaliyetinde bulunmuş olup yıllık 35,616 kuruş hasılat elde etmişlerdir. Ziraat faaliyetinin yanı sıra hayvancılıkta yaygın bir şekilde yürütülmektedir. Özellikle küçükbaş hayvancılık yaygın bir gelir kaynağıdır. Her hanede en az birer adet olmak üzere büyükbaş veya küçükbaş hayvanının olduğunu tespit ettik. Bunun dışında 23 hane reisinin çobanlık, hizmetkârlık ve bahçivanlık ile geçimlerini

(ATAD)

sağladığını görmekteyiz. Köyde bağcılık faaliyetinin çok fazla olmadığı görülmektedir. Yukarıda belirtilen gelir kaynaklarından toplanan vergiler, mezru ve gayr-ı mezru tarlalardan elde edilen gelirler, hayvanlardan alınanlar ve diğer meslek gruplarının kazançlarından alınan vergilerdir.

1.Tarımsal Faaliyetler ve Arazi Durumu

Osmanlı ekonomi faaliyetinde ilk sırayı alan tarım XIX'yüzyılda hem Anadolu hem de Rumeli'de ahalinin ilk geçim kaynağını oluşturuyordu. Tarım üretiminde ilk sırada buğday yer alırken ikinci sırada arpa yer almaktadır. Bu iki ürünün ekili olduğu arazi toplam arazinin üçte ikisine denk geliyordu.²⁶ İncelediğimiz Temettüat defterine göre Zıvarık köyünde de aynı tablo ile karşılaşırız. Köyde toplam 2573 dönüm arazi olup bunun 1374 dönümü ekili olan (mezru), 1199 dönümü ise ekili olmayan (gayr-ımezru) tarladır. Köyde Ziraat dışında yer alan 23 meslek erbabının herhangi bir araziye sahip olmadıklarını görmekteyiz. Yani toplam 2573 dönüm araziye 92 hane reisi sahiptir. Köylünün %78,63 'ü reñberlik ile meşguldür. Bu durumda hane başına ortalama 30 dönüm tarla düşmektedir. Aynı dönemde Çumra kazasına ait Temettüat ile ilgili yapılan bir çalışmada hane başına 46 dönüm arazi düştüğü tespit edilmiştir.²⁷ Ahali arazilerinde genel olarak buğday ve arpa ekimi yapmaktadır.²⁸ Köyde 96 hane aynı anda hem arpa hem de buğday yetiştirmektedir. Esasen bu coğrafyaya en uygun tarım ürünleri bunlardır. Yağışın az olması ve kurak mevsimlerin uzunluğu nedeniyle çok fazla su istemeyen tarım ürünleri ekilmiştir. Köylünün en çok ihtiyaç duyduğu temel gıda ekmek yani undur. Bunun için de ekseriyetle kendi ihtiyaçları içinde buğday tarımı yapılmıştır. Ayrıca hane halkının sahip oldukları hayvanları beslemesi için de en çok ihtiyaç duyulan arpadır.

²⁶ Tefik Güran, ''19.yüzyıl Osmanlı Tarımı'', Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

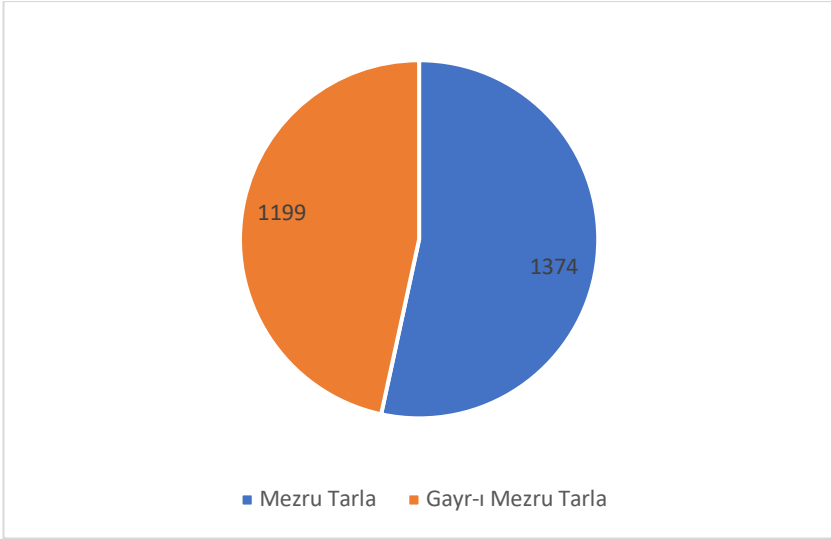
²⁷ Hüseyin Muşmal, ''XIX. yüzyıl Ortalarında Çumra'nın Sosyo-Ekonomik Görüntüsü (10353 Numaralı

Temettüat Defterine Göre '', *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2008,s.253

²⁸ Zıvarık Köyü Arazi Kullanım Durumu için bkz. Tablo.5

Tablo 5. Zıvarık Köyündeki Arazinin Kullanım Durumu

Arazilerin Kullanım Durumu		
Arazi	Dönüm	Hane Başına Düşen Ortalama Dönüm
Mezru Tarla	1374	11,74
Gayr-ı Mezru' Tarla	1199	10,24
Toplam	2573	21,99

Tablo 6. Zıvarık Köyündeki Arazinin Kullanım Durumu Grafiği

Zıvarık köyünde ekimi yapılan arazi bilgilerini incelediğimizde ahalinin ziraat amaçlı kullandığı tarlaların her yıl için yarısına yakını ekilmiş iken diğer yarısının nadasa bırakıldığını görmekteyiz. Köylüler ektikleri tarlayı verimini artırmak için bir seneliğine dinlenmeye bırakmışlardır. 117 haneden 98 hane ekilebilir araziye sahip iken 23 hane için herhangi bir kayıt yoktur. Bu hanelerin ziraat dışında farklı mesleklere sahip olan haneler olduğunu görmekteyiz. Esasen çiftçilik dışında bir meslekle meşgul olanların ayrıca bir araziye sahip olmadıkları görülmektedir. Üzerlerinde kayıtlı bir arazinin olmaması bu meslek grubuna dahil olanların köye sonradan gelip yerleştikleri düşündürmektedir

1.1. Mezru Tarla

Sözlükte ziraat olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış arazi anlamına gelen Mezru kelimesi genel olarak çiftçiler tarafından ziraat amacıyla ekilen tarlaya verilen addır.²⁹ İncelediğimiz defterde ekilen tarlaların dönüm olarak miktarı ve toplam geliri de yazılmıştır. Köydeki toplam 117 haneden 94 hanenin ziraatla meşgul olduğu görülmekte olup bu hanelerin tamamında hem buğday hem de arpa ekimi yapılmıştır. Buna göre ekili alan 1374 dönümdür. Zıvarık köyünde geleneksel tarım denilen kuru tarımyapılmaktadır. Yani daha çok su istemeyen buğday (hınta) ve arpa (şair) tarımı yapılmaktadır. Her iki ürün için ölçü birimi olarak ‘‘Yarım’’ ifadesi kullanılmıştır.³⁰Bu ifade Anadolu’da farklı bölgelerinde değişik oranlarda kullanılmıştır. Ankara ve civarı için bir yarım 12,818 Kg.dır. Cihanbeyli bölgesinde doğduğum köyde de halen bu ölçü birimi olan yarım kullanılmaktadır. Ancak burada bir yarım 16 kilo civarında gelmektedir. Çiftçiler ekecekleri tarlaya atacakları tohum miktarını daha pratik olması nedeniyle bu şekilde ölçerek hesaplamışlardır. Toplam ekilen tarla dönüm cinsinden 1374 dönüm olup arazinin %53,40 ‘na tekabül etmektedir. Bu arazilerden alınan vergi oranları temettüatta buğday ve arpa için ayrı ayrı kaydedilmiştir. Buna göre 1845 tarihi için buğdaydan öşür olarak 451 yarım alınmıştır. Bu miktar hasılatın onda biri olduğuna göre senelik miktar 4510 yarım/57,809 kg.dır. Öşür için buğdayda nakdi 1 yarımı 4 kuruştan hesaplanmıştır. Buna göre buğdayın kilosu 0,30 kuruş civarındadır. Bu durumda yıllık kazanç 23,123 kuruştur. Arpa için 462 yarım öşür alınmıştır. Buna göre toplam arpa hasılatı 4620kg.dır.Yarımın kilosu 12,818 olduğundan yıllık üretim 59,219 kg.dır. Bir kilo arpa için öşür 2,5 kuruştan hesaplanmıştır. Arpanın kilo fiyatı bu durumda 0,20 kuruşa denk gelmektedir. Tahmini senede çiftçiler arpa cinsinden 11,843 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Bu durumda ekili olan mezru tarlada dönüm başına 614 kg. olup toplam üretim 117,028 kg’dır. Bu tespit yapıldıktan sonra hane ile ilgili mevcut senede elde edilecek tahmini gelirler de kayıt altına alınmıştır. Buna göre ekili alanların toplamından elde edilen yıllık gelir 34,966 kuruştur.³¹

²⁹ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s.745.

³⁰ Yarım , Kastamonu’da 7,5 (9,621 kg) okka 866 olan bu ölçü Bolu ve Ankara’da ½ İstanbul kilesi (12,828 kg) kadardı. Ünal Taşkın, ‘‘Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri’’, *Fırat Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elâzığ

³¹ Zıvarık Köyünde yetiştirilen Tarım Ürünleri için bkz. Tablo.7

Tablo 7. Zıvarık Köyünde Yetiştirilen Tarım Ürünleri ve Yıllık Üretim Miktarı

Yetiştirilen Tarım ürünleri ve Miktarı							
Cinsi	Yarım	Okka	Kg.	Senelik Hasılat (Kuruş)	Oranı	Hane Başına Miktar (Okka)	Yıllık Hane Başına Gelir (Kuruş)
Hinta (Buğday)	4,510	74,114	57,809	23,123	%49,4	772	184
Şair (Arpa)	4,620	75,921	59,219	11,843	%50,6	790	125
Toplam	9,130 Yarım	150,035	117,028 kg.	34,966 Kuruş	%100	1,561	309 Kuruş

1.2. Gayr-ı Mezru Tarla

Çiftçilerin hasattan sonraki yıl ekmeyip dinlenmeye bıraktıkları tarlaya verilen addır. Zıvarık köyünde 1999 dönüm arazinin ekilmeyip dinlenmeye bırakıldığı görülmektedir. Bu miktar hane başına 10,24 dönüme denk gelmektedir. Ekilmeyen arazinin toplam arazi içindeki oranı %46,6'dır. Bu durum çiftçilerin ziraat amacıyla sahip olduğu arazinin her yıl tamamını ekmeyip yarısını bir sene diğer yarısında diğer seneye ektiğini göstermektedir. Bu uygulama günümüzde de halen devam etmektedir. Toprağın her sene ekilmesi durumunda kendini yenileyemediği için veriminin düşeceği bilinmektedir. Yağış oranının düşük olduğu bölgelerde nadas ile istenilen temel amaç toprağın nem oranını artırmak ve organikmadde açısından güçlenmesini sağlamaktır.³²

2. Hayvan Türleri ve Yıllık Gelirleri

Zıvarık köyünde tarım faaliyetinin dışında en çok rağbet gören geçim kaynağı hayvancılıktır. Anadolu'da köylü halk ziraat göre daha fazla getirisi olması nedeniyle hayvancılığı daha çok tercih ettiği söylenebilir. Ayrıca köylü halkın

³² Hülya Omrak, "Türkiye'de nadas sonuçları ve Dünya uygulamaları", *Türk Tarım ve Orman Dergisi*, Sayı 255, Ankara 2019, s.49-53.

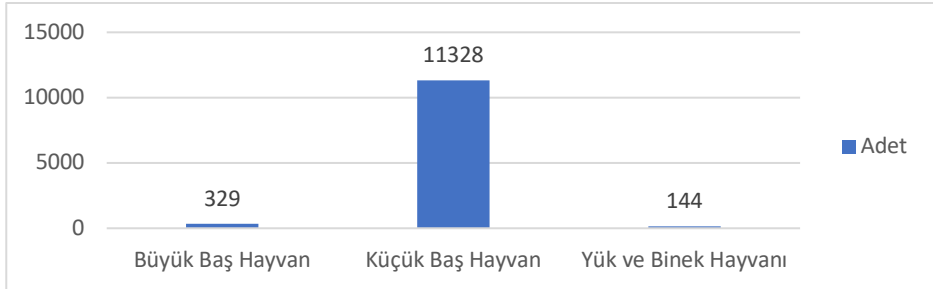

günlük geçimlerinde süt ve yoğurdun önemi bilinmektedir. Gıda, yük taşımacılığı ve tarla sürmek amacıyla kullanılan hayvanların sayılarının da fazla olduğu görülmektedir³³. Temettüat defterlerinde hane reislerine ait hayvan türleri, adetleri ve yıllık gelir miktarı ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Zıvarık köyünde farklı hayvan türlerinin beslendiği görülmektedir. Toplam hayvan sayısı 10,116 olup, hane başına düşen hayvan sayısı 86 adettir. Bu hayvanların 11328'küçük baş,329 büyük baş,92'si yük ve binek hayvanıdır.³⁴

Tablo 8. Zıvarık Köyündeki Hayvan Türleri Tablosu

Hayvan Çeşiti	Toplam Adet	Oranı: %	Hane Başına Düşen Toplam Adet
Büyükbaş Hayvan	329	2,8	3
Küçükbaş Hayvan	11328	96	96
Yük ve Binek Hayvanı	144	1,2	1
Toplam	11,801	100	100

Tablo 9. Zıvarık Köyündeki Hayvan Türleri Grafiği

Hayvancılığın bu denli yaygın olmasının iki önemli nedeninin olduğunu düşünmekteyiz. Birincisi bölgede geniş bir mera alanın olması ikincisi köylü halkın süt, yoğurt ve peynir gibi gıdaları kendi temin etmesidir. Ayrıca

³³ Mustafa Akdağ, “Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi”, YKY Yayınları, İstanbul 2020.

³⁴ Zıvarık köyünde hayvan çeşidi için bkz. Tablo.8

hayvanlarından elde edilen gıdalar köyde veya kazada kurulan pazarlarda satılarak buradan gelir elde edildiği bilinmektedir. Meslek bazında çobanlık, bahçıvanlık, hizmetkârlık ile meşgul olan 25 hanenin herhangi bir tarlaya sahip olmadığı için çift sürmek amacıyla beslenen kara sığır öküzüne de sahip olmadığı görülmektedir. Arıca ziraatla meşgul olan 19 hanenin de merkep kaydı yoktur. Köylü yıllık bu hayvanlardan 46,050 kuruş kazanç elde etmektedir. Buna göre Hane başına yıllık hayvan geliri 293,5 kuruştur. 1845 tarihinde yapılan sayımda 3,046 Koyun, 1738 Keçi, 2,530 dölsüz koyun ve keçi, 129 sağmal inek, 52 adet Kısarak, 200 adet kara sığır öküzü 2329 kuzu, 1685 adet Oğlak 92 adet merkep sayılmıştır. Toplam 11,801 adet hayvandan köylü yıllık toplam 46,050 kuruş olmak üzere hane başına 393 kuruş gelir elde etmiştir. Hane halkından hayvan başına gelir miktarı 18,266 kuruş ile en çok sağmalkoyundan alınmıştır. Keçi besleyenlerin yıllık kazancı 17,176 kuruştur. Dölsüz ağnam ve keçiden yıllık 5,103 kısırdan 970 kuruş kazanmıştır.³⁵

Tablo 10. Zıvarık Köyünde Hayvan Sayıları ve Yıllık Gelir Miktarı

Hayvan Türleri	Adet	Oranı %	Hane Başına Düşen Ortalama Miktar	Yıllık Gelirleri (Kuruş)	Toplam Hayvan geliri içindeki oranı (%)
Sağmal Ağnâm*	3,046	25,81	26	18,266	39,67
Sağmal Keçi	1,738	14,73	14	17,176	37,30
Dölsüz Ağnam ve Keçi	2,530	21,44	21	5,103	11,08
Sağmal İnek	129	1,29	1,1	4,535	9,85
Döllü Kısarak	52	0,44	0,4	970	2,11
Kara Sığır Öküzü	200	1,69	1,7		----
Kuzu	2329	19,74	20		----
Oğlak	1685	14,28	14		----
Merkep	92	0,78	0,7		----
Toplam	11,801	100	86	46,050	100

³⁵Zıvarık köyündeki hayvan sayıları ve yıllık gelirleri için bkz. Tablo.10

2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Özellikle Anadolu'da köylülerin en çok tercih ettikleri hayvan arasında yer alan sığır, inek ve mandanın her hanede beslendiğini söyleyebiliriz. Zıvarık köyünde büyükbaş hayvan çeşidi olarak sağmal inek ve kara sığır öküzü yer almaktadır. Süt üretimi amacıyla beslenen sağmal inek 129 adet iken, kara sığır öküzünün adeti 200'dür. Bu durum her hanenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda azami oranda büyük baş hayvan beslediğini göstermektedir. Nitekim ziraattan sonra halkın en çok uğraştığı ikinci meslek grubu bu nedenle hayvancılık olmuştur. Özellikle inek besiciliğinin halen dahi köylerimizde yaygın olduğunu biliyoruz. Köylü halk bu hayvanların hem sütünden hem de gücünden istifade edilmiştir. Osmanlı tarım toplumunda tarla sürmek için kullanılan araçlar arasında kara saban yer almaktaydı. Kara sabanın tarlada koşulması için gücünden istifade edilen hayvanlar arasında öküz, at ve katır gelmekteydi. Köylerde en çok tercih edilen hayvan ise bu anlamda kara sığır öküzüdür. Toplam 92 hanede kara sığır bulunmaktadır.³⁶nolu hane yaşayan ziraat erbabı olan Kara Göcek Oğlu İbrahim 4 adet ile en çok kara sığıra sahip olan çiftçidir. Köydeki hanelerin %78,6'sı kara sığır sahibidir. ³⁶Bu tercihin nedeni ise karasığırın daha güçlü olması ve daha az maliyetli olmasıydı. Bir öküzü yılın yarısında otlar diğer yarısında ise saman ve az miktarda burçakla beslemek mümkündü. Kara sığır öküzü ile bir çiftçi günde 3 dönümlen sürebilirdi.³⁷ Zıvarık köyünde çiftçiler bu nedenle en çok kara sığır öküzünü tercih ettiklerini görmekteyiz.

Tablo 11. Büyükbaş Hayvan Türü ve Sayısı

Hayvan Çeşidi	Sayısı (Adet)	Oranı (%)	Hane Başına Düşen Ortalama (Adet)
Sağmal İnek	129	40	1,1
Kara Sığır Öküzü	200	60	1,8
Toplam	329	100	3

³⁶ Zıvarık Köyündeki büyükbaş hayvan çeşitleri için bkz. Tablo.11

³⁷ Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.85.

Köyde toplam 329 büyükbaş hayvanının %40 inek, %60 Kara Sığır Öküzü oluşturmaktadır. 99 hanede inek beslenirken 18 hane de inek kaydı yoktur. Ziraatla meşgul olmayan toplam 23 hanede kara sığır öküzü kaydı yoktur.

2. Küçükbaş Hayvancılık

Zıvarık köyünde küçükbaş hayvan sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum ziraat dışında en çok gelir getiren meslek gurubu olarak hayvancılığın olduğunu söylenebilir. Küçükbaş hayvan çeşidi olarak en çok kuzu ve keçi beslenmiştir. Bölgenin iklim yapısı, bitki örtüsü ve mera alanlarına bakıldığında küçükbaş hayvancılık için ideal bir coğrafya sahip olduğunu görmekteyiz. Köyde sütü sağılan toplam Koyun sayısı 3046 adet, kuzu sayısı 2329 adet, keçi sayısı 1685, oğlak sayısı 1685 adettir. Toplam 11,328 adet olan küçükbaş hayvan sayısının % 27 koyun, %15 keçi, %21 kuzu, %15 oğlak 'tır. Köylünün en çok beslediği küçükbaş hayvan koyun ve onların kuzularıdır. İkinci en çok beslenen ise oğlaktır. Hane başına 26 koyun .15 kuzu,14 adet oğlak düşmektedir. Gebe olmayan toplam koyun ve kuzu sayısı 2530 olup hane başına düşen miktar 22 adettir. Köyde her haneye ortalama 97 adet küçükbaş hayvan düşmektedir³⁸. Aynı dönemde Konya sancağına bağlı olan Çumra kazası ile ilgili yapılan bir çalışmada bu rakamın 105 olduğunu görmekteyiz.³⁹ Bu rakamlara göre küçükbaş hayvan sayılarının birbirine yakın olması her iki bölgenin benzer ekonomik yapıya sahip oldukları göstermektedir. Yine aynı dönemde Konya sancağına yakın olan İnlüce köyü temettüat kayıtlarında busayı hane başına 16 adettir⁴⁰. 65. nolu hanede oturan Muhammed oğlu Muhammed ile 2.nolu hane reisi olan Süleyman Bey toplam 110 adet ile en çok kuzuya sahip iki isimdir. Zıvarık köyü sakinlerinden olan 57.nolu hane reisi Yüz Musa Oğlunun toplam 70 oğlak ve 184 adet keçisi ve 90 adet kuzusu ,108 adet sağman koyunu vardır. Yüz Musa oğlunun ortalamanın üzerinde olan bir küçükbaş hayvana sahip olduğunu görmekteyiz. Bu durum bahsi geçen köy sakininin hatırı sayılır bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. Yani köyün zenginlerinden olmalıdır.

³⁸ Zıvarık köyündeki küçükbaş hayvan çeşitleri için Bkz.Tablo.12

³⁹ Hüseyin Muşmal, *a.g.m.*, s.s.253-276.

⁴⁰ Bayram Ürekli , A.Necati Özdoğan, *a.g.m.*,s.s.197-215.

Tablo 12. Köydeki Küçükbaş Hayvan Sayısı.

Hayvan Çeşidi	Sayısı	Oranı %	Hane Başına Düşen Ortalama (Adet)
Sağmal Ağnam* ⁴¹	3046	27	26
Sağmal Keçi	1738	15	15
Dölsüz Ağnam ve Keçi	2530	22	22
Kuzu	2329	21	20
Oğlak	1685	15	14
Toplam	11,328	100	97

2. 3. Yük ve Binek Hayvanları

XIX.yüzyılında ortalarında İnsuyu kazasına bağlı Zıvarık köyünde küçükbaş hayvancılığın yansira yük ve taşımacılık amacıyla her hanede en az bir adet merkep bulunurken ortalama her iki haneden birinde de bir adet kısarak beslendiğini görmekteyiz. Esasen bu durum bölgede yaygın olarak yapılan hayvancılık faaliyetine paralellik göstermektedir. Hayvan sürülerini otlatan her çobanın en çok ihtiyaç duyacağı hayvan merkeptir. Bunun dışında o zamanın ulaşım araçları arasında en önde gelen hayvan kısaraktır. Köylüler tarlasına bağına ve bahçesine gitmek için kısarak ve merkeplerden istifade etmişlerdir. Gönümüzde ulaşımın zor olduğu kırsal kesimde bu durum aynı şekilde devam etmektedir. Zıvarık Temettuat defterindeki kayıtlara göre köyde toplam 144 adet binek hayvan vardır. Bunlardan %34,7 döllü kısarak* % 0,01'i dölsüz kısarak, % 63,8'i Merkeptir. Kısarak sayısının merkebe orana daha az olduğunu görmekteyiz. Bu durumun köylünün alım gücüyle ilgili bir durum olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle köylü halk daha ucuza sahip olabileceği merkebi tercih etmek durumunda kalmıştır. Köydeki toplam 117 haneden 93'ünde merkep beslenirken 23'ünde merkep bulunmamaktadır. Merkep bulunmayan 23 hanenin 19'u ziraatla meşgul olanlardır.⁴²

⁴¹ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.14.

⁴² Zıvarık Köyü Yük ve Binek Hayvan Sayısı için bkz. Tablo.13

Tablo 13. Yük ve Binek Hayvan Sayısı

Hayvan Çeşidi	Sayısı	Oranı %	Hane Başına Düşen Ortalama (Adet)
Döllü Kısırak	50	34,7	2,8
Dölsüz Kısırak	2	1,3	0,01
Merkep	92	63,8	1,5
Toplam	144	100	1,2

3. Diğer Meslek Grupları ve Yıllık Gelirleri

Zıvarık köyünde ziraat dışında farklı meslek dallarında çalışanlara rastlanmaktadır. Bu meslek erbaplarının ayrıca bir tarlaya sahip olmadıkları görülmektedir. Bu meslekler arasında çobanlık, hizmetkârlık ve bahçıvanlık yer almaktadır. Bu şekilde ziraat dışında mesleksahiplerinin sayısı 23 hanedir. Bu köydeki toplam 117 hanenin %19,66'sına denk gelmektedir. Çobanlıkla meşgul olanlar Toplam hane halkının %5,98'ini, hizmetkârlık ile meşgul olanlar %4,27'sini oluşturmaktadır. Sadece bir hanenin meslek olarak Bahçıvanlıkla meşgul olduğu görülmektedir. Bahçıvan, "bahçeye bakan" bahçıvanlık da "bahçeye bakma ve çiçek ağaç vs. yetiştirme ilmi" dir.⁴³Bu kişi 29 .nolu hane reisi olarak kaydedilen Ağlıcan adındaki köy sakinidir. Adı geçen şahsın dışında köyde bu meslek ile meşgul bir hanenin daha olmaması bağcılığın çok yaygın olmadığını düşündürmektedir. Hâlbuki aynı dönemde Çumra kazasında üzüm amaçlı bahçe kültürü oldukça yaygın olduğu görülmektedir.⁴⁴ Adı geçen bahçıvanın bir aileye mi yoksa kendi şahsi kazancı için mi çalıştığını bilmiyoruz. Köyde yaşayan halkın bu tür ihtiyaçlarını kendi karşıladığını bildiğimize göre adı geçen zatın köyün ileri gelen zengin bir aileye bahçıvanlık yaptığını düşünmekteyiz. Bu aile muhtemelen yıllık 500 kuruş gelir ile en fazla gelirkaydı yapılan 56.hanede bulan Yüz Musa Oğlu olmalıdır.

Yıllık gelirlere baktığımızda Zıvarık köyünde ziraat dışında diğer meslek gruplarının hem kendi meslekleri hem de besledikleri hayvanlar üzerinden iki

⁴³ Şemseddin Sami, "Kâmûs-ı Türki", Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

⁴⁴ Hüseyin Muşmal, a.g.m., s.s.253-276.

kalem şeklinde gelire sahip olduğu görülmektedir. Bu meslek grupları arasında çobanlıkla meşgul olanların ortalama 500 kuruş, hizmetkârlıkla meşgul olanların 600 kuruş, bahçıvanlık meşgul olanların 500 kuruş civarında gelirlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda ziraat dışında her üç meslek erbabının birbirlerine yakın bir gelire sahip oldukları söylenebilir. Zıvarık Temettüt defterindeki kayıtlara göre adı geçen meslek grupları içinde en çok gelire sahip olan kişi 72.nolu hane reisi olan Feyzullah oğlu Molla'dır. Hizmetkârlıkla meşgul olan bu zatın yıllık geliri toplam 1265 kuruştur. Üç meslek grubunun ortalama geliri olan 784 kuruşun üstünde bir meblağdır. Adı geçen şahsın hizmetkârlık dışında beslediği hayvanlardan yıllık 645 kuruş kazanca sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda bu meslek erbabı arasında en çok hayvana sahip kişisi de Feyzullah Oğlu Molla'dır. Mesleği hizmetkârlık olanlar arasında en az gelire sahip olan kişi ise 91.nolu hane reisi olan Muhammed'dir. Toplam yıllık geliri 536 kuruştur. Çobanlıkta en çok gelire sahip olan kişi 75.nolu hane reisi olan Çolak Ali'dir. Yıllık kazancı 968 kuruştur. En az gelire sahip olan çoban ise 40. nolu hane reisi olan Gökmenoğlu'dur. Yıllık geliri 610 kuruştur.⁴⁵

Tablo 14. Ziraat Faaliyetinde Bulunmayan Hanelerin Meslekleri ve Yıllık Gelirleri

HANE NO	HANE REİSİ	MESLEĞİ	GELİRLER		YILLIK GELİR TOPLAMI
			MESLEKGE LİRİ	HAYVANCILIK GELİRİ	
5	Köle Ahmet	Çobanlık	550	243	893
29	Ağlıcan	Bahçıvanlık	500	124	624
30	Emiroğlu Mustafa	Hizmetkârlık	600	160	760
31	Hasanoğlu	Hizmetkârlık	550	228	778
34	Köçek Peke	Hizmetkârlık	570	178	728
40	Gökmenoğlu	Çobanlık	550	60	610

⁴⁵ Zıvarık köyünde ziraat faaliyetinde bulunmayan hanelerin meslekleri ve yıllık gelirleri için bkz. Tablo 14.

Şener ŞEKER

XIX. Yüzyıl Ortalarında İnsuyu Kazasına Bağlı Zıvark Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı

42	Kara Hasan	Çobanlık	550	60	615
45	Çavuş Musaoğlu	Çobanlık	550	58	608
63	Arif Oğlan	Çobanlık	550	361	911
67	Gülüflü Oğlu Abdullah	Çobanlık	650	116	766
72	Feyzullah Oğlu Molla	Hizmetkârlık	620	645	1265
73	Deli Salih	Hizmetkârlık	600	328	928
75	Çolak Ali	Çobanlık	468	500	968
78	İnce Oğlu Ahmet	Hizmetkârlık	600	490	1090
79	Çavuş Oğ lu Numan	Hizmetkârlık	580	128	708
81	Bodur Oğ lu Muhamme d	Çobanlık	550	118	668
91	Muhammed	Hizmetkar	500	36	536
92	Abdülaziz	Çobanlık	550	223	773
104	Abdülkadir	Çobanlık	500	216	716
107	Yüz Oğlu İsmet	Çobanlık	550	342	892
109	Ördekoğlu Molla İsmet	Hizmetkârlı k	600	235	835
110	Kaflan Mustafa	Çobanlık	580	146	726
115	Göçer Oğlu Abdullah	Çobanlık	550	185	735
			12,868	5,180	18,048

(ATAD)

2. VERGİLER

Tanzimat ile beraber vergi toplama usulünde değişiklikler yapılmış bu anlamda tekalif-i örfiye adı altında toplanan vergilerden vazgeçilerek herkesten kazancı oranında tek bir vergi çeşidi olarak Vergiyi mahsusa(virgü) tahsil edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda ahaliye ait tüm varlık ve kazançlar kayıt altına alınmıştır. Bu kazançlar arasında emlak, arazi ve hayvanlar yer almaktaydı.⁴⁶ Bu amaçla tutulan bu defterlerden biri olan Zıvarık Temettüat defteri kayıtlarına göre 117 hanenin toplam yıllık geliri 81,318 kuruş ödediği vergi-yi mahsusa miktarı 12458 kuruştur. Hane başına düşen gelir miktarı 695 kuruş iken hane başına ödenen vergi miktarı 106 kuruş civarındadır. Elde ettiğimiz veriler doğrultusunda zıvarık köyünde vergi-yi mahsusadan en çok vergiyi 89.hane reisi olan Dağlı İsmet ödemiştir. Erbab-ı ziraattenolan bu şahıs sene-i sabıkada 560 kuruş vergi-yi mahsusa ödemiştir Yıllık ödediği Temettüat ise 1325 kuruştur. En az vergiyi 40 kuruş ile 64.hane reisi olan Muhammed Oğlu Halil ödemiştir. Köy sakinlerinden 24.hane reisi Tekelioğlu Topal ile 13.hane reisi olan Celal Oğlu İbrahim'e ait sene-i sabıkada herhangi bir vergi tahsil edilmemiştir. Bu durum erbab-ı ziraattan olan bu şahısların köye yeni yerleşmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Temettüat kayıtlarına göre Köyde en çok gelire sahip olan kişi, 2.hane resi olan Süleyman Bey'dir. Toplam Temettüatı 2574 kuruştur. Bu kazancına rağmen önceki seneden tahsil edilen vergi-yi mahsusası daha az olup 300 kuruştur. Bu farkın en bariz nedeni ise vergilendirmenin yıllık kazançtan ziyade vergilendirilmemiş kazançta göre yapılmış olmasıdır. Bu durum Örfi bir vergi olan Vergi-yi mahsusanın mezru tarla ürünlerinin dışında kalan gelirlerden hesaplandığını göstermektedir. Tarla ürünlerinin şer'i bir vergi türü olan öşür üzerinden alındığını biliyoruz. Buna göre 2.hane reisi olan Süleyman Bey'e ait mezru tarladan şer'i olarak alınacak öşür için yıllık geliri 775 kuruş olarak hesaplanmıştır. Vergi-yi mahsusanın dışında bu dönemde ahalden ürün bazında şer'i bir vergi olan öşür de alınmıştır. Öşür umumiyetle zirai ürünlerden alınan 1/10 oranındaki şer'i vergidir. Bu vergiler aynı bir şekilde ürüncinsinden alınırdı. Öşür vergisi daha çok buğday, arpa ve çavdardan alınırdı. Bu ürünlerin yetiştirildiği bölge şartlarına göre de vergi miktarları değişiklik gösterirdi. Tanzimat ile Öşür vergisi de nakdî olarak toplanmaya başlandı.⁴⁷ Temettüat

⁴⁶ Yakup Akkuş, "Tevzi Defterlerinden Vergi-İ Mahsusa'ya Geçiş", *Tarih Dergisi*, Cilt 1, Sayı 65, İstanbul 2017, s.s.29-62.

⁴⁷ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007, s.s.100-103

kayıtlarına göre ziraat ile uğraşanların yıllık kazançları 34,966kuruştur. Ziraat ürünlerinden alınan öşür 1/10 olduğuna göre ortalama alınan vergi 3,496 kuruştur.⁴⁸ 18 Nisan 1840 tarihinde çıkarılan bir nizamname ile küçükbaş hayvanlardan alınan aynı vergiden vazgeçilip nakdi şeklinde alınmaya başlanmıştır Buna göre her koyun ve keçiden beşer kuruş ve yirmi beşer para alınmasına karar verildi.⁴⁹ Zıvırık Temettüat defterinin ilk sayfasında yazılan bir not ile köylüden adet-i ağnam ve otlak ve kışlak vergilerinin vergi-yi mahsusa kalemi içinde olduğu şerh düşülmüştür. Vergi-yi mahsusa olarak alınan verginin içinde bu iki kalem vergi de yer almaktadır. Bu hesaba göre köydeki toplam koyun ve keçi sayı 75,671 adettir. Bu sayının 5 kuruş 25 para olarak alınan vergi karşılığı 3,972 kuruştur.⁵⁰ Diğer meslek erbabından yıllık kazancı 12,868 kuruştur. Yalاک ve kışlaklardan alınan vergi miktarı Temettüatta yer almamıştır. Daha öncede belirtildiği gibi Temettüatta bu hususta bir not eklenerek adet-i ağnam ve yaylak vergilerinin beraber alındığı belirtilmiştir. Bu durumda Vergi-yi mahsusanın yıllık 12,458 kuruşunun 5,128 kuruşu ağnam vergisi olup kalan 7,740 kuruşu yaylak ve kışlak vergisidir.⁵¹

Tablo 15. Ürün Bazında Gelir-Vergi İstatistiği

Ürün	Miktar		Gelir (kuruş)	Aşar Vergisi (Kuruş)
	Yarım	Kilo		
Buğday	381	6,096	15,240	1,524
Arpa	398	6,368	9,950	995
Toplam	779	12,464	25,190	2,519

⁴⁸ Zıvırık köyü ürün bazında yıllık gelir-vergi istatistiği için bkz. Tablo 15.

⁴⁹ Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1998, s.s.478-479

⁵⁰ Zıvırık köyü hayvan bazında yıllık gelir-vergi istatistiği için bkz. Tablo 16.

⁵¹ Zıvırık köyü yıllık toplam gelir-gider durumu için bkz. Tablo 17.

Tablo 16. Hayvan Bazında Gelir-Vergi İstatistiği

Hayvan	Yıllık Getiri (Kuruş)	Ağnam Vergisi (Kuruş)
Sağmal Ağnâm	18,266	1,599
Sağmal Keçi	11,183	912
Dölsüz Ağnam ve Keçi	5103	1,328
Sağmal İnek	4535	
Döllü Kısarak	1,290	
Diğer Gelirler	12,868	
Toplam	53,245 kuruş	5,128 Kuruş

Tablo 17. Zıvarık Köyünün Toplam Geliri ve Ödediği Vergi Miktarı

Gelir Kalemleri	Gelir (Kuruş)	Vergi (Kuruş)
Ziraat	34,966	3,496
Hayvancılık	53,245	5,123
Diğer Meslekler	12,868	
Yazlık-Kışlak		7,740
Vergi-yi Mahsusa		12,458
Toplam	101,079	16,359

SONUÇ

XIX. yüzyıl ortalarında Zıvarık İnsuyu kazasına bağlı olan bir köy statüsündedir. Köyde yaşayan hanesayısı göz önünde bulundurulursa nüfusunun altı yüz civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Zıvarık köyünde en çok kullanılan isimlere arasında Mehmet ve Hasan isimlerinin yer almaktadır. Bu durum ahalinin isim vereme hususunda dini ve örfi değerleri referans aldığı göstermektedir. Diğer kullanılan isimlerde bu görüşü destekler mahiyettedir. Köyün tarım ve hayvancılık olmak üzere iki geçim kaynağı vardır. Köyde ziraat ile meşgul olanların oranı %82,5 'dur.Köyde toplam mezr'u ve gayr-ı mezr'u 2573 dönüm tarla vardır. Hane başına düşen miktar ise 22 dönüm civarındadır. Köyde ziraat olarak buğday ve arpa tarımı yapılmıştır. Buğdaydan yıllık 6,096 kilo arpadan 6,368 kilo ürün elde edilmiştir. Arpa hasadının buğdaya göre çok olması iklim şartlarına bağlı olarak don ve soğuk havaya daha dayanıklı olmasından dolayıdır. Ziraattan elde edilen yıllık kazanç 34,976 kuruştur. Hane başına gelir 309 kuruş civarındadır. Ziraatla elde edilen gelirin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum daha çok bölgedeki toprak yapısının kıraç, ikliminin kurak olmasından kaynaklanmaktadır. Hayvancılığın yaygın olduğu beldede arazinin daha çok mera amacıyla kullanıldığını görmekteyiz. Arazinin yapısı ve mera alanlarının geniş olmasından dolayı köylünün daha çok hayvancılıkla uğraştığını söyleyebilir. Büyük baş hayvancılık sağmal inek olarak hane başına ortalama iki adet olacak şekilde düşmektedir. Köylü büyükbaş hayvanı kendi günlük ihtiyacı olan süt, peynir ve yoğurt gibi gıdalar için beslemiştir. Gelir kaynağıolarak daha çok küçük baş hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Küçük baş olarak köyde koyun,keçi, kuzu ve dölsüz ağnam vardır. Hane başına 82 küçük başhayvan düşmektedir. Bu hayvanlardan köylünün yıllık kazancı ise 46,050 kuruştur. Hane başına gelir 675 kuruştur. Yaptığımız hesaplamalar sonucunda ziraatta nazaran köylünün hayvancılıktan kazancının daha fazla olduğunu görmekteyiz Temettüat defterinin başında düşülen notta köylünün kışlak ve yazlık vergilerinin vergi-yi mahsusadan sayıldığı belirtilmiştir. Nitekim hayvancılıktan alınan adet-i ağnam vergisinin ziraattan alınan öşür vergisinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Zıvarık köyünde bu iki gelir kaynağının dışında yer alan meslek erbapları da vardır. Köyde mesleği ziraat olanların dışında 23 hane reisi çobanlık, hizmetkârlık ve bahçıvanlık ile meşgul olmuşlardır. Bunlardan 13 hanenin çobanlıkla meşgul olması köyde hayvancılığın yaygın olmasına bağlıdır. Köyde ziraatla meşgul olan hanelerde en az iki adet kara sığır öküzü varken, diğer meslek gruplarının ayrıca arazisi

bulunmadığından koşum hayvanına sahip değildir. Fakat tüm hanelerde küçük baş olarak koyun ve keçi büyük baş olarak da en az bir inek besledikleri tespit edilmiştir. Sadece bir hanede bezir yağı üretimi ile ilgili bir gelir not edilmiştir. Bu kişi temettütte birinci sırada kaydı yapılan hane reisi Mustafa beydir. Bu zatın ilk sırada kaydedilmiş olması köyde hatırı sayılır bir konumda olduğunu düşündürmektedir. Zıvarık köyü gelir-gider durumuna baktığımızda köylünün yıllık geliri 81,318 kuruş iken ödediği vergimiktarı 12458 kuruştur. Hane başına gelir 695 kuruş gider ise 106 kuruştur. Toplam gelirin ilk kalemini hayvancılık faaliyetleri oluşturur. Arazinin mera alanı bakımından zengin oluşu bu durumu olumlu etkilemiştir. Bölgenin iklim yapısına bağlı olarak yağışın az olması zirai üretimin düşüklüğüne neden olmuştur. Nitekim gelir bakımından köylünün eline geçen meblağ hayvancılığa göre daha az olmuştur. Köylü toplam kazancının yaklaşık %15'ini ise devlete vergi olarak ödemiştir. Zıvarık köyündeki her haneden vergi tahsili yapıldığını görmekteyiz. Ödenen verginin büyük bir bölümünü vergi-yi mahsusa oluşturmuştur. Vergi-yi mahsusanın birinci kalemini hayvancılık gelirleri oluştururken öşür vergisi ikinci sırada yer alır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi

BOA.ML.VRD. TMT.d. 16059 (Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Temettüat Defterleri).

Diğer Kaynaklar

AKANDERE, Osman, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya", Eğitim Yayınevi, Konya 2016.

AKDAĞ, Mustafa, " Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi " YKY Yayınları, İstanbul 2020. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2010.

ÇELİK, Fadimana, "Çöke Nahiyesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ", Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.

DEVELLİOĞLU, Ferit, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat", Aydın Kitabevi, Ankara 2020.

- DIYEKE, Nuri. "Temettüat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 11, Ankara 2000, s.769-823.
- DURDU, Mustafa. "Nüfus ve Temettüat defterine göre Çirmen Kazası Kovancılar ve Gölcük köyleri (1844-1845)", Selçuk Türkiyat dergisi, 55, Konya 2022, s.327-354.
- DURDU, Mustafa, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Aladağ Kazası Bademli Köyünün Sosyo-Ekonomik Yapısı", Karabağ III.Uluslararası Sosyal Bilimlerde Modern Çalışmalar Kongresi, Azerbaycan Haziran 2022, s.122-131.
- EMECEN, Feridun "Ağnam Resmi", TDV İslam Ansiklopedisi,Cilt1, İstanbul 1998, s.478-479.
- ERTUĞ, Fisun, "Anadolu'nun Önemli Yağ Bitkilerinden Keten/Linum ve Izgın/Eruca Orta Anadolu'da Beziryağı Üretimi ve Bezirhaneler", TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, Sayı 1, Ankara 1998, s.113-127.
- GÜRAN, Tefvik, "19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı", Eren Yayıncılık, İstanbul,1998.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri", Belleten, (LIX) 225, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.395-418.
- BOZKURT, Nebi, "Hâfız", TDV İslâm Ansiklopedisi, 15, İstanbul 1997, s.74-78.
- MUŞMAL, Hüseyin, "XIX Yüzyılın Ortalarında Çumra'nın Sosyo-ekonomik Görüntüsü (10553 Numaralı Temettüat Defterine Göre)", Türkiyat Araştırma Dergisi, Konya 2008,s.253-276.
- OMRAK, Hülya, "Türkiye'de nadas sonuçları ve Dünya uygulamaları", Türk Tarım ve Orman dergisi, 225, Ankara 2019, s.50-53.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Haç", TDV İslâm Ansiklopedisi,14, İstanbul 1996, s.382 .
- SAMİ, Şemseddin, "Kâmûs-ı Türkî", Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- SERİN, Mustafa "Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Temettuat Defterleri", I. Millî Arşiv Şûrası (Tebliğler- Tartışmalar), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s.717-728.
- TABAKOĞLU, Ahmet. "ÖŞÜR", TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 34, Ankara, s.100-103.
- TAŞKIN, Ünal. "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri", Fırat üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ 2005, s.118.

- ÜREKLİ Bayram ve ÖZDOĞAN A.Necati. "Temettüat Defterine Göre İnlüce Köyünün Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü (1844-1845)", Sudat, Konya 2019, s.197-215
- YAKKUŞ, Yakup. "Tevzi Defterlerinden Vergi-İ Mahsûsa'ya Geçiş", Tarih Dergisi, 65, İstanbul 2017,s. 29-62.
- YÖRÜK, Doğan. "XVI.Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhanler",Turkish StudiesDergisi, Ankara 2014,s.637-655.

İnternet Kaynakları

- <https://www.konyapedia.com/makale/2338/altinekin> (Erişim Tarihi: 04. 05. 2023).
- <http://www.bizimkonya.com/altinekinresimleri.html>. (Erişim Tarihi: 04. 04. 2023).
- http://www.altinekindernegi.org/web/altinekin_beseri_bilgi.html#osm (Erişim Tarihi: 04. 04. 2023).
- <https://www.konyapedia.com/makale/2338/altinekin>. (Erişim Tarihi: 04. 05. 2023).